

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Журнал заснований у 1918 році

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 30 (69) № 1 2019

Частина 1

**Київ
2019**

Головний редактор:

Казарін Володимир Павлович – доктор філологічних наук, професор, в.о. ректора Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Члени редакційної колегії:

Ищенко Наталія Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної діяльності та інноваційного розвитку Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Свеницька Еліна Михайлівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри слов'янської філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Кузьміна Світлана Леонідівна – доктор філософських наук, доцент, директор Навчально-наукового Інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Семенець Ольга Сергіївна (відповідальний секретар) – кандидат філологічних наук, завідувач кафедрою зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Попова Олена Анатоліївна – кандидат педагогічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри слов'янської філології та журналістики Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Куц Наталія Валеріївна – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри слов'янської філології та журналістики Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Сеітяг'яєва Таміла Решатівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри зарубіжної філології Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського;

Торкут Наталія Миколаївна – доктор філологічних наук, професор Класичного приватного університету;

Генералюк Леся Станіславівна – доктор філологічних наук, професор, старший науковий співробітник сектора слов'янських літератур Інституту літератури імені Тараса Шевченка НАН України;

Іваненко Світлана Мар'янівна – доктор філологічних наук, професор кафедри іноземних мов природничих факультетів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Пахарева Тетяна Анатоліївна – доктор філологічних наук, професор кафедри російської та зарубіжної літератури Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Юган Наталія Леонідівна – доктор філологічних наук, доцент підготовчого відділення Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Доминик Арель – професор, голова відділу українських студій університета Отави (Канада).

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
(протокол № 9 від 28.05.2019 року)**

Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського.
Серія: Філологія. Соціальні комунікації» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15711-4/182Р від 28.09.2009 року)

*Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з філологічних наук
відповідно Наказу Міністерства освіти і науки України від 04.04.2018 № 326 (додаток 9)*

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

ISSN 2663-6069 (Print)
ISSN 2663-6077 (Online)

© Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського, 2019

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА

Зозуля І. Є., Стадній А. С.

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ФАХОВИМИ ТЕКСТАМИ НА ЗАНЯТТЯХ
З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В ТЕХНІЧНОМУ ВНЗ.....1

Кисла Н. В.

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УМОВНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ
ВІДНОШЕНЬ СКЛАДЕНИХ ПРИЙМЕННИКІВ
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ..... 8

Олійников В. А.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗВЕРТАНЬ У ВИСЛОВЛЕННЯХ
СТВЕРДЖУВАЛЬНОЇ / ЗАПЕРЕЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ
(НА МАТЕРІАЛІ БОГОСЛУЖБОВИХ ТЕКСТІВ (АКАФІСТІВ)
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ)..... 14

Оскирко О. П.

ЗАГАЛЬНІ НАЗВИ ЇЖИ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ..... 21

Пена Л. І.

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ ПРО МОВУ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ..... 27

Римар Н. Ю.

МОВНО-СТРУКТУРНІ ПРИЙОМИ ХУДОЖНЬОГО ПИСЬМА НІНИ БІЧУЇ
(НА ПРИКЛАДІ КНИГИ «ВЕЛИКІ КОРОЛІВСЬКІ ЛОВИ»)..... 32

Франчук Н. Л., Поздрань Ю. В.

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ
ІЗ КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ (НА МАТЕРІАЛІ
«УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО СЛОВНИКА» А. НІКОВСЬКОГО).....38

Шестакова С. О.

ЄВРОПЕЇЗМИ ЯК ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ ЧАСТИН
ТЕРМІНОСИСТЕМИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....43

Шульська Н. М., Зінчук Р. С.

ПОМИЛКОНЕБЕЗПЕЧНІ СИНТАКСИЧНІ МІСЦЯ
НА СТОРІНКАХ ДРУКОВАНИХ ЗМІ 48

РОСІЙСЬКА МОВА

Юган Н. Л., Салахатдинова Э. Ш.

ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИЗАЦИИ КРЫЛАТЫХ ВЫРАЖЕНИЙ
С ПРОТОТИПАМИ – НАЗВАНИЯМИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РАЗЛИЧНЫХ ЖАНРОВ.....54

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Гарбар І. О.

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ ПРОМОВ
АМЕРИКАНСЬКИХ АДВОКАТІВ СТОРІН..... 62

Козлянинова Ж. П.

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ РОЛЬ ЭПИТЕТА В ПОЭЗИИ ДЖОНА КИТСА.....67

Ланчуковська Н. В., Хапіна О. В.

ПРОСОДИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ІГРОВОГО ЗМІСТУ
В АНГЛОМОВНОМУ МІНІДИСКУРСІ..... 75

Люлька О. О. ДЕЯКІ ЗМІНИ ДІЄСЛІВНИХ КАТЕГОРІЙ У ТЕКСТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	79
Рудницька Н. М. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙМЕННИКОВОЇ ІНФІНІТИВНОЇ КОНСТРУКЦІЇ UM + ZU + ІНФІНІТИВ У ФУНКЦІЇ МЕТИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	84
Смаглій В. М. АНАЛІЗ ВЕРБАЛІЗОВАНОГО КОНЦЕПТУ <i>WORD/LANGUAGE/SPEECH</i> КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕМАТИЧНИХ ГРУП СЕКТОРА КОМУНІКАЦІЇ.....	88
Торговець Ю. І. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КВАЗІЦИТАТ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ГРАФІТІ.....	93
Фінік Є. О. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗНОСТІ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	99
Цапів А. О. ПОЕТИКА ПРОСТОТИ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ДЛЯ ДІТЕЙ	106
Шерстюк О. І. ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	111
Шульженко Ю. М. ЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ГРИ В АВТОРСЬКИХ АНОМАЛІЯХ Л. КЕРРОЛА.....	117
Юрченко О. О. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ ГАЛУЗІ МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА	124
ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО	
Артеменко Ю. О. МОВНІ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Р. БРЕДБЕРІ “DEATH IS A LONELY BUSINESS”.....	129
Борисова О. В. КОНВЕРСІЙНІ МЕТАФОРИ ТА СПОСОБИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ	136
Дячук Н. В., Криворучко Т. В. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ.....	141
Линтвар О. М. КІНЕМАТОГРАФІЧНІСТЬ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У ТВОРАХ Е. ГЕМІНГВЕЯ В ОРИГІНАЛІ Й ПЕРЕКЛАДІ.....	146
Лісун О. В., Советна А. В. ФАНТАСТИЧНА ОБРАЗНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ ПРИ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ АРТУРА КОНАН ДОЙЛЯ «ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ».....	151

Ніколаєва Т. М. ОСНОВНІ МЕТОДИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТСПІК (МОВИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ) УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ.....	156
Чрділелі Т. В. РОЛЬ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	162
Швелідзе Л. Д., Мельник П. В. ЮРИСЛІНГВІСТИКА: УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКІ ЕКВІВАЛЕНТИ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ.....	168
Шепітько С. В., Тарапатов М. М. ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ.....	175
Відомості про авторів	180

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE

Zozulia I. Ye., Stadnii A. S.

VOCATIONAL TEXTS IN UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE
IN HIGHER TECHNICAL INSTITUTIONS: SPECIAL FEATURES 1

Kysla N. V.

DIFFERENTIATION OF CONDITIONAL
SEMANTIC-SYNTACTIC RELATIONS BETWEEN COMPOUND PREPOSITIONS
IN THE MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE 8

Oliinykov V. A.

FUNCTIONING OF REFERRALS IN STATEMENTS
OF AFFIRMATIVE / NEGATIVE MODALITY
(ON THE BASIS OF THE LITURGICAL TEXTS (AKATHISTS)
OF UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH)..... 14

Oshkirko O. P.

GENERAL TITLES OF FOOD IN THE EASTERN PODILLYA DIALECTS..... 21

Pena L. I.

VASYL SIMOVYCH ABOUT THE LANGUAGE
OF WORKS OF UKRAINIAN WRITERS..... 27

Rymar N. Yu.

THE NARRATIVE STRATEGIES OF THE PROSE BY NINA BICHUIA
(ON THE EXAMPLE OF THE BOOK “THE GREAT ROYAL HUNT”)..... 32

Franchuk N. L., Pozdran Y. V.

SEMANTIC CLASSIFICATION OF UKRAINIAN FRAZEOLOGISMS
WITH COMPONENT-ZOONIM (ON THE MATERIAL
OF «UKRAINIAN-RUSSIAN DICTIONARY» BY A. NIKOVSKYI) 38

Shestakova S. O.

EUROPEANISMS AS ONE OF THE COMPONENT
OF THE MARKET ECONOMY TERMSYSTEM 43

Shulska N. M., Zinchuk R. S.

ERROR RISK ZONES ON THE PAGES OF PRINT MEDIA..... 48

RUSSIAN LANGUAGE

Yuhan N. L., Salakhatdinova E. Sh.

FEATURES OF THE SEMANTIZATION OF WINGED EXPRESSIONS
WITH PROTOTYPES – TITLES OF WORKS OF DIFFERENT GENRES 54

GERMANIC LANGUAGES

Harbar I. O.

COMMUNICATIVE-PRAGMATIC CHARACTERISTICS
OF SUGGESTION IN AMERICAN ATTORNEYS’ SPEECHES 62

Kozlianinova Zh. P.

STYLISTIC FUNCTION OF EPITHET IN KEATS’ POETRY 67

Lanchukovskaya N. V., Hapina O. V.

PROSODIC REALISATION OF WORDPLAY
IN ENGLISH MINIDISOURSE 75

Liulka O. O. SOME CHANGES OF THE VERB CATEGORIES IN THE ENGLISH LITERATURE TEXTS.....	79
Rudnytska N. M. PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF THE PREPOSITIONAL INFINITIVE CONSTRUCTIONS <i>UM + ZU + INFINITIVE</i> IN PURPOSE FUNCTION IN MODERN GERMAN LANGUAGE	84
Smaglii V. M. ANALYSIS OF THE VERBALIZED CONCEPT <i>WORD/LANGUAGE/SPEECH</i> THROUGH THE PRISM OF THE COMMUNICATION SECTOR THEMATIC GROUPS	88
Torhovets Yu. I. PECULIARITIES OF QUASI-QUOTATIONS FUNCTIONING IN MODERN ENGLISH GRAFFITI.....	93
Finik Ye. O. THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE RESEARCH OF THE FORCES OF NATURE IMAGERY IN POETIC DISCOURSE.....	99
Tsapiv A. O. POETICS OF SIMPLICITY IN LITERARY TEXTS FOR CHILDREN.....	108
Sherstiuk O. I. LEXICAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ECONOMIC TERMS IN THE GERMAN LANGUAGE	113
Shulzhenko Yu. M. LINGUISTIC MECHANISMS FOR THE LANGUAGE GAME IMPLEMENTATION OF THE L. CARROLL'S AUTHOR ANOMALIES	119
Yurchenko O.O. STRUCTURAL AND SEMANTIC PACULIARITIES OF MULTI-ELEMENT COMPOUND TERMS USED IN MATERIAL SCIENCE TEXTS IN ENGLISH	126
TRANSLATION STUDIES	
Artemenko Yu. O. LINGUAL OBJECTIVATIONS OF AUTHOR'S CONCEPTOSPHERE IN UKRAINIAN TRANSLATION OF R. BRADBURY'S NOVEL "DEATH IS A LONELY BUSINESS"	131
Borysova O. V. ACTIVE METAPHORS WITH DERIVATIVE LEXEMES AND WAYS OF THEIR RENDERING FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN	138
Diachuk N. V., Kryvoruchko T. V. METHODOLOGY FOR EMOTION DEVELOPMENT OF LITERARY TEXTS TRANSLATORS.....	143
Lyntvar O. M. CINEMATOGRAPHY AND MEANS OF ITS REFLECTION IN E. HEMINGWAY'S WORKS IN ORIGINAL AND TRANSLATION	148
Lisun O. V., Sovyetna A. V. FANTASTIC IMAGERY AND FEATURES OF ITS REPRODUCTION IN LITERARY TRANSLATION (ON THE EXAMPLE OF NOVEL BY ARTHUR CONAN DOYLE "THE LOST WORLD")	153

Nikolaieva T. N. THE MAIN METHODS OF TRANSLATING TEXTSPEAK (LANGUAGE OF SOCIAL NETWORKS) INTO UKRAINIAN.....	158
Chrdileli T. V. THE SIGNIFICANCE OF ANALYZING CONCEPTS IN TRANSLATION PROCESS	164
Shvelidze L. D., Melnik P. V. LEGAL LINGVISTICS: UKRAINIAN-ENGLISH EQUIVALENTS OF LEGAL TERMS	170
Shepitko S. V., Tarapatov M. M. PECULIARITIES OF TRANSLATING MODERN MEDICAL TERMINOLOGY	177
Information about authors.....	182

УКРАЇНСЬКА МОВА

УДК 811.161.2'243

Зозуля І. Є.

Вінницький національний технічний університет

Стадній А. С.

Вінницький національний технічний університет

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ З ФАХОВИМИ ТЕКСТАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ В ТЕХНІЧНОМУ ВНЗ

У статті подано опис методики роботи з науковим текстом. Проаналізовано основні види роботи з професійно орієнтованими текстами на заняттях з української мови як іноземної. Наведено стислі характеристики видів роботи з текстами та рекомендації щодо типів завдань із ними. Запропоновано комплекс вправ для роботи з оригінальними науковими текстами за фахом, спрямований на формування навичок читання (передтекстові вправи), а також на формування вмінь читання (післятекстові вправи) для іноземних студентів технічних університетів.

***Ключові слова:** фахові тексти, передтекстові вправи, післятекстові вправи, українська мова як іноземна, іноземні студенти.*

Постановка проблеми. Уміння іноземних студентів працювати з фаховим текстом сприяє реалізації таких напрямів їхньої професійної діяльності, як ознайомлення з новими технологіями, науковими гіпотезами й тенденціями, видатними інноваціями в галузі техніки, підвищення рівня своєї професійної компетенції. Іноземні студенти основного етапу навчання мають вміння працювати з фаховою літературою, що, відповідно, спонукає викладачів-мовників до створення різноманітної методичної літератури з вивчення професійно орієнтованої іноземної мови. Особливо актуальною ця проблема є в технічному виші, оскільки іноземні студенти, які стануть спеціалістами в галузі інформаційних технологій, телекомунікацій, машинобудування, електроенергетики, будівництва та багатьох інших спеціальностей, потребують ґрунтовної фахової підготовки з української мови як іноземної для професійного спілкування та опрацювання спеціалізованої літератури. Отож актуальність статті зумовлена винятковим значенням вивчення у вищому технічному навчальному закладі професійно спрямованої української мови задля оволодіння значним обсягом як мовних

умінь і навичок, так і мовних знань, які допоможуть майбутньому фахівцю збагатити свої знання завдяки вивченню іншомовної літератури зі спеціальності, яку вони набувають.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблему відбору навчального матеріалу та визначення змісту навчання іноземних студентів читання професійно орієнтованих текстів відображено у працях таких дослідників, як: С. Адаменко, О. Вержанська, І. Кочан, З. Куньч, Т. Лагута, Д. Мазурик, С. Резніченко, Л. Романьок, Л. Роменська, І. Снігурова, О. Тростинська та інші [1; 2; 4; 5; 7; 8]. Зокрема, дослідження Т. Серової та Г. Барабанової [3] присвячені концепції навчання професійно орієнтованого читання. Науковці наголошують, що навчити іноземного студента працювати наполегливо в руслі опанування української мови як іноземної є досить складним завданням, задля досягнення якого необхідно використовувати всі можливості навчального процесу у вищому технічному навчальному закладі. Однією з таких можливостей є процес навчання роботи з фаховим текстом вже з першого року здобуття вищої освіти.

Постановка завдання. Використання автентичних (неадапованих) матеріалів за певним фахом на заняттях з української мови як іноземної у вищих навчальних технічних закладах сприяє не лише ефективному засвоєнню фахової лексики студентами немовних спеціальностей, але й формуванню компетентісних якостей майбутніх фахівців, розкритості під час спілкування на фахову тематику, позбавленню страху перед допущенням помилок у граматичному та вокабулярному плані, впевненості у своїх силах, бажанню висловлювати свої ідеї та доводити істинність висловлюваних міркувань.

Об'єктом дослідження є професійно орієнтований текст, що використовуємо під час навчання фахового мовлення української мови. **Мета розвідки** полягає в аналізі методики роботи з науковим текстом на заняттях з української мови як іноземної.

Актуальність дослідження зумовлена пошуком ефективних шляхів підвищення професійної мовленнєвої культури іноземних студентів вищих технічних навчальних закладів під час навчання української мови з урахуванням їхнього майбутнього фаху, що за сучасних умов має вагоме соціальне значення. Безсумнівно, що тексти наукового спрямування й актуальні методи навчання сприяють удосконаленню не тільки мовної, але й соціальної компетенції іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу. Коло лінгводидактичних і методичних проблем, пов'язаних із викладанням української мови в аудиторії нефілологів, надзвичайно широке й перебуває нині в стадії осмислення – як наукового, так і методичного. Серед завдань основного етапу з навчання мови спеціальності виділяють три основні: 1) читання текстів за фахом; 2) аудіювання лекцій; 3) конспектування (запис) прочитаного на слух. Під час дослідження ми звертали увагу на перше завдання – читання текстів за фахом.

Серед завдань викладача-мовника на основному етапі є ознайомлення студентів із різними стилями мови, зокрема зі специфікою наукового мовлення, його суттєвими особливостями, типовими конструкціями. Цей процес відбувається в межах аспектного викладання спецлексики на заняттях із мови. Починаючи з першого курсу у викладачів української мови як іноземної виникає потреба підготувати студентів до занять з основних дисциплін, зняти можливі лінгвопсихологічні труднощі, що можуть виникнути під час опанування відомих термінів новою мовою. Сприйняття інформації відбувається за участю «посеред-

ника» – викладача мови, який навчає насамперед тим мовним засобам, за допомогою яких студент ознайомиться з основною інформацією щодо наукового стилю, що становить основу засвоєння мови майбутньої спеціальності [8, с. 134].

Отже, основна мета викладача з української мови як іноземної – виробити в студентів практичні вміння й навички роботи з фаховим висловлюванням, а також перевірити рівень сформованості вмінь аналізувати науковий текст професійного спрямування на різних мовних рівнях.

На нашу думку, методика роботи з науковим текстом передбачає таке:

1. Цілісне ознайомлення з текстом (читання мовчки, сприйняття змісту висловлювання, визначення його теми й основної думки, типу й стилю мовлення, добір заголовка).
2. Аналіз структури тексту, його логіки (складання номінативного плану, визначення кількості мікротем тексту, поділ висловлювання на абзаци).
3. Мовний аналіз тексту.
4. Граматичні передтекстові та післятекстові завдання.

Науковий стиль характеризується насиченістю фактичним матеріалом, точною і стислою інформацією. Цей стиль розрахований на логічне, а не емоційно-чуттєве сприйняття. Саме тому, для того щоб навчити іноземних студентів працювати з такими текстами, необхідно підібрати різноманітні види граматичних, лексичних і творчих завдань, що полегшуватимуть розуміння професійної лексики та покращуватимуть рівень засвоєння нового фахового матеріалу, що є потрібним для прослуховування лекцій, виконання лабораторних робіт, підготовки до практичних і семінарських занять тощо.

Розглянемо види завдань, які рекомендовано подавати під час роботи над текстом професійного спрямування.

На лексичному рівні – це завдання, пов'язані з добором синонімів або антонімів до термінологічної лексики, визначенням терміна за дефініцією, аналізом термінів. Окрему групу становлять завдання на редагування (знаходження й виправлення лексичних помилок) та вибір потрібного варіанта слова або словоформи з дужок.

Завдання граматичного рівня передбачають утворення ступенів порівняння прикметників і прислівників, визначення порядку слів у реченні, трансформацію (перебудову) синтаксичних конструкцій, вибір потрібного варіанта граматичної форми (відмінка, роду, числа), знаходження й виправлення граматичних помилок тощо.

Обов'язковим етапом під час аналізу наукового тексту є виконання іноземними студентами завдань, спрямованих на перевірку рівня сформованості правописних умінь і навичок (орфографічних і пунктуаційних). Це, як правило, пояснення правопису складних слів, абревіатур, іменниковочислових назв, запис частини тексту (абзацу чи окремих речень), знімаючи ризик, вибираючи потрібний варіант із дужок, уставляючи потрібні літери й пропущені розділові знаки. До окремих текстів варто запропонувати завдання акцентуаційного рівня – визначення наголосу у словах-термінах [3, с. 98].

На нашу думку, під час читання фахових текстів важливо працювати із заголовком, що може бути ключем до розуміння тексту. Наприклад, можна запропонувати такі завдання: здогадайтеся за заголовком, про що йдеться; знайдіть знайомі слова й вислови в заголовку; оберіть із тексту речення, що розтлумачують заголовок.

Науково-професійним текстам властива така особливість, як чіткий поділ на абзаци. Можна запропонувати такі завдання: у кожному абзаці підкреслити ключове слово чи речення; прочитати вголос речення, що деталізують основну думку абзацу; прочитати перші речення абзаців і сказати, який зміст може передувати цьому висновку; прочитати перші речення абзаців і назвати питання, що розглядатимуться в тексті; прочитати останній абзац тексту і сказати, який зміст може передувати цьому висновку; прочитати текст, підібрати назву, скласти план (питальний чи номінативний) на основі абзаців тощо [6, с. 88–89].

Готуючи навчальний матеріал для занять з іноземними студентами, колектив викладачів-мовників намагається тексти й вправи добирати так, щоб допомогти іноземним студентам поліпшити як загальну мовну компетенцію, так і навички використання фахової мови. Під час засвоєння курсу з української мови як іноземної на основному етапі навчання (1–4 курси) студент має навчитися: розуміти загальний зміст складних текстів на конкретні теми, зокрема вузькоспеціальні тексти; говорити досить швидко й спонтанно, щоб постійно спілкуватися з носіями мови без особливих труднощів для кожної із сторін; робити чіткі, детальні повідомлення на різні теми й викладати свої погляди на конкретні проблеми, вказувати на переваги й недоліки різних підходів. Для досягнення цієї мети ми надаємо студентам текстовий матеріал відповідно до поставлених дидактичних завдань. Систему вправ для роботи в групі, а також для самостійної роботи студентів розро-

бляємо так, щоб актуалізувати граматичні знання, що їх набули студенти під час проходження попередніх курсів, а також виробити навички застосування їх у конкретних комунікативних ситуаціях, пов'язаних насамперед з їхньою навчальною та майбутньою професійною діяльністю.

Наведемо приклади найбільш поширених та актуальних передтекстових і післятекстових завдань, які ми активно використовуємо в навчальній діяльності іноземних студентів Вінницького національного технічного університету.

Передтекстові завдання: прочитайте визначення термінів; поставте запитання до підкреслених слів; з'єднайте слова, утворіть словосполучення, узгодьте закінчення; прочитайте синоніми до слів і запам'ятайте їх; викресліть зайве слово в кожному рядку; допишіть у словосполучення відповідні прийменники; доберіть із довідки антоніми до слів; поставте виділені слова у відповідні форми; знайдіть відповідники; доберіть спільнокореневі слова; замініть скорочення слів повними словами; доберіть із довідки видові пари тощо.

Післятекстові завдання: доповніть речення на основі тексту; заповніть пропуски в реченнях; дайте відповіді на запитання; складіть словник нових слів; напишіть питальний чи номінативний план до тексту; заповніть таблицю за зразком; складіть речення зі словами, поставте до них запитання; з'єднайте частини речень чи фраз; допишіть конструкції за зразком; вставте у речення відповідний варіант; підготуйте доповідь на одну із запропонованих тем тощо.

Досвід роботи з науково-професійними текстами переконав нас у необхідності їх включення до системи навчання спілкування в навчально-професійній сфері. Фахові тексти, незважаючи на свою специфіку, дають змогу викладачеві організувати дискусію, а студентам – створювати непередбачені монологічні висловлювання, самостійно реалізовувати раніше здобуті знання, навички та вміння на більш високому інтелектуальному рівні, підвищують мотивацію вивчення студентами української мови в навчально-професійній сфері спілкування, розширюють кругозір студентів, створюють основу для висловлювання студентами власної думки. Вдало обраний науковий текст викликає зацікавлення у проблемах майбутнього фаху, що сприяє розвитку не тільки комунікативно-мовної, але й соціальної компетенції.

Наприклад, для студентів-інженерів 2 курсу навчання ми підібрали фаховий текст і різноманітні граматичні й лексичні завдання, вико-

нання яких сприяє кращому розумінню тексту та запам'ятовуванню нових термінів.

Системи електрозв'язку (телекомунікацій)

Завдання 1. Прочитайте слова та словосполучення. З'ясуйте їх значення та запишіть.

Жест, знак, сукупність, вплив, завада, вузол, похибка.

Навмисний, випадковий, штучний.

Узгоджуватися, унаочнювати, спотворювати, забезпечувати, обробляти, реставруватися.

Заздалегідь, безпосередньо.

Технічний засіб, задана якість передавання, передаваний сигнал, скінченна кількість символів, матеріальний носій, металеві проводи, оптичне волокно.

Завдання 2. Підберіть спільнокореневі слова до поданих слів. Складіть із ними словосполучення або речення.

ЗРАЗОК: вчити – вивчити, навчити, навчатися, вчитель, вчений.

Технік, інформація, отримувати, математик, фізика, повідомляти, перетворювати, електрика, передавач, образ.

Завдання 3. Підберіть до кожного слова відповідне значення.

<i>Автоматичний</i>	той, який має відчутну форму; речовий; предметний
<i>Електричний</i>	який триває безперестанно, постійно, без перерви; безперервний
<i>Матеріальний</i>	той, який зроблений рукою людини
<i>Промисловий</i>	який становить другий етап у розвитку чого-небудь або другий ступінь за складністю; неголовний, другорядний, побічний
<i>Неперервний</i>	який стався несподівано, непередбачено; той, що виник без причин
<i>Первинний</i>	той, який діє механічно; самодіючий; мимовільний; виконуваний без втручання людини
<i>Штучний</i>	зроблений (вчинений) із певним наміром, свідомо
<i>Вторинний</i>	той, що призначений для потреб промисловості; який виробляється промисловістю
<i>Випадковий</i>	який становить собою перший, звичайно найпростіший етап чого-небудь
<i>Навмисний</i>	той, який діє за допомогою електрики

Завдання 4. Прочитайте й запам'ятайте керування дієслів. Складіть із ними словосполучення або речення.

ЗРАЗОК: забезпечувати / забезпечити + що? (передавання інформації).

Передавати / передати + що? + куди?

Використовувати / використати + що? + де?

Виразити / виразити + що? + як?

Застосовувати / застосувати + що? + де?

Відображати / відобразити + що? + де?

Перетворювати / перетворити + що? + у що?

Спотворювати / спотворити + що? + як?

Призводити / призвести + до чого?

Обробляти / обробити + що? + як?

Відрізнятись / відрізнитись + від чого? + наскільки?

Завдання 5. Поєднайте іменники з прикметниками, щоб утворилися словосполучення.

<i>технічний</i>	об'єкт
<i>структурний</i>	середовище
<i>людський</i>	засіб
<i>промисловий</i>	носій
<i>електричний</i>	простір
<i>матеріальний</i>	мова
<i>фізичний</i>	сигнал
<i>металевий</i>	схема
<i>оптичний</i>	провід
<i>відкритий</i>	волокно

Завдання 6. Розкрийте дужки. Запишіть словосполучення та поставте до них запитання.

Сукупність (засоби), передавання (інформація), призначення (система), нести (інформація), виявлення (об'єкти), управління (об'єкти), перетворення (сигнал), спотворювати (форма), лінії (зв'язок), схема (система).

Завдання 7. Прочитайте текст, випишуючи з нього терміни.

Система електрозв'язку (телекомунікацій) – сукупність технічних засобів і середовище поширення, що забезпечує передавання інформації. Узагальнену структурну схему систем електрозв'язку наведено на рис 1.

Призначення будь-якої системи зв'язку – передавання інформації від джерела до отримувача із заданою якістю передавання. Об'єктом передавання в будь-якій системі зв'язку є повідомлення, що несе деяку інформацію. **Інформація** – це відомості про якусь подію, явище або стан речей, які отримувачеві заздалегідь невідомі. Для передавання інформації використовуються різні символи, що дають змогу виразити цю інформацію в деякій формі. Такими символами можуть бути слова людської мови, жести, малюнки, математичні знаки тощо.

Інформація подається у двох формах – як повідомлення і як сигнал. **Повідомлення** – це форма подання інформації у вигляді сукупності деяких символів. Для передавання різних повідомлень,

виявлення об'єктів у просторі, автоматичного управління промисловими об'єктами застосовуються електричні сигнали. **Сигнал** – це фізичний процес, що відображає (несе) передаване повідомлення. Отже, повідомлення – це те, що підлягає передаванню, а сигнал – матеріальний носій повідомлення. Повідомлення бувають неперервні й дискретні. **Дискретне повідомлення** являє собою сукупність скінченної кількості символів. **Неперервне повідомлення** можна подати, скажімо, як деяку функцію часу.

Принципи роботи систем електрозв'язку унаочнює рис. 1.

Повідомлення за допомогою джерела повідомлення (ДП) перетворюється в первинний електричний сигнал. Первинні сигнали бувають незручно (а інколи й неможливо) безпосередньо передавати по лінії зв'язку. Тому первинні сигнали за допомогою передавача ПРД доводиться перетворювати в так звані вторинні сигнали, характеристики яких добре узгоджуються з характеристиками лінії зв'язку.

Лінія зв'язку (ЛЗ) – це фізичне середовище, використовуване для передавання сигналів.

Джерело завад (ДЗ) – це джерело випадкових чи навмисних впливів на передаваний сигнал, які спотворюють його форму.

Канал зв'язку – це сукупність технічних пристроїв і середовища поширення, що забезпечує передавання сигналів на ту чи іншу відстань. Канали та системи зв'язку, що використовують штучне середовище поширення (металеві провідники, оптичне волокно), називаються **проводовими**, а канали та системи зв'язку, в яких сигнали передаються через відкритий простір, – **радіоканалами та радіосистемами**.

Приймальний пристрій, або приймач (ПРМ), виконує обернене перетворення прийнятого сигналу в повідомлення. Відмінності параметрів системи зв'язку від бажаних характеристик призводять до спотворень передаваного сигналу. Окрім того, у будь-якому вузлі системи передавання, але передусім на лінії зв'язку, присутні завади, тому сигнал на вході приймача відрізняється від пере-

даного сигналу на виході передавача. Приймач обробляє прийнятий сигнал і відновлює по ньому первинний електричний сигнал, а отже, надсилає повідомлення, яке реставрується, утім, із деякою похибкою.

Завдання 8. Дайте відповіді на запитання.

- 1) Що таке система електрозв'язку?
- 2) Яке призначення будь-якої системи зв'язку?
- 3) Що є об'єктом передавання в будь-якій системі зв'язку?
- 4) Які символи можна використовувати для передавання інформації?
- 5) В яких формах подається інформація?
- 6) Які бувають повідомлення?
- 7) Що таке лінія зв'язку?
- 8) Чим відрізняються провідні канали та радіоканали?
- 9) У чому суть роботи приймального пристрою?
- 10) До чого призводять відмінності параметрів системи зв'язку від бажаних характеристик?

Завдання 9. Котрі з поданих тверджень є правильними, а які – ні. виправте неправильні твердження, аргументуючи свою думку.

1. Інформація – це відомості про якусь подію, явище або стан речей, які отримувачеві заздалегідь невідомі.
2. Інформація подається у трьох основних формах.
3. Повідомлення – матеріальний носій сигналу, а сигнал – це те, що підлягає передаванню.
4. Повідомлення бувають первинні й вторинні.
5. Повідомлення за допомогою джерела повідомлення (ДП) перетворюється в первинний електричний сигнал.
6. Первинні сигнали завжди зручно безпосередньо передавати по лінії зв'язку.
7. Джерело завад (ДЗ) – це джерело випадкових чи навмисних впливів на передаваний сигнал, які спотворюють його форму.
8. Лінія зв'язку – це сукупність технічних пристроїв і середовища поширення, що забезпечує передавання сигналів на ту чи іншу відстань.

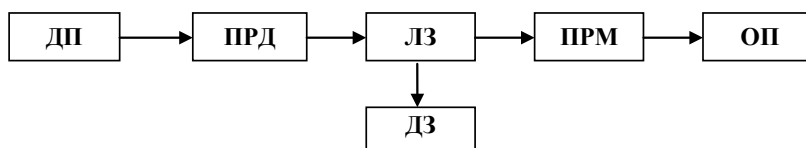

Рис. 1. Узагальнена структурна схема систем електрозв'язку:
 ДП – джерело повідомлень; ОП – отримувач повідомлень;
 ПРД – передавач; ПРМ – приймач; ЛЗ – лінія зв'язку;
 ДЗ – джерело завад

9. Металеві проводи та оптичне волокно належать до радіоканалів.

10. Приймач обробляє прийнятий сигнал і відновлює по ньому первинний електричний сигнал.

Завдання 10. Змініть порядок слів і словосполучень, утворюючи речення.

1. Передавання, інформації, різні, для, символи, виразити цю інформацію, в деякій формі, що, використовуються, дають змогу.

2. Виявлення об'єктів, для, різних повідомлень, у просторі, передавання, автоматичного управління, застосовуються, промисловими об'єктами, електричні сигнали.

3. За допомогою, первинні сигнали, передавача, перетворювати, в, так звані, доводиться, вторинні сигнали.

4. Добре, лінії зв'язку, характеристики, вторинних сигналів, узгоджуються, з, характеристиками.

5. Від, призводять, відмінності параметрів, бажаних характеристик, до, системи зв'язку, спотворень переданого сигналу.

6. Відрізняється, переданого сигналу, сигнал, на вході приймача, від, на виході передавача.

7. Прийнятий сигнал, по ньому, приймач, обробляє, і, електричний сигнал, відновлює первинний.

8. Фізичне середовище, лінія зв'язку, передавання сигналів, це, використовуване, для.

Завдання 11. Знайдіть у реченнях граматичні помилки.

1. Призначення будь-якої системи зв'язку – передавання інформацію від джерела до отримувач.

2. Об'єкт передавання в будь-якій системі зв'язку є повідомлення.

3. Для передавання різні повідомлення, виявлення об'єкти у просторі, автоматичне управління промисловими об'єктами застосовуються електричні сигнали.

4. Сигнал – це фізичний процес, що відображують передаване повідомлення.

5. Первинні сигнали буває незручно безпосередньо передавати по ліній зв'язок.

6. Дискретне повідомлення являє собою сукупність скінченна кількість символів.

7. Канал зв'язку – це сукупність технічні пристрої й середовища поширення, що забезпечує передавання сигнали на ту чи іншу відстань.

8. Відмінності параметри системи зв'язку від бажаних характеристик призводять до спотворень передаваний сигнал.

Завдання 12. Перекажіть текст, використовуючи опорні слова:

Сукупність технічних засобів; передавання інформації; первинний вторинні сигнали; дискретні й неперервні повідомлення; лінія зв'язку; джерело завад; канал зв'язку; приймальний пристрій.

Отже, під час читання фахових текстів спочатку студентам варто запропонувати низку вправ, що сприятимуть удосконаленню техніки читання, розширенню їхнього лексичного словника й розвитку мовної здогадки, розумінню тих засобів, що з'єднують текст і формують навички прогнозування змісту тексту. Іноземним студентам обов'язково необхідно виконувати передтекстові граматичні вправи, що теж значно полегшать розуміння професійно орієнтованого тексту.

У процесі читання тексту іноземним студентам варто виконувати вправи, завдання яких орієнтують на виділення смислових частин, встановлення смислового зв'язку між одиничними фактами тексту. Після прочитання тексту студенти мають виконати вправи, що демонструють розуміння основного змісту й функцій тексту, комунікативного наміру автора, формують уміння висловлювати окремі судження з приводу прочитаного.

Велике значення під час читання фахових текстів має робота з лексикою та лексичними вправами. Для того, щоб досягти правильного розуміння значення слова, слід провести додаткову роботу з ним до перекладу. Необхідно навчити студентів працювати зі словом, що має кілька значень; розуміти значення слова, використовуючи антоніми, синоніми, словотвірні елементи; навчити описово пояснювати значення слова.

Робота з такими текстами сприяє поглибленню знань із професійної мови, збагачує загальний і спеціальний лексичний словники, підвищує культурний рівень і наукову ерудицію іноземних студентів. Усі тексти та вправи, з якими ми працюємо на заняттях, спрямовані на те, щоб сформувати в іноземних студентів навички активного використання фахової мови, а також спонукати студентів розмовляти на фахові теми не лише у вузькопрофесійному, але й у ширшому контексті, у межах загальної ерудиції.

Висновки і пропозиції. За допомогою опрацювання фахових текстів формуємо термінологічну компетентність іншомовних студентів і забезпечуємо інженерно-професійне спрямування всієї підготовки, розвиваємо, вдосконалюємо й систематизуємо знання, навички й уміння іноземних студентів у читанні, аудіюванні, говорінні та письмі. Комплексна робота над технічною термінологією на всіх етапах і рівнях навчання сприяє формуванню навичок і вмінь, необхідних

для самостійного опрацювання фахових навчальних і наукових текстів української мови як іноземної. Систематизована робота з фаховими текстами сприяє мовній розкнутості іноземних студентів і впевненості під час спілкування на професійну тематику, а також вихованню культури професійного мовлення. Професійно орієнтовані тексти також є одним із засобів, завдяки яким іноземні студенти швидше адаптуються до нових мовних умов

під час включеного навчання та отримання вищої технічної освіти в Україні. Ставимо перед собою завдання продовжити відбір із науково-професійної літератури для майбутніх інженерів найцікавіших, найдоступніших, найкорисніших фахових текстів, апробувати їх на заняттях з української мови як іноземної та укласти декілька навчальних посібників професійно орієнтованих текстів для іноземних студентів інженерних спеціальностей.

Список літератури:

1. Адаменко С. Л. Мандри : матеріали до вивчення курсу сучасної української мови як іноземної : навч. посіб. Львів : ПАІС, 2008. 111 с.
2. Алексеева Л. Е. Методика обучения профессионально ориентированному иностранному языку: курс лекций. Санкт-Петербург : Филол. ф-т СПбГУ, 2007. 136 с.
3. Барабанова Г. В. Методика навчання професійно-орієнтованого читання у немовному ВНЗ: навч. посіб. Київ : Фірма «ІНКОС», 2005. 315 с.
4. Кочан І. М. Динаміка і кодифікація термінів з міжнародним компонентом в сучасній українській мові: навч. посіб. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 2004. 519 с.
5. Куньч З. Й. Системне вивчення науково-технічної термінології у роботі зі студентами-іноземцями. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : зб. наук. пр. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2008. Вип. 3. С. 198–202.
6. Лагута Т. М., Вержанська О. М. Науково-популярні тексти під час навчання фахової мовленнєвої діяльності іноземних студентів-філологів. *Викладання мов у вищ. навч. закл. освіти на сучас. етапі. Міжпредметні зв'язки*. 2012. Вип. 20. С. 84–90.
7. Мазурик Д. В. Державний стандарт з української мови як іноземної (від теорії до практики). *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : зб. наук. пр. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. Вип. 5. С. 10–14.
8. Фахова підготовка іноземних громадян в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку: зб. матеріалів Міжн. наук.-прак. конф. (4–6 лютого 2002 р., Київ) / уклад. С. Т. Різниченко, Л. С. Роменська. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2002. 249 с.

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ПРОФЕССИОНАЛЬНО ОРИЕНТИРОВАННЫМИ ТЕКСТАМИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО УКРАИНСКОМУ ЯЗЫКУ КАК ИНОСТРАННОМУ В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

В статье представлено описание методики работы с научным текстом. Проанализированы основные виды работы с профессионально-ориентированными текстами на занятиях по украинскому языку как иностранному. Приведены краткие характеристики видов работы с текстами и рекомендации относительно типов заданий с ними. Предложен комплекс упражнений для работы с оригинальными научными текстами по специальности, направленный на формирование навыков чтения (предтекстовые упражнения), а также на формирование умений чтения (послетекстовые упражнения) для иностранных студентов технических университетов.

Ключевые слова: профессиональные тексты, предтекстовые упражнения, послетекстовые упражнения, украинский язык как иностранный, иностранные студенты.

VOCATIONAL TEXTS IN UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE IN HIGHER TECHNICAL INSTITUTIONS: SPECIAL FEATURES

The article describes the work on scientific texts. The authors analyze the academic assignments, based on vocational texts, approved for students learning Ukrainian as a foreign language. The article provides brief characteristics of text assignments, recommendations on how to choose proper exercises and authentic scientific vocational texts helping foreign technical students acquire initial reading skills (pre-text exercises) eventually developing into good reading abilities (after-text exercises).

Key words: vocational texts, pre-text exercises, after-text exercises, Ukrainian as a foreign language, foreign students.

Кисла Н. В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ УМОВНИХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ СКЛАДЕНИХ ПРИЙМЕННИКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

У статті проаналізовано вторинні прийменники зі значенням умови. Зокрема, з'ясовано їх лексичний склад, класифіковано за семантичними відтінками. У результаті дослідження усі прийменники зі значенням умови членовано на такі окремі семантичні групи: власне-умова, умова-сприяння, умова-протистояння, локалізована умова, умова-наявність/відсутність, умова-обстановка, умова-розрахунок. Визначено особливості функціонування кожної прийменникової одиниці. Установлено синтагматичні і парадигматичні зв'язки між ними.

Ключові слова: прийменник, умова, власне умова, умова-сприяння, умова-протистояння, локалізована умова, умова-наявність/відсутність, умова-обстановка, умова-розрахунок.

Постановка проблеми. Проблема диференціації адвербіальних семантико-синтаксичних відношень прийменників не знайшла достатнього висвітлення в сучасному мовознавстві. Попри чималу кількість наукових праць, присвячених її потрактуванню, залишається відкритим питання диференціації семантики логічних прийменників, зокрема умовних. Примітно, що у працях А. Колодязного, І. Кучеренка і В. Виноградова з-поміж відношень, які передають прийменники, відношення умови не виокремлено [8; 9; 3]. І. Вихованець у ґрунтовному дослідженні прийменникової системи української мови зазначає, що «логічні прийменники виражають притаманні тільки їм різновиди логічного зв'язку між явищами – відношення причини, мети, умови, відповідності, невідповідності, допустові відношення тощо» [5, с. 222], але переліку прийменників умовної семантики не наводить.

Подібної думки дотримується і К. Городенська, наголошуючи, що «прийменниково-відмінкові форми в межах логічної семантики співвідносяться з відповідними підрядними частинами складнопідрядних речень» [2, с. 295], й не виокремлюючи в автономний розряд прийменників зі значенням умови. Передусім з огляду на це актуальність пропонованої статті не викликає сумнівів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом останніх років з'явилося багато праць, присвячених семантиці умови. Так, О. Межов дослідив мінімальні синтаксичні одиниці умови у простому ускладненому реченні [12], Р. Христіа-

нінова приділила увагу реалізації значення умови у складному реченні [17]. А. Загнітко і Г. Ситар проаналізували прийменники зі значенням умови у функційному аспекті [16], а Н. Куш схарактеризувала сучасні українські прийменникові еквіваленти з семантикою умови [10]. Залишається, однак, відкритим питання виокремлення семантичних груп умовних прийменників, особливостей їхнього функціонування.

Постановка завдання. Метою пропонованої статті є диференціація умовних семантико-синтаксичних відношень вторинних прийменників сучасної української мови. Поставлена мета передбачає реалізацію таких завдань: 1) виокремлення з корпусу логічних прийменників лексичних одиниць зі значенням умови, 2) диференціювання прийменників умови на семантичні групи, 3) з'ясування особливостей їхнього функціонування в мові, 4) установлення синтагматичних і парадигматичних зв'язків між ними.

Виклад основного матеріалу. У системі логічних прийменників поряд із каузальними та цільовими активно функціонують прийменники зі значенням умови. Відомо, що умова виникає там, де є мета, а мета нерозривно пов'язана з бажанням [11, с. 4]. Значення умови структурують диференційні ознаки передумання в плані часової перспективи, гіпотетичної й реальної модальності (можливості), характеру явища, що породжує наслідок [4, с. 153]. А. Загнітко та Г. Ситар небезпідставно вважають, що «на синтаксичному рівні умова є одним із виявів формально-граматичної макро-

категорії обставини, на семантико-синтаксичному вона є складником одного з детермінантних значень зумовленості, репрезентуючи окрему пропозицію» [16, с. 85–86].

Точно встановити кількісний склад прийменників зі значенням умови та їхніх еквівалентів не видається можливим, оскільки ця семантична група в українській мові досі не усталилася, її склад розширюється за рахунок новотворів, переосмислення семантики чинних лексичних одиниць. У «Словникові українських прийменників» зафіксовано 30 одиниць зі значенням умови: *в атмосфері* + *Subst₂*, *в обставинах* + *Subst₂*, *в обстановці* + *Subst₂*, *в умовах* + *Subst₂*, *з / із розрахунку на* + *Subst₂*, *за відсутністю* + *Subst₂*, *за відсутності* + *Subst₂*, *за наявності* + *Subst₂*, *за умови* + *Subst₂*, *не рахуючи* + *Subst₄*, *опніч* + *Subst₂*, *перед лицем* + *Subst₂*, *під* + *Subst₅*, *під дахом* + *Subst₂*, *під прикриттям* + *Subst₂*, *після* + *Subst₂*, *при* + *Subst₃*, *рахуючи* + *Subst₄*, *рахуючи від* + *Subst₂*, *рахуючи з / із / зі* + *Subst₂*, *у боротьбі за* + *Subst₂*, *у випадку з / із / зі* + *Subst₅*, *у / в діапазоні від* + *Subst₂* ... *до* + *Subst₂*, *у / в загалі* + *Subst₂*, *у зіткненні з / із / зі* + *Subst₅*, *у / в міру* + *Subst₂*, *у / в присутності* + *Subst₂*, *у / в протистоянні з / із / зі* + *Subst₅*, *у / в разі* + *Subst₂*, *у / в розпізі* + *Subst₂* [14]. А. Загнітко і Г. Ситар додають до розглянутих конструкції *без* + *Subst₂*, *з / із / зі / зо* + *Subst₅*, *за* + *Subst₂*, *за допомоги* + *Subst₂*, *за підтримки* + *Subst₂*, *за сприяння* + *Subst₂*, *за участі* + *Subst₂*, *крім* + *Subst₂*, *окрім* + *Subst₂*, *перед обличчям* + *Subst₂*, *у / в* + *Subst₆*, *у випадку* + *Subst₂*, *у / в діапазоні* + *Subst₁*, *у / в діапазоні від* + *Subst₂*, *у / в діапазоні до* + *Subst₂* [16, с. 88]. І. Мейзерська до прийменників зі значенням умови зараховує лише три одиниці: *залежно від* + *Subst₂*, *зважаючи на* + *Subst₂*, *при* + *Subst₃* (*не реком.*) [13, с. 184, 214, 245]. З цією думкою безапеляційно погодитися не можна, оскільки прийменник *залежно від* + *Subst₂* і в «Словникові української мови», і в «Словникові українських прийменників» потрактовано як наслідковий [15, т. 3, с. 182; 14, с. 139], а І. Вихованець та К. Городенська розглядають його з-поміж прийменників із відношенням відповідності [6, с. 342]. Прийменник *зважаючи на* + *Subst₂* більшість мовознавців кваліфікує як причинний [6, с. 340; 6, с. 296; 14, с. 141].

Отже, загальна кількість прийменників та їхніх еквівалентів зі значенням умови, за нашими підрахунками, становить 45 одиниць, з-поміж них вторинних – 35. Усі вторинні прийменники умови ізофункціуються з: 1) адвербіалізованими прийменниково-іменниковими формами (аналітич-

ними прислівниками): *в атмосфері, за сприяння, перед обличчям*; 2) дієприслівниками: *рахуючи, рахуючи від*; 3) морфологізованими чи аналітичними прислівниками та первинними прийменниками: *у / в діапазоні від... до, у / в протистоянні з / із / зі*.

За особливостями семантики додаткових відтінків А. Загнітко й Г. Ситар диференціюють усі прийменники умови на дві групи: ті, які мають значення власне-умови й синкретичні одиниці, у семантичному обсязі яких поєднано умову й час, умову й об'єкт, умову і причину, умову й мету, умову й місце [16, с. 93].

Можна погодитися із запропонованою класифікацією, проте ми спробуємо уточнити її, на наш погляд, ваговитими аргументами. Залежно від відтінків значення, вираженого іменником-мотиватом, прийменники умови членуємо на такі окремі семантичні групи: власне умова, умова-сприяння, умова-протистояння, локалізована умова, умованааявність / відсутність, умова-обстановка, умова-розрахунок.

До групи власне умови зараховано прийменники *в умовах* + *Subst₂*, *за умови* + *Subst₂*, *у / в міру* + *Subst₂*, *у випадку* + *Subst₂*, *у випадку з / із / зі* + *Subst₅*, *у / в разі* + *Subst₂*. Серед аналізованих лексичних одиниць найзагальніше семантику умови виражають одиниці *в умовах* + *Subst₂*, *за умови* + *Subst₂*. Для них характерним є поєднання з дієсловами, що передають значення допомоги (*допомогати, сприяти, підтримувати*), поновлення цілісності (*зростатися, заживати, відновлюватися*), просторового переміщення (*прибувати, приходити, прибігати*), здійснення (*відбуватися, здійснюватися, проходити*), застосування (*використовувати, застосовувати, послуговуватися*) тощо: *А за умови поліпшення політичної ситуації сприятиму його сходженню на трон (Т. Пахомова); ... хлопчак усвідомлював, якою нікчемно малою була ймовірність, що облуплений котедж, до якого прибуває ліфт за умови вдало завершеного переходу, є тим самим котеджем, який стояв на місці їхньої десятиповерхівки шість чи сім років тому (М. Кідрук); Все має проходити в умовах глибокої конспірації (М. Гримич); Найімовірніше, то був нервово-паралітичний газ, який застосовують лише в умовах війни... (Л. Костенко)*. Функцію детермінувальних компонентів регулярно виконують іменники – назви суспільних дій, процесів, явищ (*поліпшення, перехід, конспірація, війна*).

Прийменники *у / в міру* + *Subst₂*, *у випадку* + *Subst₂*, *у випадку з / із / зі* + *Subst₅*, *у / в разі* +

Subst₂ актуалізують сему «гіпотетична можливість реалізації основної події». У реченні вони поєднуються з усіма переліченими вище вербативами, а також із дієсловами – репрезентантами значення прохання (*просити, благати, молити*), розрахунку, сподівання (*розраховувати, сподіватися, очікувати*), відповідальності (*відповідати, розплачуватися, реагувати*), інтелектуальної, мисленнєвої, ментальної діяльності (*розуміти, пізнавати, пам'ятати*) тощо: *Через опущене вікно Вася простягає невелику пластмасову чорну коробочку і просить у разі небезпеки натиснути на білу кнопку (А. Дністровський); І вже виходячи з ресторану «Дністер» після тої першої зустрічі, усвідомлював, що кожен із замовників у разі успіху справи розраховує на конкретний зиск... (О. Волков); Король попередив, що у випадку злочину відповідатиме він, Кутень (О. Палійчук); У міру твого розвитку вона відкриває тобі все більше й більше своїх смислів... (О. Сайко); Вони також розуміли свою незавидну долю у випадку поразки й очманіло кидалися на ворога... (О. Волков); А ось у випадку з міражем спостерігається якась антилогіка (В. Савченко). Вирішені носії валентності активно сполучаються із субстантивами – номінуваннями відносин між особами, народами (*перемога, поразка, успіх*), явищ природи (*міраж, зорепад, веселка*) тощо.*

До групи приєднанників зі значенням умови-сприяння належать за *допомоги* + *Subst₂*, за *підтримки* + *Subst₂*, за *сприяння* + *Subst₂*, за *участі* + *Subst₂*. Їхня семантика безпосередньо пов'язана з планом змісту іменників-мотиватів *допомога, підтримка, сприяння, участь*. У реченні досліджувані приєднанники поєднуються з детермінованими дієсловами зі значенням руху, просторового переміщення (*дійти, долестися, сунути*), зміни місцеположення об'єкта у просторі (*зависнути, зупинити, підняти*), творення (*створити, робити, виготовити*), здійснення (*відбуватися, здійснюватися, траплятися*) тощо: *З останніх сил доплився за підтримки камердинера до столу й написав передсмертний тестамент своєму синові (Т. Пахомова); Тільки-но вони наблизилася до лави, як та відскочила від землі і зависла у повітрі за допомоги антигравітаційної подушки (А. Крижевський); Чи не боремося ми за примарну мету, яку самі для себе створили за допомоги своєї ж уяви під впливом прибульців? (А. Крижевський); Перформенс відбувається за сприяння таких організацій... (Любка Дереш); Творче забезпечення здійснюється за участі наукового центру досліджень сучасної літератури Націо-*

*нального університету «Києво-Могилянська академія» (<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%96%D1%82%D0%90%D0%BA%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82>). У ролі детермінвальних конститuentів постають іменники – назви осіб за різними ознаками (*камердинер, фахівець, батько*), машин і механізмів (*подушка [безпеки – Н. К.], кран, підйомник*), установ та організацій (*організація, центр досліджень*) тощо. Рідше цю функцію перебирають на себе субстантиви – номінування внутрішніх емоційно-психічних станів (*уява, цікавість, емоція*).*

Група приєднанників зі значенням умови-протистояння охоплює лексичні одиниці у *боротьбі за* + *Subst₂*, у *зіткненні з* / *із* / *зі* + *Subst₂*, у / *в протистоянні з* / *із* / *зі* + *Subst₂*. Вони поєднуються з дієсловами, що експлікують семантику творення, різних видів діяльності (*вилавити, загартувати, викувати*), фізичного буття (*народитися, померти, існувати*). До типових заповнювачів синтаксичної позиції, яку програмують розглядувані дієслова, належать іменники – найменування осіб за різними ознаками (*Модест, учитель, брат*), явищ природи (*айсберг, камінь, гроза*), біологічного буття (*існування, життя*): *Вона вилавилася й загартувалася в протистоянні з Модестом і перетворилася на мою єдину зброю (М. Малина). Саме тут у зіткненні з айсбергом загинув славнозвісний «Тутаник» (http://npu.edu.ua/e-book/book/html/D/ipgoe_kfg_PN%20Ameruka/70.html); Він в боротьбі за своє існування викував свою думку... (І. Багрянний);*

Приєднанники *перед лицем* + *Subst₂*, *перед обличчям* + *Subst₂*, *під дахом* + *Subst₂*, *під прикриттям* + *Subst₂* виражають значення локалізованої умови. До цієї групи зараховуємо також і приєднанник *під покровом* + *Subst₂*. Перші два приєднанники найчастіше репрезентують семантику умови, коли поєднуються з дієсловами, що реалізують значення виникнення, появи (*з'являтися, виникати, виринати*), відчуття (*відчувати, почуватися, чути*): *Як відомо, найміцніша дружба виникає перед лицем спільного ворога (https://dt.ua/POLITICS/proti_kogo_evropa_druzhitime.html); Почуття сорому найчастіше виникає перед обличчям публіки, яка засуджує за скоєне або сказане (<http://lakotka.com.ua/news/4525/>); Як маєш повестись, щоб відчувати себе перед лицем всесвіту справді вінцем природи? (О. Гончар).*

Роль детермінвального члена виконують іменники – назви осіб за різними характеристиками (*ворог, батько, колега*), нерозчленованого колективу, сукупності людей (*публіка, народ,*

клас), космічних понять (*всесвіт, космос, світ*). Решта прийменників досліджуваної групи, крім названих дієслів, мають здатність поєднуватися з дієсловами, що номінують рух, просторове переміщення (*підкрадатися, йти, пересуватися*), творення, різні види діяльності (*робити, творити, діяти*), здійснення (*відбуватися, здійснюватися, справджуватися*), фізичний стан (*спати, слабувати, спочивати*), очікування (*чекати, очікувати, підждати*). Ці вербативи детермінують іменники – назви частин доби (*вечір, ніч, ранок*), осіб (*охоронець, мати, колега*), установ, організацій та їхніх структурних частин (*підприємство, фірма, відділ*), рослин (*верба, яблуня, виноград*) тощо: *У протоколі запишуть: підкрався під покривом ночі* (А. Хома); *То ж він завжди стрімко проходив під прикриттям охоронця* (Л. Костенко); ... начальник цеху *робить це під прикриттям Краскова* (Н. Гуменюк); *Співробітники Хмельницької податкової міліції, прокуратури та убозівці припинили діяльність конвертаційного центру, що діяв під дахом приватного підприємства «Д-К»* (<http://umoloda.kiev.ua/number/169/116/5815/>); *Їхні контакти відбулись під прикриттям виставки картин, яку він організував* (С. Стеценко); *Під покривом темної ночі, коли хмари поглинули місяць та зорі, багато хто не спить* (С. Талан); *Миколай стріпався від води й приречено пішов туди, де під прикриттям верб чекав на нього кінь* (Г. Пагутяк).

Семантика умови-наявності / відсутності виражена прийменниковими одиницями *за відсутністю + Subst₂, за відсутності + Subst₂, за наявністю + Subst₂, у / в присутності + Subst₂*. Між прийменниками цієї групи встановлюються антонімічні відношення (*за відсутністю – за наявністю, за відсутності – у / в присутності*). Головний компонент представлений дієсловами зі значенням статичної або динамічної контактної дії (*ловити, піймати, хапати*), набуття бажаного, потрібного (*дістати, купити, придбати*), творення, різних видів діяльності (*робити, порядкувати, творити*), посесивності (*належати, відноситися*), приготування їжі (*варити, пекти, смажити*) тощо: *За відсутністю білих мишей співробітники ввіймали десятеро сірих щурів у монастирських катакомбах* (В. Тарнавський); *Хоча старшина варти не цілком розумів, що саме Йован з Юстином хочуть звідти дістати за відсутністю в порту торгових суден, він завбачливо обумовив свій відсоток від того здобутку* (М. Соколян); *Справа в тому, що в касі вам квиток не продадуть, бо там продають лише за наяв-*

ності паспорта... (Н. Доляк); *Найгірше те, що все відбувалося у присутності сусіда, уявляєш?* (О. Сайко); *Коли клієнт змінює попередні умови свого заповіту, він це також робить у присутності свідків* (М. Матіос); *Сусіди зауважать дим із комина і поцікавляться, хто порядкує в будинку за відсутності господаря* (Н. Гурницька); *За відсутності поліції цим людям належить реальна влада* (М. Кідрук); *Ваші болгари за відсутності м'яса пекли на ватрі овочі* (М. Дочинець). Залежний компонент виражений іменником – найменуванням тварин (*миша, вовк, кінь*), осіб за різними характеристиками (*сусід, свідок, господар*), документів (*паспорт, свідоцтво, атестат*), продуктів харчування (*м'ясо, хліб, сіль*), транспорту (*автомобіль, літак, судно*) та інших.

Значення умови-обстановки мають прийменники *в атмосфері + Subst₂, в обставинах + Subst₂, в обстановці + Subst₂, у / в запалі + Subst₂, у / в розрізі + Subst₂*, семантика яких безпосередньо пов'язана зі значенням субстантивів-мотиватів *атмосфера* – «умови, обстановка, породжувані соціальним середовищем, колективом, родиною і такі інші» [15, т. 1, с. 71], *обставина* – «явище, подія, факт і так далі., що пов'язані з чим-небудь, супроводять або викликають що-небудь, впливають на щось; сукупність умов, у яких що-небудь відбувається» [15, т. 5, с. 584], *обстановка* – «сукупність умов, у яких що-небудь відбувається» [15, т. 5, с. 585], *запал* – «велике внутрішнє збудження, порив або піднесення, найвище напруження, найповніший прояв чого-небудь» [15, т. 3, с. 240], *у розрізі* – «з точки зору» [15, т. 8, с. 793]. Вони входять до складу конструкцій із детермінованими дієсловами, що позначають зверхність (*панувати, керувати, домінувати*), фізіологічні процеси (*рости, дихати, спати*), буття (*жити, існувати, бути*), зміну місцеположення об'єкта у просторі, зміну його кінетичного стану (*опинитися, зупинити, ставити*), конкретну фізичну дію з вираженим динамічним відтінком (*бити, духопелити, кидати*), інтелектуальну, мисленнєву, ментальну діяльність (*розуміти, замислити, забувати*) тощо: ... *прихильники Василя були гарячі, нестримні, впевнені у своєму переконанні, і їхня думка панувала в атмосфері суперечки* (О. Бердник); ... *він був оточений її ласкою, любов'ю, він ріс в атмосфері цієї любові...* (О. Гончар); *Ми живемо в атмосфері постійного холоду, і наші чоботи стали частиною нашого тіла...* (Л. Скрипник); ... *бо в обставинах міжособних чвар збори їхні відбувались закрито...* (В. Підмогильний); *Легка мета-*

лева заслінка насунулась на вікно, і ми **опинились в обстановці** своєї герметично закупореної коробки (М. Трублаїні); **У запалі бійки** з удаваним противником «Малий» так **духопелив** свого партнера, що його силою доводилося боронити від нападника... (Ю. Дольд-Михайлик); **У запалі полювання** на того страшного місійського кабана Адраст **метнув** сулицю й вразив Крезового сина Атіса (І. Білик); Він у **запалі боротьби** навіть і це **забув** (В. Сосюра); **У запалі виступу** він не завжди **контролює** себе (С. Стеценко); **У розрізі останніх даних стає зрозумілим**, навіщо було ініційовано цю реформу (З виступу). Функцію детермінувального члена виконують іменники – назви дій, процесів руйнівного характеру (бійка, суперечка, боротьба), проявів почуттів, психічних станів (любов, ненависть, страх), мовленнєвих актів (виступ, промова, діалог), стану природи (спека, холод, мороз).

Умова-розрахунок експлікована прийменниками з / із розрахунку на + *Subst₃*, не рахуючи + *Subst₄*, рахуючи + *Subst₄*, рахуючи від + *Subst₂*, рахуючи з / із / зі + *Subst₂*. Єдиною одиницею аналізованої групи, яка пережила процес препозиціоналізації, є з / із розрахунку на + *Subst₂*. Роль основного носія валентності виконують дієслова зі значенням творення, різних видів діяльності (будувати, творити, проектувати), впливу на об'єкт (діяти, вплинути, позначатися), конкретної фізичної дії з вираженням динамічним відтінком (насіпати, налити, напекти) тощо. Припредикатну позицію обіймають іменники – назви сукупності осіб (родина, група, натовп), величин, одиниць вимірювання (температура, період, метр) та інші: *На цих словах він ішов до власного його залу у великому чотириповерховому будинку, який вони збудували з розрахунку на велику родину і натовпи друзів...* (Любка Дереш); *Наші спеці стверджують, що 350 С – це однозначно замало, щоб пошкодити плати, бо ЦФПД проектували з розрахунку на значно більші температури* (М. Кідрук). Решта лексичних одиниць перебувають у стадії препозиціоналізації, тому в багатьох випадках важко ідентифікувати прийменник і дієприслівник: *Тоді найняти управителя і без клопоту доживати віку, рахуючи прибуток та по неділях відвідуючи стрілецьке братство* (Б. Коломійчук); *С – означає розмір заряду в кілограмах, а 0,183 – глибину закладання заряду, рахуючи від поверхні криги* (М. Трублаїні); *Було дванадцять страв, рахуючи з кетчупом і гірчицею* (Л. Костенко).

План змісту лексичних одиниць у / в *dianaзони* + *Subst₁*, у / в *dianaзони* від + *Subst₂*, у / в *dianaзони* до + *Subst₂*, у / в *dianaзони* від + *Subst₂* ... до + *Subst₂* поєднує елементи умови й місця, причому локативне значення виходить у них на перший план. На ці значення ще може накладатися атрибутивна семантика. Тому доречніше розглядати зазначені прийменники з-поміж локативно-атрибутивних: Київстар, Vodafone та Lifecell сьогодні вночі **запустили 4G в діапазоні 1800 МГц** (<http://mayak.org.ua/news/in-ukraine-launched-4g-in-1800-mhz-dapson/>); **Дійсний суперблок ніколи не містить** будь-яких ненульових даних **у діапазоні від 0x100..0x200 байт** (www.ufsexplorer.com/uk/articles/how-to/identify-drive-order-in-xfs-nas.php); **Висота керма може регулюватись у діапазоні до 90 мм, а кут – у діапазоні до 28 градусів** (www.volvotrucks.com.ua/uk-ua/trucks/volvo-fh16/specifications/cab.html), **Мінімальна концентрація O₂, при якій зберігається моторна активність рачків, дорівнює 0.4 та 0.2 мг л⁻¹ відповідно. У діапазоні від максимальної величини (~10 мг л⁻¹) до цих концентрацій O₂ інтенсивність загального обміну (Q₀) у M_a зменшується в 18.5, а у M_a – в 6.5 рази** (О. Губарева). Досліджувані прийменники вживаються з дієсловами на позначення зміни місцеположення об'єкта у просторі, зміни його кінетичного стану (запустити, ставити, містити), примусових та самочинних процесів (збільшуватися, зменшуватися, регулюватися). Роль залежного компонента найчастіше виконують сполучення числівників з іменниками – назвами одиниць вимірювання і символи величин (градус, байт, герц).

Висновки і пропозиції. Отже, прийменники зі значенням умови становлять малодосліджений пласт логічних прийменників (45 лексичних одиниць, вторинних з-поміж них 35). Залежно від відтінків значення, репрезентованого іменником-мотиватом, прийменники умови поділяємо на такі семантичні групи: власне-умова, умова-сприяння, умова-протистояння, локалізована умова, умованаявність / відсутність, умова-обстановка, умова-розрахунок. Семантичні відмінності між ними полягають у значенні самих прийменників, які не втрачають генетичного зв'язку з іменниками-мотиватами та сполучувальних особливостей.

У пропонованій статті проаналізовано лише частину адвербіальних прийменників, а саме лексичні одиниці зі значенням умови. Подальші наукові розвідки в цьому плані передбачають ґрунтовний аналіз адвербіальних семантико-синтаксичних відношень прийменників.

Список літератури:

1. Балабан Г. Динамічні процеси у прийменниковій системі української літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ сторіч. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2016. 324 с.
2. Безпояско О., Городенська К., Русанівський В. Граматика української мови. Морфологія : підручник. Київ : Либідь, 1993. 336 с.
3. Виноградов В. Русский язык (грамматическое учение о слове) / под ред. Г. Золотовой. 4-е изд. Москва : Русский язык, 2001. 720 с.
4. Вихованець І. Нариси з функціонального синтаксису української мови / відп. ред. К. Городенська. Київ : Наукова думка, 1992. 224 с.
5. Вихованець І. Прийменникова система української мови. Київ : Наукова думка, 1980. 286 с.
6. Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: академічна граматики. Київ : Пульсари, 2004. 400 с.
7. Габай А. Значеннєва диференціація українських логічних прийменників. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / уклад. : А. Загнітко та ін. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 70–76.
8. Колодяжний А. Прийменник. Матеріали до лекцій з курсу сучасної української літературної мови. Харків : Вид-во Харківського ун-ту, 1960. 165 с.
9. Кучеренко І. Актуальні проблеми граматики. Львів : Світ, 2003. 226 с.
10. Куш Н. Сучасні українські прийменникові еквіваленти: семантика умови. *Філологія і лінгвістика в сучасному суспільстві* : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 30–31 жовтня 2015 р. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 19–22.
11. Малявін А. Категорія умови: функціонально-когнітивний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» ; Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2008. 20 с.
12. Межов О. Мінімальна синтаксична одиниця умови у структурі простого ускладненого речення. *Лінгвістичні студії* : зб. наук. праць / уклад. : А. Загнітко та ін. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 27. С. 88–92.
13. Мейзерська І. Прийменники сучасної української мови у лексикографічному висвітленні : монографія. Одеса : Астропринт, 2012. 253 с.
14. Словник українських прийменників. Сучасна українська мова / А. Загнітко, І. Данилюк, Г. Ситар, І. Щукіна. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2007. 416 с.
15. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980.
16. Функціонально-комунікативна і текстова парадигма українських прийменників та їхніх еквівалентів : монографія / А. Загнітко, К. Виноградова, І. Данилюк, Н. Загнітко, Н. Куш, М. Оранська, Т. Кітаєва, Г. Ситар, В. Чекаліна, І.Щукіна. Донецьк : Вид-во «Вебер» (Донецька філія), 2009. 209 с.
17. Христіанінова Р. Реалізація значення умови в сучасній українській мові *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2017. № 27. Т. 1. С. 52–56.

ДИФФЕРЕНЦИАЦИЯ УСЛОВНЫХ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ СОСТАВНЫХ ПРЕДЛОГОВ В СОВРЕМЕННОМ УКРАИНСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ЯЗЫКЕ

В статье проанализированы вторичные предлоги со значением условия. В частности, установлено их лексический состав, классифицировано по семантическим оттенкам. В результате исследования все предлоги со значением условия разделены на такие отдельные семантические группы: собственно условие, условие-содействие, условие-противостояние, локализованное условие, условие-наличие/отсутствие, условие-обстановка, условие-расчёт. Определены особенности функционирования каждой предложной единицы. Установлено синтагматические и парадигматические связи между ними.

Ключевые слова: *предлог, условие, собственно условие, условие-содействие, условие-противостояние, локализованное условие, условие-наличие/отсутствие, условие-обстановка, условие-расчет.*

DIFFERENTIATION OF CONDITIONAL SEMANTIC-SYNTACTIC RELATIONS BETWEEN COMPOUND PREPOSITIONS IN THE MODERN UKRAINIAN LITERARY LANGUAGE

The article analyzes the secondary prepositions with the meaning of the condition. The author has determined their lexical structures and classified their connotations. As a result, all prepositions with the meaning of condition are divided into separate semantic groups: real condition, condition-promotion, condition-confrontation, localized condition, availability/lack of condition, condition-environment, condition-consideration. The article outlines the specific features of functioning every prepositional units, syntagmatic and paradigmatic connections between them.

Key words: *preposition, condition, real condition, condition-promotion, condition-confrontation, localized condition, availability/lack of condition, condition-environment, condition-consideration.*

Олійников В. А.

Київська православна богословська академія

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЗВЕРТАНЬ У ВИСЛОВЛЕННЯХ СТВЕРДЖУВАЛЬНОЇ / ЗАПЕРЕЧНОЇ МОДАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ БОГОСЛУЖБОВИХ ТЕКСТІВ (АКАФІСТІВ) УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ)

У статті проаналізовано функції звертань у висловленнях стверджувальної / заперечної модальності, дібраних із богослужбових текстів (акафісти) Української православної церкви. Зокрема, увагу зосереджено на вивченні функціонування грамема акцентованого адресата мовлення – нейтралізованого потенційного суб'єкта, ототожнювального полісемантичного вокатива й адресатно-предикатно-суб'єктного вокатива. Описано ствердження / заперечення як складник категорії синтаксичної модальності. Досліджено засоби експліцитного вираження заперечної модальності в загальнозаперечних і частковозаперечних конструкціях. Засвідчено, що загальнозаперечний та частковозаперечний зміст характерний для структур із маркерами грамеми акцентованого адресата мовлення – нейтралізованого потенційного суб'єкта дії та грамеми адресата з ототожнювальною функцією, натомість вокативні речення з адресатно-предикатно-суб'єктним компонентом мають тільки частковозаперечний вияв.

Ключові слова: *категорія синтаксичної модальності, ствердження / заперечення, загальнозаперечні й частковозаперечні структури, грамеми категорії звертання.*

Постановка проблеми. Висловлення стверджувального й заперечного значень і зараз привертають увагу лінгвістів своєю різнобарвною та складною системою засобів вираження, багатогранною семантикою, широкими функційними можливостями. Дослідження синтаксичної організації структур зі звертанням, його функційно-семантичної специфіки, первинних і вторинних формально-синтаксичних виявів, комунікативного членування висловлень зі звертаннями свідчать про прагнення науковців сформулювати повноцінну дефініцію зазначеного поняття. Уважаємо, що студіювання ствердження / заперечення як складника категорії синтаксичної модальності за умови залучення недостатньо лінгвістично дослідженої джерельної бази – богослужбових текстів (акафісти) Української православної церкви – поглибить теоретичні відомості як про категорію звертання, так і про міжривневу надкатегорію модальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві відомі декілька поглядів на місце речень зі стверджувальною й заперечною семантикою в категорійній системі мови. Не визнавали модальне значення ствер-

дження / заперечення М. Грепл, О. Мельничук та ін. Зокрема, О. Мельничук постулював: «Немає підстав відносити до зовнішньосинтаксичної сфери протиставлення ствердного і заперечного значень у загальній семантиці речень. Обидва ці значення входять до основного змісту речень, які водночас можуть належати до будь-якого різновиду модальності – розповідної, питальної, спонукальної і т. д.» [17, с. 18]. М. Грепл писав, що «до модальності фактично не зараховують ствердження і заперечення» і «<...> лише в деяких випадках ствердження й заперечення мають модальне значення» [6, с. 300]. Н. Костусяк, не підтримуючи таку позицію, розтлумачує: «Стверджувальна й заперечна форми висловлення уточнюють інші модальні значення. Наприклад, структури з розповідною модальністю репрезентують намір мовця передати співрозмовникові об'єктивну інформацію про дію, процес, стан, що реально існують чи не існують, відбудуться або не відбудуться в майбутньому. У такому разі форми їхньої реалізації можуть збігатися або бути відмінними» [8, с. 135]. До категорійної сфери відносять модальне значення ствердження й заперечення М. Баган, О. Кардашук, О. Кобриня,

О. Куш, А. Паславська й ін. На думку М. Баган, заперечення має полістатусний характер, оскільки воно є поняттєвою категорією релятивного типу, однією з модусних категорій, комунікативно спрямованою й когнітивною категорією [4, с. 313]. А. Паславська вважає мовне заперечення універсальною семантичною категорією, основу якої формує значення протилежного [10, с. 15]. Проте в ракурсі категорійної граматики усталена дефініція аналізованого поняття досі не сформована. Деякі науковці (М. Піпченко, О. Сиротініна, Н. Шведова) обґрунтовують наявність окремих, хоча й пов'язаних між собою, синтаксичних категорій ствердження й заперечення. Наприклад, у праці М. Піпченка знаходимо, що за характером стосунку до дійсності речення поділяються на стверджувальні й заперечні [16, с. 87]. За концепцією Н. Костусяк, модальне значення ствердження / заперечення репрезентує одну граему, яка належить до складу категорії синтаксичної модальності. За такої умови передусім варто зважати на виразний комунікативний акцент та суб'єктивне спрямування, адже функційну спеціалізацію зазначеної граеми визначає здатність реалізувати інтенцію мовця [8, с. 134]. Уважаємо міркування Н. Костусяк перспективним й аргументованим.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз функційного навантаження звертань у висловленнях стверджувальної / заперечної модальності, засвідчених у богослужбових текстах (акафісти) Української православної церкви. Відповідно до мети, потрібно розв'язати такі **завдання**: описати ствердження / заперечення як складник категорії синтаксичної модальності; дослідити засоби експліцитного вираження заперечної модальності в загальнозаперечних і частковозаперечних конструкціях; проаналізувати функціонування зазначених конструкцій у висловленнях із маркерами граеми акцентованого адресата мовлення – нейтралізованого потенційного суб'єкта дії (далі – Гр. 2), граеми ототожнювального полісемантичного вокатива (далі – Гр. 3), граеми кличного однокомпонентного речення як конденсата суб'єктно-предикатної структури (далі – Гр. 4).

Виклад основного матеріалу. Із погляду граматики нового типу, головним акцентом якої є спрямування на цілісність концепції граматичного ладу української мови, модальність ствердження / заперечення визнають граемою категорії синтаксичної модальності, що надає основному змісту речення граматично оформленого значення ствердження або заперечення дії, процесу чи

стану, є носієм додаткових суб'єктивних конотацій мовленнєвого акту й має специфічні формальні засоби експлікації [7, с. 102; 8, с. 133–141]. Отже, основною ознакою висловлень зі значенням ствердження / заперечення виявляється відповідність / невідповідність повідомлюваного об'єктивній дійсності. У такому разі кожне авторське висловлення передбачає, за словами І. Смушинської, модальну рамку «я бачу / знаю / вважаю, що <...>» [15, с. 13]. Відповідно до значення та функційно-комунікативної сутності, модальна семантика ствердження / заперечення зреалізована у стверджувальних і заперечних структурах. За допомогою стверджувальних конструкцій мовець виражає істинність, на його думку, того, що існує в об'єктивному світі, напр.: *Жоно, це син Твій* (А. 1.12 – Акафістник. – Т. № 1. – Акафіст № 12) (Гр. 2); *Подателю світла, Ти як сонце засяяв на третій день із гробу і все просвітив світлом істинного богопізнання* (А. 1.1) (Гр. 3); *О всехвальна Мати, що народила Найсвятіше Слово! Прийми нині наше приношення <...>* (А. 1.5) (Гр. 4). Доречно згадати слушне зауваження Є. Бенвеніста, який так характеризує функцію ствердження наявності, існування чогось: «До граматичного зв'язку, що об'єднує члени висловлення, імпліцитно додається «це є!», яке встановлює зв'язок між мовним рядом і дійсністю» [5, с. 170]. Призначення заперечних побудов полягає в спростуванні певної інформації про факти позамовної дійсності, які, знову ж за міркуванням мовця, не є істинними, напр.: *Проповідники велемовні не можуть достойно прославити боріння твої, славний добродійнику* (А. 1.16) (Гр. 2); *Ісусе, любове недослідима, тим, що розіп'яли Тебе, у гріх не поставив* (А. 1.4) (Гр. 3); *О преблаженні угодники Божі, всі святі, що стоїте перед престолом Пресвятої Тройці і насолоджуєтесь невимовним блаженством! Ось нині, в день загального вашого торжества, милостиве спогляньте на нас <...>* (А. 2.15) (Гр. 4). Подані приклади демонструють, що у стверджувальних формах стверджено виражену присудком ознаку підмета, натомість у заперечних – заперечного змісту здатна набувати не тільки виражена присудком ознака підмета, а й ознака, властивість будь-якого іншого другорядного члена речення. З огляду на виявлений факт заперечні структури прийнято поділяти на загальнозаперечні й частковозаперечні.

Загальнозаперечні побудови формують частки *не, ні* як основний засіб експліцитного вираження заперечної модальності в українській мові. Ужи-

ваючи названі частки, які перебувають у препозиції до присудка у двоскладному реченні, мовець виражає повне заперечення ознак і властивостей підмета, маркованих присудком. Заперечні маркери можуть функціонувати й при головному члені односкладного речення. Напр.: *Милостивий, не послухав я голосу Твого і не підкорився Писанню Твоєму* (А. 3.13) (Гр. 2); *Ісусе, Ти не допустив, щоб явилися легіони ангелів на Твій захист* (А. 2.3) (Гр. 3).

Загальнозаперечну модальність також виражають структури, які Н. Костусяк вважає модифікацією речень зі значенням буття [8, с. 138]. Заперечну модальну семантику цих висловлень програмує предикат *нема* (*не було, не буде*), що позначає відсутність особи чи предмета. У валентній зоні аналізованого предиката перебуває суб'єкт, морфологічно представлений найчастіше безприйменниковим, рідше прийменниковим родовим відмінком, а також об'єкт, що має значення відсутнього предмета володіння, належності. У формально-змістовому плані загальнозаперечні побудови корелюють, як зазначає Н. Костусяк, із двоскладними стверджувальними реченнями, предикат яких має значення існування, наявності (*є, був, буде*) [8, с. 137], напр.: *Твоя свята ікона є покровом і стіною для міста Києва, Царице і Владичице* (А. 3.9) (Гр. 2); *Милостивий, <...> і немає мені спасіння <...>* (А. 3.13) (Гр. 2); *Милостивий, Ти є Сотворитель мій* (А. 3.13) (Гр. 3); *<...> немає такого друга і предстоятеля, захисника і поборника, як ти, святий Ангеле* (А. 2.10) (Гр. 3); *<...> ти ж, богомудрий Феодосію, тоді був поставлений ігуменом Видубицької обителі* (А. 3.15) (Гр. 3); *Богомерзотними солодоцями і хвилюваннями ти не був переможений, преподобний отче наш Феодосію* (А. 1.20) (Гм. 3); *Увесь був на землі і неба зовсім не покидав, Ти, Неосяжний* (А. 1.3) (Гр. 3); *Я не був при смерті твоїй, <...> не зміг востаннє поцілувати сивини твоєї, отче мій* (А. 2.16) (Гм. 2).

Науковці виділяють і зараховують до абсолютної периферії побудови, в яких, за висновком О. Межова, «заперечний предикат *ні* вимагає у суб'єктній позиції родового відмінка, який корелює з називним суб'єкта існування (наявності) за трансформації речень» [9, с. 108]. І. Слинько, Н. Гуйванюк, М. Кобилянська називають такі побудови *ні*-генітивними варіантами *нема*-генітивних модифікацій речень буття [14, с. 277]. Проте в нашій джерельній базі структури такого зразка не засвідчені.

Частковозаперечні синтаксичні одиниці містять заперечення того, що позначене підметом чи другорядним компонентом. О. Пешковський констатував: «Тільки заперечення, яке стоїть перед присудком, робить усе висловлення заперечним, заперечення, що стоїть при іншому будь-якому члені, не порушує загального ствердного змісту висловлення» [13, с. 387]. Формальний показник – негатор *не* може функціонувати як окремий компонент і як структурний компонент лексеми – префікс: *Господи, не тільки ноги, але і руки, і голову* (А. 2.12) (Гр. 2); *Ісусе, Ти прийшов закликати не праведних, але грішних до покаяння <...>* (А. 2.3) (Гр. 3); *преблаженні отці, ви багатьох привели від рабської неволі гріховної до солодкої свободи духу* (А. 1.20) (Гр. 3); *Ісусе, <...> Ти послав невидимо Твоїх ангелів для звершення Божественного Тайнства* (А. 2.3) (Гр. 3); *О Пресвята, Животворча, нероздільна і вседіяльна Тройце, Отче, Сину і Душе, єдиний істинний Боже і Творче наш! Нинішню нашу прийнявши подяку, пішли нам <...>* (А. 1.2) (Гр. 4). Префіксальне маркування заперечного змісту пов'язане також із низкою інших питомих (*без-* (*обез-*), *зне-*, *ні-* (*ані-*), *недо-*, *проти-*) та іншомовних (*а-*, *анти-*, *дис-*, *ір-*, *контр-*) морфем. Подекуди таке функційне призначення виконують прийменники, передусім *без* і *поза*. Напр.: *Проповідується і всюди прославляється ваше, преподобні отці, богоугодне і безмовне життя* (А. 1.20) (Гр. 2); *Милостивий, прикрасив я ідола плоті моєї одежею скверних помислів, зневаживши внутрішню богообразну скіню* (А. 3.13) (Гр. 2); *Милостивий, лежу нагим без чеснот і соромлюся* (А. 3.13) (Гр. 2).

Іноді в реченнях, модельованих предикатом із часткою *не*, може функціонувати субстантив з аналітично чи синтетично оформленими *ні* (*ані*) або його функційними еквівалентами, що свідчить про наявність засобів із загальнозаперечним і частковозаперечним значеннями. На переконання Н. Костусяк, у такому разі негатор *не* набуває статусу головного граматичного маркера заперечення, а *ні* (*ані*) та його синонімічний відповідник доцільно трактувати як мовну одиницю, що посилює, увиразнює зазначену семантику [8, с. 138], напр.: *Милостивий, ні мандрівника, ні подорожнього не ввів під покров свій, <...> тому і ридая <...>* (А. 3.13) (Гр. 2); *Бо не маємо ні іншої помочі, ні іншого заступництва, ні втіхи, тільки Тебе, о Мати всіх скорботних і обтяжених!* (А. 1.8) (Гр. 3); *<...> і не відходять ні з чим, Пречиста, від невпиваної чаші Твоїх Божественних дарувань* (А. 2.9) (Гр. 2); *Ніщо не відлучить*

мене від любови Твоєї, **Христе** (А. 3.19) (Гр. 2); *Красномовці суємудрі не можуть сказати нам, як розплавлене олово не обпало твоєї гортані і ніякої іншої шкоди не вчинило, мученику **Воніфатію*** (А. 3.21) (Гр. 2); *Бо ми через беззаконня наші не можемо підняти очей до висоти небесної, ні піднести голосу моління до Його в Божестві неприсутньої слави, серцем скрушеним і духом смиренним тебе, заступнику милостивий перед Владикою і молитовнику за нас грішних, закликаємо <...> (А. 1.16) (Гр. 3).*

Н. Костусяк звертає особливу увагу на речення, що мають формальні маркери заперечення, проте за умови подвійного вживання негатора *не* (ні) експлікують семантику ствердження [8, с. 138]. Під впливом певного контексту формальна наявність заперечення не вносить «компонента заперечної семантики» [11, с. 193], і первинна семантика «набуває здатності реалізувати інтенсивне ствердження» [12, с. 94]. Проте побудови такого зразка в аналізованій літературі відсутні.

Як відомо, у сучасній українській літературній мові стверджувальний та заперечний модальний зміст реалізують членовані та нечленовані синтаксичні одиниці. У богослужбових піснеспівах нечленовані конструкції не засвідчені.

Далі, узявши за основу богослужбові тексти (акафісти) Української православної церкви, докладніше зупинимося на особливостях функціонування в них маркерів графем категорії звертання в межах стверджувальних і заперечних структур.

Висловлення з маркерами графемі акцентованого адресата мовлення – нейтралізованого потенційного суб'єкта дії – можуть структурувати як загальнозаперечні, так і частковозаперечні конструкції. Присудок у загальнозаперечних побудовах засвідчений в особово-числових формах теперішнього часу й родових виявах у минулому часі, напр.: теперішній час – *Спів молитовний не змовкає біля мощей твоїх, **святителю Феодосію*** (А. 3.15); ***Благодатна Богородице, не утаємничуємо** щедрот Твоїх <...> (А. 3.1); Проповідники велемовні риторськими своїми язиками не можуть оспівати велич твоїх жахливих страждань, **о Варваро*** (А. 1.18); минулий час – ***Милостивий, не покрив я сорому ближнього*** (А. 3.13); <...> *але не впала у відчаї у милосердя Твоє, **Спасемій*** (А. 3.25); *Силою молитви твоєї, **предивний пророче**, воістину закрилося Небо і не посилало дощу три роки і місяців шість <...> (А. 2.11).* В аналізованому матеріалі немає прикладів із присудками-дієсловами в майбутньому часі, у формі

другої особи однини й множини теперішнього часу та в множині минулого часу.

У корпусі дослідницького матеріалу присуток, що формує загальнозаперечну конструкцію у висловленнях з ознаками графемі акцентованого адресата мовлення – нейтралізованого потенційного суб'єкта дії, може мати декілька варіантів вияву. Найчастіше це простий дієслівний присуток, напр.: ***Господи Боже наші**, у душі, душі і тілі нашому причасному скінію на Своє вселення благо зволив заснувати і не допустив остаточно гріхом зруйнуватися їй у нас* (А. 1.2); ***Ісусе**, Твоя любов не холоне* (А. 3.24); наявні речення зі складеним дієслівним і зі складеним іменним присудками, напр.: *Красномовний язик велемовців не може достойно оспівати Твій Милостивий образ, **о Діво і Мати Владики*** (А. 3.7); <...> *однак цим не були напоумлені, нечестиві <...> (А. 1.19).* Ускладнені різновиди складеного дієслівного присудка й складеного іменного присудків, які організують аналізовану конструкцію, не вживаються в акафістах.

Функціонування частковозаперечних конструкцій у реченнях з ознаками графемі акцентованого адресата мовлення – нейтралізованого потенційного суб'єкта дії – пов'язано як з експліцитно синтаксично вираженими показниками заперечення, так і словотвірними, напр.: *Цими ж, **Пречиста**, даруваннями, а не хворобами і скорботами, життя наше до спасіння приводиться* (А. 1.9); ***Господи Боже наші**, Отець покликав нас із небуття* (А. 1.2); ***Предвічний Царю віків і Господи, всього творіння видимого і невидимого Сотворителю**, Йому ж у Святій Тройці славимому поклоняється всяке коліно небесних, земних і підземних* (А. 1.2); *Ті, що різноманітними недугами хворіють, **о Всецарице**, від святої Твоєї ікони несподівано цілення отримують* (А. 2.6); *Співи всілякі похвальні є ніщо порівняно з багатством чудес твоїх, **Архістратиге Божий*** (А. 1.10); *Тому, **Господи**, <...> оспівую Твоє невимовне довготерпіння, величаю незбагненне приниження, славлю Твою безмірну милість* (А. 1.4); *І з безплотним голосом бачачи Твоє втілення, **Господи**, здивувався й стояв* (А. 1.5); *Слова життя Твого зневаживши, **Господи**, з волі серця мого ходила від самої юності моєї аж до цього дня* (А. 3.25). Різноманітні приклади ілюструють уживання префіксів *не-*, *без-*, *зне-* зі значенням часткового заперечення графемі залежних членів речення, виражених іменником, займенниковим словом, прикметником, віддієслівним прикметником, прислівником, віддієслівним прислівником.

Висловлення з маркерами грамеми ототожнювального полісемантичного вокатива також можуть формувати як загальнозаперечні, так і частковозаперечні конструкції. Присудок у загальнозаперечних побудовах модельований формами теперішнього, майбутнього та минулого часів, напр.: теперішній час: <...> *я не маю* іншої *помочі, крім Тебе, <...> о Богоматі* (А. 1.7); *Благодаттю і щедротами Твоїми, всемилосердна Владичице, не залишаєш* Ти *християн православних* (А. 2.8); *Красномовство всяке земнородних не може* *достойно похвалити тебе, Іоане богохвальний* (А. 1.11); *Голосами людськими не можемо* *достойно прославити Тебе, Богородице* (А. 3.1); *Красномовці багатослівні не можуть* *достойно прославити тебе, славна мученице Христова* (А. 3.20); майбутній час: *Не залишу тебе, господарю мій любий <...>* (А. 2.16); минулий час – *Бачачи гоніння нечестивих на християн, ти не побоявся* *підступів їхніх і мук, богомудрий* (А. 1.17); *Спасати бажаючи душу свою, про тіло ти не дбала, свята Варваро* (А. 1.18); *Бурі гріховні тебе не потопили, і хвилі пристрастей тебе не покрили, мученику Христів* (А. 3.21).

Корпус дослідницького матеріалу засвідчує, що присудок у загальнозаперечних конструкціях із маркерами грамеми адресата з ототожнювальною функцією може бути простим дієслівним, напр.: *Ти ж, всеблага Тетяно, не убоюлася* *страху людського* (А. 3.20); *Так і ти, мученику Воніфатію, не загубив* *себе* (А. 3.21); складеним дієслівним, напр.: *Красномовці багатослівні своїми риторськими язиками не можуть* *достойно висловити похвалу тобі, Юрію* (А. 1.17). Приклад зі складеним іменним присудком є одиничним (наведений на початку статті). Ускладнені моделі складеного дієслівного присудка й складеного іменного присудків в аналізованих конструкціях з акафістів не вживаються.

У реченнях зі значенням часткового заперечення й засобами експлікації грамеми ототожнювального полісемантичного вокатива функціонують синтаксично виражені показники заперечення, напр.: *Пісні Пресвятій Тройці ти воздав більше за інших, святий великомученику Юрію, не тільки словом і розумом <...>* (А. 1.17); *Господи мій, Господи, Ти прийшов не праведних спасти, а грішних <...>* (А. 2.4); а також словотвірні, напр.: *Ти дорікав їм, Спасе, за невір'я та жорстокість серця* (А. 1.1); *Господи Боже наш,*

Ти єдиний маєш безсмертя і живеш у світлі неприступнім (А. 1.2); *Силою Вишнього, дарованою тобі, і великим терпінням твоїм знесилив ти мучителів зухвалість, мужній переможцю* (А. 1.16); *Неосяжний і Всеблагий Душе, Джерело освячення, Ти одягнув Пречисту Діву Марію в сліпуче і неприступне сяння Твого Божества* (А. 2.2); *Обитель твоя, маючи твою чесну голову як безцінний скарб, богомудрий стратотерпче, радістю переповнюється і любов'ю оспівує дану тобі від Бога благодать зцілення* (А. 1.16); <...> *на ньому ж ти, мудра діво, нерухомо стояла і Ісусу Христу, що укріплював тебе, пісню співала* (А. 1.18); <...> *ти ж, Юрію, ніскільки не сумніваючись, співав Тому, Хто є Богом не мертвих, а живих* (А. 1.17). Частина не як основний лексико-граматичний засіб вираження заперечення, заперечні префікси *не-*, *без-*, *зне-* здатні реалізувати часткове заперечення другорядних членів речення, виражених іменниками, питальними займенниковими словами, прикметниками, прислівниками, зокрема й віддієслівними.

Часткове заперечення у вокативних реченнях оформлює префікс *не-*, напр.: *О Жениху Безсмертний, що опівночі гріха і невіри грядеш з Небес із ангелами судити весь світ. Відкрий двері <...>* (А. 3.24); *О великий апостоле, євангелісте громогласний, Богослове і тайновидче невимовних одкровеннь, дівственнику і улюблений наперснику Христів Іоане! Прийми нас грішних <...>* (А. 1.12).

Висновки і пропозиції. У богослужбових піснеспівах засвідчені стверджувальні й заперечні висловлення, які водночас містять маркери грамеми категорії звертання. З огляду на частоту вживання, вони поступаються конструкціям зі спонукальним значеннями. У дослідженій джерельній базі структури з показниками грамеми акцентованого адресата мовлення – нейтралізованого потенційного суб'єкта дії та грамеми ототожнювального полісемантичного вокатива бувають загальнозаперечними й частковозаперечними, натомість для односкладних вокативних побудов з адресатно-предикатно-суб'єктним компонентом характерне тільки часткове заперечення. Уважаємо перспективним продовження дослідження модальних характеристик висловлень зі звертаннями, засвідченими в інших жанрах православної церковної гімнографії.

Список літератури:

1. Акафістник: у 3 т. Київ : Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2011–2012. Т. 1. 2011. 352 с.
2. Акафістник: у 3 т. Київ : Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2011–2012. Т. 2. 2012. 416 с.
3. Акафістник: у 3 т. Київ : Видання Київської Патріархії УПЦ КП, 2011–2012. Т. 3. 2012. 368 с.
4. Баган М. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : монографія. Київ : Видавничий дім Д. Бураго, 2012. 376 с.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика. Москва : Прогресс, 1974. 448 с.
6. Грєпл М. О сущности модальности. *Языкознание в Чехословакии* : сборник статей. Москва : Прогресс, 1978. С. 300–306.
7. Костусяк Н. Категорія синтаксичної модальності та її графемна реалізація. *Лінгвістичні студії* : збірник наукових праць. Донецьк : ДонНУ, 2013. Вип. 26. С. 99–103.
8. Костусяк Н. Функційно-комунікативні ознаки стверджувальної / заперечної модальності. *Studia ucrainica varsoviensia*. Warszawa, 2013. С. 133–141.
9. Межов О. Суб'єктні синтаксеми у структурі простого речення : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2007. 184 с.
10. Паславська А. Заперечення та сфери його дії: семантика, синтактика, прагматика, просодика : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.15. Київ, 2006. 35 с.
11. Паславська А. Заперечення в українській та німецькій мовах: Лінгводидактичний аспект. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної* : збірник наукових праць. Львів, 2010. Вип. 5. С. 193–202.
12. Педченко С. Семантико-синтаксична специфіка модальної поведінки заперечного маркера *ne*. *Філологічні науки* : збірник наукових праць. Полтава, 2011. № 1 (7). С. 92–99.
13. Пешковский А. Русский синтаксис в научном освещении. 8 изд. Москва : Языки славянской культуры, 2001. 544 с.
14. Слинько І., Гуйванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання. Київ : Вища школа, 1994. 670 с.
15. Смуцинська І. Модальність французького художнього тексту: типи та засоби вираження : автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.02.05. Київ, 2003. 39 с.
16. Современный русский язык: Синтаксис словосочетания и простого предложения / под ред. Н. Пипченко. Минск : БГУ, 2008. 96 с.
17. Сучасна українська літературна мова: синтаксис / за заг. ред. І. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 516 с.

**ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ОБРАЩЕНИЙ В ВЫСКАЗЫВАНИЯХ
УТВЕРДИТЕЛЬНОЙ / ОТРИЦАТЕЛЬНОЙ МОДАЛЬНОСТИ
(НА МАТЕРИАЛЕ БОГОСЛУЖЕБНЫХ ТЕКСТОВ (АКАФИСТОВ)
УКРАИНСКОЙ ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ)**

В статье проанализированы функции обращений в высказываниях утвердительной / отрицательной модальности, отобранных из богослужебных текстов (акафисты) Украинской православной церкви. В частности, внимание сосредоточено на изучении функционирования граммем акцентированного адресата речи – нейтрализованного потенциального субъекта, полисемантического вокатива с функцией отождествления, адресатно-предикатно-субъектного вокатива. Описано утверждение / отрицание как составляющая категории синтаксической модальности. Исследованы средства эксплицитного выражения отрицательной модальности в общеотрицательных и частноотрицательных конструкциях. Засвидетельствовано, что общеотрицательное и частноотрицательное содержание характерно для структур с маркерами граммеы акцентированного адресата речи – нейтрализованного потенциального субъекта действия и граммеы адресата с функцией отождествления, вокативные предложения с адресатно-предикатно-субъектным компонентом имеют только частноотрицательное значение.

Ключевые слова: категория синтаксической модальности, утверждение/отрицание, общеотрицательные и частноотрицательные структуры, граммеы категории обращения.

**FUNCTIONING OF REFERRALS IN STATEMENTS
OF AFFIRMATIVE / NEGATIVE MODALITY
(ON THE BASIS OF THE LITURGICAL TEXTS (AKATHISTS)
OF UKRAINIAN ORTHODOX CHURCH)**

The article analyzes the functions of referrals in the statements of the affirmative/negative modality, derived from the liturgical texts (akathists) of the Ukrainian Orthodox Church. In particular, attention is focused on the study of the functioning of the gram of accented speech addressee – a neutralized potential subject, an identifying polysemantic vocabulary, one-compound sentences with an accentuated addressable-subjective position in the communicative process within the statements of the affirmative/negative modality. Grammar of assertion / negation is described as a component of the category of syntactic modality. The means of explicit expression of negation modality in contradictory and partly denational constructions are investigated. It is verified that the contradictory and partially denial structures are characteristic for sentences with signs of the grammes of the accented speech addressee – the neutralized potential subject of action and the grammes of the identifying polysemantic vocal, in vocative sentences only partially denied constructions are revealed.

Key words: category of syntactic modality, affirmative / negative, contradictory and partly denational constructions, grammes of category of circulation.

Оскирко О. П.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ЗАГАЛЬНІ НАЗВИ ЇЖІ У СХІДНОПОДІЛЬСЬКИХ ГОВІРКАХ

У статті розглянуто способи загальних назв їжі в східноpodільських говірках. З'ясовано етимологію досліджуваних номенів, простежено лінгвогеографію поширення. Проведено лексичні паралелі з маніфестантами інших діалектних континуумів. Зауважено, що репрезентанти цієї лексико-семантичної групи за структурою – однослівні й аналітичні найменування. Виявлено основні мотиваційні ознаки та способи творення. Визначальними диференційними ознаками в лексико-семантичній групі на позначенн язagalьних назв їжі є «стан приготування їжі», «спосіб приготування», «смакові властивості».

Ключові слова: лексико-семантична група, назви їжі, східноpodільські говірки, номінація, мотиваційні ознаки.

Постановка проблеми. Їжа, звичайно, поруч із такими матеріальними артефактами, як одяг, житло, знаряддя праці, є одним із головних носіїв інформації про щоденну діяльність людини і посідає перше місце серед перелічених реалій. Зважаючи на те, що словниковий склад мови безпосередньо пов'язаний із матеріальною культурою народу, а лексика на позначення продуктів харчування на основі широкого матеріалу ще недостатньо вивчена, цілісне опрацювання східноpodільських говірок необхідне не лише в лінгвістичному, а й у загальнотеоретичних аспектах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У синхронії найменування їжі розглядали Л. Борис (буковинські говірки), В. Різник (говірки надсянсько-наддністрянського суміжжя), Є. Турчин (східнополіські говірки), Н. Загнітко (східностепові говірки Донеччини), М. Волошинова (слобожанські говірки). Номінації страв та напоїв на матеріалах пам'яток XIV – XVII ст. вивчав С. Яценко. Загальні назви їжі в східноpodільських говірках ще не були предметом спеціального дослідження, що й визначає **актуальність** статті.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити опис загальних назв їжі на матеріалі східноpodільських говірок. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**: здійснити лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем; установити лексико-семантичні паралелі з іншими діалектами української мови.

Виклад основного матеріалу. У структурі тематичної групи лексики на позначення харчування гіперонімічною вершиною є загальні назви

їжі, на позначення яких у східноpodільських говірках найпоширенішими є: *йїжа, йїда, йїдло, хар'ч'і, корм, ст'рава, вариво, продукти*. Зрідка зафіксовано номінації *п'ишч'а, кушати, бл'удо, харч, продукт, про'дукти, на'йїдки* зі значенням «те, що їдять, харчі».

У досліджуваних говірках лексеми *йїда* – *хар'ч'і, йїда* – *п'ишч'а* – «їжа (загальна назва)»; *вариво* – *ст'рава* – «варена їжа»; *продукти* – *хар'ч'і* – «продукти харчування» – перебувають у зв'язку абсолютної синонімії.

В етнографічній розвідці кінця XIX ст. за редакцією В. Іванова на позначення семи «їжа» часто вживаною є лексема *пища* [3, I, с. 100].

Словник за редакцією Б. Грінченка на позначення семи «їжа» реєструє такі лексеми з тотожним значенням: *йїда, йїжа* (Грінченко, II, с. 196), *ст'рава* (Грінченко, IV, с. 212), *харч, хар'ч'і* (Грінченко, IV, с. 388). У СУМ *йїжа* – «те, що їдять і п'ють; харчі» (СУМ, IV, с. 58).

Зі значенням «їжа, страва (загальна назва)» аналізовані лексеми функціонують у говірках української мови: східнослобожанських – *йїда, йїжа, хар'ч'і, про'дукти* – «їжа» (Волошинова, с. 37); східностепових – *йїжа, йїда, хар'ч'і, п'ишч'а* – «загальна назва їжі» (Загнітко, с. 26), *йїда* – «загальна назва» (Омельченко, с. 40); гуцульських – *йїда* – «страва, їжа» (Піпаш, с. 73), «їжа, харч» (Закревська, с. 87); надсянсько-наддністрянських – *йїжа, йїда* – «їжа» (Різник, с. 53); східнополіських – *йїжа, йїда, хар'ч'і, п'ишч'а* (Турчин, с. 6); нижньонаддніпрянських – *пища* – «їжа, харч», *про'дукти* – «харчі» (Чабаненко, III, с. 112, 284); закарпатських – *йїда* – «їжа, харч»

(Сабадош, с. 136); західнополіських – *йїдло* – «їжа» (Аркушин, І, с. 199).

У північно-західних і північно-східних східнопоодільських говірках спостерігаємо протиставлення сем та номенів, які їх позначають: «їжа (загальна назва)»: «варена їжа»: «продукти харчування (загальна назва)»; *йїда*, *йїжа*, *страва*: *страва*, *п'ишч'а*, *йїдло*: *продукти*, *харч'і*, *корм*, *йїжа*.

Так, семи «їжа (загальна назва)», «варена їжа» є основним ядром у мікрогрупі на позначення їжі і реалізовані в усіх східнопоодільських говірках здебільшого не однією, а двома – трьома лексемами, рідше словосполученнями: *йїжа* (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд), *йїда* (Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ), *йїдло* (Глм, Пл), *харч'і* (Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс), *харч* (Хр, Бт, Гр, Бг, Жр, Снх, Ск, Тр, Кл), *корм* (Цб, Трг, Лщ, Уг, Чй, Сн, Сч, Пг), *п'ишч'а* (Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс), *вариво* (Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс), *варе^{на}* *йїжа* (Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд), *готова йїжа* (Уг, Сч, Сн, Лщ, Хр, Хр, Юр, Жр, Снх, Гл, Пл), *готова п'ишч'а* (Уг, Пн, Бт, Уг, Жр, Тп, Рс, Лщ, Юр, Ск, СХ, Глм, Снх, Сч, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд), *готове бл'удо* (Цб, Снх, Сч, Уг, Шм, Йс, Мч, Лк, Лщ, Хр, Жр, Тп, Бт), *приготовле^{на}* *йїда* (Тп, Трг, СХ, Юр, Мч, Лк, Кбр, Крт, Уг, Окс, Глм, Об, Гр), *готова йїда* (Шм, Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс, Крс, Клд), *готовий об'їт* (Йс, Мч, Лк, Мх, Рз, Кбр, Крт, Глм, Жр, Снх, Ск, СХ, Тр, Лщ, Уг, Чй, Сч, Сн, Плн, Плс, Об, Зл, Окс).

Лексема *п'ишч'а* зі значенням «їжа (загальна назва)» на досліджуваній території вживається суто жителями старшого покоління, здебільшого в складі словосполучень: *гостра п'ишч'а*, *суха п'ишч'а*, *готова п'ишч'а*, *добра п'ишч'а*, *зварена п'ишч'а*, *смачна п'ишч'а*. Лексема *п'ишч'а* успадкована з давньоруської мови. Можемо припустити, що функціонування лексеми в східнопоодільських говірках – результат інтерференції з російської мови, де лексема *пицца* – «їжа» – стилістично нейтральна лексема в лексико-семантичній групі назв їжі (Ожегов, с. 1249).

Сема «їжа, (загальна назва)» у східнопоодільських говірках репрезентована лексемами, похід-

ними від основи **ed-*: *йїда*, *йїжа* < **ed-ja*, *йїдло*, *найїдки*, *кушан'їе*, *об'їд*, а також *п'ишч'а*, *бл'удо*.

Із таким же лексичним значенням лексеми відомі іншим говіркам української мови: *йїда*, *йїжа*, *найїдки* – східнополіським (Турчин, с. 9); *йїжа*, *йїда*, *страва*, *бл'удо*, *вариво* – східнослобожанським (Волошинова, с. 104); *йїда*, *страва*, *бл'удо*, *об'їт*, *п'ишч'а* – східностеповим (Загнітко); *найїдок* – бойківським (Онишкевич, І, с. 468).

Словник СУМ лексему *найїдок* реєструє зі значенням «все те, що їдять, що вживають для харчування; їжа», розм. «ситість, насиченість» (СУМ, V, с. 94).

Архілексема *їжа* в східнопоодільських говірках, вступаючи в атрибутивні зв'язки за моделлю «іменник + прикметник», утворює словосполучення, які мотивовані: ДО «стан приготування їжі» – *йїжа гото^{ва}*, *йїжа при^{готовле}на*; ДО «спосіб приготування» – *йїжа варе^{на}*, *йїжа тушана*; ДО «смакові властивості» – *йїжа смач^{на}*, *йїжа добра*, *йїда укусна*, *йїжа добрена*.

Лексема *вариво*, найдавніша назва, похідна від *варити* псл. **varivo*, у східнопоодільських говірках указує на процес приготування їжі – «варена їжа».

Сему «те, що вариться або варене» у досліджуваних говірках передає словосполучення, утворене за моделлю «прикметник + іменник»: *готова страва*, *варена йїжа*, *готова п'ишч'а*, *готова страва*, *готове йїдло*, *готове бл'удо*.

Словник за редакцією Б. Грінченка реєструє лексеми *варево*, *вариво* без додаткової ареалогічної інформації «варена пища» (Грінченко, І, с. 126).

Лексема *вариво* функціонує в говірках української мови з тотожним значенням: у гуцульських – «усе, що вариться і зварене» (Піпаш, с. 20), західноволинських – «різні варені страви» [5, с. 81], східнополіських – «процес приготування їжі, варена їжа» (Турчин, с. 13), поліських, білоруських – «варена їжа», «продукти харчування, із яких готують страви» (Вешторт, с. 372).

Зауважимо, поліські говірки, відображаючи особливості семантичного розвитку лексеми *вариво*, зберегли одне з найдавніших значень, пов'язане з коренем *вар-* – «продукти харчування, призначені для варіння» (Турчин, с. 14).

У східнопоодільських говірках широко вживані віддієслівні іменники *вариво* та *приварок*, рідше, здебільшого в словосполученнях, субстантивовані прикметником *варене*: *варене м'ясо* (Мч, Крс, РБ, Клб, СХ, Рс, Рз, Зр, Клд), *варене молоко* (Крс, Рз, СХ, РБ, Клб, Рс, Зр), *варене т'їсто* (Крс, Мч, Рс, Рз, Зр), *варене йайце* (Клб, Рз, Зр).

Як синонім до лексеми *варене* в східнопо-дільських говірках функціонує номен *ст'рава* – «варена їжа, харчі». Лексему *ст'рава* етимологи виводять із псл. *traviti* – «поїдати, знищувати, тратити», пов'язаного із *trava* – «трава», *truti* – «тратити», «труїти» (ЕСУМ, V, с. 392), *ст'рава* < *травити* – «споживати» (Фасмер, III, с. 770), «щось споживане, корм» [6, с. 148], характерне для попередніх етапів розвитку української мови [4, с. 389]. Лексикографічні джерела лексему *ст'рава* реєструють із загальним значенням «їжа, харчі» (Грінченко, IV, с. 212; СУМ, IX, с. 746).

Опозицію сем «їжа поживна» : «їжа нежирна» у східноподільських говірках передають складні найменування, утворені за моделлю «іменник *ст'рава* + прикметник»: *ст'рава* *жирна* : *ст'рава* *нісна*, *ст'рава* *ситна* : *ст'рава* *посна*, *ст'рава* *поживна* : *ст'рава* *непоживна*, *ст'рава* *кало'р'їуна* : *ст'рава* *д'їїетична*, *ст'рава* *сита* : *ст'рава* *п'р'їсна*.

До «час уживання їжі» також зумовила появу аналітичних найменувань, утворених за моделлю «іменник + прикметник»: *ст'рава* *ран'їшн'а* (Шм, Йс, Мч, Крс, РБ, Клб, СХ, Рс, Рз, Зр, Клд, Гнн), *ст'рава* *об'їд'їшн'а* (Лк, Мх, Тп, Хр, Бт, Гр, Уг, Крт, Об, Кбр, Глм, Плн, Плс, Зл, Окс, Дб), *ст'рава* *веч'їрн'а* (Чй, Сн, Сч, Лщ, Жр, Снх).

В інших говірках української мови лексема *ст'рава* функціонує з тотожним значенням: у бойківських – «їжа» (Онишкевич, II, с. 257), північно-підляських – «варена їжа» (Горбач, с. 482), східно-південних – «будь-яка їжа», «варена їжа», «святкова їжа» (Загнітко, с. 248).

Не менш активними в східноподільських говірках є лексеми *харч* та *хар'ч'ї*. Аналізовані лексеми в досліджуваних говірках функціонують зі значенням «їжа (загальна назва)», «продукт харчування», а в говірках південно-східної частини східноподільських говірок найчастіше мають значення «їжа, корм для тварин» (Глм, Плс). Походження лексем *харч*, *хар'ч'ї* пов'язують з арабським *harg* – «расход, издержки» (Фасмер, IV, с. 225). У говірках української мови, а також у сучасній літературній мові, лексеми *харч*, *хар'ч'ї* функціонують на позначення того, що споживають, їдять і п'ють; їстівних припасів їди (СУМ, XI, с. 28). Ці назви активні й в інших слов'янських мовах: у білоруській – «продукти, їстівне», «корм для тварин» (Вешторт, с. 410), російській – «їжа» із приміткою «просторіччя» (Ожегов, с. 747). Активне засвоєння лексем *харч*, *харчі* слов'янськими мовами, функціонування в українській мові, дає підстави говорити про

наявність дериваційного гнізда: харч → харчі → харчувати → харчування.

Назви прийомів їжі в східноподільських говірках не відрізняються від інших говірок української мови й не мають особливих відмінностей від літературної мови.

Однослівні номінації *с'н'їданок*, *об'їт*, *веч'їр'а*, *зварене* в східноподільських говірках функціонують із двома значеннями: «їжа, те що їдять (загальна назва)», «час споживання їжі».

Сему «споживання їжі вранці» у східноподільських говірках передають лексеми *с'н'їданок* (Рз, Лщ, Бт, Хр, Сч, Сн, Уг, Йс, Чй, Жр, Снх, Юр, Рс, Тп, Тр, Кбр, Крт, Глм), *с'н'їдати* (Рз, Ск, СХ, Тр, Тп, Рс, Бт, Гр, Зр, Пн, Юр, Плн, Крс, РБ, Гнн), *с'н'їдан'а* (Бт, Гр, Зр, Пн, Юр, Плн), рідше – *заўтрак* (Жр, Снх, Ск), *заўтр'їк* (Уг, Бт).

Походження лексеми *снідати* етимологи виводять із псл. *sъnědati*, *sъněsti* «з'їсти», утворені із префікса *сън-* / *з-* і дієслова *jěsti*, *jědati* – «їсти» (ЕСУМ, V, с. 335). У словнику за редакцією Б. Грінченка на позначення часу приймання їжі вранці подано лексему *снідання*, а також *сніданенько*, *сніданнячко* (ум. оть *снідання*) – «завтракъ», *сніданок* – «завтракъ», *снідати* – «завтракати» (Грінченко, IV, с. 161–162).

Лексеми з тотожним значенням функціонують в інших говірках української мови: у східно-південних – *сн'їданок*, *с'н'їдан'а*, *с'н'їдат'*, *заўтр'їк*, *заўтрак* (Загнітко, с. 36), буковинських – *сн'їданок* (Борис, с. 313; Гоці, к. 1), східно-південних – *сн'їданок*, *с'н'їдан'а* (Турчин, с. 18), бойківських – *с'н'їданок* (Гоца, к. 1), карпатських – *с'н'їданок*, *с'н'їдан'а* (Гоца, с. 23), гуцульських – *сн'їдан'е*; *снідан'ї* (Негрїч, с. 160), східно-слобожанських – *сн'їданок*, *с'н'їдан'а* (Волошинова, с. 44), надсянсько-наддністрянських – *с'н'їданок*, *с'н'їдан'а*, *с'н'їдан'е* (Різник, с. 54).

Зрідка зафіксовано аналітичне найменування *сн'їданок поми'нал'ний* – «сніданок, який несуть покійнику на кладовище на другий день» – традиція збережена в окремих говірках обстеженого регіону (Хомутинці, Калинівського р-ну Вінницької обл.).

Сему «споживання їжі в обід» у східноподільських говірках реалізують лексеми *об'їд* (Глм, Плн, Зл, Окс, Хр, Пн, Трг, Снх, Ск, СХ), *об'їд'їм* (Шм, Йс, Мч, Лк, Кнл), *об'їт* (Шм, Мч, Лк, Кбр, Клд), *об'їд'їм* (Кнл): *об'їд'їм* *ї час дн'а* // *її'мо* *супчик* *чи боршч* / *ї кашку* *їа'кус'* // *об'їд'їм* *ї час* // *боршч* / *каша* / *мака'рон* (Шм).

Лексема *обід* праслов'янського походження: псл. *obědъ* утворена за допомогою префікса (при-

йменника) *ob-* від дієслівної форми *ěd-* – «їсти» (ЕСУМ, IV, с. 133–134). У загальнонародній мові лексема *обід* має такі значення: «споживання їжі серед дня, між сніданням і вечерею»; «їжа, призначена для споживання вдень»; «середина дня, коли звичайно обідають; обідня пора» (розм., заст.) (СУМ, V, с. 503; Грінченко, III, с. 10).

Також *обід* у східноpodільських говірках функціонує на позначення ритуальної обрядодії – поминок. На позначення поминального обіду в обстеженому регіоні виявлено атрибутивні словосполучення *об'їд^м поминал'ний*, *об'їд^м св'ятковий* – «страви, приготовлені в день поминок за померлим»: *поми^лнал'н'і об'їди / це т'ребашоб^н ї дв'їнац'ят'ча'соу'з:у'вайут'л'у'деї / і ўс'ї помин'айут' // 'мол'ац'а'богу / помин'айут' // помол'илис'а'іпо'томий'д'ат' // го'туїут'хо'лод'н'і за'куски / це 'разнообразне ў 'с'аке // а по'том обоўйаз'ково борич / 'каша до п'їд'л'їви / кат'л'ети / го'луб'ц'ї / ну і ўсе / хто шо 'майе // а п'їс'л'а ўже с'таўл'ат со'лод'м'киї с'т'їл // кла'дут 'коржики / цу'керки / і к'їс'їл' / обоўйаз'ково // к'їс'їл' 'йаг'їдний / сли'вово 'йаг'їдний // там шче добаўл'айут клуб'н'їки / шоб' був ў'кусни'єн'киї // ну і розда'їут кан'ф'ети і п'ран'їки // ну і ўс'о / 'видали ки'с'їл' / помол'илис' 'богу і роз'їш'лис' // (Конела, Жашківського р-ну Черкаської обл.)*

Лексема *обід* функціонує в говірках української мови та засвідчена в лінгвістичних працях як полісемантична: у лемківських – «другий сніданок, повне приймання їжі у першій половині дня» (Турчин, с. 203), бойківських – «обід» (Онишкевич, II, с. 6), західнополіських – «споживання їжі серед дня», «поминки по померлому» (Аркушин, II, с. 4).

Лексеми *'полуден'ок* (Лк, Глм, Окс, Клб), *по'луден'н'* (Кнл, Кбр, Крт, Плн, Жр), *'полудник* (Мч, Їс, Зл) у східноpodільських говірках передають сему «споживання їжі після обіду перед вечерею». Походження назв пов'язуємо від *полудне*, *полуденок* – складні утворення від слів *половина і день*.

У словнику за редакцією Б. Грінченка зареєстровано лексеми з таким значенням: *полуденок*, *полудень* – «полдникъ», *полуднання* – «полдничаніє», *полуднати*, *полуднувати*, *полуднювати* – «полдничать» (Грінченко, III, с. 288–289). Лексема *полуденок* є літературною нормою і позначає приймання їжі опівдні, а також у проміжок часу між обідом і вечерею (СУМ, VII, с. 100).

Із тотожним значенням лексема *полудень* функціонує в більшості говірок української мови: у бойківських – «обід» (Онишкевич, II, с. 108),

гуцульських – «обід, споживання їжі серед дня і сама їжа, спожита в цю пору» (Гоца, к. 2), наддністрянських – «обід», «другий обід (заввичай у жнива на полі)» (Шило, с. 213).

Сему «споживання їжі між обідом і вечерею» у східноpodільських говірках передає лексема *підвеч'їрок* (Сч, Кбр, Крс, Дб) та її фонетичний варіант *п'їд^мвеч'їрок* (Лщ, Рз, Жр, Снх, Хр, Бт, Гр, СХ, Ск, Нс, Плс, Об, Клд, Гнн). Лексема *підвеч'їрок* утворена префіксально-суфіксальним способом від *вечеря*. У словнику за редакцією Б. Грінченка лексему *підвеч'їрок* зареєстровано зі значенням «закуска предь ужиномъ» (Грінченко, III, с. 161). У СУМ її подано зі значенням «споживання їжі між обідом і вечерею» та «страва, приготовлена для споживання між обідом і вечерею» (СУМ, VI, с. 404).

Лексема *підвеч'їрок* та її фонетичні варіанти *п'їд^мвеч'їрок*, *подвеч'їрок* із подібним значенням функціонують в інших говірках української мови: надсянсько-наддністрянського суміжжя (Різник, с. 56), у буковинських (Гоца, к. 4; Борис, с. 298), бойківських (Онишкевич, II, с. 66; Гоца, к. 4), гуцульських (Гоца, к. 4), східнополіських (Турчин, с. 22).

На позначення вечірнього споживання їжі в східноpodільських говірках виявлено лексему *веч'їра* (Рз, Плн, Клб, Жр, Трг, Юр, Уг, Чй, Зр, Рз, Рс, Тп, Лщ, Бт, Гр, Клд), а також інфінітиви *веч'їрати* – *веч'їрат'*. Виявлені інфінітиви *веч'їрати та веч'їрат'* із формальними показниками *-т, -т'*, як стверджує С. Бевзенко, функціонують у багатьох південно-східних говірках у паралельному вжитку [1, с. 126]. Походження лексеми «вечеря» виводять від псл. *večerь* < **veker-* (ЕСУМ, I, с. 366–367). У сучасній українській мові лексема *веч'їра* – «споживання їжі ввечері», «страва, приготовлена для споживання ввечері» (СУМ, I, с. 344).

Лексема *веч'їра* має в східноpodільських говірках ще й ритуальне значення – «страва, яка готується на поминки», «їжа, яку вживають у день похорону»: *веч'їра помин'ал'на* (Клн).

Лексема *веч'їра* функціонує з таким же значенням, що й у східноpodільських говірках – «споживання їжі ввечері», у більшості говірок української мови: надсянсько-наддністрянського суміжжя (Різник, с. 56), у гуцульських (Горбач, с. 424), поліських (Вешторт, с. 90), східнополіських (Турчин, с. 19), західнополіських (Аркушин, I, 52), північноpodільських (Горбач, с. 457).

Висновки і пропозиції. Отже, назви на позначення їжі (загальні назви) у східноpodільських

говірок становлять систему назв із різним ступенем узагальнення. Більшість аналізованих номенів загальнослов'янського походження й функціонують у більшості говірок української мови та зафіксовані лексикографічними джерелами з ідентичним значенням. Лексеми *обід* і *ве^лчер'а* мають полісемантичне значення як у східноpodільських, так і в інших говірках української мови, можуть

позначати ритуальні обрядодії, пов'язані з поминанням покійного. В аналізованих говірках зазначено паралельне функціонування лексем *ей'да / харч*, *'їїжа / 'п'ишча*, *'їїжа / корм*. Вивчення лексики на позначення їжі створює передумови для подальшого її дослідження в майбутньому, саме це дасть змогу вистудіювати процеси номінації в ареалі.

Список обстежених населених пунктів:

Шм. – Шамраївка; Йс. – Йосипівка; Мч. – Мечиславка; Лк. – Лукашівка; Хм. – Хомутиці; Тп. – Тополівка; Жр. – Журавка; Уг. – Угловата; Чй. – Чайківка; Пп. – Попудня; Нд. – Надлак; Окс. – Оксанино; Дб. – Добра; Гнн. – Ганнівка; Лщ. – Ліщинівка; Рз. – Розсішки; Хр. – Христинівка; Сч. – Сичівка; Сн. – Синиця; СХ. – Скалівські Хутори; Кнл. – Конела; Снх. – Синюха; Трг. – Торговиця; Нд. – Надлак; Ск. – Скаліва; Ів. – Іванівка.

Список ілюстративного матеріалу:

- Аркушин** – Аркушин Г. Словник західнополіських говірок: у 2 т. / Луцьк : Вежа, 2000. Т. 1–2.
- Борис** – Борис Л. Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» ; Чернівецький нац. ун-т. Чернівці, 2015. 330 с.
- Волошинова** – Волошинова М. Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослобожанських говірках : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» ; Луганський нац. ун-т. Луганськ, 2014. 301 с.
- Грінченко** – Грінченко Б. Словарь української мови: у 4 т. Київ, 1907–1909. Т. 1–4.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови: у 7 т. / ред. кол. О. Мельничук (гол. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982.
- Загнітко** – Загнітко Н. Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова». Донецький нац. ун-т. Донецьк, 2011. 453 с.
- Закревська** – Гуцульські говірки : короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. Львів, 1997. 232 с.
- СУМ** – Словник української мови: в 11 т. / І. Білодід (гол. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1970.
- Омельченко** – Омельченко З. Матеріали до словника східностепових українських говірок. Донецьк : ДонНУ, 2006. 114 с.
- Онишкевич** – Онишкевич М. Словник бойківських говірок: у 2 ч. Київ : Наукова думка, 1984. Ч. 1–2.
- Піпаш** – Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
- Різнюк** – Різнюк В. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 «Українська мова» ; Львівський нац. ун-т. Львів, 2016. 370 с.
- Шило** – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2008. 288 с.
- Вешторт** – Вешторт Г. Названия пицы в говорах Полесья. *Лексика Полесья : материалы для полесского диалектного словаря* / отв. ред. Н. Толстой. Москва : Наука, 1968. С. 366–415.
- Горбач** – Горбач О. Словник північно-підляської говірки села Добровода близько Гайнівки (Польща). *Діалектологічні студії 3 : збірник пам'яті Ярослави Закревської* / відп. ред. П. Гриценко, Н. Хобзей. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 454–488.
- Сабадош** – Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 480 с.
- Турчин** – Турчин Є. Словник села Тилич на Лемківщині. Київ : Укр. академія друкарства, 2011. 384 с.
- Фасмер** – Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: в 4 т. / ред. и послесл. Б. Ларина. Пер. с нем. и доп. О. Трубачева Москва : Прогресс, 1964–1973.
- Чабаненко** – Чабаненко В. Словник говірок Нижньої Наддніпряниці: у 4 т. Запоріжжя, 1992.
- Ожегов** – Ожегов С. Толковый словарь русского языка / под ред. Л. Скворцова. 28 изд. перераб. Москва : Мир и образование, 2014. 1376 с.

Список літератури:

1. Бевзенко С. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 216 с.
2. Гоца Е. Назви їжі і кухонного начиння в український карпатських говорах : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 466 с.
3. Иванов В. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края. Харьков, 1898. Т. 1. 1012 с.
4. Історія української мови. Лексика і фразеологія / ред. кол.: В. Русанівський (гол.) та ін. Київ : Наукова думка, 1983. 743 с.
5. Корзюнок М. Матеріали до словника західноволинських говірок. *Українська діалектна лексика*. Київ : Наукова думка, 1987. С. 62–268.
6. Потебня А. О мифическом значении некоторых обрядов и поверий. *Слово и миф* / А. Потебня. Москва : Правда, 1989. С. 379–443.
7. Яценко С. Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові XIV – XVII ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2009. 22 с.

ОБЩЕЕ НАЗВАНИЕ ЕДЫ В ВОСТОЧНОПОДОЛЬСКИХ ГОВОРАХ

В статье рассмотрены способы общих названий пищи в восточноподольских говорах. Выяснена этимология исследуемых номенов, прослежена лингвогеография распространения. Проведены лексические параллели с манифестантами других диалектных континуумов. Отмечено, что репрезентанты этой лексико-семантической группы по структуре являются однословными и аналитическими наименованиями. Выявлены основные мотивационные признаки и способы создания. Определяющими дифференциальными признаками в лексико-семантической группе для обозначения общих названий пищи является «состояние приготовления пищи», «способ приготовления», «вкусовые свойства».

Ключевые слова: лексико-семантическая группа, названия еды, восточноподольские говоры, номинация, мотивационные признаки.

GENERAL TITLES OF FOOD IN THE EASTERN PODILLYA DIALECTS

In the article the ways of the general names of food in the Eastern Podillya dialects are considered. In the scientific research the etymology of the analyzed nomens is studied, the lingvogeography of their distribution is spread. Lexical parallels have been conducted with demonstration of other dialect continents. It is noted that the representatives of this lexical-semantic group in the structure are single-word and analytic names. The main motivational signs and ways of creation are revealed. The defining differential features in the lexical-semantic group on the designation of the common names of food are “the state of cooking”, “the method of preparation”, “taste properties”.

Key words: lexico-semantic group, names of food, oriental dialects, nomination, motivational attributes.

Пена Л. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ВАСИЛЬ СІМОВИЧ ПРО МОВУ ТВОРІВ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

У статті проаналізовано думки В. Сімовича про мову творів таких українських письменників, як Ю. Федькович, Т. Шевченко, П. Куліш, І. Франко. Зокрема, представлені його спостереження, висловлені в роботах, безпосередньо присвячених розгляду мовної специфіки текстів названих авторів. До уваги бралися також праці, що стосуються інших аспектів, але в яких принагідно вміщені зауваження щодо мовного оформлення. Обґрунтовується думка, що В. Сімович надавав великого значення мові творів художньої літератури. Звернено увагу на особливості стилю В. Сімовича.

Ключові слова: мовостиль, ідіостиль, мова творів письменників, художня література, Василь Сімович, Юрій Федькович, Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Іван Франко.

Постановка проблеми. Для формування мовних смаків та уподобань читачів велике значення мають представники красного письменства, яких називають карбівничими, що «накладають на слово тонку філігрань і тим самим шліфують, удосконалюють, увиразнюють літературну мову, підносять її роль як культурної цінності нації» [2, с. 291]. Тому мову творів письменників можна розглядати як своєрідний еталон, як взірць для наслідування. Цим пояснюється той факт, що в усі часи вона перебувала й перебуває в полі зору дослідників, викликає науковий інтерес щодо різних аспектів лінгвального відображення навколишньої дійсності. У сучасній українській лінгвістиці є чималі напрацювання в галузі мовостилю багатьох майстрів слова минулого й сьогодення.

Постановка завдання. Свого часу досліджував мову красного письменства і визначний український філолог, громадський і культурний діяч, дійсний член Наукового товариства імені Т. Шевченка В. Сімович (1980–1944 рр.). Основним завданням пропонованої статті є висвітлення його поглядів на мову художніх творів Ю. Федьковича, Т. Шевченка, П. Куліша, І. Франка.

Виклад основного матеріалу. В. Сімович є автором численних праць про багатьох видатних особистостей як українського, так і інших народів. Вони були створені як передмови до видань їхніх творів, як історико-літературні дослідження, як рецензії. Зокрема, його перу належать розвідки про творчість класиків нашої літератури Т. Шевченка, П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, Панаса

Мирного, Ю. Федьковича, С. Воробкевича й ін., а також про представників сучасного для нього літературного життя, репрезентованого І. Франком, Лесею Українкою, В. Стефаником, Б. Лепким, О. Кобилянською, Б. Грінченком, М. Рильським, В. Підмогильним та ін. Науково-критичні нариси вченого подають розлогі описи життєвого і творчого шляху майстрів слова, спогади про них, містять чимало слушних міркувань узагальнювального характеру про особливості літературного процесу в Україні кінця ХІХ – початку ХХ ст. І хоча, як зазначає Ф. Погребенник, В. Сімович не створив цілісної концепції українського літературного процесу, не залишив синтетичних праць про наше красне письменство, однак своїми статтями, розвідками, спогадами про окремих митців допомагав громадськості орієнтуватися в явищах тодішнього мистецького життя, свідомо утверджував непересічну роль українського художнього слова в духовному й національному житті народу [3, с. 21]. У цих працях нерідко натрапляємо також на принагідні короткі, однак досить слушні й обґрунтовані результати спостережень над мовою різножанрових творів названих авторів. Напр., у нарисі про О. Кобилянську читаємо: «Вона оперує символами, схоплює словами тони, проводить лінії, добирає кольорів – і все забарвлює своїм оригінальним стилем, змальовує дуже цікавою, багатою, дарма що не завжди надто легкою й не наскрізь чистою мовою, від якої відгонить частенько чимось чужим, незвичайним, передовсім у складні» [6, с. 216]. Характеризу-

ючи творчість Б. Лепкого, В. Сімович зауважує: «В перших своїх творах Лепкий користувався тою мовою, що вироблялася в Галичині, не цурався нарічевих галицьких форм у відміні, вживав радо фразеології, що її вживає галицька інтелігенція, але дедалі позбувався нарічевих явищ, силкуючись наблизитися до мови Наддніпрянщини. Та тут уражає знов філолога деяке, так сказати б, перенаддніпрянщення, наслідком якого в Лепкого появляються форми, котрих мова наша ніде не знає (*ньої* – замість *неї*; *кожній, кожня, кожне* – замість *кожний, кожна, кожне*; так само: *рідній, хоч синій*)» [6, с. 330]. Пишучи про твори Ірини Вільде, В. Сімович схвально відгукується про їхнє мовне оформлення: «Оповідання пливе гладко. Легкий стиль, легка мова, повна гарних порівнянь, де треба поетична <...>, де треба наївна, а то й грубувата, відповідно до «функції» – підносять вагу <...> твору» [6, с. 407]. А далі дає практичні поради з метою їх покращення: рекомендує не вживати деяких «жаргонових, школярських локалізмів», позбутися не характерних для української мови фраз, не використовувати нелітературні форми, прискіпливіше ставитися до відмінювання окремих власних назв тощо. У літературно-критичному нарисі про драматичний твір І. Тобілевича «Бурлака» В. Сімович коротко висловився і про його мову: «Вона скрізь сильна, відповідно поважна, але й природна, без патетичних вигуків й непотрібних відскоків у бік сантименталізму чи комізму – при тому досить чиста народня мова Херсонщини» [6, с. 357]. Дбав В. Сімович про милозвучність («солов'їність») української мови, тому не оминав увагою цю рису в письменницькій мові і відповідним чином реагував. Так, аналізуючи твори Б. Лепкого, як недолік він визначає нагромадження поруч кількох приголосних (шелестівок), «де українська фонетика того не дозволяє» [6, с. 330], нехтування чергуванням *і з й, в з у*, що негативно впливає на евфонію авторського мовлення.

У доробку вченого є й окремі спеціальні розвідки, присвячені аналізу мови творів письменників, оскільки вивчення мови зі словника він вважав формальним, натомість був переконаний, що «дійсне знання й «нюх» може дати тільки пізнання мови з творів письменників» [5, с. 326]. Тому важливе місце в його науковій спадщині посідають статті про мову творів Ю. Федьковича (передмова до видання «Ю. Федькович (Йосип Гординський). Оповідання», «Федьковичева мова»), Т. Шевченка («Чи можна вже студіювати Шевченкову мову», «Шевченкові «крилаті вислови»», «Дещо

про Шевченкову архаїзовану мову», ««Недосвіт» у Шевченка», «Віднайдений автограф листа Тараса Шевченка до кн. Варвари Репніної»), П. Куліша («Кулішева мова й «кулішівка»»), І. Франка (««Лис Микита» в новім одягу»).

Кілька праць присвятив В. Сімович мові творів Ю. Федьковича – «великого майстра українського слова, небуденного знавця духа народньої мови» [5, с. 323]. У передмові до видання оповідань Ю. Федьковича дослідник звертає увагу на «перістість, рябість» його мови, що зумовлено, на його думку, «не дуже критичним» ставленням самого Ю. Федьковича до використовуваної мови, мішаниною елементів гуцульської говірки з наддніпрянськими, які привносили в його тексти редактори львівських видань, куди найчастіше він надсилав для друку свої твори. В. Сімович припускає, що Ю. Федькович приймав поправки своїх редакторів без протесту, «ще більш: незвичайно амбітна людина, поет сам старався немов «доскочити» до того шабля тодішньої літературної мовної манери, що запанувала була в галицьких письменників 40–50 рр. XIX ст.» [5, с. 323]. Тому, на переконання В. Сімовича, у Федьковичевих віршах нерідко натрапляємо на «важкі і ненародні» конструкції. Натомість, високо оцінюючи Федьковичеву прозу, у якій автор «і пан форм, і добирає їх як слід» [5, с. 326], дослідник захоплювався її синтаксичними особливостями. В. Сімович акцентує увагу також на великій кількості Федьковичевих неологізмів, вважаючи їх досить доречними: «Все це, здебільша, європеїзми, без яких сучасна мова обійтися не може (*пересила, напередовець, присяголомник*) і т. д., вони могли б зовсім добре ввійти в мову інтелігента, витиснувши слова, поукладувані наприхапці людьми без українського народнього вуха (про такі слова, як «загір'я», «замір'я», – уже й не кажемо!)» [5, с. 327].

У передмові до видання оповідань Ю. Федьковича «для тих, що, може, хоч трохи цікавляться мовою Федьковича», В. Сімович аналізує деякі риси його говірки, зокрема зупиняється на особливостях передачі окремих голосних та приголосних звуків у діалектних формах слів (напр., перехід *а* в *е* після шиплячих та *й*, відсутність епентетичного *л* після губних приголосних, твердий *ц* у суфіксах-наростках *-ець, -иця*, м'якість шиплячих тощо), з'ясовує специфіку відмінювання іменників, займенників, числівників та дієвідмінювання дієслів. Також у цій же передмові для зацікавлених подається «слівничок» діалектних слів.

Різномасштабністю та глибиною характеризуються дослідження мови творів Т. Шевченка.

Аналізуючи неоціненний вклад Кобзаря у фразеологічну скарбницю української мови, В. Сімович писав: «Що тільки займає людину, що лише торкається її життя, бажань, надій, всі її життєві слабощі, всі погляди на світ, на людей, на все, що своє, на рідний край, на його минуле й майбутнє – на все це найдете в Шевченка «крилате слово», яким ми вже тепер користуємося всі, як своїм власним» [5, с. 334]. Із цих слів випливає, що Шевченкові крилаті вислови стосуються найрізноманітніших сфер, відображають широкий спектр людських почувань та переживань, передають особливості світовідчуття та світосприйняття українців. Справедливо називаючи Т. Шевченка «невичерпною криницею» у галузі фраземотворення, В. Сімович аналізує крилаті вислови відповідно до форми їх функціонування в мові людей. Серед них є багато таких, що мають структуру речень: *Раз добром налите серце ввік не прохолоне; Наша дума, наша пісня не вмре, не загине; Сонце йде і за собою день веде* (про народну освіту); *У всякого своя доля і свій шлях широкий; Немає гірше, як в неволі про волю згадувати; Де нема святої волі, не буде там добра ніколи; Невесело на світі жить, коли нема кого любить* та багато ін. Деякі Шевченкові вислови завдяки своїй влучності та смисловій місткості вже в часи В. Сімовича ставали гаслами політичних партій чи інших організацій. До таких належать: *Доборолась Україна; Боріться, поборете; Учіться, брати мої*, та ін. Дослідник пише про те, що велика кількість крилатих висловів Кобзаря вживається в скороченому варіанті, не потребуючи цитування до кінця, напр.: *Великих слів велика сила; Не так тії вороги; За шмат гнилої ковбаси; На всіх языках мовчати* та ін.

Звертає увагу В. Сімович і на особливості функціонування різноманітних архаїзмів у мовній структурі Шевченкових текстів, вважаючи їх «невідлучною складовиною» його мови. Науковець дає характеристику архаїчних явищ у сфері фонетики-звучні (неповноголосні форми, *о, е* в закритих складах замість *і* тощо), відмінювання різночастиномовних лексем (відмінні від тогочасних закінчення деяких іменників, форми двоїни, іменні форми прикметників в атрибутивному і предикативному значеннях, особливі дієслівні форми минулого часу та наказового способу, форми аориста й ін.), словотвору (суфіксинаростки *-тель, -іє, -ств(о)*, префікси-приростки *воз-, низ-* тощо). Проаналізувавши використання цих та інших застарілих мовних засобів у творах Кобзаря, В. Сімович стверджує, що «поет свідомо вживає староукраїнських (і церковних)

форм, слів і фраз, а то і свої власні утворює, такі, що їх давня українська (і церковщина) не знає» [5, с. 353]. Дослідник вважає, що архаїзми вживаються у творах Т. Шевченка з такою метою: «а) для вимог поезії (асонанси, рими); б) у творах, що їх зміст в'яжеться чи з Біблією, чи із староукраїнським письменством; в) щоб віддати вищі почування, пророчий патос, такий прикметний для біблійного стилю; г) щоб змалювати образ людей соціально вище поставлених..., які повинні вживати і вищої мови, у протилежності до людей звичайних, що користуються звичайним народним словом; г) у зв'язку з настановою поета до таких людей він надає своїм архаїзмам забарвлення легкого насміху, що <...> переходить у глум, а то й доходить до сарказму» [5, с. 353].

Лінгвальним особливостям творів реформатора української літературної мови П. Куліша, який «сильно поширив рамки народної мови, нагинав їх для всіх родів письменства, підшукував для них відповідні слова та вислови», присвячена праця «Кулішева мова й «кулішівка»». В. Сімович високо оцінював словотворчість П. Куліша, який, на відміну від інших письменників, «творив нові слова згідно з законами сучасної української мови, згідно з її духом та її вимогами», «щоб видумане ним слово мало прикмети української мови, щоб воно не робило вражіння чогось штучного, українській мові непритаманного» [5, с. 336]. Велику заслугу П. Куліша В. Сімович вбачає не тільки в збільшенні лексичного складу, а передусім у його намаганні «приспособити» українську мову «до всіх тих потреб, які має культурна, інтелігентна людина». Створюючи нові лексеми, П. Куліш прагнув, щоб «на основі законів нашої народної мови повстала своя самостійна письменницька мова – як одна з ознак самостійного українського народу» [5, с. 336], за що не раз зазнавав різного роду гонінь та цькувань із боку ворогів «самостійного нашого життя». В. Сімович акцентує увагу на тому, що в П. Куліша як автора спостерігається неоднакове, диференційоване мовно-стилістичне оформлення власне наукових, популярно-наукових, публіцистичних, епістолярних текстів: «Куліш мав незвичайний мовний «нюх», мав велике мовне почуття <...> дуже тонко відчував, якого саме вислову вжити в якому творі» [5, с. 336]. Про те, як високо цінував В. Сімович вклад П. Куліша в розвиток української літературної мови, свідчать його висловлювання «З нагоди сорокліття смерті»: «Але ж читати їх (твори П. Куліша – Л. П.) треба для їх мови. Це – краса, нев'яла краса, це – музика слова, ця їх мова, мова,

яку Куліш вироблював як не перевищений досі ніким знавець її законів, її духа, її складні, знавець тих шляхів, якими вона має йти у своєму розвитку», «його слова, вислови, фрази – <...> для нас чиста насолода!» [6, с. 404].

Проаналізувавши мову Кулішевих творів, В. Сімович доходить висновку, що українську мову «гарячий Куліш, як він сам себе називав», «знав до найтонших та найтендітніших відтінків, <...> любив понад усе», був нею захоплений, вважав, що вона має «велике, а то чи не найбільше значіння для нашого національного життя» [5, с. 337].

Є в доробку В. Сімовича праця, у якій він дає рекомендації редакторам одинадцятого перевидання «Франкового безсмертного «Лиса», щоб «вигладити ті недоліки, які довелося помітити при читанні» [5, с. 370]. Мову, якою написаний твір, він вважає одягом думки, тому його поради мають назву ««Лис Микита» в новім одягу». Зокрема, науковець схвалює заміну деяких (не всіх!) архаїчних та нарічевих форм (або провінціалізмів), а також поодиноких русизмів на літературні (напр., *порожний*, *-а*, *-е* на *порожній*, *-я*, *-є*, *отворив вікно – відчинив*, *слізки – слізьми*, *товпа – юрба* та ін.), узгодження з літературними нормами наголошування окремих слів за збереження Франкової поетичної ритміки, яка є народною. Недоречними є, на думку В. Сімовича, виправлення деяких давніх і говіркових форм, які використав І. Франко у своїй поемі, на інші, більш звичні. Не варто, напр., замінити Франкове *ректи* на *казати*, *штири* на *чотири*, *кождий* на *кожний* або ж викидати із фраз типу «з на дві п'яди щіль» применник *з*, оскільки тут він уживається для позначення близькості. Кожне зауваження щодо мови аналізованого твору супроводжується короткими, але обґрунтованими коментарями.

Коротко зупинимося на стилі викладу В. Сімовича. Він відзначається переконливістю, аргументованістю, спрямованістю на широке коло читачів, легкістю сприйняття. Цікаві спостереження про «наукову етику і етикет наукового спілкування по-Сімовичівськи», які на основі епістолярної спадщини вченого узагальнила Н. Бабич [1], підтверджуються і в аналізованих нами розвідках: він хвалить без лестощів і критикує без грубості, роздратування, аргументовано, доказово, доброзичливо; зауважуючи, рекомендує; висловлюється вичерпно, але не багатослівно; пише доступно. Цілком доречним, на наш погляд, є використання в наукових нарисах художньо-зображаль-

них засобів. Напр., аналізуючи Шевченкові крилаті вислови, В. Сімович вдається до художнього писання, використовуючи невластиві з погляду канонів сучасного наукового стилю епітети, метафори, порівняння й інші засоби: «Начебто вони перелітають від людини до людини, то розраду в душу вносять, то кажуть розумові над ними задуматися й, залишивши в неї свій нестертий слід, летять собі далі, а людина приймає їх за свої й уживає їх, як коли цього треба, – як свої» [5, с. 332]. Описуючи різнорівневі архаїзми в поезії Т. Шевченка, науковець використовує вдале порівняння, яке органічно вписується в його науковий коментар і уприсупнює висловлене: «І не тільки старі люди варті поваги, а й старі речі, в які вкладено багато любови, ось хоч би старі *древа*, посаджені замолоду <...>» [5, с. 350]. Образністю позначене і таке висловлювання В. Сімовича: «Будемо сподіватися, що новий одяг на «Лиса Микиту» – хоч і цей непогано вшитий – буде ще краще прикресний і ще більше підходитиме до того смаку поета, який видно з його редакційної праці над його творами» [5, с. 375]. Цілком погоджуємося з думкою сучасного мовознавця П. Селігея, який стверджує, що «елементи художності в науковому мовленні – не зайві прикраси, а важливий засіб, що поліпшує сприйняття. Залучаючи їх, учений прагне загострити увагу, виділити головну думку, посилити потрібну тезу. Виразні засоби не затуманюють картини досліджуваного явища, а, навпаки, унаочнюють її, допомагають миттєво схопити сутність, а тому стають дуже доречними» [4, с. 14].

Іноді В. Сімович використовує прийом звертання до потенційного співрозмовника. Напр., приступаючи до аналізу Федьковичевої мови, учений так починає свою розповідь: «Може, дехто, прочитавши заголовок, ізжахнеться. Уява висуне перед читача філологічний секційний ніж – і він настрашиться. Не бійся, читачу. Ця стаття не секціонуватиме Федьковича <...>» [5, с. 323]. Це сприяє приверненню й утриманню уваги читача.

Висновки. Оцінюючи твори українських письменників з погляду їх лінгвального опрацювання, В. Сімович постає як глибокий знавець мови, її тонкощів на різних рівнях, як прискіпливий стиліст, що дбає про культуру мови, виявляє обізнаність у всіх сферах її функціонування. Дослідник часто висловлює слушні поради щодо покращення мовного оформлення художніх текстів, що сприяє адекватному сприйманню їх потенційними читачами.

Список літератури:

1. Бабич Н. Науковий етикет і етика науковця (за листуванням В. Сімовича). *15 не останніх із могікан: Педагоги і вчені Буковини другої половини XIX – початку XX ст. : науковий нарис* / Н. Бабич. Чернівці : Букрек, 2010. С. 273–286.
2. Культура української мови : довідник / С. Єрмоленко та ін. ; за ред. В. Русанівського. Київ : Либідь, 1990. 304 с.
3. Погребенник Ф. Василь Сімович – український вчений і громадсько-культурний діяч. *Праці: у 2 т. / В. Сімович ; упорядкування Людмили Ткач, Оксани Івасюк за участю Ростислава Пилипчука, Ярослави Погребенник ; передмова Федора Погребенника*. Чернівці : Книги – XXI, 2005. С. 11–22.
4. Селігей П. Юрій Шевельов – майстер наукового стилю. *Українська мова*. 2010. № 4. С. 3–21.
5. Сімович В. *Праці: у 2 т. Т. 1 : Мовознавство / упорядкування і передмова Людмили Ткач*. Чернівці : Книги – XXI, 2005. 520 с.
6. Сімович В. *Праці: у 2 т. Т. 2 : Літературознавство. Культура / упорядкування Людмили Ткач, Оксани Івасюк за участю Ростислава Пилипчука, Ярослави Погребенник ; передмова Федора Погребенника*. Чернівці : Книги – XXI, 2005. 904 с.

ВАСИЛИЙ СИМОВИЧ О ЯЗЫКЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ УКРАИНСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

В статье проанализированы взгляды В. Сімовича на язык произведений таких украинских писателей, как Ю. Федькович, Т. Шевченко, П. Кулиш, И. Франко. В частности, представлены его наблюдения, которые он изложил в трудах, непосредственно посвященных рассмотрению языковой специфики текстов указанных авторов, а также в работах, которые касаются других аспектов, но в которых имеются высказывания по поводу языкового оформления. Обосновывается мнение, что В. Сімович большое внимание уделял языку произведений художественной литературы. Обращено внимание на особенности стиля В. Сімовича.

Ключевые слова: стиль, идиостиль, язык произведений писателей, художественная литература, Василий Сімович, Юрий Федькович, Тарас Шевченко, Пантелеймон Кулиш, Иван Франко.

VASYL SIMOVYCH ABOUT THE LANGUAGE OF WORKS OF UKRAINIAN WRITERS

In the article the thoughts of V. Simovych about the language of articles of such Ukrainian writers as Y. Fedkovych, T. Shevchenko, P. Kulish, I. Franko are analysed. His notifications that can be found in his works that are devoted to language characteristics of the texts of named authors are presented. Some works that concern other aspects but in which there are notifications about language were taken into consideration. There is a thought that V. Simovych gave big meaning to the language of articles. Peculiarities of V. Simovych's style are highlighted.

Key words: language style, idea style, language of writers' works, fiction, Vasyl Simovych, Yuriy Fedkovych, Taras Shevchenko, Panteleimon Kulish, Ivan Franko.

Римар Н. Ю.

Білоцерківський національний аграрний університет

МОВНО-СТРУКТУРНІ ПРИЙОМИ ХУДОЖНЬОГО ПИСЬМА НІНИ БІЧУЇ (НА ПРИКЛАДІ КНИГИ «ВЕЛИКІ КОРОЛІВСЬКІ ЛОВИ»)

Наукова стаття присвячена аналізу мовно-структурних особливостей прозових текстів Ніни Бічуї зі збірки «Великі королівські лови». У контексті проведеного дослідження виявлено, що для художньої прози автора характерні такі особливості: психологізм, напруженість, сконденсованість письма, детальний опис процесу творчості, самокоментування, автобіографізм, фрагментарність побудови тексту, техніка монтажу, автокоментування (діалог із читачем), взаємозалежність стилю і часу, відсутність лінійного часу. Письменниця використовує такі оригінальні структурні прийоми, як змішаний розвиток сюжету, прийом інверсійного представлення подієвого ряду, нефінальність, хорівий наратив тощо.

Ключові слова: мовно-структурні прийоми, художнє письмо, Ніна Бічюя, проза, наратив, описовість, деталізація, монтажність.

Постановка проблеми. Тенденційний розвиток прози шістдесятництва охопив широкий пласт народного життя, почав формувати національний характер через перспективи народного поступу, сприяв тематичному, жанровому, мовно-стильовому оновленню. Цей час ознаменований переглядом наративної організації літературного твору, новаторством розповідних (оповідних) форм, пошуками нетрадиційних шляхів викладової манери, оновленням мовно-структурної специфіки художнього письма.

Прозова українська спадщина 60-х рр. ХХ ст. демонструє не лише однобічність соціалістичного письма, шаблонність «затертих» робітничих тем, чітко декларованих наративних стратегій, а й вказує на якісно новий художній вимір епіки з її глибоким психологізмом, філософічністю, гуманізмом, експериментаторством над словом. Якраз ці риси виявляє художня проза Ніни Бічуї, письменниці, що належить до молодшої когорти шістдесятництва і є ним по суті. У тогочасній літературі, сенсубілізованій партійними догмами і статичною оповідною тактикою, з'явився напрочуд новаторський тип художнього письма Ніни Бічуї. Творчість автора належить до перехідної доби, що репрезентує національні традиції й новаторські європейські художні тенденції, поєднання різних стилів, що відображено в мовній палітрі текстів.

Якраз серед таких домінант ідіостилу автора, як висока культура думки, витонченість почут-

тів, достовірність та переконливість художнього полотна прози, В. Габор указує на «прекрасну вивершеність мови» [2, с. 136]. Крім того, у мовотворчості письменниці наявні точність художнього слова, образу, деталі, органічне співіснування справжньої художності, наукових аргументів, публіцистичних вставок. Зважаючи на це, доцільним, на наш погляд, є власне аналіз мовно-структурних прийомів художніх текстів Ніни Бічуї. Актуальним видається визначення якраз індивідуально-авторських особливостей мовно-структурної параметризації художнього письма автора.

Аналіз досліджень і публікацій. У 80-х рр. ХХ ст. творчістю Ніни Бічуї з художнього аспекту цікавилися Є. Адельгейм, Р. Іваничук, П. Кириченко, А. Седик, В. Яворівський, Ю. Ярмиш та ін. У роки звільнення української літератури від радянського тиску на епічне слово Ніни Бічуї під іншим кутом зору поглянули літературознавці В. Габор, І. Дзюба, В. Дончик, А. Ткаченко, Р. Харчук, М. Якубовська, присвятивши творчості автора окремі наукові розвідки. Дослідники переконані в тому, що стиль Ніни Бічуї багатий та оригінальний. У її новелах наявні поетичні відступи, алюзії, що змушують згадувати думи, пісні, плачі, вкраплення архаїчної лексики, етнографічних деталей, літописних фактів. Інколи стиль відображає часову перспективу оповіді [5]. О. Галета аналізує прозу письменниці з погляду реалістичності її письма, зауваживши, що її голо-

вне завдання – «описуючи, змалювати» [3, с. 234]. Дослідник слушно зазначає, що реалістичне зображення є еталоном письма Ніни Бічуї, адже постійно її увага звернена на пошуки ідеального опису.

А. Ткаченко детально характеризує повість «Біла Віла», зауваживши принагідно такі важливі моменти для наратологічного аналізу прози, як фрагментарність: наявність фрагмента ненаписаного твору, законспектованого з вуст доньки Оленою Пчілкою; вставних епізодів (тема Художника і Юди). Літературознавець також підкреслює часові і просторові зміщення в досліджуваній повісті (роздуми над Нікою Самофраківською тощо) [7, с. 186]. Важлива і думка про мозаїчний, часто фрагментарний характер стильової манери Ніни Бічуї: «Повісті <...> нагадують дивовижні мозаїки, де кожен епізод інкрустовано вписується у загальну тканину твору» [8, с. 258]. В. Дончик торкається питання інтертекстуального характеру творів, зауважуючи, що оповідання письменниці «Дрогобицький звіддар» постає як літературно-фольклорна, історична ремінісценція.

Виразні ознаки бічуївської прози зазначила Т. Качак, диференціюючи такі константи письма: філософізм, психологізм, виважений характер розповіді, широкий контент зображуваного, морально-етичний орієнтир, наближення до істини, «вкраплення внутрішніх монологів, акцентування на психологічних деталях портретотворення, опис вчинків, репрезентація зображуваних подій «очима» то одного, то іншого персонажа, що переплітається з авторським баченням» [4]. Художня проза Ніни Бічуї постає сьогодні як самобутнє явище, що потребує уваги дослідників не лише з погляду ідейно-змістового наповнення, стилістично-образного багатства, а й щодо мовно-структурної організації текстового простору.

Постановка завдання. Мета розвідки – дослідити мовно-структурні константи художнього стилю Ніни Бічуї на матеріалі прозової збірки «Великі королівські лови» (Львів, 2011 р.). Для реалізації поставленої мети під час проведення наукового дослідження виконано такі завдання: проаналізовано загалом мовно-структурні особливості репрезентації художнього світу Ніни Бічуї з урахуванням мистецько-літературних домінант другої половини ХХ ст., а також диференційовано індивідуально-авторські прийоми мовного оформлення текстового простору художніх творів автора.

Виклад основного матеріалу. Дихотомійний характер оповіді досліджуваної прози виявлений у внутрішніх діалогах, які неодноразово

наявні в текстах і можуть свідчити про явище наративного двоголосся, напр.: «*А то що? А то душа моя*» [1, с. 62]; «*Господи, вкажи мені храм, де Ти почуєш молитву мою, Господи. <...> Иди й прислухайся, і приглядайся, куди приведуть тебе очі твої*» [1, с. 141]; «*Часом нізвідкіль народжується в тобі слово. Ось щойно само собою озвалося, як дитя: визволитися. Від чого? Від кого? Ні-від-кого. Ні-від-чого. Просто визволитися*» [1, с. 153]. Інколи наратив розгортається до одночасного «звучання багатьох голосів», так званого «хорового» наратива. Аналізу обрану прозову збірку автора, спостерігаємо, що цей структурний прийом застосовано у творі «Великі королівські лови» (розмова гайдамаків, які повертаються додому, із матерями, що чекають синів).

Як опозиційна категорія в наративі Ніни Бічуї функціонує внутрішній монолог, зорганізований здебільшого риторичними конструкціями медитативного типу: «*Якщо погинуть усі пейзажі – сиріч уся земля краса – чи зостануться описи джерел, садів, озер, травинки, закушеної в устах дівчини, яруг, проваль, яблунь? Як то буде – коли над голим тілом землі пропливатимуть сірі хмари?*» [1, с. 153]. Наратор аналізованої прози майже завжди контролює оповідний чи розповідний процес: «*Відчуваю, правда, що вас уже перестав цікавити дівчинка з черепахою <...>*» [1, с. 11]; «*Розумію вас дуже добре, але мені все ж хочеться ще хоча б на хвилику притримати вашу увагу <...>*» [1, с. 12], лише спорадично, зазвичай ненадовго, може пускати наратив на самотік.

Показовою мовно-структурною особливістю виступає прийом інверсійного представлення подієвого ряду, коли на початку твору розміщено подію, що є фінальною щодо наступних епізодів. Наратор із метою художньої оригінальності або для того, щоб одразу зацікавити читача, переставляє події місцями. Такий структурний прийом оповіді використано в новелі «Стигли яблука на Спасі»: «*Потому я не раз чекав ночі, однак дива не було. А тоді, давно <...>*» [1, с. 15]. Цей фрагмент автор розміщує в кінці твору, застосовуючи ще й наративне обрамлення.

Тексти творів «Буєсть Митусина» і «Притча про Коваля і Карбівничого» вміщують наративне кільце, яке в першому творі створює образ трьох сліпців, поданий на початку і в кінці тексту; у другому – образ «*жовтого сухого перекотиполя*».

Історична проза Ніни Бічуї у викладовій тактиці відчутно наближена до творів давньоукраїнської літератури, про що свідчать наявні в ній виразні ознаки орнаментального стилю, зокрема,

вільне зміщення в часі, наявність мотивів сну, сповіді, внутрішнього монологу; новаторський характер розповіді, включення до неї числених ліричних відступів, яскрава художня образність, символічний характер зображення дійсності й ін.

Окремі прозові твори письменниці вказують також на риси монументального стилю. Це спостережено переважно в епізодах, що нагадують уривки з давньоукраїнських літописів. Ознаками цього стилю в прозі автора є афористичний спосіб викладу думок в окремих творах, обмеження художності й стилістичних засобів, декларативна розповідь, простота синтаксичних засобів, нескладна композиція, зосередження на одній темі тощо.

Крізь новий художній ракурс представлено події в новелі «Великі королівські лови». Картини гайдамацького повстання Правобережжя автор проектує на історію містечка Городок, розташованого недалеко від Львова. За допомогою прийому наративного перебільшення маленьке непримітне містечко постає як мегаполіс із великою історією: *«А ще потому всякого з Городком було – і татари, і шляхта, і турки, і пожежі, і повені, і голод <...>»* [1, с. 60]. Наративна структура твору цілком нагадує розповідну манеру думи чи історичної пісні через наявні прийоми ретардації, початкові і кінцеві частини, нагромадження дієслів, зокрема безособових форм, коротких речень, періоду, рефрену, символів, фольклорних засобів образності, напр.: *«Шукали гайдамаки на вістрях вил собі та Україні доли – й таки знайшли. Хвалились, що драгимуть китайку на онучі, – а то Гонти зі спини nasi дерли. Від Умані до Львова уздовж дороги – сімсот шибениць. Поминки повішеним справляли вороння та вітер, а Україна плакала, не прикриваючи долонями лиця – аби все бачити, все згадати, й на себе хотіла муку дітей своїх узяти, і брала»* [1, с. 58]; *«Гнала шляхта полонених гайдамаків із Правобережжя в Галичину. Мало поразки, мало глуму, самої смерті мало – нехай гинуть далі од могил дідівських. І нехай страх проймає всю землю – через цілу Україну гнано, шматовано, четвертовано, вішано <...>»* [1, с. 58]. Сюжетна основа, де зображено останні дні життя гайдамаки Василя Шевця, теж нагадує змістове оформлення історичних пісень про славних оборонців рідної землі. У наратив інтерпретовано також фрагменти легенд і переказів (зокрема, у розповіді про Остапа Шевця). Художній наратив цієї новели твориться не лише нагромадженням історичних епізодів на зразок пісень чи дум, але й засобами полісиндетону, епітетності, інтертекстуальними вставками зі Святого Письма, козацької пісні тощо. Рефрен

«Гайдамаки ідуть» створює атмосферу напруження, властиву описаній добі. Використовуючи прийом проlepsису *«<...> аби в Городку погибель прийняти»*, гетеродієгетичний наратор наближує фінал розповіді, подаючи його наперед очевидним, актуалізуючи на історичній правді. Виразний національний колорит репрезентує образ *незатуплених ножів* як символ нескореності гайдамаків й України. Доцільним у цьому контексті є використаний наратором фольклорний образ *ворона* як уособлення смерті і загибелі козака. Наскрізно емоційним постає символ Матері, яка чекає сина-гайдамаку з бою. Цей священний образ зреалізований у трьох іпостасях: дві матері дочекалися своїх синів, третя – ні. Попри відому загибель сина, мати продовжує його виглядати біля воріт, бо така вже її місія на землі. Особливої потуги цей текстовий епізод дістає через застосування так званого «хорового» наратива, де основна участь розповіді належить групі людей – гайдамакам, які повертаються додому. Варто зауважити, що художній наратив історії автор передає через монтажну будову твору, де розрізнені текстові картини суміщаються в змістовому наповненні і містять цікавий смисловий ефект: описи сну переплетені з детальним зображенням вулички, ліричним відступом про «романтику історії», розмовою друзів за столом, внутрішніми монологами, спогадами про голод, дитинство; гротескними візіями, інтертекстуальними фрагментами тощо. Незвичність перебігу розповіді (в окремих моментах оповіді) зумовлена поєднанням реальності і нереальних елементів (снів, візій).

Цікавим із погляду композиційного оформлення видається твір «Показія, або Те, що не потрапило до оповідань», де наратор, ніби дизайнер, моделює текстову палітру твору, використовуючи різні наративні елементи: ретроспекції-вставки з національної історії, які відображають той чи той період описаної епохи, напр., війни і пов'язаних із нею випробувань: *«Війна; падають бомби <...> баржі на ріці, діти при столі – чомусь залишили дітей при столі, тарілки з недоїдками»* [1, с. 149]; *«Згадали чомусь, як палили відьом, як кидалися на когось одного, кого вважали зрадником у часи війни по селах – хтось кидав слово – зрадник, донощик – і вже згасло решта рветься нищити, убивати, хоча кинене слово – недоказове, випадкове, незвідь-як народжене»* [1, с. 156]; окремі художні історії-фрагменти, які обрамлюють формально-змістову структуру твору: «Історія з відьмами», «Історія з Чурльонісом», «Історія з храмом».

Описовість як специфічна нарративна стратегія викладової тактики, застосованої у прозі Ніни Бічуї, що визначена як «поверхове, натуралістичне фіксування у творі зовнішніх фактів, другорядних деталей без розкриття їх сутності» [6, с. 156], превалює на тих текстових відтинках, де акцент наратора зосереджений на зображенні зовнішніх реалій без з'ясування їхньої суті. Зазвичай описовість супроводжує оповідь у тих художніх текстах, де відсутня чітко виражена сюжетність, а події представлені шляхом щільного «нанизування» одна на одну. Таку особливість спостерігаємо в новелі «Камінний господар», де короткі текстові фрагменти дескриптивного характеру будують розповідь через поверхневе фіксоване нагромадження реалій зовнішнього світу: *вуличка – озеро – парк – туман – лебеді – матіола – ліхтарі – дощ – місяць – машини – лімузин*. Ідентичну нарративну техніку спорадично застосовано у творі «Показія, або...», де лаконічно змальовані зовнішні факти теж витворюють художню картинку: *небо – літо – місяць – земля – місяць*. Виразним зразком такого нарративного прийому може бути конструкція з тексту: *«Вологі кошики квітів, руденькі лисички, червоні кульки полуниць, біло-зелене хрумке цибулиння, делікатні листочки салату й кучераві голівки цвітної капусти»* [1, с. 150].

Монтажність посідає в епіці Ніни Бічуї особливе місце, адже наратор її творів застосовує кінематографічний прийом швидкої зміни подій, водночас акцентуючи увагу на їх чіткому вимальовуванні в уяві читача. Монтаж характеризується поєднанням тематично об'єднаних, але не схожих за стилем та жанром текстів, відзначається просторово-часовою неузгодженістю, значною асоціативністю, багатозначністю взаємодій, розгалужених у сюжетних лініях твору [6, с. 74].

Доказом монтажною композиції текстів Ніни Бічуї слугують також застосування діалогових сцен, акустичних ефектів, уявного музичного звучання, що органічно вплітаються в текст. Фрагментарні, обірвані, філософські діалоги наявні у творах «Стигли яблука на Спасі», «Шпага Славка Беркути», «Яблуня і зернятко» та ін. Акустичний нарратив створюють уявне звучання роля у творі «Камінний господар», зурн і клаксона («Спогад про Грузію»), каунаських дзвонів, стародавніх канклес, сопілки («Зачин до оповідання про Донелайтіса»), звук яблука, що впало в траву («Показія, або...»). До словесної розповіді введені також мотиви дитячих голосів, плачу, крику («Притча про Учителя й Учня»).

Ще одна важлива нарративна стратегія – деталізація художнього світу, адже в процесі словесного опису і розвитку подієвого ряду розповідач (оповідач) часто виступає деталізатором, підкреслюючи ідейно-змістову суть художньої деталі: *«Власне тому я й намагаюся бути точною і не помилятися в деталях* [1, с. 11]; *«<...> я кладу ті деталі одну при одній, густо, туго, як належить <...>»* [1, с. 11]. Наратор у ролі оповідача прагне, щоби реципієнт сприйняв цілісний образ, а не фрагментарний: *«<...> а вам усе здається, що кожна з цих деталей живе зосібна <...>»* [1, с. 11]. В архітектоніці досліджуваних текстів важливе місце посідають мікрообрази творів – так звані художні деталі, через які наратор формує свій емоційний контент. Вдаючись до деталізації, наратор Ніни Бічуї виявляє особливу зацікавленість активною художньою позицією того структурного елемента тексту, який охоплює ключовий мікрообраз. Якраз завдяки набору художніх деталей наратор формує підтекстову основу, зреалізовує характерологічні завдання, експериментує над структурно-композиційними параметрами.

Чи не найбільш деталізовано подано характеристичний опис дівчинки із твору «Портрет маленької дівчинки з черепахою»: *«<...> усмішка відкриває горішні рожеві ясна й дрібні білі зуби, підборіддя в неї кругленьке, м'яке, дуже довгі пухнасті вії злегка здригаються, і навіть крізь них просвічує лукавий бистрий погляд її якихось дивних, зеленкувато-карих очей»* [1, с. 10]. Деталі-портрети виконують важливу нарративну функцію і в інших творах: характеристика пастора Донелайтіса – *«<...> у того довге волосся спадає на комір, близько поставлені очі глибоко, дуже глибоко ховаються під бровами, й зводиться круто, високо склепіння чола <...>»* [1, с. 121].

Неодноразово набір художніх деталей, які застосовує наратор у текстах Ніни Бічуї, наближує стиль її прози до експресіоністичного письма, як-от: *напнуті шнурки-жили на шії; величезні, почервонілі з напруги пальці; роззявлений червоний рот* («Камінний господар»), *синюваті жили, вузли суглобів* («Притча про Учителя й Учня»). В окремих випадках наратор застосовує особливу мінімізацію художніх деталей здебільшого в описах портретів, щоби більш емоційно передати зображуване: *«Рука в дівчинки маленька, надто дрібна навіть для п'ятирічного віку, щойно відмита, пахне милом, на нігтиках – сліди лаку, червоного й блискучого»* [1, с. 9]; *«<...> птахи спивали краплини із жолобків – заглибин у широких Вересаєвих долонях»* [1, с. 119].

Висновки і пропозиції. Комплексний аналіз мовно-структурної специфіки прозових творів Ніни Бічуї зі збірки «Великі королівські лови», здійснений з урахуванням мистецько-літературних домінант другої половини ХХ ст. і в контексті індивідуально-авторської унікальності, дозволяє зробити такі висновки. У контексті проведеного дослідження виявлено, що для художньої прози автора характерні такі особливості: психологізм, напруженість, сконденсованість письма, детальний опис процесу творчості, самокоментування, автобіографізм, фрагментарність побудови тексту, техніка монтажу, автокоментування (діалог із читачем), взаємозалежність стилю і часу, відсутність лінійного часу. Неоднорідний характер нарації визначений ризоматичним стилем художнього письма автора, умисно-експериментаторськими

композиційними й сюжетними модифікаціями, постійним пошуком нетрадиційних зображально-виражальних засобів. Письменниця використовує такі оригінальні викладові стратегії, як змішаний розвиток сюжету, прийом інверсійного представлення подієвого ряду, нефінальність, хороровий нарратив тощо. Найбільш оригінальні мовно-структурні прийоми засвідчено в малих прозових жанрах, у яких Ніна Бічуя в коротких подієвих рядах показово вдається до змішування і накладання різних нарративних рівнів.

Перспективними в цьому плані дослідження можуть бути студії, присвячені компаративному вивченню мовно-стильових і мовно-структурних параметрів у ранніх прозових книгах письменниці: «Квітень у човні», «Яблуна і зернятко», «Шпага Славка Беркути» та інших.

Список літератури:

1. Бічуя Н. Великі королівські лови : новели та візії. Львів : ЛА «Піраміда», 2011. 192 с.
2. Габор В. «Виворожи мене через п'ятсот літ» : Ескіз до портрета Ніни Бічуї. *Дзвін*. 1997. № 8. С. 136–139.
3. Галета О. Незнайоме тіло сучасної української прози: жіноча література від Василя Габора. *Парадигма* : збірка наукових праць. Львів : Ін-ут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011. Вип. 6. С. 234–266.
4. Качак Т. Творчість як наближення до істини. Ніни Бічуї – 75! *Ключ*. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/130>.
5. Котик-Чубінська М. Час та свідомість у новелах Н. Бічуї // ЛітАкцент. URL: <http://litakcent.com/2012/07/17/chas-ta-svidomist-u-novelah-niny-bichuji>.
6. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2. 2007. 624 с.
7. Ткаченко А. Мистецтво слова. *Вступ до літературознавства* : підручник для студентів вищих навчальних закладів. 2 вид., перероб. і доповн. Київ : Київ. ун-т, 2003. 448 с.
8. Якубовська М. У дзеркалі слова. Есеї про сучасну українську літературу / вступ. слово В. Лизанчука; худ. оформл. М. Шутурми. Львів : Каменяр, 2005. 751 с.

ЯЗЫКОВО-СТРУКТУРНЫЕ ПРИЕМЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПИСЬМА НИНЫ БИЧУИ (НА ПРИМЕРЕ КНИГИ «БОЛЬШИЕ КОРОЛЕВСКИЕ ЛОВЫ»)

Научная статья посвящена анализу языково-структурных особенностей прозаических текстов Нины Бичуи из сборника «Большие королевские ловы». В контексте проведенного исследования выявлено, что для художественной прозы автора характерны следующие особенности: психологизм, напряженность, сконденсированность письма, детальное описание процесса творчества, собственное комментирование, автобиографизм, фрагментарность построения текста, техника монтажа, автокомментирование (диалог с читателем), взаимозависимость стиля и времени, отсутствие линейного времени. Писательница использует такие оригинальные структурные приемы, как смешанное развитие сюжета, прием инверсионного представления событийного ряда, нефинальность, хороровый нарратив и тому подобное.

Ключевые слова: языково-структурные приемы, художественное письмо, Нина Бичуя, проза, нарратив, описательность, детализация, монтажность.

**THE NARRATIVE STRATEGIES OF THE PROSE BY NINA BICHUIA
(ON THE EXAMPLE OF THE BOOK “THE GREAT ROYAL HUNT”)**

This article is devoted to the analysis of the narrative strategies of the prose by Nina Bichuia from the collection “The Great Royal Hunt” (Lviv, 2011). Within the context of the undertaken study, it has been found out that the author’s fictional prose is characterized by such particular features as: psychologism, tension, condensation of the writing, detailed description of the process of work, self-commenting, autobiographism, fragmentation of constructing the text, installation technique, autocomment (dialogue with the reader), interdependence of style and time, absence of linear time. The writer uses such innovative expounding strategies as the mixed development of the action, method of the inverse representation of the series of events, non-finality, choral narration, etc.

Key words: *narrative strategy, artistic writing, Nina Bichuia, prose, narrative, descriptiveness, detailization, assembling.*

Франчук Н. Л.

Вінницький національний технічний університет

Поздрань Ю. В.

Вінницький національний технічний університет

СЕМАНТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ КОМПОНЕНТОМ-ЗООНІМОМ (НА МАТЕРІАЛІ «УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОГО СЛОВНИКА» А. НІКОВСЬКОГО)

У статті досліджено особливості семантики й національно-культурного змісту фразеологізмів із компонентом-зоонімом на матеріалі «Українсько-російського словника» А. Ніковського 1926 р. Установлено, що стійкі мовні утворення, до складу яких входить назва тварини, функціонують як відтворювані метафоричні, переважно експресивні, мовні одиниці вторинного найменування. Виявлені у словнику фразеологізми з компонентом-зоонімом класифіковано за тематичним принципом у такі групи: власне зоофразеологізми, фразеологізми з назвами птахів, фразеологізми з назвами комах, фразеологізми з назвами плазунів та фразеологізми з назвами земноводних. Виокремлено семантичні типи фразеологізмів із компонентом-зоонімом. Доведено, що використання назв тварин як компонентів фразеологічних одиниць умотивоване національним стереотипним уявленням про конкретну тварину.

Ключові слова: фразеологізм, зоонім, семантика, національно-культурна специфіка.

Постановка проблеми. Вивчення фразеології української мови дає змогу сформувати цілісне уявлення про її носіїв, про історію народу, його побут і світогляд. У фразеологічному фонді кожної мови чільне місце посідають фразеологізми з компонентом-зоонімом, адже найменування тварин є одним із найдавніших пластів лексики. Людина протягом віків співіснувала із представниками тваринного світу, спостерігала за їхньою поведінкою та зовнішнім виглядом, тому цілком природним є намагання пояснити поведінку, охарактеризувати емоційний стан та почуття, описати зовнішність через порівняння собі подібних із тваринним світом. Анімалістичні фразеологізми мають національно-культурну цінність. Їхнє дослідження виявить шляхи метафоричного перенесення особливостей світу тварин на взаємовідносини людей, їхній побут та звичаї.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зооніми як компоненти фразеологічних одиниць неодноразово ставали об'єктом наукового аналізу. В українському мовознавстві цій проблемі присвячені наукові праці І. О. Голубовської [1], О. П. Левченко [5], О. І. Панченко [7], І. А. Салати [9], Д. В. Ужченка [10] та інших. Однак поза увагою науковців залишилося дослідження семантичних

особливостей та національного колориту фразеологізмів із компонентом-зоонімом, уведених до реєстрів перекладних словників початку ХХ ст.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що період 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. є особливо важливим для розвитку української мови загалом та її фразеологічної системи зокрема, оскільки це час усталення основних літературних норм, розширення суспільних функцій мови, збагачення її словникового складу без ідеологічних утручань у структуру мови. Усі ці процеси засвідчені словниками того часу, серед яких яскраво постає «Українсько-російський словник» А. Ніковського 1926 р. (далі – УРС-1926). Цей словник за широтою й багатством представленого лексичного матеріалу, як стверджують П. Ю. Гриценко та В. М. Брицин, став «помітним кроком у розвитку українського словникарства, випередивши багато із тогочасних лексикографічних праць» [2, с. X].

Постановка завдання. Метою статті є дослідження особливостей семантики та національно-культурного змісту фразеологізмів із компонентом-зоонімом на матеріалі «Українсько-російського словника» А. Ніковського.

Досягнення поставленої мети передбачає реалізацію таких завдань:

– укласти реєстр українських фразеологізмів із компонентом-зоонімом;

– подати тематичну класифікацію фразеологізмів зазначеної групи;

– розглянути семантичну характеристику виявлених фразеологізмів.

Об'єкт дослідження – «Українсько-російський словник» А. Ніковського 1926 р. (репринтне перевидання).

Виклад основного матеріалу. У складі української мови чітко виокремлюється фразеотематична група й належні до неї одиниці, які науковці називають по-різному: «фразеологічні одиниці з анімалістичним компонентом» (В. М. Бойко); «фразеологічні одиниці із зоосемічним компонентом», «зоосемічна фразеологія» (А. Т. Семотюк); «фразеологізми із зоосемізмами» (І. О. Голубовська); «фразеологія живої природи», «зоосемічні фразеологічні одиниці» (Н. Д. Петрова), «зоофразеологізми» (Д. В. Ужченко); «фразеологізми з компонентом-зоонімом» (М. Й. Петришин, З. Р. Дубравська). У нашому дослідженні послуговуємося терміном «фразеологізм із компонентом-зоонімом», оскільки вважаємо його найбільш універсальним.

Під фразеологізмами з компонентом-зоонімом розуміємо семантично обмежену групу стійких мовних утворень, до складу яких входить компонент-зоонім (назва тварини). Вони функціонують як відтворювані метафоричні, переважно експресивні мовні одиниці вторинного найменування. Зооніми, як стверджує З. Р. Дубравська, вирізняються «високим ступенем поширеності та активно використовуються в різних мовах для підсилення образної характеристики людини, ситуації, досить повно й концептуально представляють різні сфери матеріального й духовного життя народу» [3, с. 51].

Значну увагу укладачів перекладних словників, зокрема й УРС-1926, до фразеологічного багатства мови можна пояснити тим, що фразеологізм як найскладніша номінативна одиниця передає поняття через його прикметні ознаки або метафору, додає образності, оцінності. Означаючи предмет або особу, ознаку, дію, спосіб дії тощо, фразеологізм здебільшого дає ще додаткову інформацію про них [6]. Окрім того, фразеологічне вираження, порівняно з лексичним, набагато експресивніше, оскільки має образний або порівняльний характер [8, с. 100].

Щодо подання фразеологічного багатства української мови в УРС-1926, А. Ніковський зазначає: «Подаючи при деяких словах фразеологічні зво-

роти, Словник віддає перевагу тому, що може бути названо українізмами, себто в дослівному перекладі російською дасть інший зміст, невірне значення, або й таке, як «бігти з копита» («ехать галопом»), в дослівному перекладі не дасть нічого» [УРС-1926, с. 8]. Тобто в аналізованому словнику російські фразеологічні відповідники до вхідних українських дібрано за внутрішньою формою, а не перекладено механічно (наведено фразеологізм-еквівалент або подано описовий переклад), що засвідчує відповідність словника вимогам лексикографічної нормативності. Однак об'єктом нашої уваги є українські фразеологізми з компонентом-зоонімом, уведені до реєстру УРС-1926, адже припускаємо, що вони мають яскраво виражену культурно-національну специфіку.

Методом суцільної вибірки в українській частині реєстру УРС-1926 виявлено 30 фразеологізмів із компонентом-зоонімом, які класифіковано за тематичним принципом у такі групи (тут і далі всі виявлені фразеологізми подано відповідно до правопису оригіналу):

1. Власне зоофразеологізми:

1. 1. Фразеологізми з назвами диких тварин – виявлено 2 фразеологічні одиниці, з них: **вовк** (1) – *на вовчу шкуру* (в счет будущих благ) [УРС-1926, с. 138]; **миша** (1) – *годі тобі мишей топтати* (не топчись без дела) [УРС-1926, с. 419], (довольно тебе топтаться, толочься) [УРС-1926, с. 779];

1. 2. Фразеологізми з назвами свійських тварин – виявлено 16 фразеологічних одиниць, із них: **кіт (кішка)** (3) – *обертати kota хвостом* ((шуточно) перейти от защиты к нападению) [УРС-1926, с. 496], *як кіт наплакав* (очень мало) [УРС-1926, с. 460], *з сидячу кішку зростом* (низкорослий) [УРС-1926, с. 709]; **собака (пес, сірко, сучка)** (7) – *ухопив, як собака обметиці* (потерпел неудачу) [УРС-1926, с. 500, 812], *та куди твоє, собаче, діло* (не твоє, свинья, дело) [УРС-1926, с. 379], *в собачу ристь бігти* (быстро побежать) [УРС-1926, с. 669], *зійти на пси* (ни во что обратиться, обеднеть) [УРС-1926, с. 317], *він псом підбитий* (он зол, как собака) [УРС-1926, с. 557], *у сірка очей позичати* (набираться нахальства) [УРС-1926, с. 712], *не раз сучка санки мчала* (небылицы рассказывает, хвастается) [УРС-1926, с. 432]; **коза** (2) – *туди, де козам роги правлять* (в места отдаленные) [УРС-1926, с. 359], (куда (где) Макар телят не гонял) [УРС-1926, с. 670], *кози в золоті показувати* (прельщать обманчивыми обещаниями) [УРС-1926, с. 359]; **кінь (кобила)** (2) – *силува-*

ним конем не доробишся (понуждаемой лоша- дью не сделаешь работы (сколько следует)) [УРС-1926, с. 207], *сон рябої кобили розказує* (че- пуху, небылицы рассказывает) [УРС-1926, с. 731]; *віл* (1) – з вола здоровий (велик как вол) [УРС-1926, с. 230]; *свиня* (1) – свиня лико воло- чить (будет бит, бита) [УРС-1926, с. 704];

2. Фразеологізми з назвами птахів (орнітофра- зеологізми) – виявлено 1 фразеологічну одиницю із назвою дикого птаха: *гави* – *гави ловити* (рото- зейничать) [УРС-1926, с. 180, 397]. Фразеологіз- мів із назвами домашніх птахів не виявлено;

3. Фразеологізми з назвами комах (ентомоф- разеологізми) – виявлено 7 фразеологічних оди- ниць із компонентом-ентомонімом, із них: *комар* (1) – з *комареву ніжку* (немножко, очень мало) [УРС-1926, с. 363]; *муха* (1) – *крутиться, як муха в окропі* (завален хлопотами, без отдыха в хлопотах) [УРС-1926, с. 432]; *гедз* (3) – *гедз його вкусив* (он привередничает) [УРС-1926, с. 182], *гедз на його напав* (он привередничает) [УРС-1926, с. 182], *вкинути гедзика* (сказать что- либо с умыслом, раздражить) [УРС-1926, с. 182]; *блоха* (1) – *канцелярська блоха* (мелкий чинов- ник) [УРС-1926, с. 41]; *чміль* (1) – *чмелів слухати* (быть огорошенным ударом) [УРС-1926, с. 725], (лежать на земле от удара, быть с похмелья) [УРС-1926, с. 843];

4. Фразеологізми з назвами плазунів (рептилі- офразеологізми) – виявлено 1 фразеологічну оди- ницю з компонентом *гадюка*: *закидати гадючку (на кого)* (делать злостные намеки (на кого)) [УРС-1926, с. 254];

5. Фразеологізми з назвами земноводних (амфібіофразеологізми) – виявлено 3 фразеоло- гічних одиниць з компонентом *рак*: *напекти раків* (покраснеть, конфузьясь) [УРС-1926, с. 459], *спекти рака* (покраснеть, конфузьясь) [УРС-1926, с. 735], (покраснеть от стыда) [УРС-1926, с. 735], *нало- вити раків* (утонуть) [УРС-1926, с. 664].

Фразеологізми з компонентом-зоонімом відо- бражають життєвий досвід людини, особливості її поведінки та прикметні риси характеру. Потен- цією для опису людини чи її поведінки може бути використана назва будь-якої тварини, однак практично коло тварин обмежується переважно тими, з якими людина контактує в повсякденному житті. Наприклад: *віл* – з *вола здоровий* (вели- кий), *пес* – *псом підбитий* (злий), *кішка* – з *сидячу кішку зростом* (низького зросту).

Лексема-зоонім відіграє значну роль у семан- тичній структурі фразеологізмів, зумовлюючи їхню семантичну своєрідність. Матеріал дослі-

дження дає змогу виокремити такі семантичні типи фразеологізмів із компонентом-зоонімом:

1. Фразеологізми зі значенням якісної харак- теристики особи, що передають фізичну силу: з *вола здоровий*;

2. Фразеологізми зі значенням фізичного і психічного стану людини: *чмелів слухати* (бути з похмілья), *гедз його вкусив* (він нервує, серди- тий), *гедз на його напав* (він нервує, сердитий), *він псом підбитий* (він злий), *в сірка очей позичати* (відчувати сором, негідність свого вчинку);

3. Фразеологізми зі значенням поведінки чи реакції особи: *вкинути гедзика* (сказати щось навмисне, роздратувати), *закидати гадючку* (робити злісні натяки), *напекти раків* (почерво- ніти від сорому);

4. Фразеологізми зі значенням зовнішнього вигляду, портретної характеристики особи: з *сидячу кішку зростом* (низького зросту);

5. Фразеологізми зі значенням дії, занять особи: *мишей топтати* (байдикувати), *обертати kota хвостом* (переходити від захисту до нападу), *кози в золоті показувати* (спокुшати оманливими обіцянками); *гави ловити* (бути неухважним), *нало- вити раків* (втопитися);

6. Фразеологізми зі значенням обставинної характеристики дії: *крутиться, як муха в окропі* (дуже заклопотаний), *в собачу ристь бігти* (швидко);

7. Фразеологізми зі значенням кількісної характеристики предметів: *як кіт наплакав* (дуже мало), з *комареву ніжку* (дуже мало);

8. Фразеологізми зі значенням місця або напряму дії: *туди (там), де козам роги правлять* (далеко);

9. Фразеологізми з яскравим емоційним забарв- ленням: *та куди твоє, собаче, діло*.

Використання назв тварин як компонентів фра- зеологічних одиниць мотивоване національними стереотипними уявленнями про певну тварину. В. Н. Комісаров стверджує, що семантика фразе- ологічних одиниць – це складний інформативний комплекс, що має як наочно-логічні, так і конота- тивні компоненти. Найважливіші з них, на думку вченого, такі:

1) переносний, або образний компонент зна- чення фразеологізму;

2) прямий, або наочний компонент значення фразеологізму, що становить основу образу;

3) емоційний компонент значення фразеоло- гізму;

4) стилістичний компонент значення фразеоло- гізму;

5) національно-етнічний компонент значення фразеологізму [4, с. 34].

Нас цікавить насамперед національно-етнічна специфіка українських фразеологізмів із компонентом-зоонімом, яка формується під впливом не лише лінгвістичних чинників, а й через взаємодію цих чинників із навколишнім середовищем, у нашому випадку – з особливостями тваринного світу. Як стверджує Д. В. Ужченко, за образною основою, що започатковує внутрішню форму фразеологізмів із компонентом-зоонімом, виділяються повні зоофразеологічні відповідники, часткові зоофразеологічні відповідники, фразеологічні аналоги й нульові відповідники [10]. В аналізованому словнику виявлено всі типи фразеологічних відповідників до українських фразеологізмів із компонентом-зоонімом.

Повні зоофразеологічні відповідники не залежать від контексту, ідентичні за значенням, конотацією та образом, наприклад: *з вола здоровий = велик как вол*. Часткові еквіваленти мають відповідність у значенні, але тільки частковий збіг в образній системі, наприклад: *та куди твоє, собаче, діло = не твоє, свинья, дело*. Аналоги співвідносні за значенням, але різні за образною основою, наприклад: *туди, де козам роги правлять = куда Макар телят не гонял*. У нульових відповідниках

фразеологізми з компонентом-зоонімом не мають ні еквівалентів, ні аналогів, а перекладаються нефразеологічними засобами, наприклад: *на вовчу шкуру = в счет будущих благ, зійти на пси = ни во что отратиться, не раз сучка санки мчала = небылицы рассказывает, хвастается* тощо.

Проведений аналіз свідчить, що фразеологізми з компонентом-зоонімом, які введені до реєстру УРС-1926, мають виразну національно-етнічну специфіку, адже до них не подано семантичних еквівалентів у російській частині реєстру, а перекладено здебільшого за допомогою описових конструкцій.

Висновки і пропозиції. Отже, фразеологізми з компонентом-зоонімом становлять окрему підсистему загального корпусу української фразеології, що досить повно й концептуально представляє різні сфери матеріального й духовного життя українського народу, має яскраво виражену національно-культурну своєрідність. Перспективою наступних наукових досліджень є простеження тенденцій використання фразеологізмів із компонентом-зоонімом в перекладних та фразеологічних словниках ХХ–ХХІ ст. з метою виявлення змін у значенні цих фразеологізмів, переосмислення їхньої ролі у світогляді українського народу.

Список умовних скорочень:

УРС-1926 – Українсько-російський словник / А. Ніковський. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. XII, 864 с. Репринт з видання 1926 р. (Серія «Словникова спадщина України»).

Список літератури:

1. Голубовська І.О. Метафорико-символічні іпостасі зоонімів у рамках фрагмента мовної картини світу «царство тварин» (на матеріалі української, російської, англійської та китайської мов). *Мовознавство*. 2003. №6, С. 61–68.
2. Гриценко П., Брицин В. Важливе джерело пізнання й оновлення мови. *Українсько-російський словник*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2018. С. III–XI.
3. Дубравська З.Р. Зооніми як окремі лексичні одиниці та як компоненти сталих виразів. *Молодий вчений*. Березень, 2018. №3.1 (55.1). С. 51–54.
4. Коммисаров В.Н. Современное переводоведение. Москва : ЭТС, 2004. 423 с.
5. Левченко О.П. Принципи зооцентризму у фразеотворенні. *Проблеми зіставної семантики* : зб. наук. ст. Київ : КДЛУ, 2001. С. 206–209.
6. Неровня Н.М. Фразеологізм, його синоніми і варіанти. *Культура слова*. 1985. Вип. 28. С. 45–47.
7. Панченко О.І. Фразеологізми з компонентом-зоонімом в українській та англійській мовах. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2014. Том 27 (66). №1. Ч. 1, С. 111–114.
8. Поздрань Ю.В. «Російсько-український словник» за редакцією А.Ю. Кримського та С.О. Єфремова в історико-лінгвістичному контексті : монографія / за наук. ред. О.М. Тищенко, Вінниця : ВНТУ, 2018. 292 с.
9. Салата І.А. Особливості семантичного й прагматичного аспектів зооморфних фразеологізмів в англійській та українській мовах. *Філологічні студії*. 2010. Випуск 5. С. 57–64.
10. Ужченко Д.В. Семантика українських зоофразеологізмів в етнокультурному висвітленні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2000. 18 с.

**СЕМАНТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ УКРАИНСКИХ
ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С КОМПОНЕНТОМ-ЗООНИМОМ
(НА МАТЕРИАЛЕ «УКРАИНСКО-РУССКОГО СЛОВАРЯ» А. НИКОВСКОГО)**

В статье исследованы национально-культурные особенности семантики фразеологизмов с компонентом-зоонимом на материале «Украинско-русского словаря» А. Никовского 1926 г. Выявлено, что устойчивые языковые образования, в состав которых входит название животного, функционируют как воспроизводимые метафорические, преимущественно экспрессивные, языковые единицы вторичного наименования. Представленные в словаре фразеологизмы с компонентом-зоонимом классифицированы по тематическому принципу в следующие группы: собственно зоофразеологизмы, фразеологизмы с названиями птиц, фразеологизмы с названиями насекомых, фразеологизмы с названиями пресмыкающихся и фразеологизмы с названиями земноводных. Выделены семантические типы фразеологизмов с компонентом-зоонимом. Доказано, что использование наименований животных в качестве компонентов фразеологических единиц мотивированно национально обусловленным стереотипным представлением о конкретном животном.

Ключевые слова: фразеологизм, зооним, семантика, национально-культурная специфика.

**SEMANTIC CLASSIFICATION OF UKRAINIAN PHRASEOLOGISMS
WITH COMPONENT-ZOONIM (ON THE MATERIAL
OF «UKRAINIAN-RUSSIAN DICTIONARY» BY A. NIKOVSKYI)**

In the article the features of semantics and national-cultural content of phraseologisms with component-zoonim on the material of the «Ukrainian-Russian dictionary» by A. Nikovskyi (1926) are investigated. It is established that stable language formations, which include the name of the animal, function as reproducible metaphorical, mostly expressive, linguistic units of secondary denomination. Phraseologisms with component-zoonim, found in the dictionary, are structured according to the thematic principle into the following groups: actually zoophraseologisms, phraseologisms with the names of birds, phraseologisms with the names of insects, phraseologisms with names of reptiles and phraseologisms with the names of amphibians. The semantic types of phraseologisms with component-zoonim are singled out. It is proved that the use of animal names as components of phraseological units is motivated by national stereotypical representations of a particular animal.

Key words: phraseologism, zoonim, semantics, national-cultural specifics.

Шестакова С. О.

Сумський національний аграрний університет

ЄВРОПЕЇЗМИ ЯК ОДНА ЗІ СКЛАДОВИХ ЧАСТИН ТЕРМІНОСИСТЕМИ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті досліджуються тенденції розвитку терміносистеми ринкової економіки, основною з яких визнається інтернаціоналізація словникового складу. Доводиться, що інтернаціоналізація термінології є необхідним засобом комунікації в період економічних і соціальних перетворень, активізації міжнародного спілкування і економічних контактів. Сучасний етап розвитку термінології характеризується значною частиною запозичень з європейських мов. За кількісним складом найбільше запозичених термінів – з англійської мови, яка виступає так званім «термінологічним донором» для інших мов. Зауважується, що на сучасному етапі вже виникає небезпека перенасичення економічної термінології словами іншомовного походження та вимивання національних лексем.

Ключові слова: інтернаціоналізація, європеїзація, запозичення, національні терміни, пряме запозичення, калькування.

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Політичні та економічні реформи перших десятиліть ХХІ ст. зумовили значні зміни в лексичній системі української мови. Реагуючи на потреби сучасності, мова постійно вдосконалюється і розвивається, при цьому вона помітно впливає на термінологію та один із її головних компонентів – термін.

Одним із основних факторів, які зумовлюють зміни в більшості мов світу, зокрема й української, є поширення англійської мови як мови міжнародної комунікації, якою сьогодні здійснюється обмін інформаційними ресурсами в галузі економіки, науки, культури, освіти. Необхідність вивчення англійської мови та використання її у професійному і повсякденному спілкуванні, з одного боку, та інтенсифікація міжнародних контактів, з іншого, призвела до активного поповнення української мови запозиченнями з англійської та інших європейських мов.

Як відомо, запозичення в першу чергу з'являються у слаборозвинених семантичних зонах, окремі об'єкти і характеристики яких поки не вербалізовані. Використання в різних мовах тих самих слів на позначення наукових понять є нормальним явищем у світовій практиці, оскільки полегшує співпрацю вчених різних країн, пришвидшує обіг інформації. З огляду на це виникає необхідність дослідження запозичених термінів підмови ринкової економіки, особливо з урахуванням ролі, яку відіграють дані лексичні одиниці у процесі сучасних економічних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання дослідження запозичених термінів підмови ринкової економіки були предметом наукової уваги таких відомих українських і зарубіжних дослідників, як Л. Г. Аксютенкова, В. В. Акуленко, І. В. Арнольд, Р. А. Будагов, В. В. Дубичинський, Е. Й. Есенова, Л. П. Крисин, І. Ф. Протченко, Н. Г. Синицька, О. С. Черемська, І. М. Шелепкина та багатьох інших.

Проте, незважаючи на те, що проблема запозичень завжди привертала до себе увагу дослідників, сама лінгвістична природа запозичення, процес засвоєння іншомовних слів і значень системою мови-реципієнта, осмислення прихованого процесу взаємодії двох мов (мови-донора і мови-реципієнта) потребують більш глибокого вивчення.

Формулювання цілей дослідження. Метою даної роботи є дослідження запозичень-європеїзмів у підсистемі ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. На формування терміносистеми ринкової економіки впливає не тільки стан і рівень розвитку сучасної української мови, але і зміни в самій економічній галузі. Розвиток науки, техніки, економіки сьогодні характеризується інтенсивною міжнародною і міжнародною співпрацею, що, безперечно, відбивається і на складі економічної терміносистеми. Не можна не погодитися з Л. П. Крисиним, який стверджує, що «відкрита орієнтація на Захід у галузі економіки, політичної

структури держави, у сферах культури, спорту, торгівлі, моди тощо – всі ці процеси і тенденції, характерні для російського суспільства другої половини 80-х-90-х рр., стали важливим стимулом, що полегшував активізацію вживання іншомовної лексики» [1, с. 168]. Дана теза, без сумніву, стосується не тільки російського суспільства та російської мови. З огляду на європейський вектор розвитку України можна з упевненістю стверджувати, що зміни в лексичній системі української мови зумовлені тими ж чинниками.

Сучасний етап розвитку української мови з погляду лінгвістичних запозичень характеризується, як було зазначено, значною частиною запозичень-англізмів. За кількісним складом найбільше запозичень у семантичних групах, пов'язаних із маркетингом, зовнішньоекономічною і біржовою діяльністю тощо. Більшість лінгвістів визнають, що формування економічної термінології української мови відбувається шляхом запозичення термінів з англійської мови, яка виступає так званим «термінологічним донором» для інших мов. Згідно з нашими спостереженнями англізми активно функціонують практично в усіх сферах комунікації в україномовному середовищі. Проте іншомовні терміни потрапляли в українську терміносистему ринкової економіки не тільки з англійської мови, але й з інших джерел. Аналіз термінів, зафіксованих в «Етимологічному словнику української мови» [2], дозволяє говорити про наявність в аналізованій терміносистемі значної кількості термінів, запозичених з інших європейських мов: голандської (прейскурант), італійської (сальдо, меценат), польської (комісія, компанія, ліцензія, магнат), французької (дивіденд, капітал, кредит, ліміт, ломбард, олігарх, облігація, спекуляція, баланс, аванс, тариф тощо), німецької (біржа, бухгалтер, вексель, валюта, гононар, імпортер, квота, контракт тощо). Як бачимо, значною є кількість запозичень із французької і німецької мов, що, безперечно, викликано зміцненням наукових та економічних контактів України та Західної Європи, а також прагненням української науки інтегруватися в європейську наукову думку.

Не можна не погодитися з думкою О. О. Стишова, який стверджує, що «активне входження до української мови значної кількості іншомовних слів, зростання питомої ваги спільних із іншими європейськими мовами словотворчих процесів є свідченням європеїзації (інтернаціоналізації) лексико-семантичної системи національної мови» [3, с. 9].

Хоча процес запозичення вважається одним із важливих шляхів поповнення лексичного складу

мови, на сучасному етапі вже виникає небезпека перенасичення мови словами іншомовного походження та вимивання національних лексем. Тому, на думку вчених, необхідно ретельно слідкувати за процесом запозичення та його результатом – запозиченим словом. «Запозичення того чи іншого слова доцільно тоді, коли воно дійсно необхідно мові, яка запозичає, якщо воно її збагачує», – підкреслює І. Ф. Протченко [4, с. 89].

Із питань запозичення, видів запозичуваної лексики в науковій літературі існує багато думок. Немає єдиного тлумачення навіть основних понять «запозичення» і «запозичене слово». Під запозиченням, як правило, розуміється процес проникнення лексичних та інших елементів із однієї мови в іншу [5, с. 115]. Запозичення лінгвістичних фактів із однієї мови в іншу визнається найбільш поширеною формою більш широкого процесу, який називається взаємодією мов. Як правило, запозичають слова – це найбільш типовий вид запозичення – від окремих слів до сотень і тисяч лексичних одиниць.

Запозичення іншомовних слів здійснюється двома шляхами: усним і письмовим. Здебільшого сьогодні запозичення здійснюється письмовим шляхом, оскільки «такі види мовленнєвої діяльності, як читання, переклад і коментування іншомовної преси, наукової і публіцистичної літератури, участь в інтернаціональних конференціях, конгресах, спілкування у процесі розробки спільних міжнаціональних технічних і наукових проектів тощо, створюють сприятливий ґрунт для запозичення іншомовної лексики і термінології» [6, с. 143].

Усі запозичення С. В. Гринев пропонує поділяти на два види: пряме запозичення і калькування. Під прямим запозиченням слід розуміти запозичення і матеріальної форми слова, і значення: лексичне запозичення – запозичення матеріальної форми слова і його значення, наприклад: ажітаж, менеджер, брокер, ріелтор тощо; запозичення тільки матеріальної форми, значення оригіналу змінюється, наприклад: курс (акції, гривні, євро) – ціна, за якою продаються і купуються цінні папери; секвестр (від лат. «відокремлюю») – накладання арешту на майно чи тимчасова передача спірного майна; морфемне запозичення: медіамагнат, суборенда тощо. Під калькуванням, навпаки, слід розуміти засвоєння мовою-реципієнтом не матеріальної форми, а значення чи структури лексичної одиниці: словотвірне калькування (кредитоспроможний – kreditfähig (нім.), фразеологічне калькування (price scissors (англ)). Виді-

ляє дослідник і третій вид – змішане запозичення, при якому одна частина слова є запозиченням, а інша – перекладеною або наявною в мові: напівкальки (макросередовище), напівзапозичення (неліквіди, надприбуток тощо) [7].

Дослідження процесу європеїзації останніх десятиліть ХХ ст. проводилися Н. Синицькою [8]. Терміни були поділені за етимологічним принципом на власне українські, гібридні (тобто терміни, які утворені способом поєднання власне українських та інтернаціональних терміноелементів) та інтернаціональні терміни.

Як зазначає дослідниця, для цього періоду було характерним широке вживання власне українських термінів, хоч і спостерігався постійний приплив запозичень – європеїзмів [8, с. 170]. Значно збільшилася кількість гібридів і посилилась їх роль у терміносистемі. Це означало, що інтернаціональні терміноелементи добре засвоювалися носіями мови та інтегрувалися з українськими терміноелементами в одному терміні чи термінологічному словосполученні. Це явище можна було вважати позитивним, оскільки воно свідчило, що, незважаючи на значну кількість запозичень, українська термінологія субмови економіки розвивалася в достатній мірі самостійно.

Не викликає заперечень, що зміна економічної системи зумовлює революцію в понятійному апараті, вироблення цілого ряду нових фундаментальних категорій, навколо яких групуються і набувають нового звучання старі, що, здавалося б, вже втратили свою пізнавальну могутність і значення. Інтенсивність процесів, що відбуваються в реальній дійсності, провокує величезний приплив лексичних запозичень у субмову економіки. Тому ми не можемо порівнювати попередній період із теперішнім, оскільки інтенсивність входження нових понять надзвичайно висока.

Це свідчить про тенденцію української термінології економіки до широкого вживання інтернаціональних термінів, що призводить до денаціоналізації цієї терміносистеми, до витіснення власне українських термінів з ужитку, до поганой інтеграції українських та інтернаціональних терміноелементів у терміні. «Необхідна, – вважає Н. Синицька, – тісна співпраця термінологів та фахівців-економістів над аналізом доцільності використання кожного інтернаціонального терміна, можливості вживання власномовного терміна або терміноелемента та, в цілому, над упорядкуванням української термінології субмови економіки» [8, с. 171].

Звичайно, в широкому значенні слова інтернаціональна лексика – суть лексичного запозичення.

Дослідники виокремлюють декілька етапів засвоєння іншомовних слів і термінів [9, с. 10]. Слід зазначити, що запозичення лексичних одиниць являє собою лише один з етапів загального процесу: а) початкова стадія – це використання лексичних одиниць однієї мови в контекстах іншої – стадія переходу. На цьому етапі терміни можуть зберігати в мові-реципієнті свою графічну і фонетичну форму. Наприклад, на цьому етапі для позначення поняття «ввезення товару з-за кордону» вживався термін *importation*, який із часом було витіснено терміном *import* – «ввезення у країну закордонних товарів для промислових і торгових цілей»; б) друга стадія – це запозичення іншомовної лексеми, тобто сприйняття копії іншомовною системою як постійного, хоч і гетерогенного, елемента, відбувається багатократне його використання – стадія входження. На цій стадії ще можливі варіанти подвійної вимови і написання іншомовного слова (франчайзинг і френчайзинг); в) на останньому етапі іншомовна лексична одиниця глибше засвоюється, носії мови припиняють відчувати її іншомовний характер – стадія інтеграції. На цій стадії запозичене слово широко вживається, повністю адаптується до граматики мови-реципієнта. Запозичений термін на цій стадії отримує точну дефініцію і починає використовуватися для творення похідних (лізинг – лізингова компанія, фінансовий лізинг, взяти в лізинг тощо).

На думку вченого, інтерлексеми – це запозичені лексичні одиниці стадії інтеграції (перша стадія – екзотизми, друга – іншомовні слова) [9, с. 11].

За традицією інтерлексемами називають лексичні одиниці, що становлять фонеморфологічні варіанти слів або морфем, які поширюються з одного джерела в неспоріднені мови і мають у цих мовах спільну або схожу семантику та графіку. Немає, однак, спільної думки щодо кількості мов, у яких зустрічалося б слово, щоб його можна було вважати інтернаціоналізмом. Д. М. Шмельов інтернаціональними вважає слова, що представлені в різних, причому неспоріднених мовах, багато з яких беруть початок у давніх мовах – давньогрецькій та латинській [10, с. 65]. Згідно з іншим визначенням інтернаціоналізми – це слова, що вживаються, мінімум, у трьох неспоріднених мовах світу і характеризуються подібністю планів вираження та еквівалентністю планів змісту [11, с. 25]. Існує теза, згідно з якою інтернаціональні слова не повинні мати походження з будь-якої живої мови [12, с. 45]. Відповідно до цього погляду греко-латинські слова мають великий ступінь інтерна-

ціональності, вони характеризуються спільністю формальних та семантичних рис і є найбільш популярною групою інтернаціоналізмів. У той же час низка дослідників підкреслює, що кількість таких термінів збільшується в природничо-наукових та технічних термінологіях, що пояснюється середньовічною традицією латини як мови науки; проте в термінологіях суспільних, гуманітарних наук та мистецтва більше слів із нових європейських мов [12, с. 20], англійської зокрема.

Інтернаціоналізація словникового складу особливо помітна в галузі термінології. Тенденція до інтернаціоналізації яскраво виявляється в економічній та науково-технічній термінології, де через значну інтеграцію науки, техніки в різних мовах світу розширюються зони спільної міжнародної словесно-понятійної відповідності. Це зумовлює створення спільного лексичного і морфологічного фонду в розвинених мовах. Інтернаціоналізація термінології є необхідним засобом комунікації в період економічних і соціальних перетворень, активізації міжнародного спілкування й економічних контактів. У зв'язку із цим посилюється інтерес до інтернаціонального мовного фонду.

Унаслідок процесу інтернаціоналізації стирається суперечність між інтернаціональним характером поняттєвого змісту та національним характером вираження цього змісту. Прикладами інтернаціоналізмів – економічних термінів є слова, що мають ідентичне значення, вимову і відповідне написання: облігація – obligation

(англ.) – Obligation (нім.) – боргове зобов'язання; інфляція – inflation (англ.) – Inflation (нім.) – знецінювання грошей.

Інтернаціоналізація досягнень світової науки й культури породжує інтенсивний процес вирівнювання семантичної наповненості мов, що особливо відчутно в галузі термінології.

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку українська мова відкрита для лексичних інновацій, пов'язаних із глобальними інтеграційними процесами в економіці, що значно змінило її терміноапарат. Лексичний склад української мови сучасного періоду динамічно реагує на зміни в економічному житті суспільства. Однією з основних тенденцій можемо назвати інтернаціоналізацію термінологічного складу підмови економіки, яка виявляється у схожості змісту і вираження основного словникового складу економічних терміносистем багатьох європейських мов, що сприяє їх семантичній спільності. Інтернаціональні терміни, позначаючи в усіх мовах одне й те саме, уможливають ефективну міжнародну діяльність і професійне спілкування. Проте широке вживання інтернаціональних термінів призводить до денационалізації терміносистеми економіки, до витіснення власне українських термінів з ужитку. У зв'язку із цим особливого значення набуває питання щодо співвідношення національних та інтернаціональних елементів, специфіки функціонування інтернаціональних елементів і слів в українській мові.

Список літератури:

1. Крысин Л. П. Современный русский язык: Активные процессы на рубеже XX–XXI веков. Москва : Языки славянских культур, 2008. 712 с. (Studia Philologica).
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. Т. 1, 2, 3. URL : <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001331> (дата звернення : 15.03.2019).
3. Стишов О. А. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця XX ст. *Мовознавство*. 1999. № 1. С. 7–21.
4. Протченко И. Ф. Процессы образования общего лексического фонда и вопрос о заимствованиях. *Лексика и словообразование русского языка советской эпохи*. Москва. 1975. С. 82–100.
5. Муромцева О. Г. Про деякі активні процеси у словниковому складі української літературної мови кінця 80-90-х років XX ст. *Українська мова: З минулого в майбутнє*. Київ. 1998. С. 115–116.
6. Крысин Л. П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни. *Русский язык конца XX столетия (1985–1995)*. Москва. 2000. С. 142–161.
7. Гринев С. В. Введение в терминоведение. Москва. 1993.
8. Синицька Н. Інтернаціоналізація як одна із тенденцій розвитку української термінології економіки. *Українська мова: з минулого в майбутнє*. Київ. 1998. С. 169–171.
9. Дубичинский В. В. Процесс интернационализации лексики в русском языке. *Лексика русского языка и методика ее изучения в вузе и школе*. Київ-Харків. 1993. С. 9–12.
10. Шмелёв Д. Н. Современный русский язык. Лексика. Москва. 1977.
11. Гарш Р. К. Междязычные аналогизмы английского происхождения в немецком и русском языках : автореф. дис. ... канд. фил. наук. Алма Ата. 1978. 26 с.
12. Бельчиков Ю. А. Интернациональная терминология в русском языке. Москва. 1959.

ЕВРОПЕИЗМЫ КАК ОДНА ИЗ СОСТАВЛЯЮЩИХ ТЕРМИНОСИСТЕМЫ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье исследуются тенденции развития терминосистемы рыночной экономики, основной из которых признается интернационализация лексического состава. Доказывается, что интернационализация терминологии – необходимое средство коммуникации в период экономических и социальных преобразований, активизации международного общения и экономических контактов. Современный этап развития терминологии характеризуется значительным количеством заимствований из европейских языков. Наибольшее число заимствованных терминов – из английского языка, который выступает так называемым «терминологическим донором» для других языков. Акцентируется внимание на том, что на современном этапе возникает опасность перенасыщения экономической терминологии заимствованными словами.

Ключевые слова: интернационализация, европеизация, заимствование, национальные термины, прямое заимствование, калькирование.

EUROPEANISMS AS ONE OF THE COMPONENT OF THE MARKET ECONOMY TERMSYSTEM

In this article the trends of the market economy term system development had been examined, the main of which is the internationalization of lexical composition. It had been proved that the internationalization of terminology was an essential means of communication in the period of economic and social transformations, the intensification of international communication and economic contacts. The modern stage of development of terminology was characterized by a significant number of loans from European languages. There was the largest number of loaned terms from the English language, that was so-called “terminological donor” for the other ones. It had been emphasized that at the present stage there was a danger of economic terminology oversaturation with loaned words.

Key words: internationalization, Europeanization, loaning, national terms, direct loaning, loan translation (calque).

УДК 007:304:070(477.82)

Шульська Н. М.

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

Зінчук Р. С.

Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки

ПОМИЛКОНЕБЕЗПЕЧНІ СИНТАКСИЧНІ МІСЦЯ НА СТОРІНКАХ ДРУКОВАНИХ ЗМІ

У статті представлено комплексний аналіз мовних, зокрема синтаксичних, помилок у друкованих ЗМІ (на прикладі всеукраїнської газети «День»). У ході дослідження проведено моніторинг зафіксованих помилок, виявлено найтиповіші з них, указано на основні помилконебезпечні місця на рівні синтаксису в аналізованому виданні. Матеріалом слугували друковані випуски газети «День» за період 2014–2016 рр., із яких анормативний фактаж було дібрано методом суцільного мовного обстеження й детальної фіксації. Установлено, що основні причини породження ненормативних одиниць – це незнання норм сучасної української літературної мови, потужний вплив російської мови, що позначився на всіх рівнях мовної системи, дія аналогії до інших граматичних форм тощо.

Ключові слова: синтаксична помилка, мовна культура, друковані ЗМІ, газета «День», протисте речення, складне речення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Лінгвокультура сучасних журналістських матеріалів як всеукраїнських, так і регіональних ЗМІ постає чи не найважливішою проблемою в контексті якісного представлення інформаційно грамотного контенту. Освічений читач потребує сьогодні не лише якісної інформації, але і її кваліфікованої презентації. Мовне оформлення багатьох медійних текстів засвідчує порушення лінгвістичних норм на всіх рівнях: орфографічному, лексичному, стилістичному, морфологічному, синтаксичному тощо. Із метою формування в журналістів і редакторів здатності практично оцінювати текст, розпізнавати помилки й усувати їх украй актуальною постає фіксація й детальний аналіз лінгвоанормативів та помилкових зон у текстах ЗМІ.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Над аналізом питань мовної грамотності в періодичних українських ЗМІ працювали Т. Г. Бондаренко, яка розробила конструктивну типологію лінгвоанормативів на матеріалі газет [1–6]; А. О. Капелюшний, у роботах якого з'ясовано типологічні особливості журналістських помилок різного рівня [8–9]; І. О. Мариненко, яка охарактеризувала пунктуаційні та граматичні ненормативні утворення

на сторінках журналу «Український тиждень» [10]; Л. В. Боярська, яка виявила помилконебезпечні зони в газеті «Урядовий кур'єр» [7], а також проблемам лінгвокультури в мас-медіа присвятили свої студії О. А. Сербенська; З. В. Партико, В. М. Супрун, О. Д. Пономарів, К. М. Накорякова, Т. І. Коваль та ін., які зробили великий внесок у розвиток сучасної теорії та практики помилкології. Синтаксеми-анормативи у структурі словосполучень [2] і простого ускладненого речення [4] на матеріалі медіатекстів представила в розвідках Т. Г. Бондаренко.

«Помилка – це анорматив, тобто таке ненормативне лінгвоутворення, що виникає в результаті невмотивованого порушення літературної норми і є наслідком неправильних мисленневих операцій» [6] – таку дефініцію нам пропонує Т. Г. Бондаренко, яка своїми розвідками сприяла розвитку наукового дискурсу навколо теоретичної пресолінгвістики. Вона простежила типологічні ознаки ненормативних одиниць, обґрунтувала причини виникнення помилок кожного типу і розробила критерії виявлення їх під час редагування газетних текстів. Дослідниця слушно стверджує, що створення та використання редактором банку даних про основні помилконебезпечні місця – «найтиполо-

віші семантично та структурно зумовлені позиції, де найчастіше постає потреба у виборі варіантної (правильної / неправильної) лінгводиниці, її граматичного оформлення тощо» [6, с. 14] – може значно покращити процес редагування і підвищити якість журналістських текстів загалом.

Мета і завдання статті. Наукова розвідка репрезентує комплексний аналіз мовних, зокрема синтаксичних, аномативів у друкованих ЗМІ (на прикладі всеукраїнської газети «День»). У ході дослідження проведено моніторинг зафіксованих помилок, виявлено найтипівіші з них, указано на основні помилконебезпечні місця на рівні синтаксису в аналізованому виданні.

Матеріалом слугували друковані випуски газети «День» (далі скорочено Д) за період 2014–2016 рр., із яких аномативний фактаж було дібрано методом суцільного мовного обстеження й детальної фіксації.

Викладення основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Ненормативні явища на рівні синтаксису простого речення в опрацьованих газетних текстах переважно стосуються граматичної координації між підметом і присудком. Домінують помилки у виборі числової форми присудка. Це трапляється, як правило, тоді, коли є кілька однорідних підметів і єдиний присудок: «Утім, уже сьогодні багато хто називають нас жіночою бригадою «тітушок» (Д 11.02.14, 2) (треба: «Утім, уже сьогодні багато хто називає нас жіночою бригадою «ті тушок»); «Дії ж нової влади після початку російської кампанії в Криму, поставив питання про компетентність окремих людей на високих владних посадах» (Д 4.03.14, 4) (правильно: «Дії ж нової влади після початку російської кампанії в Криму поставили питання про компетентність окремих людей на високих владних посадах»); *На все життя вразили* (нормативно: *вразила*) його особливість характеру» (Д 4.03.14, 11); «Минулої неділі кримська влада влаштували (треба: *влаштувала*) вшанування незаконної «самооборони» (Д 15.04.14, 5); «Близько 100 осіб зібрались (нормативно: *зібралось*) на акцію «Піаніно для Донецька» (Д 11.02.14, 12); «Вода заповнило б увесь ковчег...» (Д 18–19.04.14, 24) – варто: «Вода заповнила б увесь ковчег або *Водою заповнило б увесь ковчег*». В останньому випадку можна говорити як про помилку узгодження підмета і присудка на рівні простого речення, так і про неточність у керуванні на рівні словосполучення.

У реченні «Потрібно було особливих дітей-артистів» (Д 23.04.14, 11) спостерігаємо пору-

шення на рівні простого речення (ненормативне узгодження присудка і додатка). Після редагування речення може мати такий вигляд: «Потрібні були особливі діти-артисти». А в конструкції «Пророчий роман британської письменниці ... нині є щось більше, ніж просто злободенним» (Д 10.04.14, 11) неточно утворено форму присудка. Тоді як потрібно так: «Пророчий роман британської письменниці ... нині є чимось більшим, ніж просто злободенним».

На рівні простих ускладнених речень простежено випадки ненормативного розміщення відокремленого поширеного означення щодо означуваного іменника. Наприклад, у реченнях: «Тож міжнародні фінансисти поки що мовчать про деталі плану фінансової допомоги, озвученого Ештон» (Д 11.02.14, 6); «Представники західних культурних інститутів в Україні, запрошені на відкриття, неодноразово наголошували на солідарності Європи з українським народом» (Д 10.04.14, 12) поширені означення відділені іншими словами від означуваних іменників *плану* та *представники*. Це можна легко виправити, поставивши дієприкметникові звороти у препозицію щодо означуваних іменників. Тож після редагування речення можуть набути такого вигляду: «Тож міжнародні фінансисти поки що мовчать про деталі озвученого Ештон плану фінансової допомоги»; «Запрошені на відкриття представники західних культурних інститутів в Україні неодноразово наголошували на солідарності Європи з українським народом».

На сторінках газети «День» зафіксовано декілька випадків, що засвідчують порушення у простому реченні, ускладненому відокремленою поширеною обставиною. Згідно із синтаксичною нормою дієприслівникові звороти в таких реченнях, виражаючи додаткову дію, відносяться як до дієслова-присудка, так і до підмета, тобто виконавець основної і другорядної дії спільний [11, с. 287]. У зв'язку із цим конструкції, де відокремлену обставину такого типу використано, а підмет відсутній, кваліфікуємо як помилкові. Наприклад: «Почувши таке, вирішила хоча б кількома пиріжками долучитися до хорошої справи, а не просто написати статтю» (Д 12.03.2015, 8); «Петрушку сіють, попередньо замочивши та проростивши насіння» (Д 12–18.03.2015, 8); «Коли, розмовляючи по скайпу, переконую» (Д 12.03.2015, 11); «Говорячи про Дюма, важко обійтися без цифр» (Д 24.01.2015, 7); «Досвід свідчить, прогавивши його, наздоганяти буде непросто» (Д 10.04.14, 2).

Не відповідають синтаксичній нормі речення, ускладнені кількома групами однорідних лексем, кожна з яких з'єднана за допомогою того ж сурядного сполучника. На сторінках всеукраїнського видання простежено такі приклади: «У парку «Київська Русь» українці вшанували загиблих та спалили свої проблеми та образи» (Д 4.03.14, 12) (потрібно: «У парку «Київська Русь» українці вшанували загиблих і спалили свої проблеми та образи»); «Отож цей час нам ще треба серйозно і критично осмислити і поставити собі нові цілі» (Д 15.04.14, 12) (потрібно: «Отож, цей час нам ще треба серйозно і критично осмислити та поставити собі нові цілі»); «Крім програм треба було б подивитися декларації і співставити рівень життя і рівень задекларованих доходів» (Д 10.04.14, 5) (варто: «Крім програм, треба було б подивитися декларації і зіставити рівень життя та рівень задекларованих доходів») та ін.

На сторінках «Дня» трапляються випадки порушення усталеного порядку слів. Наприклад, у реченні «Таким офіційним коментарем обмежилися «Дню» в центральному офісі ЄБРР у Києві» (Д 11.02.14, 6), яке доцільно було б виправити на таку конструкцію: «Таким офіційним коментарем «Дню» обмежилися в центральному офісі київського ЄБРР»; «У міністерстві пропонують скоротити із 44 до 9 перелік випадків» (Д 13.03.14, 7) (необхідно: «У міністерстві пропонують скоротити перелік із 44 до 9 випадків»); «Поздоровити випускників та побажати їм успіхів у подальшій службі до Львова прибув особисто міністр оборони України генерал-полковник Степан Полторак» (Д 12.03.2015, 3); «В очі ліпить яскраве світло сонця з вікна» (Д 26.02–4.03.2015, 13); «За правилами змагань, свою рибальську вправність рибалки мали демонструвати у два тури» (Д 26.02–4.03.2015, 8) та ін.

Отже, на рівні простого речення найвищу частотність мають помилки, пов'язані з головними членами речення (42% від загальної кількості виявлених аномативів), часто трапляються відхилення у вживанні відокремлених членів речення (24%) та інверсовані синтаксичні конструкції (22%), бувають випадки ненормативного оформлення однорідних членів речення (10%), інші аномативи нечисленні.

У газетних текстах виявлено чимало конструкцій, що засвідчують неправильну побудову складнопідрядного речення з підрядною означальною частиною. Згідно із синтаксичною нормою в таких конструкціях підрядна частина може займати або постпозицію, або інтерпозицію, але обов'язково

після опорного субстантива [11, с. 321]. Зважаючи на це, типова позиція пояснюваного іменника – розміщення його безпосередньо перед сполучним засобом, унаслідок чого виникає співвідношення «субстантив + сполучне слово (зрідка – сполучник)». Велика кількість складнопідрядних речень у текстах газети «День» побудована всупереч цьому правилу. Так, у реченні «Тобто в Кабмін повинні прийти міністри без політичних амбіцій, які займатимуться реформами та співпрацюватимуть із міжнародними фінансовими організаціями» (Д 11.02.14, 6) підрядна означальна частина розміщена після слова *амбіцій*, хоча насправді відноситься до субстантива *міністри*. Тож після редагування конструкція може мати таку структуру: «Тобто в Кабмін повинні прийти політично не амбіційні міністри, які займатимуться реформами та співпрацюватимуть із міжнародними фінансовими організаціями».

Подібно у випадках, що демонструють представлені конструкції: «Відповідне рішення було ухвалено на черговому засіданні робочої групи з актуалізації регламенту обміну інформацією між Україною і Білоруссю, яке відбулося в Мінську» (Д 11.02.14, 7) (краще подати так: «Відповідне рішення було ухвалено в Мінську на черговому засіданні робочої групи з актуалізації регламенту обміну інформацією між Україною і Білоруссю»); «Але чи навчилися ми чомусь від невдач в політиці урядів, інституцій і міжнародної дипломатії, які сталися влітку 1914 року?» (Д 11.02.14, 8) (треба: «Але чи навчилися ми чомусь від літніх невдач 1914 року в політиці урядів, інституцій і міжнародної дипломатії?»); «Було побито один із найбільш знакових рекордів у світовому спорті, який протримався 21 рік» (Д 18.02.14, 12) (необхідно: «Було побито один із найбільш знакових світових спортивних рекордів, який протримався 21 рік»); «Рішення прийнято під час позачергової сесії Сумської обласної ради, що відбулася 2 березня» (Д 4.03.14, 2) (потрібно змінити на просте речення: «Рішення прийнято 2 березня під час позачергової сесії Сумської обласної ради»); «Автомобіль «Понтіак фایрберд» 1986 року випуску, що належав знаменитому «рятувальникові Малібу» [...], продано за \$152, 6 тис (Д 15.04.14, 11) (варто: «Автомобіль знаменитого «рятувальника Малібу» «Понтіак файрберд» 1986 року випуску [...] продано за \$152, 6 тис»); «Таким чином, Москва готує козири до міжнародної наради щодо ситуації в Україні, в якій разом зі сторонами конфлікту візьмуть участь також США та Євросоюз» (Д 10.04.14, 2) (треба: «Таким

чином, Москва готує козири до присвяченої українській ситуації міжнародної наради, у якій разом зі сторонами конфлікту візьмуть участь також США та Євросоюз»); «Порозуміння харківських Майдану й Антимайдану після аналізу нових можливостей регіонів, які реалізовуватимуться в процесі реформи державного устрою України мало б дати старт естафеті дискусії заради порозуміння» (Д 18–19.04.14, 10) (правильно: «Порозуміння харківських Майдану й Антимайдану після аналізу нових регіональних можливостей, які реалізовуватимуться в процесі реформи державного устрою України, мало б дати старт естафеті дискусії заради примирення»); «Ідеться передусім про помилки всіх попередніх влад, які призвели до нинішнього стану в Україні» (Д 23.04.14, 9) (нормативно: «Ідеться передусім про всі попередні політичні помилки, які призвели до нинішнього стану в Україні») та ін.

Іноді трапляються помилки у складнопідрядному реченні з ненормативним чи невідповідним контексту сполучником. Виявлено такі приклади: «Цевкрай необхідно, що продовжити роботи з упорядкування занедбаних цехів» (Д 12.03.2015, 10) – тут потрібно вжити сполучний засіб *щоб*; «Але зараз Путін веде себе настільки непередбачувано, то (треба: *що*) зараз дуже важко сказати...» (Д 15.04.14, 2).

Одне з помилконебезпечних місць у газетних текстах – складнопідрядні речення з кількома підрядними. Так, часто трапляються помилкові місця, де дві підрядні частини поєднані за допомогою тих же сполучних засобів: «І тепер ми бачимо, що фактично в енергетичній стратегії закладена нинішня динаміка, що дозволяє скоординувати з нею національний план» (Д 11.02.14, 6) (треба: «І тепер ми бачимо, що фактично в енергетичній стратегії закладена нинішня динаміка, яка дозволяє скоординувати з нею національний план»); «Ще хотів би сказати, що колись Гідо Вестервелле сказав, що Німеччина повинна зосередитися на акціях у своєму найближчому сусідстві або в сусідстві Європейського союзу» (Д 18.02.14, 1) (варто: «Ще хотів би додати, що колись Гідо Вестервелле сказав: Німеччина повинна зосередитися на акціях у своєму найближчому сусідстві або в сусідстві Європейського союзу») та багато інших.

Зафіксовано випадок помилкового використання займенника: «[...] частиною належної йому (треба: *їй*) території поділилася й обласна телерадіокомпанія» (Д 8.04.14, 2). Також конструкцію з помилково вжитим сполучним засо-

бом щодо його родової категорії: «Такі сюжети транслював не тільки «Перший канал», а й «Росія 24», який вирішив дослідити ситуацію ще й з морським кордоном» (Д 4.03.14, 2), де щодо власних назв каналів не використано узагальнювального слова, а тому «Росія 24» має жіночий рід, і, відповідно, речення повинно було б мати таку структуру: «Такі сюжети транслював не тільки «Перший канал», а й «Росія 24», яка вирішила дослідити ситуацію ще й із морським кордоном».

Ще засвідчено подібний аноматив у конструкції: «Ймовірно, через кілька днів хтось із них кинеться виправдовуватися, розповідати, що нічого не підписували, що взагалі не розуміють, як їхні імена там з'явилися тощо» (Д 13.03.14, 2), де в підрядних частинах помилково використано числові форми дієслів, займенника та іменника. Після редагування речення могло б набути такого вигляду: «Ймовірно, через кілька днів хтось із них кинеться виправдовуватися, розповідати, що нічого не підписував, що взагалі не розуміє, як його ім'я там з'явилося тощо»

Порушення синтаксичних норм у складносурядному реченні представлено одиничним прикладом: «Окрім того, капітальні видатки будуть, я впевнений, і не менші, ніж цього року, а особливо з обласного бюджету і з міських та районних бюджетів» (Д 12.11.11, 3). Таку конструкцію доречно перебудувати на речення з різними видами зв'язку: «Я впевнений, що капітальні видатки будуть не менші, ніж цього року, а особливо з обласного, міських та районних бюджетів».

Виявлено помилки в оформленні речення з різними видами зв'язку: у конструкції «Серед основних недоліків, що найчастіше фіксують, це: будівлі не обладнано установками пожежної автоматики, не просочено вогнетривким розчином дерев'яні конструкції горищ, приміщення не в достатній мірі забезпечені первинними засобами пожежогасіння» (Д 24.03.12, 6) редагування потребує перше речення: «Серед основних недоліків [...] такі ...».

Отже, на рівні складного речення домінують аномативи, пов'язані з оформленням підрядних означальних частин у складнопідрядних реченнях (72%), менш поширені помилкові місця в уживанні сполучних засобів, що поєднують кілька підрядних частин (20%), та інші фактично одиничні випадки. На рівні складнопідрядного речення з підрядною означальною частиною найвищу частотність простежено за випадками невдалого розташування підрядної частини щодо означава-

ного іменника в головному реченні. Одиначними прикладами засвідчено використання у складно-підрядному реченні зайвого підмета, порушення числової узгодженості між підметом і присудком. У складносурядному реченні норма практично дотримана (лише 2% від загальної кількості помилок у складному реченні). Анормативний потенціал на базі речення з різними типами зв'язку становить 4%.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Фіксація та аналіз синтаксичних помилок на сторінках газети «День» дозволили зробити такі висновки. Серед анормативів аналізованого типу високим ступенем ризику відзначено помилки у вживанні прийменників, порушення норм керування в підрядних словосполученнях, випадки ненормативного узгодження присудка з підметом, неточності в реченнях із відокремленими та однорідними членами, порушення норм

побудови складнопідрядних речень. Найбільше помилок означеного типу на рівні складного речення зауважено у складнопідрядних конструкціях (94%), значно менше – у складносурядних (2%) та реченнях із різними типами зв'язку (4%). Полегшенню процесу редагування та підвищенню комунікативної ефективності медіатексту сприятиме використання редактором протипомилкового апарату, що містить дані про помилконебезпечні місця – найтипівіші синтаксично зумовлені позиції, де найчастіше постає потреба у виборі варіантної (правильної / неправильної) мовної одиниці, її синтаксичного оформлення.

Перспективними в цьому напрямку наукових досліджень можуть стати студії, присвячені моніторингу й аналізу інших помилконебезпечних зон у представленому газетному виданні на орфографічному, лексико-семантичному, морфологічному рівнях.

Список літератури:

1. Бондаренко Т. Г. До проблеми граматичних помилок у писемній формі комунікації. *Грамматичні категорії української мови : тези Всеукраїнської наукової конференції*. Вінниця : ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2000. С. 18–20.
2. Бондаренко Т. Г. Анормативи-синтаксеми в структурі простого ускладненого речення (на матеріалі медіатекстів). *Актуальні проблеми металінгвістики: збірник наукових статей за матеріалами IV Міжнародної наукової конференції*. Черкаси : Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2005. С. 237–239.
3. Бондаренко Т. Г. К вопросу об анормативном построении предложений с однородными членами (на материале украинского языка). *Проблемы современной лингвистики : международная научная конференция* (Баку, 18–19 мая 2005 г.). Баку, 2005. С. 28–29.
4. Бондаренко Т. Г. Синтаксичні анормативи у структурі словосполучення (на матеріалі мови преси). *Гуманітарний вісник : [всеукр. зб. наук. пр.]*. Ч. 9: *Іноземна філологія*. Черкаси : ЧДТУ, 2005. С. 143–147.
5. Бондаренко Т. Г. Структурно-семантичні моделі плеоназмів з іншомовним компонентом (на матеріалі мови медіатекстів). *Вісник Черкас. ун-ту. Вип. 59 : Філологічні науки*. Черкаси, 2004. С. 59–66.
6. Бондаренко Т. Г. Типологія мовних помилок та їх усунення під час редагування журналістських матеріалів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.08. Київ : Інститут журналістики КНУ ім. Т. Шевченка, 2003. 18 с.
7. Боярська Л. В. Мовні помилки на сторінках ЗМІ (дослідження-моніторинг). URL : http://journalib.univ.kiev.ua/Movni_pom_na_st_zmi.pdf.
8. Капелюшний А. О. Стилїстика. Редагування журналістських текстів : навчальний посібник. Львів : ПАІС, 2003. 542 с.
9. Капелюшний А. О. Типологія журналістських помилок. Львів : ПАІС, 2000. 68 с.
10. Мариненко І. Види граматичних і пунктуаційних помилок на сторінках журналу «Український тиждень». *Стиль і текст: науковий збірник / за ред. В. В. Різуна*. Київ, 2011. Вип. 12. С. 104–114.
11. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономарева. Київ : Либідь, 1997. 400 с.

ОШИБОЧНЫЕ СИНТАКСИЧЕСКИЕ МЕСТА НА СТРАНИЦАХ ПЕЧАТНЫХ СМИ

В статье представлен комплексный анализ языковых, в частности синтаксических, ошибок в печатных СМИ (на примере всеукраинской газеты «День»). В ходе исследования проведен мониторинг зафиксированных ошибок, обнаружены наиболее типичные из них, указаны основные ошибочные места на уровне синтаксиса в рассматриваемом издании. Материалом служили печатные выпуски газеты «День» за период 2014–2016 годов, из которых аномативный фактаж был подобран методом сплошного языкового обследования и детальной фиксации. Установлено, что основные причины порождения ненормативных единиц – это незнание норм современного украинского литературного языка, мощное влияние русского языка, которое сказалось на всех уровнях языковой системы, действие аналогии другим грамматическим формам и тому подобное.

Ключевые слова: синтаксическая ошибка, языковая культура, печатные СМИ, газета «День», простое предложение, сложное предложение.

ERROR RISK ZONES ON THE PAGES OF PRINT MEDIA

The article presents a comprehensive analysis of the linguistic, in particular, syntactic errors in the print media (on the material of the pan-Ukrainian newspaper “Day”). In course of study, a monitoring of the identified errors took place, followed by an indication of the most common mistakes and the main error risk zones at the syntax level of the analysed resource. The study was conducted on the material of printed edition of the newspaper “Day” for the period of 2014–2016. The abnormal cases were identified with the help of the methods of continuous linguistic examination and detailed case fixation. We conclude, that the main causes of generation of the non-normative units are: the ignorance of norms of the modern Ukrainian literary language, the powerful influence of the Russian language, which has affected all levels of the linguistic system and the effect of analogy with other grammatical forms, etc.

Key words: syntactic error, linguistic culture, print media, newspaper “Day”, simple sentence, complex sentence.

РОСІЙСЬКА МОВА

УДК 811.161.1'371'374.26: 82-84

Юган Н. Л.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Салахатдинова Э. Ш.

Академія статистики, учета и аудита

ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИЗАЦИИ КРЫЛАТЫХ ВЫРАЖЕНИЙ С ПРОТОТИПАМИ – НАЗВАНИЯМИ ПРОИЗВЕДЕНИЙ РАЗЛИЧНЫХ ЖАНРОВ

В статье поднимается проблема семантического описания крылатых выражений, восходящих к названиям произведений различных жанров. На материале словарных статей, современных контекстопользований, а также проведенного лингвистического эксперимента авторы статьи выявляют особенности лексикографирования ономастических образований. Делается вывод о том, что в процессе семантизации таких оборотов в зоне текста-источника словарной статьи необходимо размещение информации об авторском замысле, основной сюжетной теме; вставки кинофрагмента, репродукции художественного полотна, фотографии, плаката и т. п. Для адекватного отражения внутренней формы крылатых оборотов данного типа целесообразно создание мультимедийной версии словаря крылатых слов и выражений.

Ключевые слова: крылатые слова и выражения, лексикография, семантическое описание, словарная статья, способы семантизации.

Постановка проблемы и анализ последних исследований. Важное место в теории лексикографирования крылатых слов и выражений занимает проблема метаязыка, способного представить эти языковые единицы в справочных изданиях. Ономастическая наука всегда отличалась поисками новых исследовательских аспектов, среди которых и семантическое описание имен собственных. Названия произведений, как известно, представляют собой одну из разновидностей имен собственных.

Следует отметить, что принципы семантического описания единиц этой разновидности имеют ряд своих особенностей, исходя из того, что, как считает Ю. А. Карпенко, заглавия художественных произведений – это совершенно особый тип собственных имен, «особая проблема, тема отдельного и обстоятельного анализа» [5, с. 6–22].

Также ряд ученых подчеркивает, что собственные имена – ономастические образования, являясь специфическим для лексикографирования

материалом, требуют специальной техники описания [4; 7; 8; 9]. Это обусловлено тем, что «значение имени собственного не равно понятию его апеллятива» [9, с. 266], а семантика собственных имен «представляет собой комплексную систему, состоящую из языковых, речевых, специально ономастических и стилистических моментов, а также разнородной информации об имени» [4, с. 170].

В. М. Калинин, занимающийся теоретическими проблемами поэтики собственных имен, практикой лексикографии поэтонимов, представляющих собой, по его словам, специфическую трансформацию собственного имени, приходит к выводу о том, что «поэтоним есть непрерывно развивающаяся сущность».

А. В. Суперанская различает три типа информации имени – речевую, энциклопедическую, языковую. Речевая информация осуществляет связь имени с объектом, она наиболее «поверхностна». Энциклопедическая информация представляет

собой комплекс знаний об объекте, она во многом субъективна и индивидуальна. Ее минимум «сводится к нахождению того родового определяемого (понятийного слова), с которым это имя соотносится» [9, с. 259]. По мнению исследовательницы, наиболее постоянной является языковая информация. Чтобы ее получить, как отмечает А. В. Суперанская, необходимо детально проанализировать имя, что само по себе очень трудно. Поэтому автор подчеркивает роль ученого в выявлении и анализе этого типа информации [9, с. 260].

Постановка целей. Процесс создания словарной статьи ономастического образования, как показывает работа с лексикографическим материалом, носит исследовательский характер. Поэтому, чтобы определить, в какой мере сведения о тексте-источнике находят отражение в толковании значений, а также разработать основные принципы семантизации крылатых слов с учетом характера актуальной информации о тексте-источнике, проводилось лингвистическое интервьюирование.

Изложение основного материала. В анкетировании приняли участие 116 человек разного возраста (от 18 до 80 лет), социального статуса (студенты, служащие, пенсионеры), разного уровня и профиля образования, для которых русский язык является родным или вторым. В целом проведенный лингвистический эксперимент показал, что знание интервьюерами содержания художественного произведения, сюжета картины, плаката, фотографии и т. п., идеи музыкального сочинения, замысла скульптуры обеспечивало достаточно точное понимание значения и ситуаций употребления соответствующих крылатых слов и выражений. И, наоборот, незнание этого содержания приводило к ошибочным интерпретациям оборотов.

Зависимость соотношенности нового значения в сознании носителей языка с исходным, первичным содержанием можно четко проследить на примере оборота *не ждали* (в расширенном варианте – картина Репина «*Не ждали*»), представляющего собой название художественного полотна известного русского живописца. Количественная обработка результатов экспериментального исследования показала, что около 2/3 его участников не смогли ответить или ответили неверно на вопрос, почему оборот *картина Репина «Не ждали»* означает неожиданное появление кого-либо, обычно нежеланного. Анализ ответов свидетельствует о том, что внутренняя форма данного выражения им явно неизвестна, напр.: *видимо,*

картина слегка ужасающая, поэтому именно это выражение ассоциируется с чем-то жутким; наверное, раньше картины Репина не так часто можно было увидеть, поэтому неожиданное; мне кажется, я слышала, что употребляется в негативном контексте: что-то нежеланное, что появилось с неприятным сюрпризом и не несет положительного характера; ассоциации с картиной: лодка неожиданно оказалась привязанной и это нежеланно; на картине пожилой военный пришел свататься к молодой девушке, которая не ожидала такого поворота событий и др.

Другие респонденты полагали, что ответ на поставленный вопрос связан с источником выражения – одноименной картиной. Объясняя значение, они, по-видимому, опирались на визуальное знание сюжета картины. В своих размышлениях они отмечали: *на картине Репина изображено, как в комнату вошел мужчина, которого не ждали, и у всех разная реакция на его появление; заключенный появляется в своем доме, вызвав испуг, растерянность близких; возвращение ссыльного родственника не было приятной неожиданностью, Репин это изобразил.* Некоторые участники эксперимента указали на ситуации и стилистические особенности употребления оборота в повседневной речи, напр.: *выражение используется в случае, когда не ждешь человека, а он внезапно приходит; неожиданное появление незваных гостей, которых «не ждуют», чаще всего вызывает негативные эмоции; шутливое высказывание, когда появляется кто-то неожиданно и т. п.*

Репинский оборот широко распространен, что подтверждается его активным использованием в различных видах и жанрах искусства, в печатных изданиях, напр.: 1) «*Что происходит, Олег?*» – «*Не знаю.*» – «*А что произошло? Картина Репина «Не ждали»?*» – «*Ждали. Назначают всегда со стороны*» (диалог Ларина, Соловца и Дукалеса о назначении начальника в отдел в т/с «Улицы разбитых фонарей–5»); 2) *Эбола в Америке: картина «Не ждали»* (тк. гу, 14.10.2014); 3) *Все по сценарию. Когда она, загорелая, с подарочным кальяном и майкой заморской, открыла дверь Борькиной квартиры своим ключом, типа, сюрприз, дорогой, – то внутри квартиры приключилась полная картина Репина «Не ждали»: Борька с какой-то теткой на кровати* (К. Рубина, «Тьма египетская», 2011); 4) *Вдруг на крыльце кто-то затопал; скрипнула дверь, человек прошел по сеньям. Открылся темный проем, и новый гость вступил в избу. «Привет честной компанье! – воскликнул он. – Что,*

не ждали? Картина Репина, ха-ха» (В. Соколовский, «На Стратилата», 2006) и др.

Внутренняя форма, та образная «картинка», которая возникает в сознании носителей языка и на которую указали респонденты, в основном отражена в словарных статьях справочных изданий: «Название картины (1884–1888) выдающегося русского художника И. Е. Репина, на которой изображен момент возвращения в дом отца семейства, вероятно, долгие годы прожившего в ссылке или в тюрьме. Подростки не узнают отца и смотрят на него с любопытством, как на чужого; другие домочадцы – в замешательстве <...> В письменной и устной речи используется для оценки каких-л. неожиданных результатов событий, действий или для характеристики ситуаций, аналогичных той, что запечатлена Репиным» [1, с. 52–53]; «Не ждали» – название картины И. Е. Репина (1884–1888, Третьяковская галерея, Москва). О неожиданном появлении кого-либо, обычно нежеланного» [3, с. 441–442]. Сравнивая эти две статьи, можно заметить, что в первой из них основное внимание уделяется раскрытию исходного содержания (авторский замысел произведения, области бытования оборота), однако нечетко представлена его семантика. Во второй статье, предлагаемой Л. П. Дядечко, дается более точная словарная дефиниция, причем соотносимая с внутренней формой выражения, однако при этом отсутствует информация о сюжетной линии картины И. Репина. Очевидно, что при оптимальной семантизации и первое (содержание, внутренняя форма, области бытования), и второе (дефиниция с выделенными дифференциальными признаками) должны быть обязательными.

Важно также, чтобы исходная визуальная информация, которая передается художественным полотном, была представлена не только описательно, но и репродукцией. В данном случае связь означающего и означаемого – прямая и очень короткая, поскольку визуальное мышление способно воспринимать информацию об объекте внешнего мира быстрее, глубже, целостнее в отличие от вербального или научно-понятийного мышления [6, с. 29–34]. Чем четче исходный образ, тем ярче он отражен во фразеупотреблениях.

Сохранение исходного образа оборотом *картина Репина «Не ждали»* подтверждается современными контекстами. Так, чаще всего образ вернувшегося в дом отца семейства, запечатленного художником, сопоставляется в сознании носителей языка с образом человека, оказавшегося в похожей ситуации в реальной жизни,

напр.: 1) *Возвращение отца из тюрьмы Лёня запомнил: оно было точь-в-точь как на картине Ильи Репина «Не ждали». Темный, похудевший, с воспаленными глазами, отец остановился в дверях. Все застыли, скорее в испуге, чем в радости <...> С тех пор Леонову, когда он видел картину, казалось, что она написана «про них»* (З. Прилепин, «Леонид Леонов. «Игра его была огромна», 2009); 2) *В весе потерял 13 кг. Теперь я, как хороший баран – 52 кг. Похудел, как политзаключенный с картины Репина «Не ждали»* (шутка) (Н. Трушляков, «Личный опыт», 1998).

Таким образом, очевидно: все, что связано с визуальными видами искусства (живопись, графика, фотография, скульптура и т. п.), способно вызывать в сознании надолго сохраняющийся, яркий образ. В словаре, в задачу которого входит воссоздание смыслов и образов, которыми оперируют говорящие, необходимо, следовательно, размещение репродукции, фотографии или голограммы (для мультимедийного варианта издания). Безусловно, в данном случае создание мультимедийного словаря крылатых слов и выражений поможет лексикографу использовать разные способы предоставления информации (визуальный, аудиовизуальный и др.), так как даст возможность приблизить объем сведений об описываемой единице к тому, который реально существует в сознании носителей языка.

Следует также заметить, что для крылатых выражений, обязанных своим происхождением изобразительному (*возвращение блудного сына; грачи прилетели; опять двойка; последний день Помпеи; утро стрелецкой казни* и др.) и музыкальному (*вечерний звон; прощание славянки; синий платочек; у самовара я и моя Маша; шумел камыш* и др.) искусству, свойственно развивать образно-символическое значение. Анализ речупотреблений свидетельствует, что у носителей языка выражение *Грачи прилетели* вызывает близкие именно известному сюжету картины ассоциации с началом весны, то есть является символом прихода весны, напр.: 1) *В октябре в Варшаву прилетели грачи. Они важно ходили по газонам, распугивали ворон, галок и прочую пернатую мелочь. Мне тогда подумалось, что благодаря картине Саврасова «Грачи прилетели» в России эти птицы ассоциируются с весной...* (Я. Муратова, «Тадеуш Маковский. Живопись», 2004); 2) *У всякого времени года есть свои приметы: грачи прилетели, соловей запел, картошка гниет, кот морду прячет, пришла беда – отворяй ворота, и так далее* (А. Смирнов, «Кузница

милосердия», 2012); 3) *Грачи прилетели: вот и весна...* (газ. «Путь», 03.03.2012); 4) *Традиционного совместного весеннего концерта группы «Чайф» с друзьями-коллегами – «Грачи прилетели» – в 2012 году не будет* (В. Шахрин: «Грачи» в этом году не прилетят, weburg.net, 29.03.2012).

Актуализация оборота *последний день Помпеи* происходит при образном описании событий или явлений, ассоциирующихся с бедствиями или разрушениями. Выражение часто используется как символ некоей катастрофы, напр.: 1) *Прямо последний день Помпеи какой-то. В столице горит завод «Вулкан»* (интернет-газета «Фраза», 02.12.2012); 2) *Зачем нам номер, я предлагаю последний день Помпеи! Ночь, первая внебрачная, на пыльной осоке у бригадирской палатки <...> К утру эпидерма чешется, сплошной комариный укус...* (И. Мартынов, «Бам», 1994); 3) *Если каждое утро у вас аврал и последний день Помпеи, если вы опаздываете на работу или же приезжаете туда голодная, и ненакрашенная и от этого злая, то наши советы вам очень пригодятся!* («Как быстро и спокойно собраться на работу», news.meta.ua, 27.10.2013). Последние контексты свидетельствуют также о том, что выражение может употребляться с шутливо-ироничным оттенком. Такое употребление еще не приобрело узуальный характер и воспринимается как содержательные трансформации, что должно найти свое выражение в специальной помете.

В исследовании Л. П. Дядечко было установлено, какую роль играет внутренняя форма крылатых имен для характеристики их семантических особенностей. «В процессе эпонимизации ситуация, – пишет автор, – некий фрагмент действительности, отображенные в тексте или его части, запечатлеваясь в виде образа-представления, параметризуются, вычлняя имеющий принципиальное для номинации значение признак (признаки), который фиксируется внутренней формой с тем, чтобы впоследствии служить основанием для наименования иных ситуаций, иных объектов, обладающих таким же признаком» [2, с. 248]. Так, образ-представление, зафиксированный в сознании с маршем «Прощание славянки», – проводы, предстоящая разлука – впоследствии служит основанием для наименования ситуации расставания с кем-либо, чем-либо, таким способом формируя образно-символическое значение оборота *прощание славянки*, напр.: 1) *Прощание славянки: Украина уходит на Запад* (Д. Лавникевич, bdg.by, 30.06.2014); 2) *Прощание славянок: в Сочи женская сборная России не сумела пробиться в полу-*

финалы Игр-2014 (Е. Кулиничева, sport-express.ru, 17.02.2014); 3) *Кому «Встречный» марш, кому «Прощание славянки»* (Л. Россошик, championat.com, 01.05.2015); 4) *Прощание со «Славянской» – в Киеве раздают антиукраинскую газету* (А. Миненя, prportal.com.ua, 02.07.2014). Другой эпоним – *у самовара я и моя Маша* – развивает символическое значение «церемония чаепития»: 1) *Сколько раз во время такой «трапезы» ни заглядывал Анатолий Васильевич, у него и мысли не возникло, что в чашках не чай <...> Вот и сидели безбоязно «у самовара я моя Маша»: то есть обычно я, Карпунин, Романов, а за Машу время от времени выступала Нелли Михайловна Закусина* (А. Горшенин, «Последний герой», 2009); 2) *Она привычно и добровольно вызвалась быть «Машей у самовара», обходила собравшихся с большим чайником, разливала по чашкам ароматный чай с дымком* (А. Беленькая, «Аккомпанемент», 2011).

Исходный текст, играющий важную роль в организации семантики оборотов, в словаре крылатых слов и оборотов должен быть подан так, чтобы у его читателя сформировалось верное представление о базовом речеобразовании в проекции на его дальнейшее использование в дискурсе.

Так, при лексикографировании оборотов, входящих к названиям литературных и кинотекстов, в первом блоке словарной статьи целесообразно давать исчерпывающие сведения о самом источнике, сообщать основную тему путем пересказа сюжета всего произведения, режиссуры – эпизода (для письменных текстов); размещать видеосюжет, раскрывающий авторский замысел кинематографического полотна.

Можно было бы согласиться с мнением С. Г. Шулежковой о том, что некоторые обороты данного типа с так называемой прозрачной семантикой, практически совпадающей с компонентным осмыслением выражения и как бы не зависящей от контекста источника, не требуют подробного семантического комментария [10, с. 7]. Например, выражение *девушка моей мечты* обычно используется только в значении «любимая девушка; идеал возлюбленной» [1, с. 298; 3, с. 168]. Однако употребление этого крылатого выражения носителями языка свидетельствует о наличии ассоциативной связи с образом, характером, манерами поведения и т. п. героини одноименного фильма или внешностью самой актрисы Марики Рекк, сыгравшей главную роль: 1) *Девушка моей мечты • Идиотка полная. Всю жизнь она завидовала мне. От того, что я похожа была на Марику Рекк, а она нет.*

Она и платье себе сделала, как у Марики Рекк, и прическу – бесполезно. Она и близко к Марике Рекк не лежала. А я – да, как Марика Рекк, вечно с моторчиком. (Тихо поет.) “Ин дер нахт ист айн мэни нух герн алляйне...” (Н. Коляда, theatre.ru); 2) Этот голос я не забуду никогда. Из комнаты мне навстречу вышла девушка. Я сразу подумал – «девушка моей мечты». Фильм с таким названием мы заставили киномеханика прокрутить четыре раза. Мы требовали еще, но кинопередвижка должна была ехать дальше. Незнакомая девушка не была похожа на актрису Марику Рекк, но она была девушкой из кино, из другого, неведомого нам мира. Все в ней было необыкновенным, начиная с имени (А. Филин, «Озеро страха», 2007).

Другой оборот – **Место встречи изменить нельзя** – имеет несколько значений: «1. Об обычном месте встречи. 2. О случайной встрече давно не видевшихся друзей. 3. О повторной встрече на том же месте. 4. О невозможности изменить ход событий и место развязки (перен.)» [3, с. 375–377]. Как видно, все толкования оборота указывают, в сущности, на один основной компонент значения – место встречи и / или невозможность изменения ее места. Однако употребление выражения в разговорной речи демонстрирует, что иногда важными для носителей языка выступают также и атрибуты места происходящих в фильме событий, напр.: 1) Мне это напомнило момент, когда Шарпов в подвале видит фото Синичкиной на двери в подсобку. И через секунду гаснет свет... (из обсуждений на форуме uarlakal.com); 2) Обернулась в поисках кувшина с водой, как вдруг взгляд упал на светлую бумажку возле двери. Шаткой походкой она подошла до двери <...> Мягкое, почти детское лицо, пухлые губы, легкие прядки, и очень серьезные глаза. **Варя Синичкина** смотрела не на нее – куда-то мимо, задумчиво и чуть печально. Где-то она уже видела эту **фотографию** (Ivga, «Уйти и вернуться», 2014); 3) Плакатик с фоткой Эдуарда чем-то напоминает дверь, в которую спрятался Володя Шарпов. Там тоже на фоне многочисленных картинок висела **фотка его девушки Вари** ☺ (из обсуждений на форуме forum.allgaz.ru). Следовательно, такие сопутствующие моменты, сохраняющиеся во внутренней форме, должны быть, безусловно, отмечены при семантизации.

Данные контексты также подтверждают подмеченную В. М. Калинкиным особенность поэтонимов хранить и накапливать информацию. «Содержание поэтонима, – считает ученый, –

зависит от акта художественной коммуникации, непрерывно преобразующего и обновляющего передаваемую им информацию» [4, с. 148].

Особого подхода требует семантизация крылатых выражений, претерпевших различные семантические изменения, напр.: **В бой идут одни «старики»**; **война и мир**; **джентльмены удачи**; **мертвые души** и др. Как известно, ассоциативно-генетическая связь, возникающая благодаря соотношению объекта первоисточника с актуальной ситуацией общения, позволяет сформировать адекватную семантическую характеристику оборота. Анализ экспериментальных данных показал, что отсутствие такой ассоциативной цепи приводит к отказу в ответе при анкетировании или некорректным суждениям. Так, на вопрос, почему оборот **мертвые души** означает «1. Люди, фиктивно числящиеся где-л. <...> или лица, являющиеся членами какой-л. организации, но фактически не принимающие никакого участия в ее работе. 2. Бездуховные люди, мещане» [1, с. 614–615], некоторые участники анкетирования ответили: *это люди, которые ни в чем не заинтересованы, только работают и не видят ничего другого в жизни, думаю, синоним – слово раб; потому что эти люди тихие, спокойные с виду, но в душе способные к насилию; потому что ничего доброго эти люди не делают и говорят, что душа умерла* и т. п.

Другие респонденты указали на связь крылатого выражения с источником или – при развернутом ответе – с сюжетом произведения. Из ответов следует, что в сознании носителей языка сохраняется внутренняя форма оборота, так как она раскрывает признак, положенный в основу номинации: *в произведении Н. В. Гоголя – люди, фиктивно числящиеся где-л.; эти люди думают только о наживе, не заботясь о богатстве душевного мира; Н. В. Гоголь подробно описал аферу, на которую пустился Чичиков, чтобы стать «имуцим» помещиком. Он скупал «мертвые души». Выражение получило переносное значение «бездуховность, умершая душа человека»; ассоциация с поэмой Гоголя. Мертвые души – люди, которые живут только для себя, становятся эгоистами, черствыми натурами – бездуховные люди, мещане* и под. Такое понимание встречается и в печатных текстах, описывающих процесс «омертвения» души, напр.: *Духовная опустошенность одного, словно вирус, влечет за собой целую цепь причинно-следственных связей, она поражает все общество. Такое же внутреннее раздвоение наблюдается и в теле государства.*

ниций народ живет сам по себе, разглагольствуя «под банкой» о рабстве, свободе и философском отношении к жизни, незаметно для себя превращаясь в **мертвые души**. А горстка влиятельных толстосумов, благоразумно совмещающих служение и «Богу и мамоне» (это – **мертвые души по определению**), – сама по себе (Р. Шиллимаат, «Андрей Кучаев. “Sex Libris”», 2011). Данный пример свидетельствует о необходимости знания носителями русского языка не только всего сюжета, но и идеи произведения, общепринятой, закреплённой в национальной культуре трактовки гооголевской поэмы.

Выражение **В бой идут одни «старики»** абсолютное большинство анкетированных связали с одноимённым кинематографическим произведением, однако пятая часть опрошенных, вероятнее всего не знакомая с сюжетом фильма, не смогла дать ответ на вопрос об основании номинации (объяснить, кто такие «старики») либо пыталась вывести значение из значений составляющих: *видимо, речь идет о военных действиях и отважных людях; старики уже прожили свою жизнь и идут в бой умирать; старики рискуют, потому что им нечего терять; видимо, молодых бойцов жалко; глупое выражение, ведь старик слаб и плохо обучаем, этот человек не соответствует требованиям современной войны; на рискованные дела берут только ненужных обществу людей, которые ему не пригодятся* и т. п. Из таких размышлений видно, что компонент оборота **старики** понимается как «пожилые люди». Современные контекстопотребления подтверждают использование фразы в данном значении в шуточной форме – наиболее часто так говорит молодежь о старых людях: 1) *Дядя ЗЮ, или В бой идут одни старики!* (nfk.su, 19.09.2011); 2) *В бой идут одни «кибер-старики»* (об отсутствии программы компьютерного образования для пожилых людей, ktelegraf.com.ru, 05.02.2015); 3) *В бой идут одни Старики... а также зимняя рыбалка • А Старики замечательные! Своим репортажем я еще надеялась поддержать тех стариков, которые пока на родине или находятся тут, но не активные, что не нужно бояться, и вы сможете тут жить не менее приятно и активно, чем на родине* (vikitavel.ca, 19.02.2012) и др.

В других ответах **старики** – это «опытные, бывалые люди». Некоторые респонденты уточняют: *это люди мудрые, умные, выносливые, уверенные в том, что они делают; люди бывалые, опытные, им можно доверить важное задание; на ответственное дело идут люди («старики»),*

имеющие опыт, независимо от возраста и т. п. Оборот в таком значении часто встречается в текстах СМИ, посвященных спортивной тематике, напр.: 1) *ЦСКА с победой. Хотя заголовок игры обеих команд за суперкубок можно назвать достаточно печальным – В БОЙ ИДУТ ОДНИ СТАРИКИ* («ЦСКА разгромил «Зенит» и забрал Суперкубок навечно», сайт «РосБизнесКонсалтинг», 13.07.2013); 2) *Тренер уже ничего нового не может предложить <...> Придумать тактику он умеет, но внушить это игрокам и поставить соответствующий состав смелости не хватает. Короче, в бой идут одни старики – боюсь скоро мы будем говорить, подбитые летчики* (из комментариев к статье «Дель Боске объявил расширенный состав сборной Испании на кубок конфедерации – 2013», sports.ru, 27.05.2013).

Примеры свидетельствуют, что употребление выражения **В бой идут одни «старики»** в значении «опытные люди, которые могут справиться с поставленным заданием» является активным. Таким образом, очевидно, что в процессе семантизации крылатых оборотов данного типа оказывается недостаточным размещение только информации об источнике и сюжетной линии. Необходимо выделение тех признаков, которые легли в основу наименования в произведении-источнике, если она в дальнейшем служит основанием для наименования новых фактов действительности, как в случае со словом-компонентом «старики», использующимся в привязанной к конкретной ситуации значении.

Думается, такую информацию логичнее размещать в блоке текста-источника, как это сделано в словаре Л. П. Дядечко («Название кинофильма <...> посвященного летчикам, которые не вернулись с вылета во время Великой Отечественной войны. Перед боевым заданием командир говорил: «В бой идут одни старики», подразумевая под «стариками» тех, кто уже приобрел опыт в сражениях с фашистами» [3, с. 78–79]). Сравн: в Большом словаре крылатых слов и выражений данная информация размещена в семантической части, где располагается само толкование [1, с. 145].

Важен и другой момент – порядок расположения значений, потому что значение «опытные люди» – первичное, а значение «старик по возрасту» – производное от первого, поэтому должно располагаться после основного.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Итак, для крылатых выражений, входящих к названиям произведений, наиболее релевантен используемый в словарной практике описательный способ толкования. При этом сле-

дует иметь в виду, что с целью раскрытия признака, положенного в основу номинации, обязательным является размещение сведений о сюжете, об основной теме и идее произведения, а также описание тех моментов (обычно кульминационных), которые раскрывают смысл названия. Для адекватного отражения внутренней формы крылатых оборотов, восходящих к аудиовизуальным текстам синкретических форм искусства (кинематографу, балету), телепередачам, рекламе, а также к произведениям живописи и скульптуры, информация, которая должна быть дана в справочном издании может представлять собой кинофрагмент, репродукцию художественного полотна, графическое изображение, фотографию, плакат

и т. п. Все это помогает носителю языка постичь “глубинный” смысл крылатого выражения и вооружиться знаниями употребления ее в конкретных ситуациях, то есть дополняет семантизацию, представленную в толкующей части.

По структуре крылатые обороты с прототипами – названиями произведений представляют собой неоднословные образования, построенные по типу словосочетаний или предложений.

Однословные образования данного разряда единичны. Среди них можно назвать такие, как *отверженные, прозаседавшиеся*. Толкование этих единиц идентично семантизации крылатых имен, которые выступают объектом дальнейших исследований.

Список литературы:

1. Большой словарь крылатых слов и выражений русского языка: ок. 5000 ед. : в 2-х т. / под ред. С. Г. Шулежковой. Магнитогорск : МаГУ ; Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität, 2008. Т. I. А–М. 658 с.
2. Большой словарь крылатых слов и выражений русского языка: ок. 5000 ед. : в 2-х т. / под ред. С. Г. Шулежковой. Магнитогорск : МаГУ ; Greifswald: Ernst-Moritz-Arndt-Universität, 2009. Т. II. Н–Я. 656 с.
3. Дядечко Л. П. «Крылатый слова звук», или Русская эптология : учебное пособие. Кмев : ТОВ «ВБ Аванпост-Прим», 2006. 336 с.
4. Дядечко Л. П. Крылатые слова нашего времени: толковый словарь: более 1000 единиц. Москва : НТ Пресс, 2008. 797, [3] с.
5. Калинин В. М. Поэтика онима / отв. ред. Е. С. Отин. Донецк, 1999. 408 с.
6. Карпенко Ю. А. Специфика имени собственного в художественной литературе. *Onomastica XXXI*, 1986. С. 6–22.
7. Миницкий Н. И. Современные парадигмы конструирования содержания исторического образовательного знания (от теории познания к интеллектуальным технологиям). *Крыніцазнаўства і спецыяльныя гістарычныя дысцыпліны*. Вып. 6. Мінск : БДУ, 2011. С. 29–34.
8. Отин Е. С. Коннотативные онимы и их производные в историко-этимологическом словаре русского языка. *Вопросы языкознания*. 2003. № 2. С. 55–72.
9. Отин Е. С. Словарь коннотонимов русского языка: опыт работы, перспективы расширения и совершенствования. *Ономастичні науки*. 2006. № 1. С. 66–71.
10. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного. Москва : Наука, 1973. 366 с.
11. Шулежкова С. Г. Словарь крылатых выражений из области искусства: более 1000 крылатых выражений. Москва : «Азбуковник», Изд-во «Русские словари», 2003. 430 с.

ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИЗАЦІЇ КРИЛАТИХ ВИСЛОВІВ ІЗ ПРОТОТИПАМИ – НАЗВАМИ ТВОРІВ РІЗНИХ ЖАНРІВ

У статті розглядається проблема семантичного опису крилатих висловів, що походять від назв творів різних жанрів. На матеріалі словникових статей, сучасних фразовживань, а також проведеного лінгвістичного експерименту автори статті виявляють особливості лексикографування відономастичних утворень. Робиться висновок про те, що в процесі семантизації таких оборотів у зоні тексту-джерела словникової статті доцільно використовувати різні способи подання інформації: відомості про ідею твору або переказ сюжету; відеосюжет, репродукції художнього полотна, фотографії, плакат тощо. Для адекватного відображення внутрішньої форми крилатих висловів даного типу доцільно створення мультимедійної версії словника крилатих слів і висловів.

Ключові слова: крилаті слова та вислови, лексикографія, семантичний опис, словникова стаття, способи семантизації.

**FEATURES OF THE SEMANTIZATION OF WINGED EXPRESSIONS
WITH PROTOTYPES – TITLES OF WORKS OF DIFFERENT GENRES**

The article raises the problem of the semantic description of winged expressions, going back to the titles of works of various genres. On the material of vocabulary articles, modern contextual uses, as well as the linguistic experiment conducted, the authors of the article reveal the peculiarities of the lexicography of the ottonastic formations. It is concluded that in the process of semantization of such constructions in the zone of the source text of a dictionary entry, it is necessary to place information about the author's intention, the main plot topic; inserts of film fragments, reproductions of art canvases, photographs, posters, etc. To adequately reflect the internal form of winged expressions of this type, it is advised to create a multimedia version of the dictionary of winged words and expressions.

Key words: *winged words and phrases, lexicography, semantic description, vocabulary entry, semantization ways.*

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

УДК 811.111'23'26'38-028.16 (045)

Гарбар І. О.

Київський національний лінгвістичний університет

КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ ПРОМОВ АМЕРИКАНСЬКИХ АДВОКАТІВ СТОРІН

У статті охарактеризовано комунікативно-прагматичні особливості сугестивного впливу промов американських адвокатів сторін на колегію присяжних. Автор статті доводить, що комунікативний аспект сугестивного впливу в промовах адвокатів сторін проявляється в комунікативних стратегіях і тактиках, які адвокати використовують у своїх промовах задля здійснення сугестивного впливу на колегію присяжних. Прагматичний аспект проявляється в тому, який ефект / результат ці стратегії мають на думки, судження, емоційні та поведінкові стани колегії присяжних. Автор статті також акцентує увагу на тому, що «підкорення» колегії присяжних своїй інтенції є центром уваги промов адвокатів сторін в американському судовому процесі.

Ключові слова: сугестія, сугестивний вплив, комунікативний аспект, прагматичний аспект, вступна промова, заключна промова, адвокат обвинувачення, адвокат захисту, американський судовий процес.

Постановка проблеми. В американському судовому процесі під час розгляду справ у першій інстанції за участю колегії присяжних (*trial by jury*) більша частина судової комунікації відводиться адвокатам процесуальних сторін і звернена на колегію присяжних, від яких залежить кінцеве рішення. Сполучені Штати Америки довгий час уважалися прикладом неухильної реалізації принципів законності та рівності перед законом. Однак через прогалини суду присяжних Америка вже не є гідним прикладом реалізації своєї законності. Зважаючи на те, що колегію присяжних утворюють звичайні пересічні громадяни, а саме: матері, батьки, сестри, брати, дідуся, бабусі, адвокатам процесуальних сторін вдається з легкістю маніпулювати їхніми вразливими станами, впливати на їхні емоції, психіку, щоб вони винесли бажаний для адвоката і його підзахисного вирок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом з'являється все більше наукових праць [4–6; 8–10; 13–16], художньої літератури, екранізацій художніх фільмів, у яких демонструється маніпулятивний характер промов адвокатів сторін і значні недоліки американської судо-

вої системи за участю суду присяжних. Одним із основних недоліків вважається такий, що характеризує колегію присяжних як сентименталістів із м'якими серцями [16], якими легко управляти, яким легко вселяти чи навіювати бажані думки. Однією з головних причин цього є адвокатська риторика, яка містить «особливі» мовленнєві засоби, соціальні умови та психологічні характеристики мовця і яка знаходить своє вираження в мовленнєвій поведінці адвокатів. Ідеться про адвокатську риторику, яка містить елементи *вербального сугестивного впливу* і безпосередньо спрямована на колегію присяжних.

Постановка завдання. Завданням статті є окреслити комунікативно-прагматичні особливості сугестивного впливу промов американських адвокатів сторін, а саме вступної та заключної.

Виклад основного матеріалу. Окреслення комунікативно-прагматичних особливостей сугестивного впливу вступних і заключних промов адвокатів сторін вимагає за необхідне звернення до положень комунікативної лінгвістики (далі – КЛ) та прагмалінгвістики, які доречно застосовувати в дослідженні тих сфер комуніка-

ції, де адресант свідомо та цілеспрямовано планує свої комунікативні дії.

Головним поняттям КЛ є *вербальна комунікація* [11, с. 553]. У процесі вербальної комунікації відбувається певний інформаційний обмін, який передбачає передачу різних змістів: денотативного, конотативного та *прагматичного*, результатом якого є *вплив на адресата, метою якого є коригування актуальної поведінки адресата, зміна структур і сценаріїв свідомості, психологічних станів, оцінок, а також зміна в думках, почуттях і поглядах* [ibid.]. Дослідження науковцями саме *прагматичних чинників* використання мови спричинило «прагматичний поворот», започаткований працями Дж. Л. Остіна і Дж. Л. Серля, засновників теорії мовленнєвих актів, який змістив акцент дослідників стосовно розуміння мовленнєвого акту (далі – МА). Власне лінгвістична прагматика, яка керується принципами динамічного підходу до мови, роблячи ідею діяльності своєю методологічною основою, підійшла впритул до цієї мети. Відбувається певне зміщення акцентів у дослідженні МА, де *перлокутивному* (прагматичному) складнику відводиться особливе місце (див. праці Л. Р. Безуглої, І. С. Шевченко, П. В. Зернецького, Г. Л. Рябоконт, Г. Г. Почепцова та інших учених). За зауваженнями Л. Р. Безуглої [2] із позиції прагмалінгвістики, «МА досліджуються як комунікативний процес, який бере свій початок у ментальній сфері мовця, що забезпечує концентрацію уваги на ментальних і мовних процесах у їх взаємодії. Вихідною точкою аналізу є комунікативна інтенція як ментальний стан мовця, який передбачає у нього наявність іллокутивної та перлокутивної мети, що, своєю чергою, зумовлює формування змісту МА» [ibid., с. 11]. Тож у межах прагмалінгвістики інтенціональному аспекту адресанта мовлення відводиться особливе місце.

Інтенціональним аспектом вважається цільова настанова та намір адресанта, що виникають на основі комунікативної ситуації. У концепції перлокуції Л. Р. Безуглої [1; 2] намір адресанта називається «інтендованістю», під якою розуміється наявність у комунікативній інтенції адресанта перлокутивної мети донести імпліцитний смисл до адресата. Ця інтенція відбувається в *перлокутивному акті* – спробі адресанта здійснити вплив на адресата, кінцевою метою якого є досягти «перлокутивного ефекту», тобто реалізувати поставлену мету – здійснити вплив на адресата. Загальна комунікативна інтенція мовця зумовлює стратегію мовленнєвого спілкування [12], вибір мовцем комунікативних стратегій і

тактик. Під **комунікативною стратегією** (далі – КС) розуміємо реалізацію інтенцій мовця у межах комунікативного процесу, що визначає вибір адресантом певних мовних засобів і дає йому змогу моделювати картину світу та керувати свідомістю адресата максимально гнучким та ефективним способом задля досягнення необхідного результату. Під **комунікативною тактикою** (далі – КТ) розуміємо підпорядковані КС конкретні способи здійснення інтенційно-стратегічної програми комунікації.

У судовому дискурсі КС і КТ адвокатів сторін задають кут зору на предмет мовлення, свідомо обмежують можливий обсяг інформації та відбір вербальних засобів. Усе це зумовлено прагненням адвокатів сторін досягти максимального впливу на колегію присяжних. Отже, *комунікативний аспект сугестивного впливу в промовах адвокатів сторін проявляється у КС і КТ, які адвокати використовують у своїх промовах задля здійснення сугестивного впливу на колегію присяжних. Прагматичний аспект проявляється в тому, який ефект / результат ці стратегії матимуть на думки, судження, емоційні та поведінкові стани колегії присяжних.*

Намір адвоката складається з ряду професійних завдань, до яких, окрім здійснення раціонального (аргументативного) впливу, належать психологічний, маніпулятивний, емоційний види впливу, що будуються на такому психологічно-лінгвістичному явищі, як *сугестія*. У психологічному аспекті неможливо заздалегідь передбачити, який вирок оголосить колегія присяжних, однак можна змусити присяжних змінити вже сформовану думку або довести правильність своєї позиції завдяки апеляції не лише до критичного судження, але й до емоцій та іншого. *Саме «підкорення» колегії присяжних своїй інтенції у своїх судових промовах і є центром уваги промов адвокатів сторін.*

Судову промову визначають як різновид публічної промови і як «монологічну промову, що проголошують перед публікою з метою здійснення на неї бажаного впливу» [7, с. 6], при цьому вплив розуміється не лише як привернення уваги слухачів до предмета мовлення з метою внесення змін у їхні погляди, але й як уміння впливати на правосвідомість громадян, які заслуховують судову справу [3, с. 79]. Отже, **судова промова** постає різновидом усного публічного виступу, метою якого є здійснення прагматичного впливу на цільову аудиторію, зокрема колегію присяжних. Оскільки одним із видів вербального впливу є *сугестія*,

а метою судової промови адвоката є не лише представлення аргументів і фактів, але й здійснення емоційного та психологічного впливу на колегію присяжних (що є основними факторами породження сугестії), то є всі підстави стверджувати, що *однією з основних ознак судової промови є її сугестивність*.

На *сугестивний потенціал промов адвокатів* сторін указує багато дослідників [4–6; 8–10], зазначаючи, що «судова промова являє собою акт із домінуючим переконливо-сугестивним типом впливу, який покликаний змінити ставлення реципієнта до казусу (судової справи – І. Г.), що розглядається, і робить цей казус таким, що апелює як до свідомості, так і до несвідомого адресата» [5, с. 2]. *Максимально ефективний вплив на людину можна здійснити «за відсутності критичної оцінки інформації, внаслідок чого адвокати вдаються до сугестії»* [10]. Сугестія, яка реалізується адвокатами захисту й обвинувачення під час американського судового засідання, ґрунтується на бажанні кожного з них схилити ту саму групу сугерентів – колегію присяжних – на винесення потрібного їм вироку. Такого роду сугестія багата на сугестивні стратегії й тактики, які виражені великою кількістю конкретно вербальних прийомів (*цит. за:* [9, с. 143]).

Серед усіх можливих судових промов адвокатів сторін під час судового засідання (вступної промови адвокатів захисту й обвинувачення, прямого і перехресного допитів свідків, заключної промови адвокатів захисту й обвинувачення) особливий інтерес становлять вступна та заключна промови адвокатів сторін, які наділені найбільшим сугестивним потенціалом (див. праці В. В. Катерміної та Т. С. Сафронової).

Вступна промова адвоката (*opening statement*) – це напутнє слово колегії присяжних, яке адвокати сторін проголошують перед початком судового процесу [17]. Ефективна вступна промова є надзвичайно важливою для майбутнього судового процесу та майбутнього прийняття вердикту членами присяжних, оскільки, за проведеним дослідженням [ibid.], майже 80% винесених вердиктів зумовлено враженням, справленим на колегію присяжних після проголошення вступних промов адвокатів.

Заключна промова (*a closing argument, concluding argument, final summation*), яку визначають як заключне слово адвокатів сторін тоді, коли судовий процес добігає свого логічного завершення, надає адвокатам можливість указати на факти справи, які їм удалося з'ясувати під час

судового засідання, а також надає їм нагоду вказати на недоліки та помилки своїх опонентів, яких ті могли допуститися під час розгляду справи, а найголовніше – надає настанову на винесення справедливого вироку для свого клієнта [17]. Однак на практиці заключна промова є не лише підсумком усього судового процесу; вона є останнім шансом обох адвокатів сторін звернутися до колегії присяжних із проханням винести справедливий вирок підсудному, у зв'язку з чим адвокати «виходять за межі припустимого» [15].

На вибір адвокатами сторін конкретних КС і КТ у своїх промовах впливають такі основні фактори, як: *змагальний характер судової справи*, який визначає ілюктуивні цілі адвокатів сторін, а також *послідовність викладу промов адвокатами*.

Змагальний характер судової справи диктує розділення функцій адвокатів сторін – *адвоката захисту (defense attorney)* (далі – АЗ) та *адвоката обвинувачення (prosecutor)* (далі – АО) – під час виголошення своїх промов.

За своєю суттю діяльність АО та АЗ має протилежну спрямованість, що ускладнює їх взаємодію в суді: *промова адвоката обвинувачення* – це викриття підсудного у злочині, аргументація його провини, прагнення викликати особливе (зазвичай негативне) ставлення колегії присяжних до підсудного тощо; *промова адвоката захисту* – спроба зняти негативний пафос, що прозвучав у промові адвоката обвинувачення, викликати співчуття до свого підсудного шляхом контраргументів і врешті-решт – виправдати його. Кожен із них прагне довести свою версію справи та здійснити правосуддя.

Ілюктуивні цілі вступних промов АО та АЗ є різними.

Метою *вступної промови адвоката обвинувачення* (далі – ВПАО) є надання загальної інформації про судову справу: АО надає характеристику скоєного злочину, оцінює збитки, які понесла жертва та суспільство через скоєння цього злочину, вселяє присяжним думку, що підсудний має понести покарання за скоєний ним злочин. Уже на етапі своєї вступної промови АО ставить собі за мету створити певний сугестивний фон (емоційно-позитивний/-негативний), який допоможе йому викликати в колегії присяжних негативне ставлення до підсудного і позитивне – до себе як борця за справедливість. Тому АО використовує у своїх промовах такі КС і КТ, які створюють яскравий емоційний відбиток у підсвідомості присяжних.

Натомість **вступна промова адвоката захисту** (далі – ВПАЗ) переслідує дві основні мети: з одного боку, вона спрямована на повну або часткову руйнацію враження, яке АО справив на колегію присяжних; з іншого – на створення такого емоційно-логічного фону у свідомості присяжних, який допоможе перевершити за емоційною інтенсивністю емоційний фон, який був створений АО, і стати підґрунтям для сугестування власних настанов і намірів. Такий емоційний фон повинен забезпечити безпосереднє сприйняття колегією присяжних невинності підзахисного без критичної оцінки.

Іллокутивні цілі заключних промов АО та АЗ є також різними.

Говорячи про **заклучну промову адвоката обвинувачення** (далі – ЗПАО), необхідно зазначити, що вона є не лише спробою коротко зупинитися на підсумках судового процесу, але й ще одним шансом звернутися до колегії присяжних із проханням дати справедливую оцінку фактам на основі представлених доказів; надати настанову про міру покарання для підсудного за скоєний ним / нею злочин, що сприятиме зміцненню правопорядку і морального клімату в суспільстві; вказати на моральні уроки судової справи. Виступ АО передбачає більшою мірою звернення до здорового глузду, логіки та постає як висунення тези (обвинувачення) з подальшою аргументацією за допомогою фактів (доказів, свідчення свідків, експертних оцінок тощо).

Заклучна промова адвоката захисту (далі – ЗПАЗ) є більшою мірою емоційним зверненням до колегії присяжних, адже вона передбачає вплив на емоції присяжних, апелює до їхньої лояльності, жалю та інших людських емоцій заради виправдання підзахисного. Отже, іллокутивні цілі, які адвокати сторін переслідують під час здійснення

правосуддя, впливають на відбір ними КС і КТ, що вони використовують у своїх промовах.

Відбір адвокатами КС і КТ залежить також від послідовності їх виступів. АЗ доводиться виступати після АО, промова якого часто буває досить ґрунтовною та переконливою. Тому АЗ завжди доводиться важче, аніж АО, адже психологічна особливість судової промови АЗ полягає в тому, що вона виголошується після виступу АО. Під враженням його промови аудиторія одержала вже цілком визначену настанову, у неї виник певний психічний стан, сформувалася визначена оцінна позиція. У такому разі АЗ повинен побудувати свою промову так, щоб змінити враження, судження, думки та настанови, які колегія присяжних отримала завдяки промові АО. Тож стає очевидним, що промова АЗ має бути більш переконливою, аргументованою, сугестивно навантаженою, аніж промова його процесуального супротивника, адже ця промова повинна «зламати» вже сформовану думку та настанову колегії присяжних.

Висновки і пропозиції. Отже, успіх вирішення судових справ за участю колегії присяжних в американському судовому процесі залежить саме від вступної та заключної промов адвокатів сторін, оскільки їх метою є прищеплення колегії присяжних бажаних емоційних і психологічних станів, програмування необхідних настанов, сугестування готових думок і висновків. Усе це стає можливим шляхом залучення потужного тактико-стратегічного арсеналу вербальних засобів, які здійснюють потужний сугестивний вплив на колегію присяжних. Перспективним убачаємо дослідження комунікативно-прагматичних характеристик сугестивного впливу в інших типах промов американських адвокатів сторін, а саме прямого або перехресного допитах свідків.

Список літератури:

1. Безугла Л. Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі : монографія / за ред. Л. Р. Безуглої. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2007. 332 с.
2. Безуглая Л. Р. Имплитные смыслы в дискурсе: когнитивно-коммуникативный поход. *Когниция, коммуникация, дискурс*. 2010. № 1. С. 8–11. URL: <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no1-2010/bezugla>.
3. Ивакина Н. Н. Основы судебного красноречия (риторика для юристов). Москва, 2000. 384 с.
4. Катермина В. В., Сафронова Т. С. Механизмы сугестивного воздействия в юридическом дискурсе. *Вестник Волгоградского государственного университета*. Серия 2: «Языкознание». 2017. Т. 16. № 3. С. 142–152.
5. Катышев П. А. Ортология судебной речи. Кемерово : Кем ГУ, 2002. С. 123–137.
6. Климович О. В. Средства речевого воздействия в судебном дискурсе. URL: <http://slavutajournal.com.ua/archiv-nomeriv/slavuta-vipusk-7-2013/sredstva-rechevogo-vozdjstvija-v-sudebnom-diskurse>.
7. Крючкова П. Г. Авторитарный дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2003. 193 с.

8. Никифорова Э. Ш. Стратегии коммуникативного воздействия в аргументативно-суггестивных текстах (на примере текстов судебного дискурса английского, русского и казахского языков) : дисс. ... канд. филол. Наук : 10.02.20. Челябинск, 2013. 222 с.
9. Сафронова Т. С. Вербализация механизмов суггестивного воздействия в судебном дискурсе (на материале английского языка) : дисс. ... канд. филол. наук. Краснодар, 2017. 269 с.
10. Сафронова Т. С. Механизмы суггестивного воздействия во вступительной речи адвоката (на материале английского языка). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/mehanizmy-suggestivnogo-vozdeystviya-vo-vstupitelnoy-rechi-advokata-na-materiale-angliyskogo-yazyka>.
11. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
12. Янко Т. Е. Когнитивные стратегии в речи двадцать лет спустя. URL: http://www.philology.nsc.ru/journals/kis/pdf/CS_2015_2/12.pdf.
13. Abramson J. The jury system and the ideal of democracy. URL: https://books.google.com.ua/books?id=RaZ_AKgMIqUC&pg=PA38&lpg=PA38&dq=we,+the+jury+-+jefferson&source=bl&ots=5Zwywxjk52&sig=rSSMrbItY4mWRYFK2QTh.
14. Abramson J. We, the jury: the jury system and the ideal of democracy. New York : Basic Books, 1994. 308 p.
15. Bernstein E. D. The Abuse of Opening Statements and Closing Arguments in Civil Litigation. URL: <https://www.manhattan-institute.org/html/abuse-opening-statements-and-closing-arguments-civil-litigation-5672.html>.
16. Kassin S., Wrightsman L. The American Jury on Trial: Psychological Perspectives. New York, 1988. 422 p.
17. Legal Dictionary Online. URL: <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com>.

КОММУНИКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СУГГЕСТИВНОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ РЕЧЕЙ АМЕРИКАНСКИХ АДВОКАТОВ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ СТОРОН

В статье охарактеризованы коммуникативно-прагматические особенности суггестивного воздействия речей американских адвокатов процессуальных сторон на коллегию присяжных. Автор статьи доказывает, что коммуникативный аспект суггестивного воздействия в речах адвокатов сторон проявляется в коммуникативных стратегиях и тактиках, которые они используют в своих речах с целью осуществить суггестивное воздействие на коллегию присяжных. Прагматичный аспект проявляется в том, какой эффект / результат эти стратегии будут иметь на мысли, суждения, эмоциональные и поведенческие состояния коллегии присяжных. Автор статьи также акцентирует свое внимание на том, что «подчинение» коллегии присяжных своей интенции является центром внимания речей адвокатов в американском судебном заседании.

Ключевые слова: суггестия, суггестивное воздействие, коммуникативный аспект, прагматический аспект, вступительная речь, заключительная речь, адвокат обвинения, адвокат защиты, американский судебный процесс.

COMMUNICATIVE-PRAGMATIC CHARACTERISTICS OF SUGGESTION IN AMERICAN ATTORNEYS' SPEECHES

The article highlights communicative-pragmatic features of the influence of such psychological phenomenon as suggestion in American attorneys' speeches. The author of the article proves that the communicative aspect of the influence of suggestion in attorneys' speeches can be seen in their communicative strategies and tactics that attorneys use in order to exert the influence of suggestion on the jury. Pragmatic aspect becomes apparent in the effect / result that these strategies have on the jury's thoughts, ways of thinking, emotional and behavioral states. The author of the article also stresses her attention on the fact that the jury's 'subjection' as to the attorney's intention is the focal point of all attorneys' speeches in American legal proceedings.

Key words: suggestion, influence of suggestion, communicative aspect, pragmatic aspect, opening statement, closing statement, prosecution attorney, defense attorney, American legal proceedings.

Козлянинова Ж. П.

Таврический национальный университет имени В. И. Вернадского

СТИЛИСТИЧЕСКАЯ РОЛЬ ЭПИТЕТА В ПОЭЗИИ ДЖОНА КИТСА

В статье проанализированы особенности употребления эпитетов в поэтическом тексте Джона Китса. Полученные данные методом сплошной выборки способствуют углублению знаний о характеристиках и особенностях, определяющих категорию прилагательных с функциональным статусом эпитета. Автор употребляет различные структурные модели эпитетов (включая те, что считаются редкими, но очень выразительными в языке художественной литературы, например, модель, в которой эпитет выражен прилагательным в постпозиции), которые раскрывают особенности его восприятия действительности.

Ключевые слова: эпитет, классификация, модель, природа, миф, романтизм, поэзия, Джон Китс.

Постановка проблемы. Важным объектом исследований лингвостилистики является эпитет, один из древнейших и эффективнейших стилистических приёмов. Эпитет привносит индивидуальную оценку автором описываемого предмета, его отношение к нему, эмоции, испытываемые автором в связи с ним. Употребляя тот или иной эпитет, автор выбирает из многих признаков, присущих предмету или явлению тот, что представляется ему наиболее существенным, выдвигает его на первый план, привлекая к нему внимание читателя и отражая в самом выборе того или иного признака свое субъективное отношение к предмету. Эпитеты являются свидетельством значительных возможностей языка в сочетаемости слов и одним из проявлений богатства лексического языкового фонда.

Анализ исследований и публикаций. Эпитет издавна привлекал к себе внимание со стороны лингвостилистов. Несмотря на то, что термин «эпитет» является одним из самых древних терминов стилистики, единства в его определении нет. Противоречивые положения связаны с проблемой ограничения эпитета от «логического определения» и проблемой принадлежности эпитета к системе тропов. Особую проблему составляет классификация эпитетов. Весомым вкладом в развитие теории эпитета являются труды И. В. Арнольд, И. Р. Гальперина, А. Н. Веселовского, В. М. Жирмунского, С. М. Мезенина, Л. А. Турсуновой, А. П. Квятковского и других.

Цель работы – исследование функции и роли эпитета в поэтическом тексте Джона Китса.

Изложение основного материала. Эпитет (Gr. epitheton – “addition”) привлекает к себе всё

большее внимание со стороны лингвостилистов. «Несмотря на то, что термин эпитет является одним из самых древних терминов стилистики, а может быть именно поэтому, – пишет И. В. Арнольд, – единства в его определении нет» [1]. Отсутствие единства, противоречивость в определении эпитета отмечается многими авторами. Противоречивые положения связаны с проблемой ограничения эпитета от «логического определения» и проблемой принадлежности эпитета к системе тропов. Особую проблему составляет классификация эпитетов. Авторы, обращающиеся к проблеме грамматического выражения эпитета, иногда исходят из этимологии термина, в результате чего эпитет трактуется узко: «Эпитет – это всегда метафорическое прилагательное, в котором заключен меткий признак сравнения. Само происхождение слова говорит о том, что эпитет как часть речи – это прилагательное» [9, с. 359]. Встречается и ещё более узкое понимание грамматического статуса эпитета – как «прилагательного, тесно связанного с существительным и образующего с ним одну группу» [12, с. 346]. Другие авторы, признавая за эпитетом способность выражаться различными частями речи, а также сочетаниями слов и придаточными предложениями, сводят его функцию к «определению имени существительного» [22, с. 238].

С. М. Мезенин в книге «Образные средства языка» пишет, что «фактически эпитет отождествляется с художественным определением и в практических разборах. Рассматривая вопрос об отнесении художественного определения к эпитетам, необходимо учитывать наличие/отсутствие

образного смысла в его семантической структуре. Выделение тропеического характера в качестве дифференциального признака для оппозиции эпитет-необразное определяет квалификацию эпитета как один из тропов, то есть определяет его место в системе образных средств языка» [13, с. 19]. По этому вопросу есть различные мнения. Их можно свести к трём основным направлениям:

эпитет является тропом, «самым распространенным видом тропа» [20, с. 180];

эпитет относится к тропам частично, отчасти;

эпитет не является тропом: «слова поэтический троп являются субъективным оценочным элементом и неправильно отделяют эпитет от определения» [16, с. 142].

Большинство традиционных классификаций берут за основу содержание эпитета, то есть построены по семантическому принципу. А. Н. Веселовский делит все эпитеты на 2 группы: тавтологические и пояснительные, с дальнейшим подразделением пояснительных эпитетов на ряд подгрупп, из которых выделяются синкретический (или синэстетический) эпитет и эпитет-метафора [4, с. 59–61]. В. М. Жирмунский, отталкиваясь от терминов, введённых учёными античности, – *epitheton ornans* и *epitheton necessarium* – предложил оставить термин «эпитет» за постоянными эпитетами, характерными для фольклора, эпитетами украшающими, выделяющими «типовый, идеальный признак предмета, не внося ничего нового в содержание определяемого понятия» [7, с. 360]. Для остальных эпитетов В. М. Жирмунский предлагает термин «поэтические» или «индивидуальные определения». И. Д. Гальперин делит эпитеты на языковые (постоянные) и речевые (индивидуальные) [21, с. 154].

Эпитет привносит индивидуальную оценку автором описываемого предмета, его отношение к нему, эмоции, испытываемые автором в связи с ним. С. М. Мезенин даёт такое определение эпитету в книге «Образные средства языка»: «эпитет – это форма образного отражения, образное средство языка, основанное на переносном употреблении любой языковой единицы, обозначающей качество (свойство) предмета или действия» [13, с. 34]. Наиболее чёткой, на наш взгляд, является классификация эпитетов, предложенная И. Р. Гальпериным в книге «Stylistics» [21]. Классификация основана на трех принципах:

1) по морфолого-синтаксическому выражению классификация выявляет ряд структурных моделей эпитета;

2) по семантическому принципу эпитеты делятся на ассоциированные (*associated*) и неассоциированные (*unassociated*), то есть такие, которые указывают на черту, внутренне присущую определяемому предмету, и такие, которые добавляются к характеристике предмета черты неожиданные, внутренне ему не присущие;

3) по принципу закреплённости – незакреплённости эпитеты делятся на языковые (*language*) и речевые (*speech*).

Вслед за И. Р. Гальпериным Л. А. Турсунова в статье «К проблеме классификации эпитетов» [18] строит классификацию по трём принципам: 1) по степени устойчивости связи между определением и определяемым в группе эпитета; 2) по структурно-синтаксическому принципу; 3) по семантическому принципу.

По степени устойчивости связи между определением и определяемым выделяется 3 группы эпитетов: оригинальные, привычные и постоянные. К оригинальным относятся эпитеты, редко употребляемые в сочетании с данным определяемым словом (в лучшем случае – один раз, у данного автора). В проанализированном материале¹ были найдены следующие примеры: *one-thoughted, never-wandering, fragrant-curtained (about love); high-sorrowful (heart); sapphire-regioned (stars); dark-clustered (tree)*.

Степень устойчивости связи компонентов высока в группе привычных эпитетов. Такой эпитет употребляется в сочетании с данным определяемым словом и становится привычным для говорящих на данном языке. Подобные группы эпитет-определяемое фактически граничат с фразами – синтагмами, клише. Язык располагает определенным запасом таких устойчивых словосочетаний, автор берет их из этого запаса в готовом виде. Появление в тексте такого эпитета готовит читателя к возможному появлению вслед за ним привычного определяемого. Степень предсказуемости высока, но не настолько, чтобы обеспечить безошибочное угадывание второго компонента словосочетания. Здесь нет однозначного соответствия: одному определяемому могут принадлежать несколько определений, состоящих с ним в отношениях одинаковой степени устойчивости. Приведу примеры этой группы эпитетов из проанализированного материала: *eyes – awakened, peerless, wild, inspired, willing, wandering, ravished, aching, vassal, morning's, country's; pain – mortal, pleasant, sweet;*

¹ «The selected Poetry of Keats». /ed. by Paul de Man. – USA (2 poems («Endymion», «Hyperion»), 1 epistle, 35 sonnets, 7 odes, 7 poems).

spirit – *great, immortal, weak*; *love* – *merciful, warm, fluttering, unreflecting, guileless, unmasked*; *heart* – *human, light, cloyed, genius-loving*; *lips* – *starved, mortal*; *noise* – *gentle, sweet*; *thought* – *shadowy, blind, calmest*.

С другой стороны, один эпитет может сочетаться с несколькими определяемыми, с которыми он состоит в отношениях одинаковой степени устойчивости. Вот примеры из проанализированного материала: *sweet* – *pleasure, wine, unrest, noise, sonnet, hairs, birds, moan, converse, kernel, enforcement, incense, home, pain, tears, relish, goblet, voice, lips, music*; *immortal*

– *bird, spirit, stamp*; *mortal* – *lips, days, pain, body, speech*; *warm* – *breath, love, pulse, breast*; *soft* – *mask, humanity, amaze, treble, embalmer, hand*; *great* – *shadow, spirit, nature, soul, lakes, feeling, bell, throes*; *gentle* – *luxury, noise, empire, tale*; *wild* – *ecstasy, honey, surmise, eyes, uproar, bee*.

Третья группа объединяет эпитеты, отличающиеся высокой степенью устойчивости связи с определяемыми ими словами. Частое употребление в разных контекстах в сочетании с одними и теми же словами делает степень предсказуемости таких эпитетов очень высокой. Такие эпитеты типичны для фольклора. Например: *true love, dark forest, green wood, good sheep, etc.*

Характерны они и для поэзии классического стиля, в которой существовал «известный круг традиционных, канонизированных определений, условно выделяющих типический идеальный признак предмета» [7, с. 358]. В. М. Жирмунский пишет: «у английских поэтов XVIII века (Поп и его школа) – это так называемое *stock diction*, то есть готовые фразеологические клише, освещенные литературной традицией, например: *floating clouds, lucid stream, flowery vale, umbrageous grots, shady grove, dusky hill, purling rill, smiling fields* и т. п.» [7, с. 358–359].

Классификация *по структурно-синтаксическому принципу* подходит к описанию эпитетов с двух точек зрения: с точки зрения их композиционной структуры и с точки зрения их дистрибуции в предложении. Анализ композиционной структуры эпитетов позволяет выделить ряд структурных моделей эпитета, характерных для языка английской художественной литературы. Наиболее частотной (подтверждение этого – проанализированный материал) является модель, в которой эпитет выражен прилагательным в препозиции.

Модель I. *A + N²* (адъективный компонент может быть выражен простым прилагатель-

ным): *cold beauty, flowery tale, light heart, warm pulse, etc.*

Широкие возможности для выражения субъективного авторского видения мира в образах синтетических и в то же время расчлененных представляют эпитеты, выраженные сложными и сложнопроизводными прилагательными: *soft-conched ear, half-discovered wings, droop-haded flowers, short-lived summer, high-sorrowful heart, tender-taken breath, drear-nighted December, gloom-pleased eyes, soft-lifted hair, fragrant-curtained love, priest-like task, genius-loving heart, warm-hearted Shakespeare, Phabe's sapphire-regioned star, godlike hardship, fog-born elf*.

Адъективный компонент данной модели может быть выражен также прилагательными в степенях сравнения: реже – в сравнительной, чаще – в превосходной: *A comp. + N*:

1) *softer* breast («*The day is gone, and all its sweets are gone! // Sweet voice, sweet lips, soft hand, and softer breast*»); б) *more dreadful* cares;

2) the *very smallest* shell, the *highest* bliss of humankind, the *most hateful* land, *earnest* grasping, *mid-May's eldest* child (about *rose*), a *most dizzy* pain, the *calmest* thoughts.

Распространенной является модель, где эпитет выражен причастием: Модель II. *Participle + N*:

1) причастие настоящего времени: *Participle I + N*. Например: *dreaming* nights, the fond *believing* lyre, *fluttering* love, the *winnowing* wind, *deceiving* elf, *cooling* trees, *hymning* angel.

2) причастие прошедшего времени: *Participle II + N*. Например: the *curved* moon's triumphal arch, the *haunted* forest boughs, *laureled* spirits, *accomplished* shape, *wretched* thrall, *particolored* things, *wrecked* life, *wrecked* friends, *wretched* home, *celled* sleep, *twined* flowers;

3) причастие прошедшего времени с отделенным предлогом: *Participle II prep. + N*. Например: *heaped-up* flowers. («Give me a golden pen, and let me lean // On *headed-up* flowers, in regions clear, and far»).

В роли эпитета может выступать также существительное, употребляемое в функции определения:

1) нарицательное существительное:

а) в общем падеже. Мод. III. *N + N*. Например: *the pastoral eglantine, the heart aches, that melancholy storm, the snow clouds, the dragon world, violet beds*;

б) в притяжательном падеже: *N's + N*. Например: *earth's human shores, the morning's eye, the plowboy's heavy shoon, the night's starred face, an angel's tear, the sermon's horrid sound, river's crystal swell, the dance's dangerous wreath*;

² В дальнейшем примеры будут приводиться только из проанализированного материала.

в) существительное в of-phrase: N + of + N attr.
Например:

– gentle tale of love and languishment («*Who is more happy, when, with heart's content, // Fatigued he sinks into some pleasant lair // Of wavy grass, and reads a debonair // And gentle tale of love and languishment?*»);

– «*Tis very sweet to look into the fair // And open face of Heaven*»;

– «*Thou still unravished bride of quietness, // Thou foster child of silence and slow time*»;

2) имя собственное: N prop. + N. Например:

– «*Physician Nature! Let my spirit blood! // O ease my heart of verse and let me rest*».

– «*Surely the mind of man is closely bound // In some black spell; seeing that each one tears // Himself from fireside joys, and Lydian airs, // And converse high of those with glory crowned*».

Интересна модель эпитета, где определение и определяемое меняются местами. И. Р. Гальперин [21] называет этот структурный тип «reversed epithet». «Reversed epithet» состоит из двух существительных, объединенных в of-phrase, причем субъективно-оценочный, эмоциональный или образный элемент заключен не в определяющем, а в определяемом существительном.

N attr. + of + a + N.

Например: *the placid features of a human face; fair creature of an hour; this mortal body of a thousand days; the simple worship of a day; a shadow of a magnitude (about sun)*.

По данным Большого Оксфордского словаря [19] отдельные примеры таких конструкций появились в поздненовоанглийский период (XVIII в.). Как и любой другой стилистический прием, эпитет данного типа может быть оригинальным, свежим (речевым) и стертым (языковым) [21, с. 154]. По нашему мнению, вышеперечисленные конструкции типа «*the placid features of a human face*»; «*the simple worship of a day*» и т.д. являются речевыми, оригинальными эпитетами, созданными Дж. Китсом специально для данного произведения на основе имеющейся в языке модели стилистического приема. Другим интересным явлением является функционирование в качестве эпитетов словосочетаний и целых предложений, стягиваемых в одно слово с помощью дефисов, так называемых hyphenated phrases. Одни исследователи называют их атрибутивными группами [15], другие – несвободными [11] или компактными [14] словосочетаниями, третьи предлагают термин конструктивно-замкнутые словосочетания [5; 2]. Но все ученые сходятся в трактовке при-

чин возникновения и существования таких словосочетаний в английском языке. Все объясняют это явление потребностью аккумулировать как можно больший объем информации в одной языковой единице и возможностью реализовать эту потребность благодаря упрочению связей между словами в условиях аналитического строя английского языка. Компактные словосочетания могут выступать в роли разных членов предложения (дополнения, обстоятельства), но чаще всего они употребляются в функции определения и в таких случаях часто являются эпитетами. И. Р. Гальперин предлагает для этого структурного типа термин фразовый эпитет (phrase epithet). [21]

Фразовый эпитет может быть выражен словосочетаниями различной структуры. Простейший тип фразового эпитета – двучленное частично замкнутое определение.

Модель IV. Phrase + N:

1) «*Ah, desperate mortal! I even dared to press // Her very cheek against my crowned lip, // And at that moment, felt my body dip // Into a warmer air: a moment more // Our feet were soft in flowers. There was store // Of newest joys upon that alp. Sometimes // A scent of violets, and blossoming limes, // Loitered around us; then of honey cell, // Made delicate from all white-flower bells*».

2) «*Mark me, Peona!' that sometimes it brought // Faint fare-thee-wells, and sigh-shrilled adieus!*»

Эти примеры – из поэмы «Endymion». Вот еще один пример из баллады «La Belle Dame Sans Merci»: «thee (ты) – knight-at-arms» (рыцарь)

Фразовый эпитет может быть выражен также предложной конструкцией, предикативным словосочетанием. Фразовым эпитетом может стать и стянутая с помощью дефисов в сложное слово фразеологическая единица, но у Дж. Китса с такими примерами встретиться не пришлось. Лингвистическая природа фразового эпитета такова, что эпитеты этого структурного типа почти всегда являются речевыми, созданными специально для данного контекста, на данный случай. Необходимость создать фразовый эпитет возникает, когда появляется потребность точно определить признак, для обозначения которого в языке нет отдельного слова [21].

В следующей модели эпитета выражен наречием при прилагательном:

Мод. V. Adv. + A

Например: «*sprightly downward wheel*». Эта модель эпитета встречается у Дж. Китса очень редко. Считается, что самой редкой, но весьма выразительной моделью эпитета в языке художествен-

ной литературы является модель, в которой эпитет выражен прилагательным в постпозиции. Стилистический эффект постпозитивного эпитета определяется непривычностью позиции прилагательного после определяемого им существительного.

Мод. VI. N + A

Например: *my lady bright, incense sweet, remembrance dear; a delight more true, darkness visible*. У Дж. Китса таких примеров очень много. Очевидно, это можно объяснить тем, что, в отличие от прозы, поэтический стиль пользуется большей свободой. Здесь так называемые «вольности» встречаются чаще, чем в прозаических произведениях. Кроме того, мне кажется, что примеры такого рода подчеркивают легкость, красоту, плавность стиха. Они дают читателю понять чувства поэта, его мысли, эмоции. Приведенные выше примеры позволяют не согласиться с мнением, что «the vocabulary used by the poet is simple, deliberately devoid of archaisms and poetisms to suit the main idea and the tone of the poems. The epithets – also simple» [24]. Проанализированный материал показал всю несостоятельность этого вывода.

Анализ дистрибуции эпитета в предложении также позволяет выделить ряд моделей, которые называются дистрибутивными моделями эпитета.

I. Парные эпитеты:

1) без союзной связи: *old shadowy sound, chill dreaming nights, soft fallen mask*;

2) связанные союзом and: *vexed and tired eyeballs*;

3) парные эпитеты в постпозиции: *a ruin dark and gloomy*.

II. Цепочки эпитетов:

1) 3 и более эпитетов без союзной связи: *a few, sad, last gray hairs; a high, great, good, healing feeling*;

2) 3 и более эпитетов с союзом «and»: *that warm, white lucent, and million-pleasured breast*;

3) цепочка эпитетов в постпозиции: *rank-grown forests, frosted, black, and blind*.

Эпитет, усиленный наречием (эпитетом к эпитету): *gently whispering noise*.

Наиболее сложной является классификация эпитетов по семантическому принципу. Ассоциированные эпитеты называют признаком предмета, присущий ему по самой его природе. Употребляя ассоциированный эпитет, автор выбирает из многих признаков, присущих предмету или явлению, тот, что представляется ему наиболее существенным, выдвигает его на первый план, привлекая к нему внимание читателя и отражая в самом выборе того или иного признака свое

субъективное отношение к предмету, например: *brilliant queen, warm love, starved lips, soft hand, warm breath, sweet voice, cold star, wretched home, wretched life, sweet tears, careful fingers*.

Неассоциированный эпитет называет признак, не присущий предмету внутренне, а привлечен автором из какой-то другой сферы на основании внешнего или внутреннего сходства. Например: *'my pulse is warm with thine old Barley-bree' (c. 260); 'yet can I think of thee till thought is blind' (c. 260); flowery tale; frozen time; happy hour; happy tree; mortal speech*.

Семантика неассоциированного эпитета обычно раскрывается в контексте. Анализ смыслового содержания неассоциированных эпитетов позволяет разделить их на две большие группы – образные, т.е. такие, в основе которых лежит какой-либо зрительный, звуковой образ, и безобразные. Образные эпитеты тоже можно разделить на несколько групп в зависимости от того, какой семантический процесс лежит в их основе:

1. Метафорические эпитеты (наиболее многочисленная и богатая по содержанию группа): *dragon world, fog-born elf, violet beds, golden-tongued Romance*.

2. Сравнительные эпитеты. По морфологическому выражению сравнительные эпитеты представляют собой сложные прилагательные со вторым элементом – like. Сравнительные эпитеты отличаются яркой образностью. Чаще всего они создают зрительные или слуховые образы и выражают субъективное авторское восприятие того или иного предмета или явления и его отношение к нему. Например: *priest-like task, godlike hardship*.

3. Олицетворяющие или персонифицирующие эпитеты, основанные на приписывании неодушевленному предметом свойств и признаков живых существ. Они обладают большой образной силой и оказывают сильное семантическое воздействие на определяемые ими слова. Например: *blind thought, happy tree, sad hair, happy bough, high-sorrowful heart*.

4. Синестетические эпитеты, основанные на синестезии. Синестезия – это явление, состоящее в том, что «раздражитель, действуя на соответствующий орган чувств, вызывает не только ощущение, специфичное для данного органа чувств, но одновременно еще и добавочное ощущение, характерное для другого органа чувств» [3, с. 136]. Психологи объясняют это явление приспособлением человека к окружающему его миру [10]. Наиболее частым проявлением синестезии является «цветной слух», т.е. определенные зри-

тельные (цветовые) представления, возникающие при восприятии тех или иных звуков. Со времен романтизма, когда устанавливается связь литературы, живописи и музыки [17], цвето-звуковые соответствия приобретают в языке художественной литературы особое значение, проявляясь в синестетических метафорах и эпитетах. Специфика семантики синестетического эпитета состоит в переносе качеств и признаков, воспринимаемых одними органами чувств, на предметы и явления, которые по своей природе не могут восприниматься этими органами чувств, а, значит, не могут сочетаться с прилагательными, выражающими эти признаки. Необычность сочетания, порожденного индивидуальным авторским восприятием мира создает образ, воспринимаемый тем ярче, чем своеобразнее употребленное автором сочетание. Например: *icy silence, dark conspiracy, cold beauty, warm pulse, frozen time, green altar, cold Pastoral, embalmed darkness, verdurous glooms*.

5. Аллитерирующие эпитеты. Такие эпитеты, основанные на звуковом повторе (чаще всего повторяется начальный звук), создают звуковую образность, рождают ассоциации звуко-символического характера. Например: *pleasant pain, social smile, wide world, still stream, sweet sonnet, fair face, faded flower*.

У Дж. Китса удивительно пластическое чувство слова. Он ощущает образ как пространство, которое предстоит замкнуть совершенной формой. И в то же время замкнутое – оно беспредельно. Море остается морем, когда его волны бьют в отточенные грани сонетной формы:

*«It keeps eternal whisperings around
Desolate shores, and with its mighty swell
Gluts twice ten thousand caverns, till the spell
Of Hecate leaves them their old shadowy sound.
Often 'tis in such gentle temper found,
That scarcely will the very smallest shell
Be moved for days from where it sometime fell,
When last the winds of Heaven were unbound.
Oh ye! who have your eyeballs vexed and tired,
Feast them upon the wideness of the Sea;
Oh ye! Whose ears are dinned with uproar rude,
Or fed too much with cloying melody –
Sit ye near some old cavern's mouth and brood
Until ye start, as if the sea-nymphs quired!» (p.90.
Sonnet «On the Sea»).*

Анализ семантики безобразных эпитетов позволяет выделить внутри них несколько групп:

1) «перенесенные» эпитеты. Особенность перенесенного эпитета в том, что прилагательное,

выступающее обычно в роли логического определения к одушевленному предмету, употребляется в сочетании с неодушевленным предметом. Например: *weak spirit, dead leaves, busy flames*;

2) в особую группу Л. А. Турсунова объединяет эпитеты, значение которых прямо противоположно значению определяемых ими слов. Это явление получило в стилистике статус отдельного стилистического приема – оксюморона. Этот прием – особая разновидность эпитета, называемая оксюморонным эпитетом. Оксюморонный эпитет обладает действенным эмоциональным зарядом, является ярким выразителем субъективной оценки автором тех или иных предметов и явлений. Напр.: *pleasant pain, sweet noise, sweet unrest, still stream, easeful Death*;

3) другой тип семантических отношений связывает определение и определяемое в группе гиперболических эпитетов. Гиперболический эпитет преувеличивает признак предмета, с целью выделить сторону предмета, вызывающую эмоциональную реакцию автора. Авторумышленно преувеличивает этот признак, и читатель знает об этом. С такими примерами у Китса встретиться не пришлось. Поэт не преувеличивает, а часто преуменьшает какой-либо признак предмета. Например: *gently whispering noise, sweet noise*. Примеры таких эпитетов в данной классификации не отмечены;

4) в языке художественной литературы встречается особый тип эпитета, в основе которого лежит антономасия (antonomasia). С точки зрения морфологического выражения антономасийный эпитет представляет собой либо существительное (имя собственное, получившее нарицательное значение в результате абстрагирования какой-либо черты исторического лица или литературного героя), либо прилагательное, образованное от такого существительного, например:

– *'Phabe's sapphire-regioned star'*;
– *'twas even an awful shine // From the exaltation of Apollo's bow'*;
– *'Hesperian shine'*;
– *'fair-haired Milton's eloquent distress'*.

Такие примеры встречаются у Дж. Китса часто. Это легко объяснимо. Друг Дж. Китса (сын его первого школьного учителя) Чарльз Кауден Кларк (Charles Cowden Clarke) так писал о характере поэта: «Keats was a favourite in the school. He was bright and studious, fond of history, music and literature, and fascinated by classical mythology». Позднее, Дж. Китс снова обращается к мифологическому сюжету. В 1818 году написана поэма «Endymion» – гимн вечной красоте,

романс, в основе которого – миф о любви пастуха к Диане, богине луны. Диана (римск.) – греч. Артемида; богиня, получившая название божества трех дорог: на небе – Луна (Селена, Цинтия); на земле – охотница; под землей – богиня мрака, черной магии, Геката. В позднеримской литературе распространен миф о ее любви к прекрасному юноше Эндимиону (греч., римск.), жившему на склоне горы Латмос. Его полюбила Диана, но целомудрие Эндимиона было так велико, что только по ночам богиня могла видеть его красоту; Юпитер даровал ему вечную юность. Постепенно его образ стал восприниматься как образ философа или астронома, созерцающего ночное небо. Идея поэмы в том, что все люди, к каким бы слоям общества они ни принадлежали, имеют право восхищаться красотой, любить, быть счастливыми. Дж. Китс работает много, напряженно. Снова поэма на мифологический сюжет – «Гиперион». В предшествовавшем «Эндимионе» – миф любви и красоты, теперь – миф о борьбе: Аполлон приходит занять место последнего из титанов – Гипериона, фигуру мрачную и трагическую. Прекрасное рождается из духа трагедии. Работа над поэмой далеко продвинулась, но к началу следующего года, после смерти брата, Дж. Китс оставляет ее. Потом он вернется к этому сюжету: второй вариант «Падение Гипериона» останется незавершенным. В новой попытке возникает важный сюжетный ход. Теперь мифологические события излагаются не с безличной эпической объективностью; появляется рассказчик – Монета, дочь богини Мнемозины, и слушатель – человек, для которого все услышанное звучит вещим сном. Так обозначено намерение сдвинуть акцент с изложения событий на их восприятие. Вот примеры антономасийного эпитета из поэмы «Падение Гипериона»: «*Onward I looked beneath the gloomy boughs, // And saw, what first I thought an image huge, // Like to the image pedestaled so high // In Saturn's temple. Then Moneta's voice // Came brief upon mine ear 'So Saturn sat // When he had lost his realms'...*».

«Ода Психее» – еще одно произведение Дж. Китса с мифологическим сюжетом в основе. Согласно греческой и римской мифологии, Психея – нимфа, которую полюбил Амур. Они уединились в пещере, покинув мир, чем вызвали гнев его матери – Венеры; богиня погубила нимфу, но Юпитер, по просьбе Амура, даровал ей бессмертие. Психея стала воплощением человеческой души в образе бабочки. И здесь есть примеры антономасийного эпитета: «*O latest born and loveliest vision far, // Of all Olympus' faded*

hierarchy! // Fairer than Phoebe's sapphire-regioned star, // Or Vesper, amorous glowworm of the sky; // Fairer than these, though temple thou hast none, // Nor altar heaped with flowers; // Nor virgin choir to make delicious moan // Upon the midnight hours; // Nor voice, no lute, no pipe, no incense sweet // From chain-swing censer teeming; Nor shrine, no grove, no oracle, no heat // Of pale-mouthed prophet dreaming».

Поэзия Китса относится к периоду романтизма в английской художественной литературе, известному благодаря таким поэтам как Байрон, Шелли, Вордсворт. Хотя восприятие жизни у каждого из них сугубо индивидуальное, доминирующим мотивом у романтиков является природа (Nature). Вордсворт «офилософствовал» природу, Китс воспел ее красоту; у Байрона природа – спасение от социальной несправедливости, у Шелли – средство для аллегорического выражения социального зла и предвестий революционных бурь: «С готовностью подчиняя себя высшей цели – поэзии, Китс гораздо более сдержан и осторожен, когда речь заходит о подчинении самой поэзии каким бы то ни было целям. Он не разделяет энтузиазма, с которым Шелли провозглашает поэзию общественно значимой – через приобщение людей к красоте. Для Китса (совсем по-пушкински) цель поэзии – поэзия. Но разве это не тезис чистого искусства?» [6, с. 9]. Мечты уходят с человеком, прекрасное же остается. Красота нетленна и поэтому спасительна для причастившегося ей. Такую эстетическую веру проповедует Дж. Китс: «*Beauty is truth, truth beauty – that is all // Ye know on earth, all ye need to know*». Одно входит в другое и не существует иначе, чем в этом взаимопроникновении.

Выводы и предложения. Проведенный анализ языкового материала и результаты системного описания эпитетов позволяют сделать вывод, что эпитет является важным элементом в художественном стиле автора и выражением его видения красоты. У Дж. Китса удивительно пластичное чувство слова. Проанализированный материал позволяет не согласиться с утверждением, что «the vocabulary used by the poet is simple, deliberately devoid of archaisms and poetisms to suit the main idea and the tone of the poems. The epithets – also simple» [24]. Проведенное исследование показало всю несостоятельность этого вывода. Полученные результаты являются перспективными для углубленного изучения эпитетов в системе других тропов, всестороннего семантического анализа с целью более глубокого понимания закономерностей языковой картины мира.

Список літератури:

1. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка. Ленинград : Просвещение, 1981. 295 с.
2. Бакурская М. А. Слово сочетание в функции препозитивного определения. *Ученые записки Ленинградского государственного педагогического института имени А. И. Герцена*. Ленинград, 1965. Т. 261. С. 17–27.
3. Большая советская энциклопедия : в 51 т. Москва, 1956. Т. 39. С. 136.
4. Веселовский А. Н. Историческая поэтика. Москва : Высшая школа, 1989. 405 с.
5. Витоните И. П. Сочетание слов в функции препозитивного определения и вопрос об их лексикализации. *Ученые записки Ленинградского государственного университета*. Ленинград, 1959. № 253. Вып. 45. С. 35–49.
6. Китс Дж. Стихотворения и поэмы. Пер. с англ. Москва : Художественная литература, 1989. 320 с.
7. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Ленинград : Наука (Ленинградское отделение), 1977. 404 с.
8. Зводская Т. Ф. Универсум поэта и проблемы метафоры. *Вопросы диалектики и языкознания*. Омск, 1971. С. 20–28.
9. Квятковский А. П. Поэтический словарь. Москва : Советская энциклопедия, 1966. С. 359.
10. Кравков С. В. Взаимодействие органов чувств. Москва ; Ленинград, 1948. С. 107.
11. Левинбук П. Р. Английские атрибутивные сочетания, содержащие препозитивно преобладающее определение. *Ученые записки Московского государственного педагогического института иностранных языков*. Москва, 1957. Т. 15. С. 188.
12. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов. Москва : Издательство иностранной литературы, 1960. 436 с.
13. Мезенин С. М. Образные средства языка. Москва, 1984. 163 с.
14. Мизак А. А. Субстантивные словосочетания с препозитивным атрибутом в английском языке и соответствующие конструкции в украинском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.663. Киев, 1969. 16 с.
15. Мухин А. М. О категории падежа в современном английском языке. *Вопросы языкознания*. 1957. № 2. С. 19–30.
16. Потоцкая Н. П. Стилистика современного французского языка. Москва : Высшая школа, 1974. 247 с.
17. Степанов Ю. С. Французская стилистика. Москва, 1965. 355 с.
18. Турсунова Л. А. К проблеме классификации эпитетов. *Сборник научных трудов Московского государственного педагогического института иностранных языков имени Мориса Тореза*. Москва, 1974. Вып. 75. С. 67–86.
19. Шкарупин В. И. Конструкции типа «a hell of a bother», «a devil of a distance» в английской диалогической речи. *Вопросы общего и романо-германского языкознания*. Уфа, 1965. Вып. 2. С. 19–25.
20. Щепилова Л. В. Введение в литературоведение. 2-е изд. Москва : Высшая школа, 1968. 376 с.
21. Galperin I. R. Stylistics. Moscow, 1971. 313 p.
22. Riesel E., Schendels E. I. Deutsche Stilistic. Moscow, 1975. 460 p.
23. Gittings R. Selected poems and letters of Keats. London : Heinemann Educational Books Ltd, 1966. 199 p.
24. Soshalskaya E. G., Prokhorova V. I. Stylistic Analysis. Moscow : Higher School, 1976. 155 p.
25. The selected Poetry of Keats / ed. by P. de Man. New York, 1966. 352 p.

СТИЛИСТИЧНА РОЛЬ ЕПИТЕТА В ПОЕЗІЇ ДЖОНА КІТСА

У статті проаналізовано особливості вживання епітетів у поетичному тексті Джона Кітса. Отримані дані методом суцільної вибірки сприяють поглибленню знань про характеристики та особливості, що визначають категорію прикметників з функціональним статусом епітета. Автор використовує різноманітні структурні моделі епітетів (включаючи ті, що вважають рідкісними, але дуже виразними в мові художньої літератури, напр. модель, в якій епітет виражено прикметником у постпозиції), які розкривають особливості його сприйняття дійсності.

Ключові слова: епітет, класифікація, модель, природа, міф, романтизм, поезія, Джон Кітс.

STYLISTIC FUNCTION OF EPITHET IN KEATS' POETRY

The article analyses the features of the use of epithets in the poetry of John Keats. The received findings by the method of continuous sampling deepen the knowledge of characteristics and peculiarities, defining the category of adjectives with functional status of epithet. The author uses different structural models of epithets (including those, that are considered to be rare but very eloquent in the language of fiction, e.g. the model, where the epithet is expressed by the adjective in postposition) that uncover the peculiarities of his understanding of reality.

Key words: epithet, classification, model, nature, myth, romanticism, poetry, John Keats.

УДК 811.111'342

Ланчуковська Н. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Ханіна О. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ПРОСОДИЧНІ ЗАСОБИ СТВОРЕННЯ ІГРОВОГО ЗМІСТУ В АНГЛОМОВНОМУ МІНІДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню просодичних засобів створення ігрового змісту в семантичному просторі англомовних міні-текстів різної жанрової і функціонально-стилістичної спрямованості. Зокрема, увагу зосереджено на вивченні просодичних особливостей мовних жартів та лімериків. Автор визначає найбільш характерні риси досліджених міні-текстів. У результаті проведеного електроакустичного аналізу було виявлено, що мовний жарт характеризується середньою інтенсивністю, високими параметрами частоти основного тону, прискореним темпом, а також високим спадним і низьким висхідним фінальними тонами. Лімерики відрізняються підвищеною інтенсивністю, середніми характеристиками частоти основного тону, контрастним темпом, а також змішаними завершальними тонами.

Ключові слова: просодія, мовний жарт, лімерик, інтенсивність, частота основного тону, темп, завершальний тон.

Постановка проблеми. Чи можливо уявити людське суспільство, абсолютно позбавлене такої природної системи комунікації, як мова, або зазначене повною відсутністю ігрового елемента в культурі. Який же взаємозв'язок між даними універсалими, і яка роль просодії в реалізації мовної гри?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Учені неодноразово звертали увагу на можливість креативного використання мовних елементів в мовній діяльності, що припускає зміщення акценту з переданого змісту на інтенсифікований план вираження, який ускладнює референцію повідомлення [3, с. 470; 10, с. 1]. У лінгвістичних працях проблема подібного функціонування мови традиційно пов'язується з явищем мовної гри, яке має безліч трактувань, як гранично широких, так і досить вузьких: від ототожнення з мовленням [4, с. 17–18] до розгляду в якості відхилення від норми, мовної девіації або аномалії [1, с. 51, 54; 5, с. 4; 2, с. 8–9, 79, 89].

До теперішнього часу для дослідження мовної гри притягувався великий емпіричний матеріал на різних мовах [7; 6; 9 і тому подібні]. Попри те, що об'єктом дослідження нерідко виступали тексти малого об'єму (анекдоти, заголовки, малі фольклорні жанри та інші) – одиниці, методологічно найбільш зручні для здійснення аналізу [8, с. 515].

Однак досі не відбулося дослідження англомовних міні-текстів різної жанрової і функціонально-стилістичної спрямованості як складових ігрового дискурсу, в якому спостерігається креативне використання фонетичних засобів англійської мови.

Постановка завдання. У зв'язку з вищесказаним актуальність заявленої в статті проблематики обумовлена необхідністю вивчення способів участі фонетичних засобів англійської мови в створенні ігрового дискурсу, що реалізується в міні-текстах з інтенсифікованим планом вираження і відносно низькою мірою інформативності. Одиницями аналізу були вибрані мовні жарти, що представляють універсальний загальномовний тип тексту, типово англійські жанри літератури нонсенсу з яскраво вираженою ідіотнічною складовою.

Предметом дослідження статті є фонетичні та просодичні засоби англійської мови, що беруть участь у створенні ігрового змісту. *Об'єктом* дослідження виступають англомовні міні-тексти різної жанрової і функціонально-стилістичної спрямованості, що містять факти фонетично релевантної мовної креативності.

Основна мета роботи зводиться до виявлення, опису і порівняння просодичних засобів створення ігрового змісту в різних видах англомовного міні-тексту (мовних жартах і лімериках).

Виклад основного матеріалу. Відповідно до мети статті, в роботі застосований *комплексний метод дослідження*, який включає метод наукового аналізу проблеми; формально-структурний, семантичний, контекстуальний види аналізу; порівняно-зіставну методику роботи з мовним матеріалом; статистичний метод.

Застосування методів інструментального аналізу дозволяє встановити об'єктивну картину, яка характеризує роль основних компонентів інтонації:

- 1) ЧОТ (частота основного тону);
- 2) тривалість;
- 3) інтенсивність мовленнєвих відрізків.

Разом з вибором методу експериментального дослідження, необхідною передумовою для отримання надійних висновків про особливості просодичного оформлення англomовного мінідискурсу, є використання комплексу математичних методів, які б дозволили обробити експериментальний матеріал і виконати всебічний аналіз отриманих результатів.

Матеріал дослідження представлений наступними джерелами: спеціалізованим англomовним словником (словник жартів Ф. Меткалфа (Fred Metcalf) "The Penguin Dictionary of Jokes, Wise-cracks, Quips and Quotes" обсягом 310 стор.) [11] і антологією лімериків під редакцією Г. Ріса (Glyn Rees) ("The Mammoth Book of Limericks" обсягом 589 стор.) [12].

З перелічених вище джерел були відібрані наступні одиниці аналізу: 50 мовних жартів і 50 лімериків (виділені методом суцільної вибірки). Таким чином, вузький корпус дослідження склав 100 міні-текстів.

При проведенні комп'ютерного аналізу інтонаційної організації дослідженого матеріалу для виявлення ЧОТ, інтенсивності і тривалості використовувалась програма PRAAT 5.3.8, за допомогою якої була отримана наочна репрезентація інтонограм цього експериментального матеріалу.

Частота дискретизації склала 11025 Гц. Був заданий масштаб ЧОТ, який складав від 60 до 500 Гц, інтенсивність вираховувалась у діапазоні від 0 до 80 дБ, тривалість вимірювалась в мс.

Електроакустичний аналіз проводився в два етапи. На першому етапі проходило розшифрування тексту на отриманих осцилограмах, членування тексту на структурні елементи (початкові ненаголошені склади, корпус, ядро і заядерні склади), а також визначення семантичного центру висловлювання. На другому етапі цього експерименту фізичні дані отриманих інтонограм заносилися у таблиці структурного аналізу, які охоплю-

ють частотні, часові та амплітудні характеристики досліджених висловлювань, а саме:

- 1) характер руху частоти основного тону у висловлюванні;
- 2) час звучання всього висловлювання;
- 3) пікову інтенсивність звучання.

Оброблений таким чином експериментальний матеріал дає можливість розпочати опис даних електроакустичного аналізу.

Одним із провідних акустичних параметрів, який відрізняє висловлювання англomовного мінідискурсу, є зміна частоти основного тону.

При проведенні цього експерименту були розглянуті наступні частотні характеристики:

- 1) значення ЧОТ структурних елементів фраз (Гц);
- 2) характер руху фінального тону в досліджених групах фраз.

Статистична обробка частотних інтервалів цього експериментального матеріалу також підтверджує висновок про те, що частотний інтервал є основним параметром, який відрізняє типи мінідискурсу.

Розглянемо найбільш значимі показники пікової ЧОТ фраз мовного жарту та лімериків в таких структурних елементах, як початковий ненаголошений, перший наголошений склад, ядро та заядерні склади.

Із таблиці 1 видно, що більші середньоарифметичні значення пікової ЧОТ усіх структурних елементів досліджуваних фраз спостерігаються у ядерному складі як в мовному жарті, так і в лімериках. При цьому, частотні показники мовного жарту були дещо вищими за частотні параметри лімериків.

Мелодійний контур досліджуваного матеріалу також показав розбіжності в інтонаційному оформленні мовного жарту і лімериків. Кількість випадків різних типів фінального тону у фразах дослідженого матеріалу надається в таблиці 2.

Виходячи з отриманих результатів, можна зробити висновок, що найбільш частотними термінальними тонами, зареєстрованими у фразах мовного жарту, є високий низхідний (39%) та низький висхідний (21%) тони, в той час як лімерики вирізняються переважанням змішаних тонів (28%).

Наступним інтонаційним параметром, проаналізованим у роботі, була інтенсивність. Під час експериментально-фонетичного дослідження було з'ясовано, що пікове значення інтенсивності припадає на логічно виділене слово.

При проведенні комп'ютерного аналізу розглядалися такі характеристики інтенсивності, як:

Таблиця 1

Середньоарифметичні значення пікової ЧОТ структурних елементів досліджуваних фраз мовного жарту та лимериків (Гц)

Типи мінідискурсу	Пікова ЧОТ			
	початкового ненаголош. складу	наголошен. складу	ядра	з/яд.
мовний жарт	279	324	360	211
лимерики	157	231	283	158

Таблиця 2

Типи фінального тону досліджуваних фраз (%)

Типи мінідискурсу	Мелодійна крива завершення						
	НН ¹	ВН	НВ	ВВ	Н-В	В-Н	Змішані
мовний жарт	9	39	21	2	10	7	12
лимерики	16	19	10	4	15	8	28

Таблиця 3

Середньоарифметичні значення пікової інтенсивності структурних елементів фраз мовного жарту і лимериків та загального діапазону інтенсивності досліджених фраз (dB)

Типи мінідискурсу	Пікова інтенсивність			діапазон інтенсивності
	1 наголош. складу	ядра	з / яд	
мовний жарт	55	71	32	12,5
лимерики	71	86	34	19,1

Таблиця 4

Результати вимірювань середньої тривалості першого наголошеного і ядерного складів, а також середньоскладової тривалості фраз різних типів мінідискурсу (мс)

Типи мінідискурсу	Тривалість		Середньоскладова тривалість фрази
	1 наголошений склад	ядро	
мовний жарт	150	233	194
лимерики	162	386	252

1) максимальні значення інтенсивності першого наголошеного складу, ядра, а також заядерних складів (дБ);

2) діапазон інтенсивності всієї фрази, який обчислюється за формулою:

3) максимальне значення, мінімальне значення.

Результати проведених вимірювань інтенсивності структурних елементів фраз типів мінідискурсу, а також обчислення загального діапазону інтенсивності експериментального матеріалу надані в таблиці 3.

Отримані результати підтверджують той факт, що пікове значення інтенсивності припадає на ядро висловлювання, тобто на семантичний центр фрази. Слід також зазначити, що діапазон інтенсивності у фразах лимериків більший за діапазон інтенсивності у фразах мовного жарту.

Таким чином, результати інструментального аналізу показали, що найвищі показники інтен-

сивності характеризують семантичний центр фраз як у мовному жарті, так і в лимериках.

Не менш важливо розглянути часові характеристики фраз різних типів мінідискурсу, тому що тривалість структурних елементів фраз є фонологічно смислорозрізнявальною ознакою, яка вирізняє найбільш важливі частини висловлювань.

Підчас інструментального аналізу були розглянуті значення тривалості структурних елементів досліджених фраз (початкового ненаголошеного, першого наголошеного, ядерного та заядерних складів).

При проведенні дослідження було встановлено, що найбільш яскраво виражені значення тривалості притаманні першому наголошеному складу та ядру. Результати вимірювань тривалості вищезазначених параметрів подані в таблиці 4.

Підбиваючи підсумки останнього етапу експерименту, потрібно зазначити, що фрази мовного жарту характеризуються уповільненим темпом у той час, як фрази лимериків вирізняються контрастним темпом.

Висновки і пропозиції. Таким чином, в результаті проведеного електроакустичного ана-

¹ У таблиці використовувались наступні скорочення: Н.Н. – низький низхідний тон, В.Н. – високий низхідний тон, Н.В. – низький висхідний тон, В.В. – високий висхідний тон.

лізу було виявлено, що мовний жарт характеризується середньою інтенсивністю, високими параметрами частоти основного тону, прискореним темпом, а також високим спадним і низьким висхідним фінальними тонами. Лімерики відрізняються підвищеною інтенсивністю, середніми характеристиками частоти основного тону, контрастним темпом, а також змішаними завершальними тонами.

Отримані результати, які можуть знайти застосування в складанні творчих завдань, спря-

мованих на розвиток англomовного лінгвокреативного мислення, є джерелом нових знань про просодичну систему англійської мови, взаємодію акустичних образів і графічних форм слів, типи текстів малого об'єму, культуру і літературу країн мови, що вивчається. Робота з ігровими міні-текстами має велику наукову і дидактичну цінність, оскільки активізує когнітивні і комунікативні складові мовних здібностей за рахунок поглиблення знань про мовну систему і підвищення загального рівня мовної культури.

Список літератури:

1. Апресян Ю. Д. Языковые аномалии: типы и функции. *Res Philologica: филологические исследования* / под ред. Д. С. Лихачева. Москва ; Ленинград : Наука, 1990. С. 50–71.
2. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. 2-е изд., испр. Москва : Языки русской культуры, 1999. 896 с.
3. Барт Р. Удовольствие от текста. *Барт Р. Избранные работы: семиотика, поэтика* / пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. Москва : Прогресс, 1989. С. 462–518.
4. Вдовиченко А. В. Наука об игре. Античные и дискурсивные представления об объекте лингвистики. *Логический анализ языка. Концептуальные поля игры* / под ред. Н. Д. Арутюновой. Москва : Индрик, 2006. С. 17–29.
5. Гридина Т. А. Языковая игра: стереотип и творчество. Екатеринбург : Урал. ГПИ, 1996. 215 с.
6. Евстафьева М. А. Когнитивные стратегии языковой игры: на материале русскоязычных и англоязычных анекдотов : дисс. ... канд. филол. наук. Калининград, 2006. 199 с.
7. Журавлева О. В. Когнитивные модели языковой игры: на материале заголовков русских и английских публицистических изданий : дисс. ... канд. филол. наук. Барнаул, 2002. 207 с.
8. Кубрякова Е. С. Язык и знание. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
9. Куманицина Е. И. Лингвокреативный аспект англоязычной массовой коммуникации: языковая игра в британских и североамериканских масс-медиа : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Волгоград, 2006. 25 с.
10. Crystal D. *Language Play*. Chicago : The University of Chicago Press, 2001. 249 p.
11. Metcalf F. *The Penguin Dictionary of Jokes, Wisecracks, Quips and Quotes*. London : Penguin Books, 2009. 310 p.
12. *The Mammoth Book of Limericks* / ed. by Glyn Rees. London, Philadelphia : Running Press, 2008. 589 p.

ПРОСОДИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА СОЗДАНИЯ ИГРОВОГО СМЫСЛА В АНГЛОЯЗЫЧНОМ МИНИДИСКУРСЕ

Статья посвящена исследованию просодических средств создания игрового смысла в семантическом пространстве англоязычных мини-текстов различной жанровой и функционально-стилистической направленности. В частности, внимание сосредоточено на изучении просодических особенностей языковых шуток и лимериков. Автор определяет наиболее характерные черты исследованных мини-текстов. В результате проведённого электроакустического анализа было выявлено, что языковая шутка характеризуется средней интенсивностью, высокими параметрами частоты основного тона, ускоренным темпом, а также высоким нисходящим и низким восходящим финальными тонами. Лимерики отличаются повышенной интенсивностью, средними характеристиками частоты основного тона, контрастным темпом, а также смешанными завершающими тонами.

Ключевые слова: просодия, языковая шутка, лимерик, интенсивность, частота основного тона, темп, завершающий тон.

PROSODIC REALISATION OF WORDPLAY IN ENGLISH MINIDISCOURSE

The article is devoted to the study of prosodic means of creating wordplay in the English mini-texts of various genres. In particular, attention is focused on the study of prosodic features of language jokes and limericks. The author identifies the most characteristic features of the studied mini-texts. As a result of the electroacoustic analysis, it was revealed that the language joke is characterized by medium intensity, high parameters of the fundamental tone frequency, accelerated tempo, and also high downward and low ascending final tones. Limerics are distinguished by increased intensity, average characteristics of the pitch frequency, a contrasting pace, and mixed final tones.

Key words: prosody, language joke, limerick, intensity, pitch frequency, tempo, final tone.

Люлька О. О.

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

ДЕЯКІ ЗМІНИ ДІЄСЛІВНИХ КАТЕГОРІЙ У ТЕКСТАХ АНГЛІЙСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Автор статті аналізує особливості метафоризації через використання метонімічних дієслівних засобів. Простором для такого аналізу є окремі тексти художнього дискурсу. Функціональна категоризація виступає важливим процесом, на якому базується такого роду аналіз. Це обумовлено тим фактом, що процес зміни категорії дієслів відбувається в момент зміни первинного системного значення. Існує певний ряд ситуацій, коли таке значення реалізується під час зміни ситуації, позначеної дієсловом.

Ключові слова: англійське дієслово, метафорична реалізація, художній дискурс, когнітивні моделі, метонімія.

Постановка проблеми. Загальновідомим є той факт, що когнітивні моделі – це ті структури, завдяки яким відбувається категоризація інформації. На цьому твердженні базується велика кількість сучасних досліджень. Загальні процеси категоризації базуються на цій ідеї. Таким чином, вона є одним із основних понять когнітивної лінгвістики. Поняття категоризації існує для того, щоб визначити загальні принципи процесу пізнання. Крім того, цей термін пояснює принципи формування знань та подальші маніпуляції з цими знаннями і їхнього вираження за допомогою мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес світового пізнання характеризується наявністю процесу категоризації. У зв'язку з цим, відбувається поділ об'єктів реальності на різні групи і підгрупи. Існують дві основні групи: природні та семантичні. Природні групи вміщують в собі ті об'єкти, що сприймаються чуттєво. Семантичні групи містять в собі об'єкти, які сприймаються когнітивно або концептуально. Згідно з цим у свідомості формується певна категоризація. Дослідженню такого роду питань присвятили свої праці такі вчені, як Н. Д. Арутюнова, М. А. Журина, О. І. Глазунова, В. І. Карасік, Г. Г. Слишкін, В. Л. Наєр, Г. Л. Самосудова, Т. Г. Скребцова, Г. Г. Слишкін, В. Н. Телія та інші.

Постановка завдання. Інформація про всесвіт розділяється на мовну і немовну групи. У цьому випадку, увага приділяється мовній групі, як місцезнаходженню мовних одиниць та їх значень. Процес збереження мовних одиниць відбувається за принципом категоризації. Спираючись на це

можна говорити про те, що феномен мови також є об'єктом категоризації. Це означає, що мовна група поділяється на менші підгрупи, такі як лексичні та граматичні. Метою є детальний аналіз специфічних особливостей категоризації англійських дієслів через процес метонімізації у текстах художнього дискурсу.

Виклад основного матеріалу. Мовні одиниці категоризуються за певними рівнями. Одним за цих рівнів є функціональний. Функціональна категоризація є співвіднесенням слова з певною лексико-граматичною категорією. Вона являє собою взаємодію між граматичною та лексичною категоризаціями. Такого роду взаємодія реалізується у процесі побудови речень-висловлень і передачі певного змісту. Така взаємодія відбувається за рахунок трьох принципів. Першим принципом є принцип актуалізації. Другим принципом є принцип перекатегоризації. Третім є принцип полікатегоризації. Під принципом актуалізації розуміється актуалізація прототипічних характеристик певної категорії. До такої категорії на системному рівні належить мовна одиниця. До принципу перекатегоризації можна віднести зміну початкового системного значення та реалізацію прототипічних ознак іншої категорії. До принципу полікатегоризації відносимо одночасну актуалізацію прототипічних ознак декількох категорій.

Системна категоризація містить у собі такі види, як лексична, граматична. Лексична категоризація одиниць мови являє собою розподілення на тематичні класи. Граматична категоризація одиниць мови являє собою поділення на

лексико-граматичні категорії. Згідно з цим, при використанні мовних одиниць у мовленні відбувається передача конкретних змістів, а не загальних понять концептів. Слід також зазначити, що у такому процесі відбувається активізація певного концепту в залежності від того системного значення слова, що було використане. У такому випадку забезпечується формування і розуміння потрібного змісту. Процес формування змісту існує для того, щоб забезпечити взаємодію граматичного значення з лексичним.

Структуралізація активізованого концепту відбувається завдяки граматичному значенню. Конкретна змістовна частина може бути виділена завдяки лексичному значенню. У процесі використання лексичних одиниць у мовленні може відбутись співвідношення граматичного або лексичного значення з елементом принципово іншої категорії. Така категоризація відбувається саме в момент використання слова у мовленні. Іншими словами, вона відбувається під час формування змісту вираження. Така категоризація називається функціональною [2, с. 91].

Варіювання категоріального значення англійського дієслова у художньому дискурсі обумовлене його метонімічним використанням. Такі дієслова при лексико-граматичній категоризації можуть бути поділені на підкласи. До таких підкласів можна віднести наступні: неакціональні дієслова та акціональні дієслова.

Події навколишнього світу можуть бути реалізовані неакціональними дієсловами. У такому випадку вони виражені у вигляді процесів, властивостей, стану чи відношень. Під процесами розуміються певні процеси зміни стану об'єктів. Такі зміни є результатом зовнішньої дії. Під властивостями розуміються ознаки суб'єкту, що впливають з його дій. Під станом розуміються розумові здібності, фізичні, психічні та емоційні стани. Під відношенням розуміються такі ознаки, як партитивність, розбіжності, схожості та відповідність [5, с. 73].

Під акціональними дієсловами розуміються ті дієслова, що виражають певну фізичну дію. Ці дієслова створені для вираження подій. Для таких подій характерними є реалізація конкретної дії суб'єкту (агенсу) над об'єктом (пацієнсом) [5, с. 114]. В результаті такої дії відбувається певна зміна цього об'єкту. До характеристик такого виду дієслів можна віднести динаміку, розвиток тощо. Такі характеристики спричиняють певну активність суб'єкту. До такої активності можна віднести інтелектуальні або фізичні дії, процес ство-

рення або творчості, зміну місця предметів або їхня видозміна, цілеспрямований рух тощо.

Узагальнюючи вищезазначену інформацію, можна дійти висновку, що однією з основних розбіжностей між дієсловами неакціональними та акціональними є параметр активності акціональних дієслів. Вони напряму пов'язані з явищем волевиявлення. Використання такого роду дієслів у текстах англійського художнього дискурсу є демонстрацією наміру персонажу реалізувати певну дію.

При категоризації повнозначних дієслів за ознакою події можна побачити, що акціональні дієслова складають ядро цієї категорії. У свою чергу, неакціональні дієслова виступають у ролі периферії.

Важливою є інформація про те, що вивчення категоріальних значень дієслів на системно парадигматичному рівні є досить умовним. Це пов'язано з тим, що дієслово розглядається як елемент, який характеризується певним категоріальним значенням. Іншими словами, дієслово використовується для позначення певної події зовнішнього світу у найзагальнішому вигляді. Таке дієслово може категоризуватися як дія, процес або стан лише у виразі і лише в залежності від умов та цілей такої інтерпретації.

Центром синтаксичної структури, як правило, визначається дієслівний предикат. Така думка представляє собою вербоцентричний підхід. При такому підході головна роль у формуванні змісту висловлювання належить дієслову. Таке явище обумовлено тим, що дієслово формує зміст виразу та імплікує його структуру, типи і характер його учасників. За допомогою дієслова формується певне уявлення про учасників ситуації або актантів, а також формується розуміння важливих компонентів позначувальної структури діяльності або сір-константів [6, с. 105–107]. Спираючись на вищевказану інформацію можна дійти думки, що дієслово у текстах художнього дискурсу створює каркас майбутнього виразу. Крім того, дієслово наділене здатністю метонімічно відтворювати більш розгорнуті та складні структури людської пам'яті.

Для того, щоб функціонально категоризувати дієслово, необхідно визначити його реальні зв'язки із суб'єктом, об'єктом та іншими елементами речення. Функціональне розуміння англійського дієслова є інтегративним процесом. Цей процес представляє собою взаємодію лексичного та граматичного значень дієслова, структури речення-висловлення, позиції дієслова у такому реченні, контексту та інших складових частин речення. При цьому роль контексту відіграють

граматичні та лексичні значення, які пов'язані з дієсловом.

Метонімічний перенос дієслівних значень може відбуватись за допомогою когнітивно-дискурсивного підходу. Такі переноси реалізуються через пріоритезацію дієслівного функціонування у дискурсі. Механізм метонімічних переносів базується на перекатегоризації. При цьому можливою є актуалізація системного категоріального дієслівного значення. Під час використання останнього актуалізується певний лінгвістичний механізм.

Перший варіант перекатегоризації дієслів під час метонімічного переносу реалізується за допомогою використання не акціональних дієслів з метою передачі акціональних змістів.

Неакціональні дієслова можуть набувати акціонального значення в результаті їхньої перекатегоризації, що пов'язана з актуалізацією прототипічних властивостей акціональності. Вслід за зміною категоріальної функції дієслова змінюється і його граматична форма, лексичні значення актантів і сірконстантів. Такі лексичні значення виконують функцію передачі прихованої категоріальності. З граматичної точки зору, ознака активності представлена граматичними формами прогресиву. Ознака активності може бути виражена граматичними зв'язками з обставинами, які вказують на інтенсивність або намір реалізації дії.

Наступний приклад є демонстрацією зміни категоріального значення не акціонального дієслова:

"Who are they, Robert? I don't understand", – said Jenifer standing there and looking on the left one which has been dashing around the small garden, jumping over the fences again and again [9, c. 95].

За допомогою дієслова "to dash" (нести) метонімічно позначається така діяльність, яка називається виходячи з того, яким чином вона реалізується як «стрімка реалізація певної дії». Дженіфер у цьому випадку виступає у ролі суб'єкту, що надає характеристики образу реалізованої діяльності. Дієслово "to dash" є неакціональним. Воно концептуалізує подію у вигляді властивості. Вищезазначений приклад є демонстрацією номінації конкретної події як контрольованої та активної. На першу властивість вказує параметр "around the small garden" та дієприкметниковий зворот. На другу властивість вказує безпосередня граматична форма прогресиву. Отже, під дієсловом «нести», що у первинному варіанті розглядається як швидка та випадкова дія, змінює свої властивості у тексті художнього дискурсу. Спираючись на цю інформацію, можна припустити, що

мала місце зміна категоріальної функції дієслова та відбулось функціональне співвідношення дієслова з акціональним класом дієслів.

Результативний вплив на об'єкт є іншою ознакою акціональної категоризації дієслова. Прототипічна перехідна конструкція виступає у якості базового граматичного актуалізатора цієї ознаки. За умови, якщо у початковій формі неперехідне неакціональне дієслово використовується у перехідній конструкції, воно отримує акціональне осмислення. Дієслово набуває ознак перехідності, тобто стає перехідним. Це пов'язано з тим, що об'єктно-направлений характер позначувальної події передбачає агентивний характер суб'єкту. Прикладом такої зміни у тексті художнього дискурсу є процес метонімічного позначення дії через те, як він реалізується.

Another road is short and wide without the blue ceiling covered with purple stars. He should have analyzed the fact that decades of Peter's loneliness had been marked with the creating of purple stars – which his low expression had prattled its letters in drawings [9, c. 124].

Таким чином продемонстровано первинно неперехідне дієслово "to prattle". Воно штучно вміщено у перехідну конструкцію. Така конструкція не була б штучною для метонімічного осмислення вищезазначеного дієслова. В результаті таких процесів воно набуває перехідного значення, тобто перебуває у взаємодії з об'єктом до моменту його видозміни. За допомогою таких маніпуляцій відбувається актуалізація акціональної властивості конкретного впливу на об'єкт. З огляду на це дієслово набуває акціонального осмислення.

Другий варіант перекатегоризації дієслів під час метонімічного переносу реалізується за допомогою використання акціональних дієслів задля передачі неакціональних змістів. Функціональна перекатегоризація дієслів у напрямі від акціональних до неакціональних може бути актуалізована за умови стилістичного метонімічного використання дієслів. Неакціональна категоризація дієслова визначається відсутністю прототипічних ознак акціональності у функціональному аспекті. Таким чином, для того, щоб «сформувати процесуально-категоріальне значення дієслова, необхідно спочатку актуалізувати суб'єктно-орієнтовну ознаку псевдоактивності» [6, c. 88].

Процесуальні дієслова відрізняються від інших типів неакціональних дієслів. Тією ознакою, що відрізняє процесуальні дієслова від неакціональних, є наявність граматичних форм прогресиву.

Саме граматичні форми прогресиву виступають у ролі граматичних актуалізаторів ознаки псевдоактивності, наприклад:

A car's engine started, he drove. Mary looked back and watched the cool shadowy iron bus stop passing by. Some moments later she mindlessly stared one more time, there was a great forest nearby. The huge lake right in the centre of it flashed before her and was faded away forever [10, с. 164].

Англійські дієслова “to pass” та “to flash” розглядаються в цьому прикладі як акціональні. Такий вид метонімічного переносу характеризується зміщенням перспективи. Автобусна зупинка і озеро є статичними об’єктами. Динаміка реалізована за рахунок руху автомобіля. Суб’єктивно водію ввижається рух навколишнього середовища. Таким чином відбувається актуалізація ознаки псевдоактивності. У тексті художнього дискурсу первинно акціональним дієсловом надає не акціонального змісту той факт, що вищезазначені дієслова характеризують зміну стану неживих об’єктів.

Третій варіант перекатегоризації дієслів під час метонімічного переносу реалізується всередині класу неакціональних дієслів. Певні нестатальні дієслова під час метонімічного використання набувають статального осмислення [7, с. 68]. Визначення категоріального значення статальності відбувається за допомогою ознак не референтної активності суб’єкта і не референтного впливу на об’єкт. Іншими словами, значення статальності виявляється тоді, коли активність суб’єкту і вплив на об’єкт не проявляються у художньому тексті [7, с. 75]. Як правило, категоріальне значення статальності виражається за допомогою дієслів на позначення емоційно-психічного стану суб’єкта. Іноді емоційно-психічний стан суб’єкта може метонімічно виражатись через фізичні чи фізіологічні ознаки. У такому випадку для характеристики емоційно-психічних станів використовуються нестатальні дієслова. Завдяки співвіднесеності емоційно-психічних станів з нестатальними дієсловами відбувається процес набуття категоріального значення статальності, наприклад:

Everyone knows that in that day Joan was happy as a man who wins the lottery. She took the small statue rapidly from George, who remained calm and quiet. George tried his best not to cry. Although he knitted the brows [10, с. 187].

У цьому прикладі англійське дієслово “to knit the brows” вказує на невдоволення і навіть глибокий сум персонажа завдяки метонімічному використанню. Первинне значення такого дієслова

являється властивістю і як результат не є статальним. Ознака статальності у цьому прикладі реалізується через метонімічний перенос.

Під час метонімічного переносу може відбуватися актуалізація системного категоріального значення дієслова. Ця актуалізація реалізується за умови, якщо обидва дієслова (подія-джерело, подія-ціль) метонімічного зсуву належать до однієї категорії. Денотатом дієслова є ситуація, що представлена сукупністю елементів, наявних у свідомості мовця в об’єктивній дійсності та відношення між ними [6, с. 146]. Виокремлення фрагменту ситуації відбувається за умови стилістичного і метонімічного використання дієслова. В результаті, когнітивна модель дієслова будується на принципах певного виду діяльності. Структура будь-якої діяльності має наступний вигляд: джерело, діяльність, засіб, об’єкт, ціль. Усвідомлена або побачена діяльність позначається дієсловом. У ній може фіксуватись один або декілька компонентів загальної схеми. Такі компоненти заміщують уявлення щодо діяльності. При цьому дієслово може містити у собі інформацію про суб’єкт дії, інструмент дії, об’єкт дії тощо. Одна частина фіксована дієсловом, інша виражена імпліцитно. Один із компонентів моделі стає ядром семантики дієслова. Під час використання метонімії можливі зміни у межах ситуацій. Вони можуть бути зміщеними або розширеними, наприклад:

“Why are you so nervous”, chuckled Simon, frightened and trembled as a result of Victoria’s unexpected confrontation [9, с. 109].

Вираз Саймона виділено автором за допомогою дієслова “to chuckle”. Метою такого виділення є намір приховати реальний стан персонажа. Він намагається здаватись розважливим у той момент, коли насправді тремтить у жаху. У цьому прикладі первинне значення дієслова “to chuckle” набуває додаткового значення говоріння у зв’язку з використанням конструкції з прямим мовленням. Таке явище є демонстрацією того, що у цьому випадку має місце розширення меж ситуації або включення нової семі до первинного значення дієслова.

Висновки і пропозиції. Явище дієслівної метонімії є досить специфічним. Його наявність у текстах художнього англійського дискурсу базується на функціональній категоризації. Під функціональною категоризацією розуміються процеси актуалізації та перекатегоризації. Перекатегоризація являє собою процес зміни первинного системного значення. Під час метонімічного переносу дієслова починають передавати

акціональний зміст. Іноді можна зустріти у тексті інверсивний варіант метонімічного переносу, коли перекаテゴризація характеризується рухом від акціональних дієслів до неакціональних. Неакціональні англійські дієслова розподіляються на менші підгрупи: статальні та нестатальні дієслова. Нестатальні дієслова можуть

набувати статального осмислення всередині класу неакціональних дієслів. Основи механізмів актуалізації полягають у змінах меж ситуацій, що позначаються дієсловом. У тих механізмах, в яких присутня реалізація системних прототипічних характеристик, відбувається зміна ситуаційних меж.

Список літератури:

1. Арутюнова Н. Д., Журиная М. А. Теория метафоры. Москва : Прогресс, 1990. 512 с.
2. Глазунова О. И. Логика метафорических преобразований. Санкт-Петербург, 2000. 190 с.
3. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* : сб. науч. тр. / под ред. И. А. Стернина. Воронеж : ВГУ, 2001. С. 75–80.
4. Наер В. Л. Концептуальная и стилистическая метафора: общее и различное. *Вестник Московского государственного лингвистического университета*. Москва, 2003. № 474. С. 3–11.
5. Самосудова Г. Л. Метафоризация концептуальной картины мира и её языковые экспоненты (на примере английских сказок Л. Кэрролла «Алиса в Стране чудес» и «Алиса в Зазеркалье») : дисс. ... канд. филол. наук. Барнаул, 1999. 185 с.
6. Скребцова Т. Г. Когнитивная лингвистика : курс лекций. Санкт-Петербург : Филологический факультет СПбГУ, 2011. 256 с.
7. Слышкин Г. Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. Москва : Academia, 2000. 128 с.
8. Телия В. Н. Метафоризация как основной приём создания лексических и фразеологических средств языковой картины мира. *Роль человеческого фактора в языке: язык и картина мира*. Москва, 1987. С. 173–204.
9. Child L. *Killing Floor*. Sydney : Jove, 2006. 424 p.
10. Weldon F. *Female Friends*. Chicago : Academy Chicago Publishers, 1993. 236 p.

НЕКОТОРЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ ГЛАГОЛЬНЫХ КАТЕГОРИЙ В ТЕКСТАХ АНГЛИЙСКОЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Автор статьи анализирует особенности метафоризации через использование метонимических средств. Пространством для такого анализа являются отдельные тексты художественного дискурса. Функциональная категоризация выступает важным процессом, на котором базируется такого рода анализ. Это обусловлено тем фактом, что процесс изменения категории глаголов происходит в момент смены первичного системного значения. Существует определённый ряд ситуаций, когда такое значение реализуется при изменении ситуации, обозначаемой глаголом.

Ключевые слова: английский глагол, метафорическая реализация, художественный дискурс, когнитивные модели.

SOME CHANGES OF THE VERB CATEGORIES IN THE ENGLISH LITERATURE TEXTS

The author of this article analyzes features of the metaphorization through the using of metonymic means. The background for such analysis is the different texts of literature discourse. The functional categorization is an important process and a basis for this kind of analysis. This happens according to the fact that the category of the verbs changing process occurs at the moment of the primary system value changing. There are a certain number of situations where such a value is realized while the denoted by the verb situation is changing.

Key words: the English verb, metaphorical realization, literature discourse, cognitive models.

Рудницька Н. М.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙМЕНИКОВОЇ ІНФІНІТИВНОЇ КОНСТРУКЦІЇ *um + zu +* ІНФІНІТИВ У ФУНКЦІЇ МЕТИ В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

*У статті аналізуються особливості вживання прийменникової інфінітивної конструкції **um + zu +** інфінітив у функції мети, можливості її субституції за допомогою підрядних клауз із комплементаризерами *wenn* і *damit*. Досліджуються типи контролю імпліцитного суб'єкта прийменникової інфінітивної конструкції в активних і пасивних структурах, частотність вживання модальних дієслів та умови для їх елімінації.*

Ключові слова: ППК, субституція, комплементаризер, суб'єктний контроль, об'єктний контроль, арбітрарний контроль.

Постановка проблеми. Упродовж останнього десятиліття фокус уваги дослідників сконцентровано на питаннях, пов'язаних із функціонуванням синтаксичних одиниць. У зв'язку із чим релевантним для сучасного лінгвістичного процесу виявляється вивчення такої мовної одиниці, як інфінітивні структури, а саме прийменникові інфінітивні конструкції (далі – ППК) *um + zu +* інфінітив з погляду їх розвитку та функціонування на певному історичному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виникнення та розвиток інфінітивних конструкцій у германістиці неодноразово висвітлювалися відомими науковцями (І. Снісаренко, В. Нодь, Л. Долгополова, S. Krauß, G. Helbig, J. Buscha, G. Vech, G. Zifonun). Однак функціонування ППК *um + zu +* інфінітив залишалося на периферії наукових інтересів.

Постановка завдання. Мета статті – дослідити особливості функціонування ППК *um + zu +* інфінітив у функції мети в сучасній німецькій мові, визначити частотність її вживання.

Виклад основного матеріалу. Прийменникова інфінітивна конструкція *um + zu +* інфінітив характеризується полісемантичністю, вона виражає мету, умову, наслідок, проспективність. З-поміж цих значень мета посідає провідне місце. Термін «мета» у картині світу посідає одне із центральних місць поруч із такими поняттями, як «дія», «властивість», «час», «причина». Ця обставина зумовлює появу великої кількості лінгвістичних досліджень, які присвячені аналізу і синтезу висловлень із цільовим значенням. Ціль характе-

ризуємо як безпосередній мотив, який спрямовує і регулює діяльність людини. Людська діяльність має 2 мотиви: причину (*Ursache*) або ціль (*Zweck, Ende, Ziel*), які не виключають одна одну, тобто діяльність має і причину, і мету. Різницю між каузатією і фінальністю виокремлюють ще із часів Арістотеля: “*causa efficiens*” – причиною, “*causa finalis*” – метою. Основоположник індивідуальної психології Альфред Адлер (1870–1937 рр.) стверджує, що для пояснення людської діяльності мета переважає над причиною [5]. На основі праці Р. Ріссейр (1997 р.), який також вважав каузальність і фінальність основними принципами людської діяльності, Г. Гросс, М. Пранді розробили власну дефініцію поняття фінальності – діяч несе відповідальність не лише за цілеспрямованість дії, а й визначає дію через мету, яку він виконує [6].

Досліджувані нами ППК *um + zu +* інфінітив мають значення мети, якщо матричне речення не містить маркерів необхідності або достатності, і в яких відсутні будь-які вказівки на необхідність або достатність умови в контексті. ППК *um + zu +* інфінітив мають значення мети, якщо в матричному реченні вживаються:

- агентивні дієслівні (*anwenden, sich bedienen, benutzen, brauchen, gebrauchen, verwenden*);
- бенефактивні дієслівні (*schicken, bringen, senden*);
- прикметник (*nützlich*).

(1) *Nach freiem Ermessen will jede Bank ihr eigenes Formular verwenden, um Gespräche mit Kunden zu dokumentieren* [Die Zeit, 05.09.2016];

(2) *Den haben sie an Freunde und Bekannte gesendet, um Geld für eine ganzseitige Anzeige mit dem Aufruf in der sächsischen Zeitung zu sammeln* [Die Zeit, 23.12.2015];

(3) *Wissen Sie, manchmal ist so was nützlich, um die Atemwege frei zu machen und durchzuatmen* [Die Zeit, 23.05.2017, № 22].

У фінальних ПІК мета розглядається як бажана / небажана. Приклад (1) розуміють так: діючі особи мають ціль – *Gespräche mit Kunden zu dokumentieren*, у прикладі (2) – *Geld für eine ganzseitige Anzeige mit dem Aufruf in der sächsischen Zeitung zu sammeln*, у (3) – *um die Atemwege frei zu machen und durchzuatmen*. У (1) фінальна інтерпретація не залежить від волюнтаривного маркера *wollen*, тобто дія здійсниться, навіть якщо цей маркер відсутній, у прикладі (2) вживається дієслово з фінальною семантикою *senden*, яке підкреслює зацікавленість мовця в реалізації дії і досягненні мети.

ПІК *um + zu +* інфінітив у функції мети семантично корелюються з підрядними клаузами причини з комплементаризатором *damit* (4) й умови з комплементаризатором *wenn* (5):

(4) *Er beeilt sich, um den Zug zu erreichen / damit er noch den Zug erreicht.*

(5) *Er beeilt sich, wenn er den Zug erreichen will.*

Проте не завжди речення з комплементаризатором *damit* можна перифразувати за допомогою фінальної ПІК *um + zu +* інфінітив. Ця особливість зумовлена полісемантичністю комплементаризатора *damit* (фінальність, кондиціональність) та різносуб'єктністю в матричному та підрядному реченнях:

(6) *Was muss geschehen, damit die Arbeit mit Computern genauso zum Schulalltag gehört wie heute das Klingeln der Pausenglocke?* [Die Zeit, 05.01.2017].

Приклад (6) характеризується фінальною семантикою і наявністю різних суб'єктів у матричному і підрядному реченні. Референтною ознакою ПІК *um + zu +* інфінітив є односуб'єктність у матричному реченні й у ПІК, тому кореляція прикладу (6) із ПІК *um + zu +* інфінітив недопустима.

Уживання ПІК *um + zu +* інфінітив у функції мети неможливе, якщо в матричному реченні вживаються:

– стативні дієслівні (*kennen, können, wissen, verstehen, glauben, meinen, erwarten, scheinen, vermuten, hoffen*);

– стативні прикметники (*groß, kurz, reich, fett, dünn, intelligent, arm, gefährlich, zerbrechlich*).

Якщо в матричному реченні вживаються дієслова *stehen, da sein, liegen, hängen*, яким проти-

ставляються каузативні дієслова *stellen, legen, hängen*, то суб'єкт матричного речення є персоніфікованим і це уможливує функцію мети:

(7) *Hier standen die Regenschirme, um die Menschen vor dem Regen zu schützen* [Die Zeit, 08.10.2015].

Суб'єкт-неістота матричного речення (*die Regenschirme*) належить до предметів, які зазнають людської діяльності чи людського використання. Такий суб'єкт може репрезентувати об'єктні або інструментні відношення. Матричні речення із суб'єктом-неістотою зводяться до глибинних структур із суб'єктом-істотою. Ознака [людська діяльність] або [інструмент] є релевантною для ПІК у функції мети після матричного речення із суб'єктом-неістотою.

Згідно із положенням генеративної граматики, ПІК *um + zu +* інфінітив містить імпліцитний суб'єкт (невиражений поверхнево), який відсутній у поверхневій структурі речення. Семантичний актант (суб'єкт) є обов'язковим на глибинному рівні, але представлений нулем у поверхневій структурі. У породжуючій граматиці нульовий підмет, який виникає в позиції, яка не допускає появу фонетично вираженого підмета, прийнято називати PRO. Нульові займенники являють собою лексеми, які заповнюють позиції цілих фразових категорій. Очевидно, що PRO заміщує цілу іменну групу NP [4, с. 287]. Отже, на рівні глибинної структури суб'єкт мовлення в ПІК представлений дискретно (PRO – drop, або пустий суб'єкт “empty subject” (термін Н. Хомського), “null, empty, covert subject” – Е. Редфорд [9, с. 83], а на рівні поверхневої структури він виражений нульовою граматичною одиницею.

Імпліцитний суб'єкт ПІК *um + zu +* інфінітив у функції мети приймає на себе роль такого, який бажає настання мети. Отже, для ПІК, де імпліцитний суб'єкт є істотою, характерний суб'єктний (8) та арбітарний контроль (9):

(8) *Expräsident Alberto Fujimori will nicht nach Peru zurückkehren, um zu den Korruptionsvorwürfen gegen ihn Stellung zu nehmen* [Die Zeit, 03.01.2019];

(9) *Während in Märchen erzählt wird, um zu unterhalten und zu moralisieren, wird im Werbetext erzählt, um aufzufordern* [Die Zeit, 04.06.2015].

У прикладі (8) наявний суб'єктний контроль. Суб'єкт дії матричного речення (*Expräsident Alberto Fujimori*) як його зовнішній аргумент ідентичний з імпліцитним суб'єктом інфінітивної дії PRO і контролює його, тобто наявний суб'єктний контроль. Але це не означає, що екс-президент сам має мету, яка виражена в ПІК. Можлива також інтерпретація, що це мета інших осіб.

У прикладі (9) імпліцитний суб'єкт ПІК PRO прагне описаної мети (*zu unterhalten und zu moralisieren*), але водночас не є суб'єктом матричного речення. Отже, суб'єктний контроль виключається. Якщо в контексті немає вказівки на імпліцитний суб'єкт, то його розуміють як загальновідомий *man*-суб'єкт. У такому разі йдеться про *арбітрарний контроль*.

В активних реченнях суб'єкт-істота матричного речення контролює суб'єкт інфінітивної дії ПІК, у пасивних – об'єкт матричного речення контролює суб'єкт інфінітивної дії ПІК (9), отже, характеризується *об'єктним контролем*:

(9) *Ein ganzes Bündel von Milliarden-Paketen wurde durch das Parlament gepaukt, um der Finanz- und Wirtschaftskrise Herr zu werden* [Die Zeit, 06.09.2015].

Пасивізована NP (*ein ganzes Bündel*) займає позицію суб'єкта дії, але семантична роль, надана матричним дієсловом V (*pauken*), залишається такою ж, якою вона була б, коли NP (*ein ganzes Bündel*) займала позицію об'єкта, тобто пацієнса дії. При транзитивних дієсловах пасивізації зазвичай піддається їхній внутрішній аргумент із семантичною роллю пацієнса (*ein ganzes Bündel*), який згодом займає позицію суб'єкта дії та набуває називного відмінку. Аналіз аргументної дистрибуції пасивізованого транзитивного дієслова (*pauken*) засвідчує наявність трьох його аргументів, один з яких – агенс дії (*das Parlament*), який має статус зовнішнього аргумента. Решта два аргументи – це пасивізований об'єкт дії NP (*ein Bündel*) із семантичною роллю пацієнса й інфінітивний комплемент (*um der Finanz – und Wirtschaftskrise Herr zu werden*) у семантичній позиції мети. Очевидно, що імпліцитний суб'єкт інфінітивної дії контролюється непрямим об'єктом дії NP (*das Parlament*), який займає позицію суб'єкта дії, через пасивізацію не змінює статусу речення як такого, якому притаманний *об'єктний контроль*.

Для ПІК *um + zu + інфінітив* у функції мети характерне вживання бенефактивних дієслів (*schicken, bringen, senden*) у матричному реченні. [Drosdowski, 1995, с. 776]. У такому разі імпліцитний суб'єкт ПІК контролюється об'єктом-істотою матричного речення, отже, речення характеризується *об'єктним контролем* (10):

(10) *Für einen seiner Tests schickte er einen Kollegen als Nikolaus verkleidet in eine Bank, um dort USB-Sticks zu erbeuten* [Die Zeit, 04.12.2017, № 50].

Семантичну роль агенса дії матричного дієслова (*schickte*) виконує NP (*er*), що виступає як зовнішній аргумент. Другим елементом аргумент-

ної дистрибуції є об'єкт дії NP (*einen Kollegen*) зі статусом внутрішнього аргументу матричного дієслова. В інфінітивній клаузі (*um dort USB-Sticks zu erbeuten*) суб'єкт дії залишається експліцитно невираженим, але контролюється об'єктом дії матричного речення NP (*einen Kollegen*) і виступає зовнішнім аргументом інфінітива. Отже, об'єкт дії матричного дієслова одночасно виступає внутрішнім аргументом матричного дієслова та зовнішнім аргументом інфінітива.

ПІК *um + zu + інфінітив* із модальними дієсловами характеризується їхньою нерівномірністю. У проаналізованих нами ПІК частотність вживання модальних дієслів у ПІК виглядає так: *können* – 70,4%, *wollen* – 4,3%, *müssen* – 8,8%, *lassen* – 14,4%, *dürfen* – 2,1%, модальні дієслова *sollen, mögen* не вживаються. У глибинній конструкції модальні дієслова можуть елімінуватися.

(11) *Er gab mir Geld, um mitzufahren.*

Er gab mir Geld, um mitfahren zu können.

Er gab mir Geld, um mitfahren zu dürfen.

Тематичну модель ПІК *um + zu + інфінітив* у функції мети можна зобразити так: ціленаправлена модель дії [діяч / агенс: тематичний суб'єкт], [дія], [мета *um + zu + інфінітив*]. У даній моделі йдеться про рольову семантику дії.

Поруч із класичними ПІК *um + zu + інфінітив* у функції мети, фінальними підрядними клаузами із комплементаризатором *damit* існують також інші прийменникові групи (далі – PP), які виражають мету: [прийменник *mit, in, auf* + номінальний предикат [Absicht, Vorhaben, Zweck] + *zu + інфінітив*]. Ці PP функціонують так само, як і ПІК *um + zu + інфінітив*.

Виділяють 4 підкласи номінальних предикатів:

1) цільові – *Ziel, Zweck*:

(13) *Reisende mit Ziel Besucherzentrum, Verwaltungsbereich zu besuchen, bitte steigen Sie hier aus* [Die Zeit, 12.04.2016];

2) візуальні – *Aussicht, Perspektive*:

(14) *Das ist nicht geringschätzig gemeint, weil jene Aufnahmen auch dazu führen, weiter zu sehen, in Perspektiven zu denken* [Die Zeit, 12.04.2016];

3) інтенційні – *Absicht, Plan*:

(15) *Das Geordnete mit Absicht zu verwirren braucht Zeit* [Die Zeit, 12.04.2016];

4) чуттєві – *Wunsch, Hoffnung*:

(16) *Aber nicht die Eltern mit ihrem Wunsch zu arbeiten seien vom Gesetzgeschützt, sondern die Kinde und ihr Anspruch auf frühkindliche Förderung* [Die Zeit, 2.0.2015].

Вищеперелічені предикати свідчать про те, яким комплексним є відношення діяча до семан-

тики самої дії. Фінальність тут трактується як пояснення, обґрунтування на основі проспективного бачення, на основі здатності людини визначити дію через мету. Мета розглядається в рамках запланованого проекту і як проспективний намір.

Висновки і пропозиції. Отже, якщо в матричному реченні відсутні маркери необхідності або достатності, то ПИК *um + zu + інфінітив* має значення мети. У такій ПИК мета розглядається як бажана / небажана. ПИК *um + zu + інфінітив* у функції мети можна розгорнути у фінальні підрядні клаузи із комплементаризером *damit*. Комп-

лементаризер *damit* полісемантичний та характеризується різносуб'єктністю в матричному та підрядному реченнях, тому не завжди можлива субституція в ПИК *um + zu + інфінітив*. Фінальні ПИК вживаються після агентивних дієслів та прикметників, бенефактивних дієслів. Імплицитний суб'єкт у таких конструкціях – це завжди істота. Для фінальних ПИК характерний суб'єктний, об'єктний та арбітрарний контроль. Найбільш вживане в ПИК *um + zu + інфінітив* модальне дієслово *können*, частотність вживання якого становить 70%, натомість модальні дієслова *wollen, sollen, dürfen* у ПИК елімінуються.

Список літератури:

1. Долгополова Л. Становлення і розвиток інфінітива у німецькій мові (VIII – XX ст.) : дис. ... докт. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2010. 432 с.
2. Нодь В. Розвиток абсолютної конструкції в англійській мові (XII – XIX ст.) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2005. 227 с.
3. Снісаренко І. Інфінітивна конструкція із прийменником *for* у середньоанглійській мові: семантика та функціонування : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. Київ, 2002. 247 с.
4. Тестелец Я. Введение в общий синтаксис. Москва, 2001. 797 с.
5. Berner W. Finalität: Menschliches Handeln ist immer zielgerichtet. URL: www.umsetzungsberatung.de/psychologie/finalitaet.php (дата звернення: 27.03.2019).
6. Gross G., Prandi M. La finalité. Fondements conceptuels et genèse linguistique. De Boeck Duculot, 2004. 284 p.
7. Helbig G., Buscha J. Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Berlin, München: Langenscheidt, 2001. 654 S.
8. Krauß S. Infinitivkonstruktionen im Deutschen. Syntaktische und semantische Untersuchungen. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2008. 123 S.
9. Radford A. Syntax: A Minimalist Introduction. New York : Cambridge University Press, 1997. 323 p.
10. Zifonun G., Hoffmann L., Strecker B. Grammatik der deutschen Sprache. Band 2 und 3. Berlin ; New York : Walter de Gruyter, 1997. 2569 S.

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРЕДЛОЖНЫХ ИНФИНИТИВНЫХ КОНСТРУКЦИЙ *UM + ZU + ИНФИНИТИВ* В ФУНКЦИИ ЦЕЛИ В СОВРЕМЕННОМ НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье рассматриваются предложные инфинитивные конструкции *um + zu + инфинитив* для выражения цели, возможности их субституции с помощью подчиненных клауз с комплементаризерами *wenn* и *damit*. Исследуются типы контроля имплицитного субъекта ПИК в активных и пассивных структурах, возможности употребления модальных глаголов, их частотность и элиминация.

Ключевые слова: ПИК, субституция, комплементаризер, субъектный контроль, объектный контроль, арбитрарный контроль.

PECULIARITIES OF FUNCTIONING OF THE PREPOSITIONAL INFINITIVE CONSTRUCTIONS *UM + ZU + INFINITIVE* IN PURPOSE FUNCTION IN MODERN GERMAN LANGUAGE

The article is devoted to the peculiarities of functioning of the prepositional infinitive construction *um + zu + infinitive* in order to express purpose, their substitution by means of subordinate clauses with complementizers *wenn* and *damit*. Attention focuses on the types of control of an implicit PIC subject in active and passive structures as well as on the possibility of using modal verbs, their frequency and elimination.

Key words: PIC, substitution, complementizer, subject control, object control, arbitrary control.

Смаглій В. М.

Одеський національний морський університет

АНАЛІЗ ВЕРБАЛІЗОВАНОГО КОНЦЕПТУ *WORD/LANGUAGE/SPEECH* КРИЗЬ ПРИЗМУ ТЕМАТИЧНИХ ГРУП СЕКТОРА КОМУНІКАЦІЇ

У статті розглядаються тематичні групи сектора комунікації. Цей сектор є першим за нашою класифікацією для аналізу вербалізованого концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH. У статті приділяємо особливу увагу деяким тематичним групам, а саме публічній комунікації, інституційним зібранням, типам комунікації за кількістю учасників. Порівнюємо наведені тематичні групи з тими, що були досліджені раніше. Завершуємо огляд першого сектора медіальної зони вербалізованого поля концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH та констатуємо, що в цьому секторі зібрано лексикографічно зареєстровані номінативні одиниці зі спільною для них семантемою «комунікація».

Ключові слова: лексема, комунікація, етимологія, одиниці мови, дефініційний аналіз, ілюктивні цілі.

Постановка проблеми. Розпочинаємо дослідження вербалізованого комплексного концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH з аналізу ядерних зон кожного з трьох конститuentів зазначеного комплексного концепту.

Аналіз останніх досліджень. Починаючи наукові пошуки, звернемося до витоків лексичної семантики одного з трьох ядерних компонентів поля, а саме до лексеми *word*. Спираючись на тезу, висловлену Ю. О. Карпенком щодо того, що кожне мовне явище має свою історію (діахронію) і своє місце в системі мови (синхронію) [1, с. 77], розглянемо насамперед діахронічну площину досліджуваної одиниці. Для цього мусимо заглибитися в доісторичні шари функціонування мови як засобу спілкування. М. П. Кочерган пише: «Можна припустити, що в 2–3 тисячоліттях до н. е. існувала спільна мова-основа (індоєвропейська прамова)» [2, с. 61]. Англійська мова є одним із багатьох нащадків цієї прамови. Її лексикон являє собою складне мереживо мовних одиниць, що потрапили в сучасну англійську мову довгими та звивистими шляхами.

Як показало дослідження вербального поля комплексного концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH, його ядерна зона складається із 42 семем полісемантичних ядерних лексем *word, language, speech, to speak*. Дефініційний аналіз (першого, другого, іноді третього ступеня глибини) усіх семем дав змогу отримати лексико-семантичний вимір ядерної зони вербального поля. Сукупність дефініційних ознак було оброблено таким чином,

щоб виокремилися семи, з яких складаються лексичні значення семем. Загалом змістовий шар ядерної зони поля складається зі 161 семи. У різних комбінаціях ці семи містять інформацію про змістові складники ядерної зони поля: про АКТАНТИВ (агенса й пацієнса) дії МОВЛЕННЯ та продукту цієї дії, про дуалізм мовних феноменів (єдність форми й змісту), про СІРКОНСТАНТИ (способи й цілі) дії.

Постановка завдання. Проаналізувавши ядерну зону досліджуваного концепту, перейдемо до більш осяжної й диверсифікованої зони його вербалізованого поля. До складу медіальної зони включаємо лексикографічно зареєстровані іменні лексеми із семантичним компонентом *мова, мовлення, комунікація*. За тематичним принципом зібраний матеріал розподіляємо на 10 секторів. У спадному за частотністю порядку ці сектори є такими: *комунікація, мовні одиниці, текст, мовознавство, афоризм, стиль, граматики, мова/діалект/жаргон, мовець, вимова*.

Виклад основного матеріалу. Сектор «*комунікація*» медіальної зони поля є найбільш чисельним за кількістю включених до нього лексем, яких налічуємо близько 250 одиниць. Своєю чергою ця підвибірка підлягає подальшому тематичному групуванню.

1. Тематична група «*види комунікативної діяльності*» охоплює номінації таких дій людини, як читання, писання, декламація тощо. Група *говоріння* вже аналізувалася раніше в ядерній зоні в сегменті *speech/to speak*.

2. Тематична група «комунікація для обміну інформацією» є такою ж чисельною, як попередня. Насамперед до неї входять загальні за значенням лексеми, що називають процес спілкування як такого.

3. Тематична група «оприлюднення думок і суджень» об'єднує лексикографічні одиниці з двома провідними семантемами – *декларувати* і *виражати*. У попередній тематичній групі (2) домінувала семантема *обмінюватися інформацією*, що передбачало двосторонню взаємодію комунікантів. У цій групі зібрані одиниці, семантика яких сконцентрована на дії одного з учасників комунікативної події, того, хто бажає вивести назовні, прояснити свої думки й судження. Про це свідчить насамперед етимологічний аналіз провідних лексем.

4. Тематична група «комунікативні дії з різними ілюктивними цілями» охоплює велику кількість вербальних одиниць, які номінують накази, прохання, обіцянки, поради та називають такі дії, як вербальні конфлікти, прокляття чи, навпаки, звеличання. До цієї групи включені номінації публічного спілкування, а також брехливої та розважальної комунікації.

5. Тематична група «публічна комунікація» є секторальною проекцією ядерної зони досліджуваного номінативного поля, зокрема, його складника «ядро номінативного поля концепту SPEECH». В іншому дослідженні ми вже розглядали семантичну структуру лексеми *speech*, у тому числі IV семему *speech*, що дефінується як [a formal address or discourse delivered to an audience; expression of ideas by someone who is speaking in front of a group of people] та містить семи *публічність*, *офіційність*, *промова*. Відповідні семи виявляємо також у конститuentaх досліджуваного сектора «*комунікація*» в медіальній зоні номінативного поля.

Найзагальнішою в цій тематичній групі є лексична одиниця *address*, яка дефінується таким чином: a formal communication, esp. a prepared speech delivered to a special audience. Залежно від цільової настанови така комунікація отримує різні назви. Промова, що націлена на *навчання* слухачів, номінується лексемою *lecture* [a discourse given before an audience for instruction; educational talk to an audience, esp. one of students in a university]. *Моралізування* мовця реалізується в публічній комунікації, що має форму іменника *homily* [a lecture or discourse on a moral theme]; у більш вузькому значенні *homily* – це *релігійний* дискурс такого ж спрямування [a religious discourse which

is intended for spiritual edification] ← *edification* [the moral instruction or improvement of someone].

Загальнодидактичне спрямування промови позначається семемою лексеми *sermon* [speech on conduct or duty], яка є похідною від основної семеми зі значенням *релігійна промова* [a talk on religious or moral subject given during a church service].

Публічне *звеличання* відбувається в панегірику *panegyric* [a eulogistic oration; a public speech in praise of smb or smth]; *надихання* слухачів на *спільність* дій – такою є ціль так званого ключового звернення *keynote address/speech* [an address designed to present the issues of primary interest to an assembly and to arouse unity and enthusiasm]; *привітальне* слово, звернене до публіки, позначається номінативною одиницею *salutary* [an opening or welcoming address; an address of greeting].

Квалітативні дефініційні ознаки присутні в тлумаченні лексеми *oratory* [public speaking that is characterized by the use of stock phrases and that appeal chiefly to emotions; public speaking marked by the use of overflowed rhetoric], а також у лексемі *declamation* [a vehement oratory] ← *to declaim* [to speak pompously or bombastically]. Дефініційний аналіз свідчить про те, що пишномовність і надмірна емоційність публічного мовлення – це, вочевидь, негативно оцінені характеристики комунікативної діяльності. Загалом тематична група налічує майже десяток номінативних одиниць.

6. Тематична група «інституційні зібрання». Цікавими є результати етимологічного аналізу ключових лексем цієї тематичної групи, до яких відносимо лексеми *meeting, conference, council, symposium, seminar*. Більшість із них відсилають до ідеї зібрання, *кликання докупи*.

Іменник *meeting* [an assembly of people for formal discussion] через дієслово *to meet* походить від давньоанглійського *metan* [come upon], спорідненого з *mot* [assembly] і *motian* [to converse].

Іменник *conference* [a formal meeting for discussion] через дієслово *to confer* бере початок від латинського *conferre* [to bring together], схожа також етимологія іменника *council* [assembly for discussion], який через давньофранцузьку мову виходить до латинського *concilium* [convocation, assembly] = *com-* + *calare* [together + call, summon].

Звивисті шляхи історичного буття слова з давніх часів і дотепер демонструють зсуви в значенні іменника *symposium* [meeting for discussion], який ще в XVI ст. в англійській мові означав [drinking party], тобто *пятика*, *гулянка з вживанням алкоголю*. В англійську мову слово

symposium увійшло через латинську мову як запозичення з грецької мови: Gr *sumposion* від *sumpotes* [fellow drinker] = *sum-* [together] + *potes* [drinker]. У будь-якому разі ідея *разом* (together) присутня також у цьому слові.

Відхиляються від цієї «етимологічної тенденції» декілька слів загальної семантики з аналізованої тематичної групи, наприклад: іменник *seminar* [a conference or other meeting for discussion], який бере початок у латинській мові: *seminarium* [seed plot], тобто ділянка, де пророщують насіння; іменник *roundtable* [a conference for discussion], який є дериватом від *Round Table* [the table at which King Arthur and his knights sat so that none should have precedence].

Окрему підгрупу становлять номінації публічних зібрань, на яких в обговоренні різних проблем беруть участь певні дефініційно означені сторони: теологи – *colloquy* [gathering for discussion of theological questions], науковці – *colloquium* [an academic seminar], експерти – *forum* [a public meeting involving a discussion usually among experts], окремі групи учасників – *confab* [a meeting or conference of a particular group].

У цій підгрупі варто вказати на етимологію двох одиниць. Іменник *powwow* [a conference or meeting for discussion, esp. among friends or colleagues] є запозиченням із мови індіанського племені Narragansett *powah* [magician]. Історія його проникнення в англійську мову пов'язана із завоюванням американськими переселенцями індіанських територій у XVII ст. Культура американських індіанців передбачала святкові зібрання членів племені з танцями, піснями, напевно, і за участю шаманів. Саме у відповідному значенні була запозичена назва такого зібрання в англійську мову: основна семема лексеми *powwow* дефінується як [a North American Indian ceremony involving feasting, singing and dancing], подальша семантична деривація привела до появи семеми *powwow* у значенні *зібрання колег для участі в дискусії*.

Метонімічна транспозиція лежить в основі іншої одиниці цієї підгрупи: розмовна одиниця *scull session* [a meeting of executives or advisers for discussing strategy or policy, or the interchange of ideas or information] номінує зібрання обізнаних людей для «мозкового штурму». Семантична деривація базується на синекдосі: череп, голова (*scull*) = розумна, знаюча людина як учасник обміну думок (*session*).

Загалом багато номінацій входять до тематичної групи «інституційні зібрання».

7. Тематична група «типи комунікації за кількістю учасників». За кількісним параметром комунікація членується на три типи: таку, у якій бере активну участь один мовець; таку, у якій беруть активну участь два мовці; таку, у якій беруть активну участь більше мовців. Відповідні назви кожного типу відбиті в номінаціях *monologue*, *dialogue* та *polylogue*. Найдавніша за терміном функціонування в англійській мові лексема *dialogue* (з XIII ст.), лексема *monologue* увійшла в англійську мову 250 років потому (середина XVI ст.), а ще через два з половиною сторіччя з'явилася лексема *polylogue* (кінець XIX ст.).

Звернімося до етимологічного аналізу відповідних лексичних одиниць. Усі вони походять від грецького *logos* [word]. Лексема *dialogue* запозичена через давньофранцузьку мову й латину з грецької та має своїм етимомом *dialogos*, *dialegethai* [to converse] = *dia-* [through] + *legain* [to speak]. Отже, сучасне тлумачення морфеми *dia-* в слові *dialogue* як *два* не відповідає дійсності, хоча дефініція лексеми *dialogue* включає, зокрема, саме цей смисловий компонент [a conversation between two or more persons]. Вважаємо, що при цьому варто насамперед звернути увагу на дефініційну ознаку [conversation], відповідний іменник *conversation* через дієслово *to converse* відсилає до латинського слова *conversari* [keep company with] – гуртуватися. Таким чином, діалог – це спілкування *в гурті*, при цьому не релевантно, скільки осіб входять до гурту. Саме таке спілкування було історично початковим у людській комунікації. Тому не дивно, що іменник *dialogue* є найстарішим в аналізованій групі.

Друга семема цієї лексеми позначає діалог як літературний феномен [a written composition in which two or more characters are represented as conversing; a literary work written in the form of a conversation].

Лексема *monologue* потрапила в англійську мову з французької (а туди – з грецької: Gr *monologos* [speaking alone]) і має чітку смислову віднесеність до одноосібної комунікативної діяльності мовця. Згідно з порядком розташування окремих семем у словниковій тлумачній статті головної семемою лексеми *monologue* є семема зі значенням *монологічне акторське/персональне мовлення* [a long speech by one actor in a play or film; a lengthy, uninterrupted speech by a single character, as in film or novel], різновидом якої є значення *естрадний жанр stand-up*, тобто монолог як виступ гумориста [the routine of a stand-up comic; a continuous series of jokes or comic stories delivered

by one comedian] ← *routine* [a set sequence in a performance, such as comedy act], артистичний номер, виступ артиста.

Інша семема *monologue* називає різновид літературного твору [a literary composition in monologue form]. Вочевидь, ця семема протиставлена семемі *dialogue* [literary work written in the form of a conversation], про яку йшлося вище.

Лише третьою за порядком подання в словникових статтях іде семема *monologue*, яка номінує не зображене (акторське) мовлення чи літературну форму мовлення, а реальне спілкування людини [a long speech monopolizing conversation]. Наявність дефініційної ознаки [monopolizing] свідчить про негативну оцінку такої моделі комунікативної поведінки в межах бесіди. Нагадаємо, що бесіда передбачає насамперед *обмін* думками *між двома чи більше комунікантами*, про це свідчить значення лексеми *conversation* [talk between two or more people in which news and ideas are exchanged]. Порухення такої кооперативної комунікативної моделі та узурпація мовленнєвої діяльності не схвалюється соціумом.

Позбавлена будь-якої оцінки інша номінативна одиниця цієї тематичної групи. Одноосібна аутокомунікативна діяльність позначається також лексемою *soliloquy*. Ідеться про мовлення, звернене до самого себе [the act of talking to oneself; speaking one's thoughts aloud when by oneself or regardless of any hearers]. Художнє (акторське) відтворення такої комунікативної дії відбите в семемі *soliloquy* [a monologue in which a character in a drama talks to himself or herself or reveals his or her thoughts when alone or unaware of the presence of other characters].

Відносно недавно (наприкінці XIX ст.) англійський вокабуляр поповнився лексичною одиницею *polylogue* [a discussion involving more than two people]. За свідченням словників, її утворення наслідувало модель *dialogue*: from *poly-* + *logue*, after *dialogue*, Gr *poly-* from *polus* [much], *polloi* [many]. Утворення семантичних дериватів від слова *polylogue* не зафіксоване.

Таким чином, тематична група 7 «*туди комунікації за кількістю учасників*» передбачає три можливі модифікації комунікативних актів: мовлення одного комуніканта (*monologue*, *soliloquy*), спілкування двох чи більше комунікантів (*dialogue*), спілкування більше двох комунікантів (*polylogue*). Обмежена кількість денотативних ситуацій, що

підлягають номінації, корелює з невеликою варіативністю конститuentів аналізованої групи – їх загалом 4 одиниці.

Висновки і пропозиції. Завершуємо огляд першого сектора медіальної зони вербалізованого поля концепту WORD/LANGUAGE/SPEECH та нагадуємо, що в цьому секторі зібрані лексикографічно зареєстровані номінативні одиниці зі спільною для них семантемою «*комунікація*».

Загальна вибірка членується на 7 тематичних груп: 1) види комунікативної діяльності; 2) комунікація для обміну інформацією; 3) оприлюднення думок і суджень; 4) комунікативні дії з різними ілокутивними цілями; 5) публічна комунікація; 6) інституційні зібрання; 7) типи комунікації за кількістю учасників.

Склад зазначених тематичних груп за кількістю їхніх учасників та за багатством і варіативністю семантичних нюансів, згрупованих під певним тематичним дахом, звичайно, є різним. Найбільш чисельною та варіативною є тематична група 4, у якій згуртовані вісім підмножин лексичних одиниць, що номінують різні за своєю ілокуцією мовленнєві дії комунікантів (накази, прохання, рекомендації, обіцянки, оцінні висловлювання, неправдиві, конфліктні типи спілкування, спрямовану на розважання комунікацію).

Аналіз одиниць у групах 2 та 3 висвітлює головні тригери вступу в комунікацію – для оприлюднення власних думок і суджень (група 3) та для обміну інформацією з іншими учасниками (група 2).

Історичний поступ розвитку людської комунікації було висвітлено під час аналізу груп 7 та 1. Зокрема, етимологічні розвідки та дефініційний аналіз свідчать про те, що початковим було спілкування за участю декількох (двох і більше) комунікантів, і лише згодом виокремилася одноосібна комунікація (звернена до самого себе); спочатку було говоріння, згодом з'явилося письмо та разом із ним читання (спочатку «вголос», пізніше – «про себе»).

Тематичні групи 5 і 6 свідчать про вкоріненість практики публічного красномовства й інституційних зібрань людей для обговорення суспільно важливих проблем.

Вивчення аксіологічної забарвленості дефініційних тлумачень у словникових статтях дало змогу виокремити соціально схвальні або засуджувані моделі комунікативної поведінки.

Список літератури:

1. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2009. 334 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2000. 368 с.
3. Кубрякова Е. С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона. *Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира*. Москва : Наука, 1991. С. 141–172.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. Москва : Языки славянской культуры, 2004. 560 с.
5. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва : АСТ ; Восток-Запад, 2007. 314 с.
6. Теркулов В. И. Части речи и тождество номинатемы. *Человек. Язык. Культура* : сборник научных статей, посвященных 60-летию юбилею проф. В. И. Карасика. В 2 ч. 2-е изд., испр. Киев : Издательский дом Д. Бурого, 2013. Ч. 1. С. 25–31.
7. Швачко С. А. Диахроническая память слов. *Человек. Язык. Культура* : сборник научных статей, посвященных 60-летию юбилею проф. В. И. Карасика. В 2 ч. 2-е изд., испр. Киев : Издательский дом Д. Бурого, 2013. Ч. 1. С. 166–173.
8. Biber D. et al. Longman Grammar of Spoken and Written English Forword by K. Quirk. Harlow : Pearson Education Ltd, 1999. 1204 p.
9. Chafe W. Discourse, Consciousness, and Time. Chicago : University of Chicago Press, 1994. 327 p.
10. Langacker R. W. Concept, image and symbol: the cognitive basis of grammar. Berlin, 1991. 300 p.

Матеріал дослідження:

11. Online Cambridge Dictionary. URL: <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/>.
12. Online Webster Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/>.
13. Online Macmillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com/>.
14. Online Oxford Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com/>.
15. The American Heritage Dictionary of the English Language. Fifth Edition copyright 2017 by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. URL: <https://ahdictionary.com/word/search.html>.

АНАЛИЗ ВЕРБАЛИЗОВАННОГО КОНЦЕПТА *WORD/LANGUAGE/SPEECH* ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ТЕМАТИЧЕСКИХ ГРУПП СЕКТОРА КОММУНИКАЦИИ

*В статье рассматриваются тематические группы сектора коммуникации. Этот сектор является первым в нашей классификации для анализа вербализованного концепта *WORD/LANGUAGE/SPEECH*. В статье уделяем особое внимание некоторым тематическим группам, а именно публичной коммуникации, институциональным собраниям, типам коммуникации по количеству участников. Сравниваем приведенные тематические группы с теми, что были исследованы ранее. Завершаем обзор первого сектора медиальной зоны вербализованного поля концепта *WORD/LANGUAGE/SPEECH* и констатируем, что в этом секторе собраны лексикографически зарегистрированные номинативные единицы с общей для них семантемой «коммуникация».*

Ключевые слова: лексема, коммуникация, этимология, единицы языка, дефиниционный анализ, иллокутивные цели.

ANALYSIS OF THE VERBALIZED CONCEPT *WORD/LANGUAGE/SPEECH* THROUGH THE PRISM OF THE COMMUNICATION SECTOR THEMATIC GROUPS

*The article deals with the thematic groups of the communication sector. This sector is the first in our classification to analyze the verbalized concept *WORD/LANGUAGE/SPEECH*. In the article, we pay special attention to some thematic groups, namely, public communication, institutional gatherings, types of communication by the number of participants. Thematic groups that were previously investigated are compared. We conclude the review of the first sector of the medial zone of the verbalized field of the concept *WORD/LANGUAGE/SPEECH*, lexicographically registered nominating units with a common semanteme communication are collected in this sector.*

Key words: lexeme, communication, etymology, language units, definitive analysis, illocutionary goals.

УДК 811.111:003.6.079

Торговець Ю. І.

Київський університет імені Бориса Грінченка

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КВАЗИЦИТАТ У СУЧАСНИХ АНГЛОМОВНИХ ГРАФІТІ

У статті здійснено спробу розкрити особливості функціонування квазіцитат у сучасному англomовному графіті. У роботі квазіцитату розглянуто як особливий вид інтертекстуального включення, суть якого полягає у відтворенні всього прецедентного тексту або його частини у навмисно зміненому вигляді. Встановлено ряд якісних лексико-фонетичних, морфологічних, лексичних та синтаксичних трансформацій, яких зазнає прецедентний текст, що дозволило виявити нові і приховані смисли графіті.

Ключові слова: графіті, квазіцитата, прецедентний текст, трансформація.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвістичні студії все більше зосереджують свою увагу на актуальних проблемах лінгвoseміотики, а зокрема, на питаннях взаємодії іконічної знакової системи з вербальною, співвідношенні словесного (вербального) та іконічного (невербального) компонентів. Значної актуальності у цьому контексті набуває вивчення графіті як специфічного типу креолізованого тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основну низку досліджень графіті становлять праці з культурології (В. Штепа, Н. Комарова;), історії (В. Нахапетян), мистецтвознавства (Н. Цигіна, Н. Галавур) та соціології (З. Кайс-Красовська, О. Грицок). Власне мовознавчі розвідки представлені поодинокими дослідженнями мовних та мовленнєвих (О. Євдокімова, І. Тюкаєва, Л. Ласіца, Н. Степанова), семіотичних (Н. Стрєнева, К. Белоусов) та прагматичних (А. Демін, В. Кашкін) його особливостей. Отже, як бачимо, попри наявність певних розвідок щодо історії становлення графіті та особливостей його функціонування у різних субкультурах, комплексне виявлення лінгвістичних та прагматичних особливостей на сучасному етапі розвитку графіті не отримало належного висвітлення.

Поряд з відносною недослідженістю лінгвістичної природи графіті, відкритим залишається питання визначення самого поняття. В Академічному тлумачному словнику української мови графіті визначається як «стародавні написи й малюнки різного змісту, зроблені гострими предметами на посудинах, стінах споруд тощо» [1], що значно відрізняється від сучасного розуміння

феномену, який тлумачиться радше як форма вандалізму (З. Красовська, З. Кайс, О. Приємко), ніж мистецтва. Це пояснюється віковою історією графіті і трансформаціями, яких воно зазнало у ході свого історичного розвитку.

Так, Є. Бажкова, М. Лур'є та К. Шумов зазначають, що слово «графіті» походить від італійського «grafficare» – дряпати (дослівно «надряпані»). Спершу так називали одну з технік настінного малярства. Пізніше цим словом скористалися археологи, використовуючи його як загальний термін на означення всіх видів випадкових написів і малюнків на стінах будинків. Нині це поняття розширило свої межі: під графіті розуміють будь-які неофіційні публічні тексти, разом із сучасними [2]. Причому це не тільки вуличні настінні написи, а й тексти та зображення, що залишаються на стінах різних приміщень, на меблях навчальних закладів, на сторінках бібліотечних книг [3, с. 119].

Кембриджський словник пропонує наступне визначення графіті – слова або малюнки, особливо гумористичного, грубого або політичного характеру, намальовані в громадських місцях [5] (*переклад наш – Т.Ю.*). В Енциклопедії «Британіка» подано тлумачення поняття, яке, на нашу думку, розкриває його сучасне розуміння: «графіті – форма візуальної комунікації, зазвичай незаконна, яка включає несанкціоноване нанесення малюнків або надписів у громадських місцях людиною або групою людей» [6] (*переклад наш – Т.Ю.*).

Варто зазначити, що графіті – феномен масової культури і часто з'являються в періоди заго-стрєння та актуалізації того чи іншого соціаль-

ного або політичного питання. Таким чином, графіті стають голосом народу, формою його волевиявлення, протестом. Знаковим є той факт, що зазвичай автори графіті анонімні або користуються псевдонімом, що зумовлено несанкціонованим характером цього типу комунікації, який несе за собою штраф або інші форми покарання.

Як вважають дослідники, графітістами керує бажання спілкуватися з навколишнім світом і бути почутими. Тому, безперечно, окрім функції самовираження, доміантною функцією подібних написів є комунікативна. Російський дослідник графіті М. Лур'є виділяє два види подібної комунікативної системи: інтраграфітійний (діалог між носіями графіті культури) і екстраграфітійний (діалог з «зовнішнім», офіційним світом) [3, с. 119].

Отже, основними ознаками сучасного графіті є наявність вербального/невербального компонентів або їх поєднання (креолізація), незаконний характер, виконання у громадських місцях, де вони стають доступними широкій громадськості, і комунікативна функція, адже графіті – це форма комунікації, яка має власну знакову систему та код. Основним завданням сучасної лінгвістики є декодування повідомлення, закладеного в графіті.

Оскільки автор графітіст обмежений у часі (щоб не потрапити за ґрати необхідно дуже швидко намалювати графіті) і просторово (полотном для малювання виступають стіни будинків або інші громадські місця), особливо актуальним для лаконічного викладення думок і донесення важливої інформації стає використання квазіцитат. Своєю чергою функціонування різного виду інтертекстуальних включень вважається одним із найбільш популярних способів підвищення експресії, завдяки чому автор наповнює свій твір необхідним змістом і посилює закладений в ньому смисл.

У нашій статті квазіцитата визначається як особливий вид інтертекстуального включення, суть якого полягає у відтворенні всього прецедентного тексту або його частини у навмисно зміненому вигляді [4]. Таким чином, текст-джерело підлягає багаточисленним якісним і кількісним трансформаціям.

Постановка завдання. Мета нашої статті полягає у встановленні особливостей функціонування квазіцитат у сучасних англійських креолізованих графіті шляхом виявлення якісних трансформацій прецедентних текстів та розкриття їх нових смислів.

Виклад основного матеріалу. У ході аналізу квазіцитат, представлених у креолізованих англо-

мовних графіті, нами було виявлено низку якісних трансформацій прецедентних текстів. Перед тим, як перейти до безпосереднього розгляду трансформацій, ми вважаємо за необхідне зазначити, що всі прецедентні тексти, які послуговували основою для створення квазіцитат, належать до релігійної, побутової або фольклорної сфери, до загальнолюдських або регіональних фонових знань, є відомими пересічному представнику британської лінгвокультури, що своєю чергою уможливило адекватне декодування прихованих смислів графіті. Також повне розуміння закладеної інформації стає можливим лише за умови залучення до процесу аналізу як вербального, так і невербального (іконічного) складника графіті.

Лексико-фонетична трансформація

У наведеному прикладі можна спостерігати відсилання до прецедентного тексту, яким виступає рядок з молитви “Отче наш” (“*Lord's prayer*”): “*Give us this day our daily bread* > *Give us your daily bread!*” Текст-джерело зазнало двох трансформацій: 1) кількісної – скорочення компонентного складу шляхом вилучення фрази *this day*; 2) та якісної – лексико-фонетичної – заміни присвійного займенника *our* в тексті-джерелі на *your* в тексті-трансформі. Для повного розуміння квазіцитати необхідно розкрити традиційне біблійське значення рядка, яке полягає у милості господній, у наданні як фізичної (розумової), так і духовної їжі, задоволенні усіх потреб тих, хто вірить і просить (молиться). Знаковим, на нашу думку, є функціонування у квазіцитаті присвійного займенника *your*. Якщо у тексті молитви *bread* означає їжу духовну і фізичну, яку ми заслужили (*our*), то у квазіцитаті вимагають (на що вказує імперативний, кличний характер речення) їжу інших (*your*). Таким чином, виникає опозиція «ми – ви», а молитва і благання прецедентного тексту змінюється на вимогу у тексті-трансформі. Ця думка підтверджується іконічною частиною графіті, де зображено чайку, яка тра-

диційно вважається мешканцем морських узбереж, що постійно шукає і краде їжу у відпочивальників. Існує навіть вираз: “*Seagulls search for food as a lover searches for his sweetheart at night*”, який підкреслює цю рису птаха.

У наступному графіті функціонує квазіцитата на всесвітньо відомий тематичний парк розваг *Disneyland*, який був створений у 1955 році і в якому відтворено світ мультфільмів і казок. Квазіцитата *Dismaland*, утворена шляхом лексико-фонетичної трансформації, призводить до переосмислення класичного уявлення про парк розваг і перетворює його на парк антирозваг, оскільки *dismal* означає «похмурий, сумний». Друга вербальна частина графіті (*Life isn't always a fairytale*) доповнює і підтверджує попереднє повідомлення про те, що життя – не завжди казка, в ньому трапляються і прикrostі, і невдачі.

Квазіцитата *LIE LIE LAND* утворена шляхом лексико-фонетичної трансформації фрази *La La*

Land. Прецедентний текст є сумішшю двох джерел 1) ідіоми а *La La Land*, яка в англomовній культурі означає мрійливий стан, коли людина живе у країні своїх мрій, тобто є відірваною від реальності; 2) однойменного американського музичного фільму «Ла-ла Ленд», сюжет якого розгортається довкола закоханого джазового піаніста Себастьяна і актриси Мії, які проживають в Лос-Анджелесі і переслідують свої мрії. Лексична трансформація супроводжується семантичною: країна мрій перетворюється на країну брехунів, де громадян обманюють, а вони того або не помічають, або не хочуть помічати і продовжують жити, роблячи вигляд, що їх все влаштовує.

Морфологічна трансформація

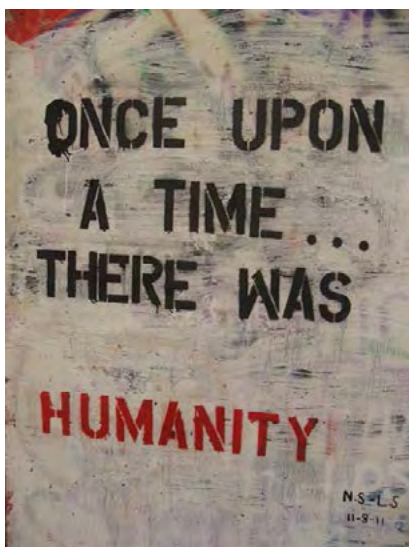
У наведеному прикладі можна спостерігати квазіцитату на рядок з молитви “*Отче наш*” (“*Lord’s prayer*”): “*Forgive us our trespasses*”, який трансформовано у квазіцитату: “*Forgive us our trespassing*”. Єдина трансформація, якої зазнав рядок, це заміна закінчення *-es* в тексті-джерелі на *-ing* в тексті-трансформі, що призвело до заміни іменника *trespasses* на дієслово *trespassing*. Таким чином, в тексті-джерелі лексема *trespasses* є архаїзмом і використовується в релігійній сфері як синонім лексемам *sin* або *offence* (гріх або образа). В тексті-трансформі *trespassing* є герундіальною формою дієслова *to trespass*, що означає “*to go on someone’s land without their permission*”, порушувати чиєсь право володіння. Повноцінно зрозуміти морфологічну трансформацію наведеної квазіцитати можна, залучивши до процесу декодування іконічну (невербальну) частину графіті. На малюнку зображено дитину-імігранта, яка просить вибачення у жителів країни, до якої вона з сім’єю приїхала. Хлопчик стоїть на колінах, склавши руки у молитві, – це вказує на його сповідання у гріху (*trespassing*) і прохання змилюватися над ним.

Лексична трансформація

У наведеному прикладі спостерігаємо квазі-цитату на релігійну фразу “*I pray for you!*”, яка шляхом лексичної трансформації, а саме заміни компонента *pray* на *spray*, трансформується в “*I spray for you!*”. Поєднання іконічного та вербального компонентів графіті дозволило повністю розкрити нову семантику фрази. Автор графіті малює його для/за своїх сучасників та однодумців, бере на себе сміливість відкрито висловлювати і доносити до громадськості думки народу з приводу соціальної та політичної ситуації в країні.

В наступному аналізованому прикладі можна побачити фольклорну квазіцитату, оскільки фраза “*Once upon a time there (was/were/lived)...*” є традиційним початком англійської казки, де зазвичай йдеться про короля, подружжя, чоловіка або жінку, які є основними дійовими особами. В тексті-трансформі автор графіті використовує ефект «невиправданого очікування», оскільки читаючи першу частину фрази (*Once upon a time*), адресант прогнозовано передбачає одне з її традиційних продовжень (*there was a king, there lived*

a farmer ...), проте квазіцитата замінює очікуване продовження фрази на “... *there was humanity*”, тобто передбачувані дійові особи замінюються абстрактними поняттям – людяність. Шляхом лексичної трансформації і використання лексеми *humanity* у казковому контексті автор графіті вказує на деградацію моральних цінностей людей, втрату того, що робить їх людьми. Людяність – це легенда, казка, те, чого в сучасному жорстокому світі вже не існує.

У наступному прикладі графіті текстом-джерелом виступає назва гімну Великої Британії “*God Save the Queen*”, яку графітіст перетворює на квазіцитату “*God Save the People*”, що створюється шляхом лексичної заміни компонента *queen* на *people*. У результаті декодування графіті акценти зміщуються з королеви на звичайних людей, народ (*the people*) і необхідність їх захистити, зберегти. Особливої уваги заслуговує і фігура самої королеви, оскільки саме вона зображена на іконічній частині креолізованого тексту. Вона виступає автором фрази, а отже, має бути гарантом добробуту і злагоди своїх громадян.

Розглянемо наступний приклад квазіцитати побутового характеру. Прецедентним текстом виступає стандартна фраза з інструкції техніки безпеки у разі надзвичайної ситуації: “*In case of emergency break glass*”. Квазіцитата “*In case of war break glass*” утворюється шляхом лексичної заміни слова *emergency* на слово *war*. Декодування і розкриття прихованого смислу квазіцитати можливо лише за умови аналізу невербального компоненту. Білий голуб, який несе у дзьобі оливкову гілку, з 1949 року після проведення у Парижі та

Празі Конгресу прихильників миру став символом миру. Автор графіті передає своїм сучасникам повідомлення: єдиний вихід припинити війну – відновити мир. Наведене графіті – своєрідний заклик автора до миру і вирішення всіх конфліктів мирним шляхом.

Синтаксична трансформація

А цей приклад є квазіцитатою класичної заставки на екрані комп'ютера, коли відсутній зв'язок з Інтернетом, або сталася якась помилка.

Текст-джерело:

No Internet

Try:

- *Turning off aeroplane mode*
- *Turning on mobile data or Wi-Fi*
- *Checking the signal in your area*

За допомогою синтаксичної трансформації текст-джерело перетворюється на ряд директивних мовленнєвих актів, які мають характер поради, подекуди навіть інструкції (*Try: Don't panic / Look around / Interact with reality*). Графіті розкриває проблему сучасної залежності молодих

людей від Інтернету та його ресурсів. Для багатьох людей відсутність Інтернету – трагедія, катастрофа, оскільки вони майже все життя проводять в режимі онлайн, автор графіті не лише порушує цю проблему, але й пропонує можливі шляхи її вирішення (*look around, interact with reality*): необхідно просто подивитися довкола і повернутися до реального життя, тобто життя в режимі офлайн.

Висновки і пропозиції. Аналіз квазіцитат, які функціонують у сучасних англійських графіті, показав, що вони здебільшого стосуються сфери релігії, фольклору та побуту. Важливо зазначити, що прецедентні тексти, які виступають джерелом квазіцитат, є універсальними або загальновідомими і входять до сфери фонових знань типового представника англійської лінгвокультурної традиції, тому тексти-трансформи не викликають складностей під час декодування і розкриття прихованих смислів. У процесі творення квазіцитат прецедентні тексти зазнають якісних трансформацій, а саме: лексико-фонетичних, морфологічних, лексичних та синтаксичних, з переважцією лексичних.

Список літератури:

1. Академічний тлумачний словник. Графіті. URL: <http://sum.in.ua/s/ghraffiti> (дата звернення: 13.02.2019).
2. Бажкова Є., Лур'є М., Шумов К. Міські графіті. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2005. № 38. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n38texts/graffiti.htm> (дата звернення: 10.02.2019).
3. Современный городской фольклор : метод. указания и ил. материал по проведению фольк. практики студентов I курса филол. фак. ; сост.: О. В. Приемко [и др.]. Минск : БГУ, 2014. 128 с.
4. Чорновол-Ткаченко Р.С. Роль інтертекстуальності в іншомовному спілкуванні фахівців у сфері державного управління. *Теорія та практика державного управління*. Вип. 1 (24). URL: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2009-1/doc/4/02.pdf> (дата звернення: 10.02.2019).
5. Cambridge Dictionary. Graffiti. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/graffiti?q=graffiti%5C> (дата звернення: 13.02.2019).
6. Encyclopaedia Britannica. Graffiti. Режим доступу URL: <https://www.britannica.com/art/graffiti-art> (дата звернення: 13.02.2019).

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ КВАЗИЦИТАТ В СОВРЕМЕННЫХ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ГРАФФИТИ

В статье предпринята попытка раскрыть особенности функционирования квазицитат в современных англоязычных граффити. В данном исследовании квазицитата определяется как особый вид интертекстуального включения, суть которого заключается в воспроизведении всего прецедентного текста или его части в модифицированном виде. Выявлен ряд качественных лексико-фонетических, морфологических, лексических и синтаксических трансформаций, которым подвергся прецедентный текст, что способствовало вычленению новых и скрытых смыслов граффити.

Ключевые слова: граффити, квазицитата, прецедентный текст, трансформация.

PECULIARITIES OF QUASI-QUOTATIONS FUNCTIONING IN MODERN ENGLISH GRAFFITI

The purpose of the research is to identify the main essential features of quasi-quotations in the texts of modern graffiti. Quasi-quotation is regarded as a specific type of intertextual inclusions the essence of which is a deliberate reproduction of a precedent text or its part in a modified form. The author reveals a number of qualitative lexical-phonetic, morphological, lexical and syntactical transformations of intertextual inclusions which, as a result, ensures elucidation of novel and hidden senses of graffiti.

Key words: graffiti, quasi-quotation, precedent text, transformation.

УДК 821.161.2

Фінік Є. О.

Київський національний торговельно-економічний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДВАЛИНИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОБРАЗНОСТІ ПРИРОДНИХ СТИХІЙ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті окреслюються теоретичні підвалини дослідження образності природних стихій у поетичному дискурсі із застосуванням міждисциплінарного інструментарію (мультимодальної) когнітивної поетики, когнітивної семіотики, еколінгвістики та лінгвокультурології. Пояснюється міфологічне та / або символічне переосмислення образності природних стихій, а також її характер крізь призму психотипів і темпераменту особистості. Образність природних стихій визначається як смисловий комплекс різноманітних поетичних образів, основними фокусами якого є образи першоелементів буття – води, землі, повітря та вогню. Ці фокуси, як смислові вузли, акумулюють низку образів кожної з природних стихій та генерують образи природних катастроф. Образ природної стихії підлягає мультимодальному конструюванню, проходячи через передконцептуальну, концептуальну, вербальну й невербальну площини. У британському поетичному дискурсі аналізуються мультимодальні маніфестації образності природних стихій, утілені в поетичних інсталяціях на теренах природи. Австралійський поетичний дискурс засвідчує низку унікальних етнообразів, які визначають особливості національного менталітету та культури Австралії. Американський поетичний дискурс є сприятливим середовищем для функціонування дигітальних і дигіталізованих образів природних стихій.

Ключові слова: образність природних стихій, мультимодальне конструювання, міждисциплінарний інструментарій, трансквільні образи природи, образи природних катастроф.

Постановка проблеми. Відомо, що у давні часи природа справляла більший вплив на життя людини, аніж зараз, у ХХІ столітті, коли людство з усіх боків оточено сферами техніки, культури, штучного інтелекту та різноманітних знакових систем. Проте усе, що створено людиною, залишається «краплею в океані природи» [23, с. 4]. Саме у поетичному дискурсі у розмаїтті поетичних форм і образів втілено взаємовідносини між природою, людиною і технікою. Зокрема, образність природних стихій, а саме образи *вогню/fire*, *води/water*, *повітря/air*, *землі/earth* як першоначала художньої творчості [3, с. 76] постають своєрідними посередниками в художньому переосмисленні дійсності в ракурсі породження смислів щодо взаємозв'язків між різними еко- та техносистемами й людиною.

У фокусі уваги статті перебуває образність природних стихій, складність дослідження якої у контексті лінгвістичних студій коріниться насамперед в онтології цих явищ. З одного боку, природні стихії є матеріальними першоосновами буття, з іншого – стихія це природне явище, що характеризується могутньою, непереборною

і часто руйнівною силою [14]. В останньому випадку йдеться власне про природні катастрофи, як-от: *землетруси*, *цунамі*, *виверження вулканів*, *зсуви*, *сильні снігопади*, *провали*, *лавини*, *повені*, *зливи*, *танення льодовиків*, *тайфуни*, *торнадо*, *пожежі*, *буревії*. Загалом ХХ – ХХІ століття вважаються епохою аварій і катастроф, що спричинено бурхливим науково-технічним прогресом [17]. На підтвердження цього факту наведемо

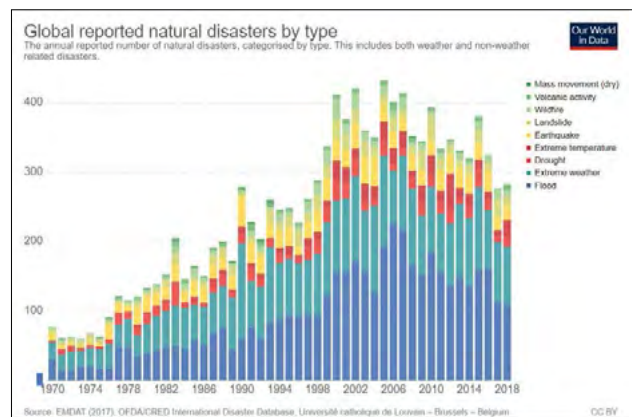

Рис. 1. Графік динаміки природних катастроф з 1970 по 2018 рр. за типами [30]

динаміку зростання кількості природних катастроф з 1970 по 2018 роки включно у графічній репрезентації (рис. 1):

У зв'язку з цим оформлюється цілий напрям у сучасній англійській поезії – *поезія катастроф* (англ. *poetry of disaster, poetry of catastrophe*), або *поезія стихій* [25; 31; 28]. Образність, що конструюється у такому поетичному дискурсі, торкається низки різноманітних катастроф, серед яких: природні, антропогенні, природно-техногенні, метеорологічні, екологічні тощо. Тут вирізняються поетичні *тексти-катастрофи* та поетичні тексти *про катастрофи*. Точаться дискусії про таке: яким чином у поетичному мовленні відтворюються стихійні лиха, катастрофи? Які відчуття, який читацький відгук викликає поетичне слово про стихії? Яка вона поезія-реакція на катастрофи? Як пояснити парадокс того, що поезія про катастрофи одночасно заспокоює і бентежить?

Зрозуміло, що у контексті однієї статті ми не зможемо надати відповіді на усі зазначені вище запитання. Проте **метою** репрезентованого наукового пошуку є окреслення теоретичних підвалин дослідження образності природних стихій у поетичному дискурсі. Варто зважити також на те, що складність вивчення образності природних стихій пояснюється і їх міфологічним та / або символічним переосмисленням, витлумаченням крізь призму психотипів і темпераменту особистості. Дослідник образів першоелементів буття повинен мати широкий міждисциплінарний світогляд та бути озброєним енциклопедичним знанням, зокрема давньогрецької міфології, щоб вхопити найвишуканіші алюзії, які скеровуватимуть осмислення того чи іншого поетичного тексту та реконструкцію глибинних смислів, що приховані у лексичних одиницях, – компонентах образів природних стихій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образи природних стихій неодноразово ставали об'єктом лінгвістичних досліджень. Вивчення теоретичних джерел, які присвячені проблематиці образності природних стихій, дало змогу окреслити декілька аспектів у їх дослідженні. Так, увагу науковців зосереджено на виявленні окремих реалізацій образів, міфологем або концептів природних стихій. Це праці, що виконані в контексті різних напрямів лінгвоконцептології та висвітлюють специфіку концептів тієї чи іншої природної стихії у різних видах художнього або поетичного дискурсу різних мов [2; 10].

Крім того, вивчаються маніфестації природних стихій у сукупності [12; 21; 6; 8; 19]. Образи

природних стихій постають складниками смислового простору тексту в дослідженнях художнього (поетичного) дискурсу, присвячених тематиці природи та емоцій [4; 13].

Не дивлячись на широкий спектр досліджень, сфокусованих на образах чи концептах природних стихій у різних видах дискурсу, поза увагою науковців залишається низка невирішених питань щодо об'єкту цієї статті. Йдеться про образність природних катастроф, про яку попередньо йшлося вище, та про її художнє втілення й переосмислення відповідно, про дослідження образності природних стихій в мультимодальній площині та у нових типах поетичного дискурсу, зокрема, згідно з термінологією О. С. Маріної, дигімодерністського та метамодерністського. Нарешті, про цілісну міждисциплінарну теорію й методологію лінгвістичного дослідження образності природних стихій.

Виклад основного матеріалу. У лінгвістичному витлумаченні образність природних стихій постає як продукт художнього переосмислення знань про першоелементи буття (*вогонь/fire, вода/water, повітря/air, земля/earth*) та про генеровану ними низку природних явищ і катастроф, унаслідок чого в процесі лінгвокреативної діяльності митців породжуються вербальні та невербальні образи природних стихій, втілені низкою вербальних і невербальних засобів у сучасному англійському поетичному дискурсі з конструйованим ними шлейфом символічних етноспецифічних смислів.

Виходячи із зазначеного, трактуємо образність природних стихій як смисловий комплекс розмаїття поетичних образів, основними фокусами якого є образи першоелементів буття, а саме *вогонь/fire, вода/water, вітер/wind, земля/earth*. Ці фокуси виступають своєрідними смисловими домінантами, які акумулюють низку образів кожної з природних стихій з виходом у площину природних катастроф, включаючи, але не обмежуючись: *землетрусами, цунами, виверженням вулканів, зсувами, сильними снігопадами, провалами, лавинами, повенями, зливами, таненням льодовиків, тайфунами, торнадо, пожежами, буревіями* (англ. *earthquakes, tsunamis, volcanic eruptions, snowstorms, tornados, avalanches, heavy rains, floods, fires, and typhoons*).

З огляду на характер явища, що вивчається, та загальний рух лінгвістичних досліджень у напрямку міждисциплінарності теоретичне підґрунтя наукового пошуку вибудовується на перетині когнітивної поетики та продукту її об'єднання з мультимодальними студіями – мульт-

тимодалною когнітивною поетикою, когнітивною семіотикою, еколінгвістикою та дигітальною гуманітаристикою.

З метою визначення теоретичних підвалин дослідження образності природних стихій у поетичному дискурсі спочатку окреслюються передумови їх конструювання в ракурсі онтології та епістемології. Це здійснюється через простеження еволюції поглядів на природні стихії у гуманітарному контексті, виявлення міфопоетичних імплікацій природних стихій та їх специфіки крізь призму психотипів. Етапи розвитку наукових поглядів на поняття образності природних стихій, засобів та способів її репрезентації у художніх (поетичних) текстах тісно пов'язані з динамікою типів художньої свідомості (міфопоетична, традиціональна, індивідуально-творча, інтегральна) та видами поетичного мислення (синкретичне, аналогове, асоціативне, парадоксальне, есеїстичне, катахрестичне, паралаксне, трансгресивне) [1, с. 6; 27].

Отже, репрезентуємо деякі положення щодо еволюції поглядів на явища «стихії», або «елементи» (від лат. *elementa* «першоречовина», від д.-гр. στοιχος «члени ряду», «літери абетки»). Поняття стихії коріниться у міфології, що визначає міфопоетичні імплікації образності природних стихій у сучасному англомовному поетичному дискурсі. У цьому руслі поняття стихії пов'язано, зокрема, з міфами про творення світу. Іншими словами, чотири або п'ять природних субстанцій чи явищ слугували складниками у створенні Всесвіту [15]. У міфах стихії персоніфікуються у формі образів богів. Так, спочатку з Хаосу народжується Гея (земля), Ніч і Морок – Ереб – породжують Ефір, від союзу Геї та Урану з'являються дощ, дерева, квіти та ріки [11]. Уособлення стихій зумовлено уявленням давньої людини про світ, а саме: вона вбачає у явищах природи душу й волю, а в діях людини – втручання сил природи [7, с. 5]. Людина населяє світ духами і демонами, яким вона приписує причину явищ природи та вважає, що вони оживлюють не тільки тварин і рослини, а й усі неживі предмети у світі [20, с. 104]. Освоєння дійсності давньої людини базується на образному порівнянні. Наприклад, в її уявленнях червоний колір планети або зірки символізує кров, а губи порівнюються із коралами. Ці «образні мікроорганізми» формувались через перекидання зв'язку від природи до суспільства і навпаки [7, с. 4].

В *Античності* панують різні підходи до осмислення явища природних стихій. Так, за давньогрецьким мислителем Фалесом, чия філо-

софія стає результатом міфологічного мислення, першоосновою буття, чи першоелементом, є *вода/water*. Адже вода оточує сушу, насичує повітря парами, пробивається через землю у вигляді річок та струмків. Навіть більше, життя без води неможливе [9, с. 100]. Формується *натурфілософський* підхід до тлумачення явища природних стихій. У подальших висновках давньогрецьких мислителів той чи інший елемент висувався на домінуючі позиції. За часів Анаксимена – це було *повітря/air*, яке в результаті різноманітних трансформацій породжує усе розмаїття інших речей у світі. Зокрема, коли повітря охолоджується воно згущується, застигає, унаслідок чого утворюються хмари, каміння, земля. Розріджене повітря генерує небесні світила, що мають вогняну силу. У роботах Анаксимена простежується образне осмислення природних стихій, точніше він вдавався до *художніх порівнянь*. Так, згущення *повітря* аналогізується з *валянням вовни*, а *сонце* та *місяць* постають як *вогняне листя, що парить у повітрі* [9, с. 103]. Натомість Геракліт вважав, що однією з ключових властивостей Усесвіту є мінливість. Тому одним з головних критеріїв домінуючого елемента має бути його схильність до змін. Таким елементом він вважав вогонь, який постійно змінюється і, відповідно, перетворює все навколо [9, с. 176].

Нову хвилю в теоретичному осмисленні природних стихій, тобто елементів, започатковує Емпедокл. Відповідно до його вчення жодний елемент не займає домінуючі позиції. Проте пропонується вважати усі стихії, а саме воду, повітря, вогонь і землю, першоелементами матерії [9, с. 330]. Відповідно до цієї теорії чотирьох стихій останні вважаються матеріальними, такими, яким властиві філія (любов) і фобія (ворожнеча). Зазначена опозиція характерна для всіх тіл і спричиняє рух матерії [5]. Загалом в античній традиції поняття стихії є проміжним між хаосом і космосом. У працях Платона та Аристотеля стихії визначаються через категорію спонтанності, що зумовлено їх онтологією, тобто буттям на межі реального й уявного [22]. Зокрема, Аристотель визначає стихії невідривно від тих властивостей, що вони позначають, як-от: тепло та сухість складають *вогонь*, тепло та вологість – *повітря*, холод і вологість – *воду*, холод і сухість – *землю* [5] (див. рис. 2).

У Середньовіччі вчення про стихії було однією з основ алхімії і астрології. Натомість у сучасній науці вважається, що в Античності та Середньовіччі панувало свого роду теоретико-філософське

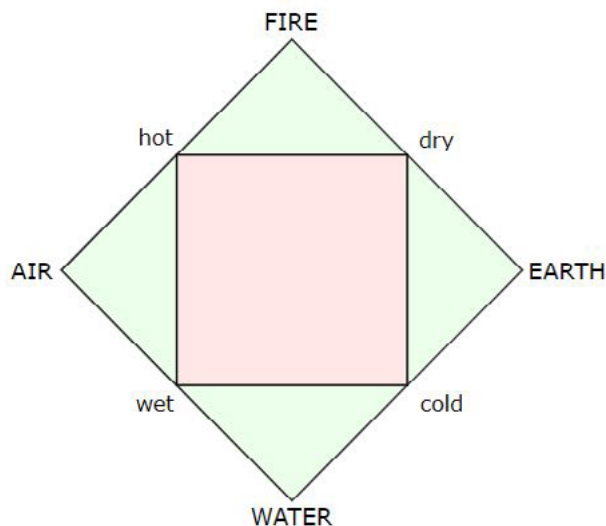

Рис. 2. Графічне відтворення розуміння стихій Аристотелем [5]

метафоричне осмислення стихій, що не відповідає фізичним та хімічним реаліям [15].

Особливо значущою та ефективною для нашого дослідження виявляється феноменологічна поетика Г. Башляра, з позицій якої природні стихії тлумачаться як першооснови лінгвокреативної діяльності митців, а також емпатизується їх архетипний характер [3].

Підґрунтям поетичних образів стихій слугують архетипи – емоціогенне передзнання людства. Вони вважаються передконцептуальною основою формування словесних поетичних образів. У контексті дослідження архетипними поетичними образами вважаються саме образи чотирьох ключових природних стихій, що пов'язано з творінням Усесвіту. Загалом **архетип стихії** тлумачимо як первинний образ, тобто комплекс певних ознак або особливостей, властивих тій чи іншій стихії. У поетичних образах втілено лише деякі концептуальні імплікації архетипу. Причому в одному образі можуть перетинатись та взаємодіяти властивості різних стихій. Ба більше, образам природних стихій властиві протилежні значення, що зумовлено енантіосемічним характером психологічних архетипів. Енантіосемія – це співіснування у межах однієї лексичної одиниці, внутрішньомовної або міжмовної антонімії, тобто співіснування різних значень в одній багатозначній лексичній одиниці.

Зокрема, відповідно до теорії Г. Башляра *вогню/fire* властива низка протилежних ознак, що відповідним чином відбивається у семантиці вогняних образів. Серед таких ознак: *добро і зло (kindness vs. evil)*, *рай і пекло (heaven vs. hell)*, *кухонне вогнище і апокаліпсис (home-fire vs. apocalypses)*,

доставляє *радість*, але одночасно *карає* за непослух того, хто затіє з ним занадто зухвалу гру (*joy vs. punishment*). Ймовірно, вогонь, укладений у вогнище, вперше спонукав людину до мрії, став символом спокою, запрошенням до відпочинку. Проте водночас споглядач вогню бачить у ньому образ зміни стрімкого і наочного, вогонь викликає спрагу змін, бажання прискорити час, підвести все життя до завершення, до межі потойбічного [3, с. 19].

Своєю чергою *вода/water* завжди осмислювалась як символ чистоти, родючості та загалом як джерело життя, що пов'язано з поняттям пренатальної свідомості. Мається на увазі, що події пренатального періоду фіксуються зародком, а результати цього несенсорного сприйняття, свого роду «океанічні почуття», супроводжують усе життя людини [18, с. 56]. Тим не менш, вода може транслювати риси смерті, погібелі. Згадаймо оповідь про Всесвітній потоп. Аналогічно, занурення у воду означає, з одного боку, смерть, знищення, а з іншого – відродження, зародження життя. У поетичному переосмисленні стихія води постає більш жіночною, ніж стихія вогню. Вона символізує більш приховані сили людини [3, с. 12].

Загалом дослідження формування образності природних стихій здійснюється на матеріалі поетичних текстів американських, британських і австралійських авторів другої половини ХХ – початку ХХІ століть. У цьому ракурсі культурно-історичні передумови творення аналізованої образності визначаються з урахуванням географічної специфіки, кліматичних умов, звичаїв і традицій тієї чи іншої країни, а також міфологічних уявлень аборигенів. Крім того, виявляються домінантні риси основних напрямів і шкіл австралійської, американської і британської поезії відповідного періоду.

Австралія та США мають багато спільного: строкатий етнос, міцні соціально-політичні, економічними та культурні відносини. У ХХ столітті, особливо починаючи з 1960-х років, австралійська поезія убирає у себе домінантні тенденції американської.

У результаті в центр уваги нашого наукового пошуку щодо британського поетичного дискурсу потрапляють мультимодальні маніфестації образності природних стихій, утілені в поетичних інсталяціях на теренах природи. Аналіз австралійського поетичного дискурсу засвідчує низку унікальних етнообразів, які визначають особливості національного менталітету та культури Австралії. Аналіз американського поетичного

дискурсу сфокусовано переважно на дигітальних і дигіталізованих образах природних стихій, а також особливостях їх творення у поетичних текстах-інтерв'ю. Нарешті, в американській поезії, з огляду на розмаїття її літературно-стильових напрямів і шкіл у ХХ–ХХІ століттях, акцент робиться на тих поетичних напрямках і жанрах поетичної творчості, у яких, на нашу думку, «найточніше й найпрозоріше» відтворено когнітивно-семіотичну й мультимодальну специфіку конструювання образності природних стихій.

До таких напрямів належать, зокрема, нові різновиди та жанри поезії, об'єднані парасольковим терміном «екопоетика», які включають екопоезію (англ. *ecopoetry*), поезію природи (англ. *nature poetry*), поезію навколишнього середовища (англ. *environmental poetry*). Екопоетика вписується у парадигму еколінгвістики, що спрямована на визначення ролі мови у вирішенні екологічних проблем, а також торкається питань екології мови як такої.

Результати дослідження засвідчують домінування архетипних і стереотипних образів *вогню, води, повітря* і *землі* в поезії природи, джерелом натхнення для якої слугує власне природа, зазвичай її транквільні стани, опис яких властивий добі романтизму. Так, одним з класичних прикладів поезії природи можна вважати відомий вірш американського поета-гумориста й сатирика ХХІ століття Огдена Неша «Зимовий ранок» (англ. *Winter Morning*) [29]. У поетичному тексті конструюється гумористично-синестезійний образ *зими* (*winter*). Передконцептуальною основою аналізованого образу є архетип Вода, що закладено у семантиці лексичних одиниць *snow men, frosty, snowflakes, snowy, snowing*. Концептуальними імплікаціями зазначеного архетипу, актуалізованих у семантиці номінативних одиниць – складників образу *зими* – є *чистота, очищення, життєдайна сила води, що надихає, наділяє енергією, молодістю* (*winter <...>/smooth and clean and frosty white/ that's the season to be young*). Концептуальна метафора ПОРА РОКУ Є ЇЖА слугує концептуальним підґрунтям образу, що реалізується у низці вербальних метафор, а саме: *Winter <...> turning tree stumps into snow men / And houses into birthday cakes / And spreading sugar over lakes*. Синестетичність образу *зими* твориться у результаті залучення декількох сенсорних доменів, зокрема, візуального й тактильного, що поєднуються з смаковим. У такий спосіб насолода яскравими зимовими красвидами перетворюється на смакову насолоду (*birthday cakes / spreading sugar*

over lakes / looks good enough to bite / catching snowflakes on your tongue).

У поезії навколишнього середовища, на противагу поезії природи, конструюються образи природних катастроф. Цей жанр бере початок у поезії природи та безпосередньо пов'язаний з рухом за захист навколишнього середовища, питаннями несправедливості, руйнування й загалом погіршення стану різних екосистем, відмінних від екосистеми людини. Своєю чергою екопоезія є найбільш розмитим напрямом, адже йдеться певним чином про екологію поезії як такої, вона спрямована на гру з формою, характеризується гіперінтелектуальністю і емоційною дистанційованістю. У таких поетичних текстах функціонують кенотипні, нові й неочікувані образи природних стихій [26].

Окреслений теоретичний ландшафт дослідження зумовлює відповідну комплексну методологію. Зокрема, визначається, що алгоритм аналізу образності природних стихій у сучасному англomовному поетичному дискурсі включає п'ять етапів, а саме: **теоретико-аналітичний, етап методологічного ландшафтування, конструювальний, таксономічний та етап інтермедіального моделювання**. Кожний з етапів містить низку кроків відповідного змісту та кількості.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Отже, у статті закладаються теоретичні підвалини дослідження образності природних стихій у сучасному англomовному поетичному дискурсі. Науковий пошук має міждисциплінарний характер. Іншими словами, дослідження здійснюється на перетині (мультимодальної) когнітивної поетики, когнітивної семіотики, дигітальної гуманітаристики та екопоетики. У результаті простеження еволюції поглядів на поняття природної стихії з античності до сьогодення, встановлення міфопоетичних імплікацій образів природних стихій, їх символічних асоціацій і осмислення крізь призму психотипів та беручи до уваги специфіку сучасного англomовного поетичного дискурсу пропонується визначення образності природних стихій. Остання постає смисловим комплексом різноманітних поетичних образів, основними фокусами якого є архетипні образи першоелементів буття, а саме: *вогень/fire, вода/water, вітер/wind, земля/earth*. Ці фокуси, як смислові доміанти, акумулюють низку образів кожної з природних стихій з генерованими образами природних катастроф. Комплексна методика дослідження образності природних стихій у сучасному

англомовному поетичному дискурсі включає п'ять етапів: теоретико-аналітичний, етап методологічного ландшафтування, конструювальний, таксономічний та етап інтермедіального моде-

лювання. Перспективу подальших досліджень вбачаємо в розробці типології образів природних стихій з урахуванням їх лінгвокультурної і дигітальної специфіки.

Список літератури:

1. Аверинцев С.С. Категории поэтики в смене литературных эпох. Историческая поэтика. *Литературные эпохи и типы художественного сознания*. 1994. С. 3–38.
2. Бадмаева Т.И. Концепт «вода» в английской лингвокультуре : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Волгоград, 2006. 20 с.
3. Башляр Г. Избранное: Поэтика пространства. Москва : «Российская политическая энциклопедия», 2004. 376 с.
4. Воробйова О.П. Метафори про метафори дидактичний сценарій. *Записки з романо-германської філології Одеського національного ун-ту ім. І. І. Мечникова*. Одеса : Фенікс. 2010. С. 76–83.
5. Вчення про стихії в античний час. URL: <https://sites.google.com/site/4stihiiialhimia/home/istoria-doslidzen/vcenna-pro-stihiie-v-anticnij-cas> (дата звернення: 18.03.2019).
6. Ганюшина М.А. Образы стихий в картине мира английского и русского языков. *Вестник Санкт-Петербургского университета*. 2009. Сер. 9. Вып. 1, Ч. 2. С. 135–139. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/obrazu-stihiy-v-kartine-mira-angliyskogo-i-russkogo-yazykov-1> (дата звернення: 13.03.2019).
7. Гачев Г.Д. Жизнь художественного сознания. Очерки по истории образа. Москва : Искусство, 1972. 200 с.
8. Канчура Є. Персоніфікація стихій у британському фентезі кінця ХХ ст. – трансформація фольклорних образів. *Іноземна філологія*. 2014. Вип. 126. Ч.1. С. 147–154. URL: http://old.lingua.lnu.edu.ua/Foreign_Philology/Foreign_Philology/Philology_126/Philology126_1/articles/20Kanchura.pdf (дата звернення: 15.03.2019).
9. Лебедев А.В. Фрагменты ранних греческих философов. От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики. Москва : Наука. 1989. 576 с.
10. Никитин М.В. Концепт и метафора. *Studia linguistica*. № 10. 2001. С. 16–49.
11. От Хаоса к Космосу : происхождение мира и богов. URL: https://licey.net/free/3-mify_narodov_mira/8-mify_narodov_evropy_i_ameriki/stages/12-2_ot_haosa_k_kosmosu_proishozhdenie_mira_i_bogov.html (дата звернення: 13.03.2019).
12. Пименова М.В. Концептуальные метафоры как зеркало ментальности народа. *Мова і культура*. Вип. 15. Т. 2 (156). 2012. С. 68–75.
13. Свірідова Ю.О. Методика аналізу поезики пейзажу в австралійських віршованих текстах ХХ століття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Лінгвістика*. Херсон : Вид-во ХДУ. 2015. С. 128–134
14. Стихії. *Академічний тлумачний словник української мови*. URL: <http://sum.in.ua/s/stykhij> (дата звернення 20.03.2019).
15. Стихии и элементы. URL: http://www.symbolarium.ru/index.php/%D0%A1%D1%82%D0%B8%D1%85%D0%B8%D0%B8_%D0%B8_%D1%8D%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B (дата звернення 20.03.2019).
16. Тернэр В. Символ и ритуал. Москва :Наука. 1983. 277 с.
17. Тимочко Т. 20 і 21 століття епоха аварій і катастроф. URL: <http://www.ecoleague.net/pro-vel/misiiia-vel/vystury-publikatsii/2010/item/63-20-i-21-stolittia-epokha-avarii-i-katastrof> (дата звернення 24.03.2019).
18. Топоров В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ. Исследования в области мифопоэтического. Москва : Прогресс, 1995. 624 с.
19. Туранина Н.А. Образная реализация стихий в художественном дискурсе ХХ века. *Казанский педагогический журнал*. № 4. 2015. С. 412–415.
20. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры. Санкт-Петербург : Алетейя, 1997. 222 с.
21. Чендей Н.В. Поетико-когнітивний потенціал метафор стихій в англійській та українській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 20 с.
22. Шадов А.А. Понятие стихии в античной философии. URL: <http://www.plato.spbu.ru/CONFERENCES/2017/theses11.htm> (дата звернення 22.03.2019).
23. Эпштейн М.Н. Природа, мир, тайник вселенной... Система пейзажных образов в русской поэзии. Москва : Высшая школа, 1990. 303 с.
24. Юнг К.-Г. Душа и миф. Шесть архетипов. Киев : Гос. библио-ка Украины для юношества, 1996. 383 с.
25. Cooley N. Poetry of Disaster. URL: <https://www.poets.org/poetsorg/text/poetry-disaster> (дата звернення 25.03.2019).

26. Fisher-Wirth A., Street L.-G. The Ecopoetry Anthology. San Antonio : Trinity University Press, 2013. 696 p.
27. Gebser J. The Ever-Present Origin. Ohio : Ohio University Press, 1986. 646 p.
28. Goldsmith K. Seven American Deaths and Disasters. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=zRWpBAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false> (дата звернення 21.03.2019).
29. Nash O. Winter Morning Poem. URL: <https://www.familyfriendpoems.com/poem/winter-morning-poem-by-ogden-nash> (дата звернення 25.03.2019).
30. Ritchie H., Roser M. Natural Disasters : Empirical View. URL: <https://ourworldindata.org/natural-disasters> (дата звернення 25.03.2019).
31. Tanenhaus S. The Poetry of Catastrophe. URL: <https://artsbeat.blogs.nytimes.com/2011/03/18/the-poetry-of-catastrophe/> (дата звернення 12.03.2019).

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ОБРАЗНОСТИ ПРИРОДНЫХ СТИХИЙ В ПОЭТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье очерчиваются теоретические основы исследования образности природных стихий в поэтическом дискурсе с применением междисциплинарного инструментария (мультимодальной) когнитивной поэтики, когнитивной семиотики, эколнгвистики и лингвокультурологии. Объясняется мифологическое и / или символическое переосмысление образности природных стихий, а также её характер в контексте психотипов и темперамента личности. Образность природных стихий определяется как смысловой комплекс различных поэтических образов, основными фокусами которого являются образы первоэлементов бытия – воды, земли, воздуха и огня. Эти фокусы, как смысловые узлы, аккумулируют ряд образов каждой из природных стихий и генерируют образы природных катастроф. Образ природной стихии конструируется мультимодально, проходя через предконцептуальную, концептуальную, вербальную и невербальную плоскости. В британском поэтическом дискурсе анализируются мультимодальные манифестации образности природных стихий, воплощенные в поэтических инсталляциях на природе. В австралийском поэтическом дискурсе функционирует ряд уникальных этнообразов, определяющих особенности национального менталитета и культуры Австралии. Американский поэтический дискурс – благоприятная среда для функционирования дигитальных и дигитализированных образов природных стихий.

Ключевые слова: образность природных стихий, мультимодальное конструирование, междисциплинарный инструментарий, транквильные образы природы, образы природных катастроф.

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR THE RESEARCH OF THE FORCES OF NATURE IMAGERY IN POETIC DISCOURSE

The article outlines theoretical foundations of the forces of nature imagery research in poetic discourse, applying a multidisciplinary tool-kit of (multimodal) cognitive poetics, cognitive semiotics, ecolinguistics and cultural linguistics. The paper explains mythological and / or symbolic reconceptualization of the forces of nature imagery, as well as their character in the context of human psychotypes and temperament. The forces of nature imagery are a sense complex of various poetic images, whose key foci are the images of the elements – water, earth, air and fire. These foci, as sense bundles, accumulate a number of images of each of the force of nature and generate images of natural calamities. The force of nature image is a multimodal construal. It embraces pre-conceptual, conceptual, verbal, and non-verbal facets. In the British poetic discourse, the article analyzes multimodal manifestations of the forces of nature imagery, embodied in poetic installations in open air. Australian poetic discourse hosts unique nature ethno-imagery determining specific features of Australian national mentality and culture. American poetic discourse is a favourable environment, where digital and digitized images of the forces of nature function.

Key words: the forces of nature imagery, multimodal construal, interdisciplinary tool-kit, tranquil nature imagery, natural calamities imagery.

Цанів А. О.

Херсонський державний університет

ПОЕТИКА ПРОСТОТИ У ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ДЛЯ ДІТЕЙ

Статтю присвячено вивченню особливостей поетики простоти у художніх текстах для дітей жанру казки. У дослідженні поетику простоти розуміємо як гармонію форми і змісту художнього тексту, що створюється автором за допомогою лінгвостилістичних засобів, які відповідають лінгвістичній компетенції, віковим особливостям, емоційній зрілості дитини-читача, оскільки у своєму підґрунті створюють візуальні, слухові, дотикові, побутові (гастрономічні, ігрові) та чуттєві образи, вже сформовані у досвіді дитини.

Ключові слова: поетика простоти, казка, лінгвостилістичні засоби, читач-дитина, образ.

Постановка проблеми. Поетика – наука про генезис (синкретизм), сутності (мімезис, образ, знак, символ, іносказання), види (рід, жанри, модуси) і форми (мотив, сюжет, тропи і фігури, персонажі, монолог, діалог тощо) словесної художньої творчості [16, с. 69; 18, с. 324; 19, с. 287–288]. Це система філософських та лінгвістичних наукових понять, що вивчає мову художнього твору та сам твір як вербальне втілення цієї мови. З одного боку, поетика – теоретична основа, свого роду інструмент лінгвістичного аналізу художнього тексту та його смислової структури. Розрізняють два магістральних напрями поетики – теоретичний та історичний. Теоретична поетика вивчає аспекти поетики у синхронічному зрізі [8; с. 20], тоді як історична поетика торкається питань діахронічного порядку [5; 6]. У сучасній філологічній царині існує тенденція до виокремлення макропоетики та мікропоетики, предмет вивчення якої є значно вужчим та більш специфічним [17, с. 182–183].

Аналіз останніх досліджень. Поетика – (від грецького ποιητική – майстерність творення) – термін літературознавства, який з еволюцією художньої думки зазнавав реінтерпретацій та зміщення акцентів. В період античності поетикою називали науку про художню літературу, зокрема, торкались питання художньої форми (Аристотель) [1]. У середні віки, у добу Відродження та епоху класицизму, поетика отримала статус самостійної науки, що мала у своєму арсеналі поняттєвий апарат та чітко визначені задачі [9]. Поетикою називали окремі сегменти літературознавства, як-от: стилістика художнього мовлення, композиція художнього твору, особливості окремого літературного жанру [14, с. 542]. У вузькому сенсі

поетику розуміють як комплекс домінуючих рис ідіостилію автора [2; 3], що охоплює тематику творів, їх концептосферу, сюжетно-композиційні, лінгвостилістичні особливості, наративні стратегії та прийоми художнього текстотворення [11].

На перетині літературознавства та лінгвістики досліджено поетику літературних жанрів (наприклад, поетика незвичайного у казках та фентезі) [10; 21], ідіостилію творчості письменників (на кшталт Джеймса Джойса, Тараса Шевченка) [22; 4] та окремих текстотворчих прийомів, які є стрижневими у формуванні ідіостилію/ідіодискурсу авторів, як-от: поетика інсайту творів Вірджинії Вульф [7], поетика очуднення лірики Ліни Костенко, поетика простоти у ліриці Роберта Фроста [2; 3].

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є виявлення лінгвостилістичних прийомів та наративних стратегій, що створюють поетику простоти у художніх творах для дітей. Дослідження є продовженням низки наукових розвідок з вивчення мікропоетики жанру (казки), ідіостилію (твори Роалда Дала) та текстотворчих прийомів (лінгвостилістичних та наративних).

Виклад основного матеріалу. Адресатом художніх текстів для дітей є дитина, чий життєвий досвід, психологічна та емоційна зрілість, коло інтересів, ерудованість, лінгвістична компетентність значно відрізняються від дорослого. Таку вікову групу читачів цікавить переживання перемоги справедливості та добра, подолання ворогів та кривдників, а у середньому шкільному віці – динамічні та захоплюючі пригоди, подорожі, випробування. Саме тому сюжети казкових наративів будуються на протистоянні добрих та злих сил, казкових перевтіленнях, незвичайних приго-

дах. Сюжети казкових нарративів зрозумілі дитині, в неї є відповідний життєвий досвід, і вона може змоделювати казковий світ у своїй уяві.

Усю інформацію, що подається у художньому тексті, автор виражає експліцитно або імпліцитно. Імпліцитні смисли, що потребують обізнаності, усвідомлення контексту, загального задуму автора твору, може декодувати ерудований, розумний, досвідчений читач. Експліцитне ж вираження авторської думки значно легше сприймати, тут не завжди потрібні додаткові екстралінгвістичні знання, висока лінгвістична компетентність та ерудованість. Думка автора, що реалізується у художніх текстах для дітей, зазвичай тяжіє до експліцитного вираження, вона позбавлена подвійного значення, прихованих смислів і залучення широких енциклопедичних знань для її розуміння. Автор художнього тексту, усвідомлено призначеного дитині, у казкових нарративах створює такий текстовий світ, який вирізняється своєю простотою і зорієнтований саме на **активацію дитячої допитливості** як фактора, що стимулює її прагнення читати художній твір.

Поетика простоти художніх текстів для дітей у контексті дослідження усвідомлюється як гармонія форми і змісту художнього тексту (див. напр. 2), що створюється автором за допомогою лінгвостилістичних засобів, які відповідають лінгвістичній компетенції, віковим особливостям, емоційній зрілості дитини-читача, оскільки у своєму підґрунті базується на зорові, дотикові, слухові, побутові (гастрономічні, ігрові), чуттєвих образах, вже сформованих у досвіді дитини.

Особливість художньої комунікації пов'язана із **мегатекстовим** структуруванням повідомлення. Під **мега текстом** слідом за І. М. Колегаєвою [12, с. 13–14] розуміємо структурно-цільовий гетерогенний текст, що постає сукупністю тексту як такого та усіма допоміжними текстовими та графічними компонентами – передмовою, схемою, коментарем, малюнком, піктограмою тощо. Текст постає голографічним утворенням, що має смислову єдність, цілісність форми і змісту, а взаємодія усіх його складників (текстової інформації та допоміжних текстових і графічних компонентів) сприяє кращій художній комунікації між адресантом та адресатом.

Синтаксичний рівень. На синтаксичному рівні у казках домінантними постають прості синтаксичні конструкції, повні речення, прямий порядок слів.

На стилістичному та семасіологічному рівнях автор використовує метафори та художні

порівняння, зорієнтовані на дитячу аудиторію (*child-oriented metaphors/child-oriented similes*), що у своєму підґрунті спираються на побутово-чуттєвий досвід дитини, її гастрономічні знання, обізнаність в іграх на майданчику, зорові, слухові, дотикові, нюхові образи.

На лексичному рівні для створення поетики простоти автор послуговується прямими номінаціями/лексичними одиницями у прямому значенні.

На композиційно-синтаксичному рівні експліцитне маркування текстових фрагментів за допомогою графічних маркерів, як шрифт, ілюстрації, заголовки розділів, логічне членування тексту на абзаци, що значно полегшує сприйняття тексту та відповідає обсягу нарративних епізодів, превалювання діалогічного мовлення над монологічним, невласне прямим мовленням, коментарями наратора тощо, що створює необхідний динамізм для розвитку сюжету.

Зазвичай увага дитини у віці до 12 років не фокусується на одному виді діяльності або об'єкті досить тривалий проміжок часу. Увага дитини тяжіє до фрагментарності, переключення з однієї активності на іншу і підсилюється її допитливістю та кмітливстю. Членування текстів на невеликі абзаци, превалювання діалогічного мовлення, графічні засоби, як-от: капіталізація, зміна шрифту, вкраплення міні-ілюстрацій та наявність повних ілюстрацій, постійна зміна композиційно-мовленнєвих форм – сприяє кращому сприйманню художнього тексту та стимулює інтерес дитини до його прочитання. Таке маркування текстових фрагментів позбавляє його монотонності та непотрібної для дитини-читача ускладненості. Прочитання невеликого за обсягом фрагмента тексту означає для дитини виконання невеликого завдання, проходження ще одного етапу до необхідної мети.

Ерудиція та досвід дитини (йдеться про узагальнену модель читача, розвиток якого відповідає його віку та освіті) значно вужчі за знання дорослого. Текстовий світ (див. Semino; Ryan) [23; 24], створений для дитини, є особливим чином змодельований та аранжований світ, що може існувати у тексті та голографічно відтворюватись у свідомості дитини. Наприклад, коли, на думку автора, у тексті наявні явища, не повною мірою відомі дитині, наратор може вдаватись до використання додаткових роз'яснень: "*Grandpa Joe's rockets turn us to starboard, to the right. Charlie's turn us to port, to the left*" [CHE, p. 23]. Морська термінологія (*starboard* та *port*) може бути не зро-

зумілою дитині, тому наратор додатково пояснює значення слів, щоб не збентежити дитину і не ускладнювати сприйняття тексту. У наведеному контексті наратор постає одночасно екстрадієгетичним наратором, що веде оповідь від третьої особи, та прихованим дорослим, що ніби втручається у сам дискурс наратора і пояснює дитині те, що їй не досить зрозуміло.

Інструментом наратора також постають стилістичні засоби та прийоми, які у дослідженні називаємо *child-oriented* (чайлд-метафори), що апелюють до дитячої уяви і пояснюють невідомі їй предмети через знайомі, звичні. Когнітивна операція, що лежить у підґрунті такого типу метафор та художніх порівнянь, це операція *нанузування*. Відбувається приєднання відомого знання до невідомого, ще не передбачає осмислення однієї царини у термінах іншої, а забезпечує співіснування двох понять, що доповнюють та взаємодіють. Наприклад, у казці Роалда Дала “Charlie and the Great Glass Elevator” у одному з наративних епізодів з’являється прибулець. Наратор вдається до описання його зовнішності і послуговується *child-oriented* метафорами та художніми порівняннями: “It was **as tall as a big boy and wider than the fattest man. The greenish-brown skin had a shiny wettish appearance and there were wrinkles in it. About three-quarters of the way up, in the widest part, there were two large round eyes as big as tea-cups... the entire egg-shaped body was itself moving...**” [СНЕ, р. 56–57]. Сама особа прибульця як істоти з неземної цивілізації є містичною, загадковою для дитини. Навряд чи у дитячому досвіді існує чіткий типаж такого роду істоти. Наратор максимально враховує фонові знання дитини і змальовує загальну статуру прибульця за допомогою порівняння – *as tall as a big boy*, що дозволяє дитині уявити дорослого хлопця, передусім його зріст. Очі прибульця наратор описує як круглі та великі, наче чашки для чаю (*as big as tea-cups*), вигляд яких відомий дитині, а тіло прибульця нагадує форму яйця. Наратор не вдається до порівняння тіла, послуговуючись геометричними фігурами, наприклад овалом, що не буде цікавим для дитини. Форму яйця читач, певно, знає. Таким чином, невідома істота із невизначеною зовнішністю стає досить кумедною, зрозумілою та простою для сприйняття дитини.

Чайлд-метафори допомагають наратору зблизити відстань для читача-дитини між незнайомим і відомим, а також слугують ресурсом для пояснення дитині нових або складних для неї явищ. Так, наратор зауважує, що Північна Америка з

великої відстані у небі виглядає маленькою, наче плитка шоколаду (“*Through the glass floor she saw the entire continent of North America nearly two hundred miles below and looking no bigger than a bar of chocolate*”) [СНЕ, р. 8]. Малоймовірно, що дитина колись була у космосі і дивилась звідти на землю. Знання ж про розмір середньої плитки шоколаду, звісно, є у досвіді дитини, тому їй не складно уявити собі, якою ж за розміром виглядає земля куля або її частини з великої відстані. Відчуття персонажів у космічному кораблі, їх *gravitaцію*, наратор порівнює з повітряною кулькою, що вільно парить у повітрі і легко з’являється в уяві дитини (“*Charlie and Grandpa Joe and Mr. and Mrs. Bucket also floated upwards so that in a twink the entire company, as well as the bed, were floating around like balloons inside the Great Glass Elevator*”) [СНЕ, р. 8–9]. Головний персонаж казки Чарлі Бакет (маленький хлопчик) пояснює своє дивне враження від власної гравітації, порівнюючи себе з бульбашкою у повітрі (“*This is the queerest feeling, Charlie said, swimming about. “I feel like a bubble”*”) [СНЕ, р. 10]. Таке порівняння дотичне відчуттю дитини, її асоціаціям із відомими предметами, що мають схожі властивості: вільне паріння у космосі – повітряні кульки та бульбашки. Дитина-читач, завдячуючи чайлд-метафорам, може уявити собі нові для неї/нього явища, знання або досвід про які до цього моменту були відсутні. У текстовому світі казки Роалда Дала космічний готель має форму *sosiski* (“...its first Space Hotel, a gigantic **sausage-shaped capsule**”) [СНЕ, р. 12], президент Сполучених Штатів Америки з важливих питань радиться із нянею (“*Nanny*” *cried the President, banging down the phone. “I thought this was a direct line to the Premier!”; “Nanny! He cried. “Oh, Nanny, what on earth do we do now?”*”) [СНЕ, р. 46], а та своєю чергою, як і будь-яка няня, пропонує Президентові випити стакан теплого молока: “*I’ll get you a nice warm glass of milk*”, said Miss Tibbs”. Президент боїться невідомих прибульців і того, що вони можуть зробити із мешканцями землі і ним самим. Острах Президент пояснює через гастрономічну метафору “...*We’d be troculated like turkeys, every one of u! We’d be mashed like potatoes*” (СНЕ, р. 48). Таке порівняння значно знижує відчуття страху і радше додає комічності ситуації. Людству загрожує небезпека, а Президент відчуває, що всіх розчавлять як картоплю для пюре. Гастрономічною метафорою пояснює своє відчуття небезпеки і бабуся Жозефіна “*We’ll be scrambled like eggs*” [СНЕ, р. 5]; “*We’re in a hot enough stew already*”

[СНЕ, р. 21]. Сама бабуня є комічним персонажем, тому порівняння себе із омлетом (яєчною) та відчуття температури свого тіла, що асоціюється із гарячим рагу, ще більш підсилює комічність її персонажа. Дискурс наратора здійснюється ніби крізь призму дитячого сприйняття, іноді наївного і недосвідченого, іноді навіть кумедного, що пояснюється недостатнім досвідом дитини про такі речі, як життя у космосі, космічні об'єкти, життя Президента.

Висновки і пропозиції. У статті виявлено лінгвостилістичні прийоми та наративні стратегії, що сприяють створенню поетики простоти

у художніх творах для дітей. Наукова розвідка продовжила ряд досліджень з вивчення поетики жанру казки, ідіостиллю Роалда Дала та лінгвостилістичних та наративних прийомів і технік, що у своєму поєднанні створюють поетику простоти у художніх текстах для дітей. У дослідженні запропоновано термін «чайлд-метафори» (“child-oriented metaphors”), що у своєму підґрунті базуються на чуттєвих, гастрономічних, побутових образах, які зрозумілі та цікаві дитині-читачу. Перспективним убачається дослідження поетики простоти казкових наративів у культурологічному аспекті.

Список літератури:

1. Арістотель. Поетика / пер. З старогрецької Б. Тена. Харків : вид-во «Фоліо»б 2018. 154 с.
2. Белехова Л.І. Поетика очуднення у ліриці Ліни Костенко: когнітивно-прагматичний аспект. *Лінгвокогнітивна поетологія: монографія* / заг. ред. Л.І. Белехова. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 296–310.
3. Белехова Л.І. Поетика простоти у ліриці Роберта Фроста : когнітивно-прагматичний аспект. *Різномасштабне дослідження поетичного мовлення* : збірник наукових праць. Херсон, 2018. С. 128–134.
4. Боронь О.В. Поетика простору в творчості Тараса Шевченка, Київ : Агентство «Україна», 2005. 152 с.
5. Бройтман С.Н. Историческая поэтика: хрестоматія–практикум : учеб. пособие. Москва : изд-во «Академия», 2004. 352 с.
6. Веселовский А.Н. Историческая поэтика. Москва : «Высшая школа», 1989. 405 с.
7. Воробьева О.П. Вирджиния Вульф и поэтика инсайта. *Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство*. Сб. в честь Е.С. Кубряковой. Москва : Языки славянских культур, 2009. С. 764–776.
8. Жолковский А.К., Щеглов Ю.К. Работы по поэтике выразительности. Инварианты–Тема–Приемы–Текст, Москва : издательская группа «Прогресс», 1996. 344 с.
9. Зюмтор Поль Опыт построения средневековой поэтики / пер.с фр. И.К. Стаф. Санкт-Петербург : Алетейя, 2003. 544 с.
10. Ковтун Е.Н. Поэтика необычного. Художественные миры фантастики, волшебной сказки, утопии, притчи и мифа (на материале европейской литературы первой половины XX века), Москва : изд-во МГУ, 1999. 308 с.
11. Кодак М. Поетика як система : літературно-критичний нарис, Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 176 с.
12. Колегаева О.М. Текст в системе научной и художественной коммуникации: автореф. дис. ...д-р филол. наук: 10.02.04./ Киевский университет имени Т.Г. Шевченка. Киев, 1992. 26 с.
13. Кржижановский С. Поэтика заглавий. Москва : «Никитинские субботники», 1931. 32 с.
14. Літературознавчий словник-довідник. [ред. Колегія Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В.І. Теремко]. Київ : Видавничий центр «Академія». 2007. 752 с.
15. Маріно Адріан Компаративістська «поетика». *Сучасна літературна компаративістика : стратегії і методи. Антологія* / за заг. ред. Дмитра Наливайка. Київ : вид. дім «Києво-Могилянської академії», 2009. С. 220–242 (487 с.)
16. Новейший литературоведческий словарь-справочник / под ред. Н.В. Сусова, Т.Н. Усольцева. Москва : изд-во «Белый ветер», 2003. 133 с. (С. 69).
17. Поэтика. Словарь актуальных терминов и понятий / гл. науч. ред. Н.Д. Тамарченко. Москва : изд-во Кулагиной; Intrada, 2008. 358 с.
18. Словник літературознавчих термінів / за ред. В.М. Лесин, О.С. Пулинець. Київ : Радянська школа, 1971. 485 с. (С. 324).
19. Словарь литературоведческих терминов / отв. ред. Л.И. Тимофеев, С.В. Тураев. М. : «Просвещение», 1974. 509 с. (С. 287–288)
20. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика : учеб. Пособие. М. : Аспект Пресс, 2002. 334 с.
21. Фрейденберг О.М. Поэтика сюжета и жанра. Москва : Лабиринт, 1997. 448 с.
22. Эко У. Поэтики Джойса / Перев. с итал. А.Ковалея. СПб.: «Симпозиум», 2006. 496 с.
23. Ryan Marie-Laure Possible Worlds, Artificial Intelligence and Narrative Theory. Bloomington: Indiana University Press, 1991.

24. Semino Elena Text worlds. *Cognitive poetics: Goals, Gains and Gaps*. Berlin. New York : Mouton de Gruyter, 2009.

Джерела ілюстративного матеріалу:

CHE – Dahl R. Charlie and the great glass elevator. London: Puffin, 2013. 182 p.

ПОЭТИКА ПРОСТОТЫ В ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТАХ ДЛЯ ДЕТЕЙ

Статья посвящена изучению особенностей поэтики простоты в художественных текстах для детей жанра сказки. В исследовании поэтику простоты понимаем как гармонию формы и содержания художественного текста, которую автор создает при помощи лингвостилистических средств, сориентированных на лингвистическую компетентность, возрастные особенности, эмоциональную зрелость читателя-ребенка, поскольку создают зрительные, слуховые, бытовые (гастрономические, игровые), чувственные образы, которые ребенку интересно и легко воспринимать.

Ключевые слова: поэтика простоты, сказка, лингвостилистические средства, читатель-ребенок, образ.

POETICS OF SIMPLICITY IN LITERARY TEXTS FOR CHILDREN

The research deals with the investigation of the specificity of the poetics of simplicity in literary texts for children. We assume that poetics of simplicity is the harmony of the expressive means, stylistic devices, lexical, syntactic, composition and plot text forming units which have a child-oriented tendency. The addressee of fairy narratives is a child and his/her linguistic competence, life experience, emotional and psychological maturity require a special way of story-telling to achieve a necessary fiction communication. It has been revealed that the most dominant types of images in the fairy tale are child-oriented images, verbalized by means of child-oriented metaphors and similes.

Key words: poetics of simplicity, fairy tale, linguistic and stylistic devices, child reader, image.

Шерстюк О. І.

Одеський національний морський університет

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНИХ ТЕРМІНІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті проаналізовано лексико-семантичну специфіку економічних термінів німецької мови. Зокрема, увагу зосереджено на поняттях, загальних для ряду суміжних наук, що мають спільні об'єкти дослідження. Під час визначення рис спеціальної і професійної мови в економічному тексті виявлено відносно високий ступінь спеціалізованості. Ця якість знаходить своє вираження на лексико-семантичному рівні і насамперед у термінології. В роботі подано результати термінологічного аналізу економічних текстів. Визначено відмінності в термінологічній щільності в окремих частинах економічного тексту.

Ключові слова: термін, терміноелемент, семантичне поле, лексичне поле, спеціалізованість, семантична диференціація.

Постановка проблеми. З огляду на зростаючу роль науки в суспільстві, посилення значення мови як засобу вираження і передачі інформації все більша увага вчених зосереджується на поглибленому і багатоаспектному вивченні окремих терміносистем в різних мовах. В таких умовах значна увага приділяється економічній терміносистемі, яка активно розвивається в даний час. Адже економічна термінологія становить великий і надзвичайно важливий шар словника будь-якої національної мови. Різноманіття економічних і соціальних процесів сучасного світу, їх зв'язок з процесами, які відбуваються в суспільстві, впливають на систематизацію уявлень про структуру і тенденції розвитку світової економіки, її теоретичні основи і закономірності функціонування, що своєю чергою призводить до термінологічного «вибуху» в термінології, яка обслуговує цю галузь.

Отже, актуальність дослідження економічної термінології німецької мови зумовлена тим, що в зв'язку з проблемою дослідження специфічних особливостей економічної комунікації виникла гостра необхідність у систематизації та впорядкуванні спеціальної лексики, яка обслуговує логіко-понятійний апарат зазначеної галузі знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема термінології займалася багато вітчизняних і зарубіжних лінгвістів, таких як С. С. Богуславський [1], В. М. Лейчик [2], А. А. Реформатський [3], О. О. Селіванова [4], Р. Бульман [5], В. Фляйшер [6] та інші.

Економічна термінологія в німецькій мові була об'єктом низки досліджень німецьких вчених М. Маєр [7] та Г. Шрьодера [8]. Проблемами англо-американського впливу на економічну термінологію німецької мови займалися німецькі дослідники Б. Гарстенсен та Х. Галінські [9], А. Ефференц [10], М. Хундт [11] та Г. Рінгс [12]. Економічна лексика, її функціонування в спеціальних дискурсивних сферах на матеріалі різних мов проаналізовано в аспектах її комунікативної, культурної та психологічної специфіки у працях Р. Клумпа [13] та Т. Граєфена [14].

Дослідниками неодноразово висловлювалася думка, що в замкнутому характері зв'язків термінологічних систем відсутні умови, які породжували б «ненавмисні і несвідомі зміни, що об'єднуються під назвою семантичних» [15, с. 10], тому що зміст термінологічного поля, що охоплює спілкування осіб однієї спеціальності, виключається з загальномовної семантики, внаслідок чого термін семантично не розвивається і, не утворюючи фразеологічних одиниць, характеризується вільною сполучуваністю.

На сучасному етапі особливого значення набуває систематизація німецьких галузевих терміносистем і вивчення різних аспектів їх утворення та функціонування в системі мови. Але ряд проблем, пов'язаних з особливостями парадигматики німецької терміносистеми економіки, залишилися практично поза увагою лінгвістів.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження лексико-семантичних особливостей економічних термінів в німецькій мові на основі семантичної диференціації терміноелементів.

Досягнення поставленої мети потребує вирішення таких завдань:

- визначення співвідношення термінів і загальної мови;
- визначення межі між термінами, які виділяються за галуззю знання;
- виявлення понять, загальних для ряду суміжних наук, що мають спільні об'єкти дослідження;
- виявлення відмінності в термінологічній щільності в окремих частинах економічного тексту.

Виклад основного матеріалу. Економічна лексика в цілому складається із сукупності приватних систем або підсистем, усередині яких найменування перебувають у зв'язку з відносинами зіставлення або протиставлення, кожне найменування отримує сенс тільки як понятійний член цієї системи.

Поняття семантичного поля (Sinnbezirk) виходить з розуміння синхронного стану мови як замкнутої стабільної системи [16, с. 54], яка визначає сутність всіх складових її частин. Оскільки «в системі все отримує сенс» [16, с. 110], значить слова тієї чи іншої мови не є відокремленими носіями сенсу: кожне з них має сенс лише тому, що його мають також інші суміжні з ним слова.

З огляду на це можна ієрархічно розчленувати систему мови на два паралельних один одному типи полів: понятійні поля (Begriffsfelder, Sinnbezirke) і словесні (лексичні) поля (Wortfelder). Під понятійним, семантичним полем, розуміється насамперед структура певної понятійної сфери або кола понять. Такому понятійному полю відповідає в мові словесне (лексичне) поле (Wortfeld), яке не існує ізольовано, самостійно поза словниковим складом, а вичленяється з нього лише коли воно співвіднесене з будь-яким понятійним полем. Понятійне поле – це велика система взаємопов'язаних понять, організованих навколо центрального поняття, наприклад: «*Wertpapiere, die Aktie*». Лексичне поле покриває тільки частину понятійного поля, інша частина останнього покрита іншим лексичним полем. Кожне з полів підрозділяється своєю чергою на елементарні одиниці – поняття або слова, при цьому складові компоненти словесного (знакового) поля повністю покривають сферу відповідного понятійного поля [16, с. 201].

Тому наступний параметр, споконвічний в освіті спеціальної лексики, – лексико-семантичний. Саме перенесення назви найменування загальновідомого поняття на спеціальне та утворення нових, «термінологічних» значень у словах і виразах стали основним засобом формування

спеціальної лексики мови. Лексико-семантичний спосіб творення характерний для формування різних галузей професійної лексики XVIII – XIX століть. Цей спосіб термінотворення продуктивний в різних терміносистемах сучасної термінології як сам по собі, так і у взаємодії з синтаксичним способом термінотворення. На наш погляд, це насамперед стосується професійно термінованої лексики, яка знаходиться на периферії загального корпусу спеціальної лексики економічної сфери знання і діяльності.

Раніше, ніж стати терміном в спеціальній лексичній, яка обслуговує економічну сферу діяльності, з'являються слова спільного вживання, які набувають професійної спрямованості, вони знаходять дефініцію і в результаті активного вживання перетворюються в кінцевому підсумку на терміни.

Цей спосіб придбання нового, зокрема, професійно спрямованого значення та спільного вживання в лінгвістиці, називається лексико-семантичним процесом.

Лексико-семантичний спосіб творення нових слів полягає в тому, що різні значення одного й того ж слова можуть втрачати семантичні зв'язки і перетворюватися на різні слова, усвідомлювані як незалежні, етимологічно самостійні, а також в тому, що за існуючим в мові словом закріплюється значення, яке з властивим йому раніше не пов'язане.

Основні лексико-семантичні способи творення переносних значень – це метафоричний, метонімічний, розширення і звуження значення, причому «в процесі подальшого функціонування слова переносні значення можуть віддалятися і відриватися від основного значення, утворюючи нові слова – омоніми» [17, с. 8].

Деякі дослідники підкреслюють, що лексико-семантичний спосіб діє в сфері діяхронічного словотвору; слова, утворені цим способом, зазвичай бувають продуктом тривалого історичного розвитку [18, с. 6]. Однак в області семантичного термінотворення нові терміни з'являються не в результаті тривалого діяхронічного розщеплення значень, а в результаті швидкого перенесення найменування на вираз спеціального поняття, синхронного мовного явища.

Семантичний спосіб утворення термінів у сучасній мові науки відрізняється від загальнолітературного семантичного словотворення тим, що в загальнолітературній мові семантичні перетворення є результатом тривалої еволюції слова, яка завершується зазвичай утворенням слів-омонімів. У термінологічному утворенні цей спо-

сіб має якісно інший характер: відбувається пристосування існуючих слів без тривалої еволюції.

Визначальним параметром спеціально-професійної комунікації є її спеціалізованість, що знаходить своє вираження як у позамовних, так і в мовних особливостях спілкування.

Найбільш чітко ця якість виявляється на лексико-семантичному рівні спеціальної та професійної мови і тексту як її репрезентанта. Саме використання термінології сприяє оптимальному спілкуванню фахівців між собою і відображає змістовну систематику спеціальної області. Рівень спеціалізованих текстів зі сфери комунікації в економіці тісно пов'язаний, по-перше, з якісним структуруванням наукової термінології – в нашому випадку ця різниця номенклатурних парадигм, і по-друге, з кількісною часткою термінів в загальному лексичному складі тексту.

Частка термінів в економічному тексті робить очевидним наступне:

- необхідно визначити, де найбільше подано терміни;
- визначити тематику термінів;
- визначити співвідношення термінів і спільної мови, тобто кількісну частку термінів у загальному лексичному складі тексту;
- виявити концентрацію термінів в окремих частинах і фрагментах тексту;
- виявити відмінності в термінологічній щільності в окремих частинах тексту.

Розглядаючи економічні терміни, необхідно позначити їх концептуальний зміст. Тому в термінології економіки виділяються три шари:

1) загальні категоріальні поняття, однаково актуальні для всіх або значної низки наук: *Ressourcen, Kapital, Informationen, Geld, Haushalt, Analyse Arbeitslosigkeit* та ін.;

2) поняття, загальні для ряду суміжних наук, таких як соціологія, політологія, юриспруденція тощо, що мають спільні об'єкти дослідження; це так звані профільно-спеціальні поняття: *Wirtschaftspolitik, Wirtschaftsrecht Teamarbeit* тощо;

3) вузькоспеціалізовані поняття, характерні в основному для однієї науки (або двох-трьох близьких наук): *Stockpicking, Eigenkapital, Grundkapital, Aktie, Obligation* тощо.

З іншого боку, терміни можна класифікувати за об'єктом назви, коли терміни розподіляються за галузями знання або діяльності, тобто за спеціальними галузями [19, с. 74].

Таким чином, в першому випадку класифікація термінів здійснюється від загального до конкретного (вертикальний поділ), а в другому – від науки

до науки (горизонтальний поділ). Результати аналізу економічних термінів були виявлені з урахуванням цих двох основ класифікацій.

Основу лексичного складу мови економістів складає загальномова лексика. Вона становить основну частину найбільш частотного шару слів. Однак частка термінів у загальному словниковому складі є дуже високою.

Тематична приналежність лексики (і термінів особливо) обмежена темою і змістом економічного тексту, тому більшість зафіксованих термінів в економічній сфері можна розділити на дві групи: фінансова діяльність та економічна діяльність.

У першій групі семантична диференціація терміноелементів передбачає виокремлення таких складників:

1) операції з цінними паперами: *Börse, Bezugsrecht, Aktie, Aktionär, Anleihe, Depot, Effekten, Namenspapier, Obligation, Wertpapier, Börsenaufsicht, Börsenaufsichtsbehörde, Börsenmakler, Börsenordnung, Börsenorganisation, Börsenplatz, Börsensegmente, Börsentendenz, Aktienanalyse, Aktienarten, Aktienbuch, Aktienemission, Aktienfonds, Aktienindex, Aktiensplit, Stockpicking, Wertpapierdarlehen, Wertpapiergiroverkehr, Wertpapierkauf, Wertpapiererwerbs*;

2) фінансовий облік підприємства: *Betriebsausgaben, Betriebseinnahmen, Betriebskrankenkasse, Bezugskosten / Beschaffungskosten, Transportkosten, Bilanz, Bilanzgewinn, Bilanzstruktur, Dividende, Eigenfinanzierung, Eigenkapital, Ertrag, Finanzbuchhaltung, Finanzierungskosten, Finanzplan, Fixkosten, Fremdfinanzierung, Fremdkapital, Gemeinkosten, Geschäftsbericht, Grundkapital, Herstellkosten, Kapital, Mittel, Selbstkosten, Verwaltungsgemeinkosten, Aktiva, Betriebsergebnis, Unternehmenswert, Liquidität*;

3) страхові операції: *Arbeitslosenversicherung, Versicherung, Versicherungspolice, Versicherungssumme, Zeitwert, Zusatzversicherung, Haftpflichtversicherung, Krankengeld, Krankenkasse, Selbstbehalt, Sozialversicherung, Lebensversicherung, Schadenversicherung, private Krankenversicherung, Rückversicherung, Vertragsrückversicherung, Versicherungsaufsicht, Versicherungsbetrug, versicherungsfremde Leistungen, Versicherungskennzeichen, Versicherungsnnummer, Versicherungspflicht, Versicherungsprämie, Versicherungsschein, Versicherungssumme, Versicherungssteuer, Versicherungsträger, Versicherungsunternehmen, Versicherungsvertragsgesetz, Versicherungswert*;

4) кредитні операції: *American Express Karte, Darlehen, Depositen, EUROCARD, Fälligkeit*,

Fremdfinanzierung, Fremdkapital, Girokonto, Gläubiger, Handelskredit, Kreditkarte, Lieferantenkredit, Refinanzierung, Sicherheit, Sicherungsübereignung, Sichteinlagen, Tilgung, Überziehungskredit, Verzinsung, Verzugszinsen, VISA, Weltbank, Zahlungsziel, Abtretung von Forderungen, Kreditkosten, Kreditlimit, Kreditoren, Kreditsicherheiten, Kreditvermittler, Kreditvertrag;

5) фінансова політика держави: *Bankenaufsicht, Doppelbesteuerungs-Abkommen, Ertragssteuer, Freibetrag, Einkommenssteuer, Defizit, Fiskalpolitik, Geldpolitik, Rente, Defizitfinanzierung, Staat, Staatseingriff, Staatskapitalismus, Staatssektor, Staatsverbrauch, Staatsversagen, Steuerklassen, Steuermoral, Steuern, Steueroase, Steuerpflicht, Steuerpolitik, Steuerprogression, Steuerquote, Steuerreform, Steuerschlupflöcher, Steuerschuldner, Steuerstundung.*

У другій групі визначимо наступні термінологічні поля:

1) маркетингова політика підприємства: *Absatzkette, Absatz, Absatzplan, Absatzweg, Beschaffungsmarktforschung, Dumping, Dumpingpreis, Einzelhandel, Festpreis, Festpreiszuschlag, Handelsspanne, Käufermarkt, Konkurrenz, Kundenorientierung, Marketing, marktbeherrschende Stellung, Marktbeobachtung, Markt, Marktpreis, Absatz, Marktprognose, Marktstellung, Mitbewerber, Pauschalpreis, Preisbindung, Preis, Preisnachlaß, Werbung, Wettbewerb, Wettbewerbspolitik;*

2) валютна політика держав: *Devisenbilanz, Devisenbörse, Devisenhandel, Europäisches Währungssystem, Sorten (Geldsorten), Valuta, Währung, Währungsfonds, Internationaler; Währungskonten, Währungsparität, feste Wechselkurse, flexible Wechselkurse, Währungsanleihen, Währungskorb, Währungspolitik, Währungsreform, Währungsreserven, Währungsrisiko, Währungsumstellung, Währungsunion, Devisenkurs, Devisenmarkt, Devisenreserven, Devisen, Wechselkurspolitik;*

3) товарообіг країни: *Angebot, Deflation, Einfuhrgenehmigung, Einfuhrzoll, Embargo, European Free Trade Association, Exportgenehmigung, Freigut, Freihafen, Freistellung, Geldmenge, Handelsbilanz, Inflation, Infrastruktur, Internationale Handelskammer, Konsumgüter, Ursprungsland, Bruttoinlandsprodukt, Bruttosozialprodukt, Export, Ausführen, freie Güter, Güteklassen, Güter, Güterkreislauf, Anfrage, Handel, Handel per Erscheinen, Handelshemmnis, Handelsspanne.*

Всі перераховані області належать до ряду суміжних економічних наук. Цей приклад показує, що межа між термінами, які виділяються за сферою знання, досить хитка, особливо коли йдеться

про суміжні науки. Крім того, незважаючи на те, що підприємства і держава ведуть свою діяльність в різних сферах економіки (банківська, страхова, збутова діяльність), особливістю економічної термінології є відносна стабільність і постійність, систематичність термінологічного пласта, характерного для економічної і фінансової діяльності будь-якого підприємства і держави.

Необхідно відзначити також наявність в економічній діяльності юридичної термінології, представлені, однак, в незначній кількості. Тут ми знову стикаємося з вищеописаним випадком переходу термінів з галузі в галузь. Здебільшого випадки вживання юридичної термінології стосуються укладення будь-яких угод, назв нормативних документів і посилань на законодавчі акти, повідомити про які є необхідним: *die Satzung, der Unternehmensvertrag, die Dienstleistungsvereinbarung, das Handelsbuchgesetz, das Aktiengesetz, die Entsprechenserklärung, die Vorschriften des HGB, das Wertpapierhandelsgesetz (WpHG), die Rechnungslegungsgrundsätze, International Accounting Standards (IAS), US Generally Accepted Accounting Principles (USGAAP), das Versicherungsaufsichtsgesetz, das Obligationsrecht, das Vorwegzeichnungsrecht, das Wandelrecht, das Optionsrecht* та інші.

З точки зору приналежності термінів до частин мови економічні терміни представлені переважно термінами-іменниками. Слід також пам'ятати про те, що терміни можуть бути стандартизованими, що знаходяться в процесі стандартизації, відхилюваними в процесі стандартизації, а також тими, що знаходяться в процесі упорядкування, рекомендованими, а також паралельно допустимими [19, с. 78].

Терміни в економічній сфері діяльності розподіляються нерівномірно. Так, наприклад, є розділи німецьких звітів про діяльність підприємства і політику держави, для яких характерний високий ступінь концентрації термінологічних одиниць, і присутні менш термінологічно щільні частини. Так, висока концентрація термінів спостерігається (в порядку убавання ступеня концентрації) в таких розділах звіту про діяльність підприємства, як "*Jahresabschluss*" або "*Jahresrechnung*" (розділи *Bilanz, Gewinn- und Verlustrechnung, Anhang zum Jahresabschluss* або *Erläuterungen zum Jahresabschluss*, а також в деяких звітах розділу *Kapitalflussrechnung, Segmentberichterstattung, Eigenkapitalentwicklung, Anlagenspiegel*), глосаріях, які додаються в кінці деяких звітів, а також в окремих розділах «звіту про стан

справ» *“Lagebericht”* – *“Unternehmenssituation”* (*Vermögens-, Finanz- und Ertragslage; Bericht aus den einzelnen Geschäftsbereichen* або *Finanzanalyse nach Geschäftsbereichen; Wertschöpfungsrechnung; Risikobericht/Risikomanagement, Vergütungsbericht*) або *“Prognosebericht”*.

Невелика частка термінів характерна для «звернення до акціонерів» і частинам розділу *“Corporate Governance”*, де подаються члени правління і наглядової ради, команда співробітників, а також деякі окремі співробітники.

Таким чином, можна зробити висновок, про насиченість сфери економіки термінами, професійними виразами, що своєю чергою виявляє властиві економічним текстам документалізм, підкреслену фактологічність і об'єктивність, яка підкріплюється високим рівнем кількісних числівників, а також стриманість і нейтральність, що підкреслюють значущість фактів та інформації.

Проте існує і протилежна тенденція у формуванні економічного тексту, що призводить до зміни його функціонального потенціалу. Оскільки сучасні економічні тексти все більше орієнтовані на більш широке коло адресатів, то відзначається тенденція зниження питомої ваги вузькоспеціальних термінів, а за необхідності використання останніх вживаються відповідні коментарі для роз'яснення значення цих номінацій, що включаються прямо в тексти або окремо додаються в глосарії. Таким чином, включення в текст метамовних елементів стає неминучим. Тоді співвідношення між термінами і метамовою в економічній термінології буде прямо пропорційним: чим більше метамовних елементів, тим нижчий ступінь спеціалізованого економічного тексту.

Висновки і пропозиції. Економіка являє собою складну галузь знань, у сферу інтересів якої потрапляють практично всі сторони людської діяльності. Як будь-яка наукова дисципліна, економіка в своїх дослідженнях оперує певним набом

ром понять і термінів, які в сукупності утворюють економічну терміносистему. Специфічною особливістю цієї терміносистеми є її комплексний, міждисциплінарний характер.

Проведений аналіз мовного матеріалу дозволив дійти висновку про те, що економічний термін входить до складу словникової мови і не ізольований від законів, що впливають на розвиток лексичної системи взагалі, відповідно, досліджувані терміни розглядаються в системі загально-вживаної мови.

Лексичною основою німецькомовних економічних текстів є загально-вживана лексика, відповідна письмовій книжковій нормі сучасної німецької мови. Тематично вона визначається сферою фінансової комунікації і галузями діяльності компаній. Особливий пласт в словниковому складі економічних текстів становлять терміни з області фінансової комунікації і фондового ринку, представлені в чималій кількості англійськими включеннями. Характерним є і активне використання числівників і власних назв в економічних текстах. Вказані мовні факти реалізують такі стильові риси, як узагальненість і абстрактність, точність, фактологічність і об'єктивність викладу.

Вищевикладені результати дослідження економічної термінології німецької мови приводять нас до висновку про середній і високий рівень спеціалізованості економічних текстів на лексико-семантичному рівні, що говорить про те, що призначені вони насамперед для фахівців економічної сфери.

Перспективи дослідження економічної комунікації і економічних текстів утворюють і окремі питання. Так, не до кінця вирішеними залишаються питання про статус економічної комунікації і економічної мови, а також про побудову типології економічних текстів. Таким чином, існують перспективи подальшого дослідження функціонування термінів та їхніх лексико-семантичних особливостей у тексті.

Список літератури:

1. Богуславский С.С. Футбольная терминология в немецком языке: автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: 10.02.04. Одесса, 2010. 20 с.
2. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва : КомКнига, 2006. 256 с.
3. Реформатский А.А. Введение в языкознание. Москва : Аспект Пресс, 2002. 536 с.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
5. Buhlmann R., Fearn A. Handbuch des Fachsprachenunterrichts. Berlin: Langenscheidt, 1987. 274 S.
6. Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Tübingen: Niemeyer, 1995. 258 S.
7. Mayr M. Allgemeine Bestimmungen des Unternehmensrechts: Österreich und Ägypten. Ein begriffsorientierter, terminologischer Vergleich für die Sprachen Deutsch und Arabischen. Berlin: AV Akademikerverlag, 2012. 244 S.
8. Schroeder G. Lexikon der Tourismuswirtschaft. Hamburg: TourCon Hannelore Niedecken Verlag, 2002. 384 S.

9. Carstensen B., Galinsky H. Amerikanismen der deutschen Gegenwartssprache. Heidelberg, 1967. 272 S.
10. Efferenz A., Vieth U. Das Verstandnis wirtschaftsspezifischer Anglizismen in der deutschen Sprache beim Unternehmen. Frankfurt am Main: Peterlang GmbH, 1996. 256 S.
11. Hundt M. Modelbildung in der Wirtschaftssprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 1995. S. 56–72.
12. Rings G. Wirtschaftskommunikation ohne Komposita und Derivate. URL: www.gfl-journal.de/1-2001/rings.pdf.
13. Klump R. Wirtschaftskultur, Wirtschaftsstil und Wirtschaftsordnung. Berlin: Metropolis Verlag für Ökonomie, Gesellschaft und Politik, 1996. 215 S.
14. Graefen T., Knake S., Schmitz F. Wirtschaftskultur – Kulturen der Weltwirtschaft URL: <http://hsozkult.geschichte.hu-berlin.de/tagungsberichte/id=3140>.
15. Звегинцев В. А. Семасиология. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1957. 320 с.
16. Trir, J. Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Heidelberg, 1931. 347 S.
17. Прохорова В.Н. Русская терминология: Лексико-семантическое образование. Москва : Наука, 1996. 125 с.
18. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. Москва : Просвещение, 2011. 328 с.
19. Герд А.С. Специальный текст как предмет прикладного языкознания. *Прикладное языкознание: учебник* / С.А. Аверина. Санкт-Петербург : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 1996. С. 68-90.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В НЕМЕЦКОМ ЯЗЫКЕ

В статье проанализирована лексико-семантическая специфика экономических терминов немецкого языка. В частности, внимание сосредоточено на понятиях, общих для ряда смежных наук, имеющих общие объекты исследования. При определении черт специальной и профессиональной речи в экономическом тексте выявлена относительно высокая степень специализированности. Это качество находит свое выражение на лексико-семантическом уровне и прежде всего в терминологии. В работе приводятся результаты терминологического анализа экономических текстов. Определены различия в терминологической плотности в отдельных частях экономического текста.

Ключевые слова: термин, терминологический элемент, семантическое поле, лексическое поле, специализированность, семантическая дифференциация.

LEXICAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF ECONOMIC TERMS IN THE GERMAN LANGUAGE

The article analyzes the lexico-semantic specificity of the economic terms of the German language. In particular, attention is focused on concepts common to a number of related sciences that have common objects of study. When determining the features of special and professional language, a relatively high degree of specialization was revealed in the economic text. This quality is expressed at the lexical-semantic level and primarily in terminology. The paper presents the results of a terminological analysis of economic texts. Differences in terminological density in certain parts of the economic text are determined.

Key words: term, term element, semantic field, lexical field, specialization, semantic differentiation.

Шульженко Ю. М.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

ЛІНГВІСТИЧНІ МЕХАНІЗМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ГРИ В АВТОРСЬКИХ АНОМАЛІЯХ Л. КЕРРОЛА

Стаття присвячена розгляду мовної гри як складного лінгвістичного феномену. Робиться спроба виділити механізми реалізації та забезпечення смислової взаємодії в авторських аномаліях у текстах казок Л. Керрола. Мовна гра розглядається як домінуюча риса ідіостилію автора. Описуються особливості мовних експериментів як такі, що виходять за межі одного мовного рівня і мають розглядатися як явища глобального характеру, що мають лінгвістичну форму та авторську прагматичну установку.

Ключові слова: мовна гра, авторська аномалія, паронімічна атракція, омонімічна подібність, антанаклаза, реалізована метафора, слова-портмоне.

Постановка проблеми. У сучасній лінгвістиці помітно посилюється інтерес до проявів творчої функції мови, одним із яких виступає мовна гра. Художні тексти з високим ступенем мовної обумовленості, де автор зорієнтований на нарочите моделювання семантичних, лексичних, синтаксичних, словотворчих, прагматичних аномалій, допомагають усвідомити закладену в мові суперечливість і неоднозначність функціонування мовних одиниць. Лінгвістичні роботи, присвячені мовній грі, різняться своїми підходами до осмислення цього феномену: від розгляду мовної гри як відображення асиметрії мовного знаку до її трактування як лінгвокреативної мовної діяльності і творчого мовного експерименту автора в межах тексту й гіпертексту. На особливу увагу, на наш погляд, заслуговують механізми реалізації мовної гри, що вступають у дію на всіх рівнях тексту, від фонетичного до стилістичного і прагматичного, причому задіяними виявляються не лише фонетичні та морфологічні деформації, а й ігрове використання оказіоналізмів, каламбурів, рими, прецедентні феномени та інтертекстуальні включення. Матеріалом для дослідження обрано казки Л. Керрола «Аліса в Країні Див» та «Аліса у Задзеркаллі», оскільки мовна гра є головною ознакою ідіостилію автора.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Терміни «мовна гра» не є універсальним, дослідники розглядають ці феномени і в широкому (філософському) і у вузькому (лінгвістичному) розумінні, що пояснює досить велику кількість наукових праць, присвячених даній тематиці.

Так, мовна гра розглядається в роботах Л. Вітгенштейна, Й. Хейзінге, Т. Грідіної, О. Земської, В. Саннікова.

Як зазначено раніше, існує принаймні два підходи трактування мовної гри: лінгвістичний, який знайшов відображення в роботах Е. Земської, В. Саннікова, Н. Розанової, Т. Грідіної, М. Китайгородської, в працях яких мовна гра розглядається як вид лінгвістичного експерименту, що дає змогу наштовхнути дослідника на серйозні роздуми щодо значення та функціонування мовних одиниць різних рівней так само, як і філософа – на глибоке осмислення безодні людських проблем [3, с. 13], та аналітико-філософський, який був запропонований австрійським філософом та логіком Людвігом Вітгенштейном у «Філософських дослідженнях» й орієнтований у першу чергу на виявлення її семантичних і прагматичних аспектів [4, с. 127].

Численні наукові розвідки присвячені аналізу мовної гри у творах Л. Керрола (А. Лебедева, Н. Наливайко, Ю. Ірхіна, В. Столяренко), проте не розкривають механізмів її реалізації.

Постановка завдання. Метою дослідження є системний опис виявів мовної гри та механізмів її реалізації, що передбачає вирішення таких **завдань:** 1) встановити структурно-мовні особливості мовної гри, поєднавши філософський та лінгвістичний підходи; 2) встановити структурно-мовні особливості та механізми реалізації прийому мовної гри відповідно до традиційних мовних рівнів; 3) описати особливості мовних експериментів автора. Наукова новизна дослі-

дження полягає в комплексному підході до феномену мовної гри як феномену глобального характеру і пошуків механізмів її прояву.

Виклад основного матеріалу. Мовна гра охоплює надто широке коло мовних / мовленнєвих явищ, які не піддаються класифікації за єдиним принципом, а з іншого боку, існуючі класифікації фокусуються на виявах мовної гри, які в лінгвістичному вимірі дорівнюють слову, словосполученню або реченню, в той час як мовна гра Л. Керрола виходить далеко за ці межі. Тому доцільно аналізувати художні тексти казок Л. Керрола, розглядаючи їх як феномени глобального характеру, що мають лінгвістичну форму (поверхневу структуру) та авторську прагматичну установку (глибинну структуру), при ому перша є своєрідною оболонкою для прояву останньої.

«Аліса в Країні Див» Л. Керрола – це твір у жанрі абсурду, в який сам автор, ймовірно, особливого сенсу не вкладав, але саме стирання меж між здоровим глуздом та його видимою відсутністю, гра слів та набір алюзій обумовлюють стійку популярність твору Керрола.

На перший погляд, мовна гра – конституція тексту, в якій значення вживаються в суворій відповідності з контекстом та логікою. Деякі дослідники наголошують, що мовна гра «порушує симетрію співвідношення змісту і середовища його функціонування, приводячи стабільні структури в новий стан нестабільності. Отже, мовна гра становить новий етап розвитку системи на підставі операцій над стабільними мовними структурами – еталонами, прототипами, моделями породження змісту» [2, с. 46].

У нашому дослідженні розуміємо ідіостиль як сукупність глибинних механізмів створення текстового простору певним автором, які відрізняють його від інших, у свою чергу, потрактуємо це поняття як таке, що тісно пов'язане із системою мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери певної мовної особистості автора. Таке розуміння ідіостилу характерне для праць Р. Якобсона, Ю. Тинянова, М. Бахтіна, Ю. Караулова та інших науковців.

Численні дослідники творчості Л. Керрола, а також його перекладів, говорять про те, що мовна гра є найбільш характерною рисою його індивідуального художнього стилю [1; 2; 6; 7; 8; 9].

Зважаючи на особливості ідіостилу Л. Керрола, кожне відхилення в тексті розуміємо як мовну гру.

Мовний експеримент Льюїса Керролла будуватиметься на мовних аномаліях, операціональними

прийомами яких виступають засоби всіх мовних рівнів. Ознаки мовної гри в діалогії Льюїса Керрола проявляються неоднаково. Казки про Алісу є казками про мову, і вся авторська фантазія спрямована саме на виявлення прихованих можливостей мови. Ігрові та пародійні тексти зазвичай спираються на всі можливі елементи прецедентного тексту, від фонетичного до синтаксичного і стилістичного рівнів. Поділ (класифікація) засобів мовної гри за мовними рівнями є досить умовним, тому варто розглядати механізми, що забезпечують смислову взаємодію всередині авторських аномалій Керрола в термінах явищ, що реалізуються на лексичному, словотворчому, синтаксичному, фразеологічному рівні, а саме явищ *паронімічної атракції, омонімічної подібності (каламбуру) та антанаклази*.

Під *паронімічною атракцією* розуміємо ступінь звукової подібності у складі атрактантів, які, повторюючись, виконують роль своєрідних «спільних частин», які називаємо квазі- або псевдоморфемами. Вважаємо недоцільним розглядати це явище лише виключно на рівні фонетики, оскільки звукова подібність у такому випадку надає широкі можливості для встановлення відношень контекстуальної синонімії та антонімії і, базуючись на цілому комплексі ситуативних чинників (таких, як семантичний вплив, контекстне оточення чи позиція зіставлення) зумовлює взаємодію лексико-семантичних полів атрактантів на всіх мовних рівнях. Нові, несподівані умовно-асоціативні образи, що виникають, є яскравими прикладами прояву мовної гри на рівні поверхневої (лінгвістичної) структури тексту.

Вокалічні та консонантні пароніми в досліджуваних текстах є елементами складних асоціативно-метафоричних комплексів на основі прецедентних феноменів: наприклад, назви шкільних предметів, що згадуються в діалозі Аліси і Казна-Що-Не-Черпахи, утворюються теж за принципом звукової подібності, поєднуючись ситуативно-прецедентним зв'язком: *Reeling and Writhing – Reading and Writing; Ambition – Addition; Distraction – Subtraction; Uglification – Multiplication; Derision – Division; lessen – lesson; Laughing and Grief – Latin and Greek*. Такі графічно-фонетичні каламбури називають малапромізмами (прийом, оснований на неправильному слововживанні).

Прослідковуємо дифузність меж сполучуваності слів та поширення відповідного зв'язку на службові частини мови: цілеспрямовано актуалізуються звуковиражальні можливості прийменників, часток, вигуків. Останні стають сти-

лістичними формантами нових звукосмислових відношень, фонетично прилягаючи до звукокомплексу повнозначного слова і створюючи ефект мовної гри. Такий прийом Л. Керрола використовує, наприклад, для створення імен персонажів. У розділі 9 «Аліси в Країні Див», ім'я персонажу *Tortoise* (*We called him Tortoise because he taught us*) є ономатопеїчним каламбуром на основі звукової подібності опозиції слів *Tortoise-taught us*; в епізоді мова йде про навчання, тож маємо ще й прецедентний зв'язок із феноменом «шкільна реальність Вікторіанської Англії» (ситуативно-прецедентний контекст).

Паронімічна атракція в текстах Л. Керрола може виникати на основі ономатопеїчної подібності слів. Наприклад, імена братів-близнюків *Tweedledum* і *Tweedledee* із четвертого розділу «Аліси у Задзеркаллі» також можна назвати звуконаслідувальними, оскільки в англійській мові існує дієслово *tweedle* – «тринькати на скрипці». Л. Керрол вмотивовує музичне підґрунтя вибору імен своїх персонажів у епізоді, коли у братів відбулася суперечка через *rattle* – «брязкальце».

Ще приклад:

– *Am I addressing the White Queen?*

– Well, yes, if you call that a-dressing, – The Queen said. – It isn't MY notion of the thing, at all.

Alice thought it would never do to have an argument at the very beginning of their conversation, so she smiled and said, – If your Majesty will only tell me the right way to begin, I'll do it as well as I can.

– But I don't want it done at all! – groaned the poor Queen. – I've been a-dressing myself for the last two hours.

Переосмислення дієприкметника *I addressing* відбувається за рахунок виділення квазіомонімічних сегментів – артикля *a* і дієслова *to dress*.

Метатетична паронімія – переставляння приголосних у рамках фонетичних комплексів слів – також використовується автором. Проте психолінгвальний механізм її рецепції в текстах складніший, ніж у попередніх структурних типах звукосмислових зближень, оскільки передбачає кількоступеневе фоносемантичне співвіднесення з прецедентною складовою частиною казок Л. Керрола. Наприклад, у сьомому розділі дівчатка постають як *Lacie*, *Elsie* та *Tillie*: ім'я *Lacie* є анаграмою імені *Alice*; *Elsie* утворене від перших букв повного імені Лорини-Шарлотти (*L.C.* – *Lorina Charlotte*) і, нарешті, *Tillie* є зменшувальним від *Matilda* – жартівливого імені, яким у родині називали Едіт [5]. Цей перелік можна продовжувати, бо із численних коментарів видавців казок про

Алісу та інших керроллознавців дізнаємося, що більшість персонажів мають реальні прототипи.

У текстах казок Л. Керрола знаходимо багато омонімічних каламбурів. Наприклад, у третьому розділі Аліса зустрічається з Мишею та іншими тваринами, й між ними відбувається діалог:

You promised to tell me your history, you know, said Alice, – and why it is you hate C and D, she added in a whisper, half afraid that it would be offended again.

“Mine is a long and a sad tale!” said the Mouse, turning to Alice, and sighing.

“It is a long tail, certainly”, said Alice, looking down with wonder at the Mouse's tail; “but why do you call it sad?” And she kept on puzzling about it while the Mouse was speaking, so that her idea of the tale was something like this.

У наведеному уривку використовуються омофони *a tale* (казка, історія) та *a tail* (хвіст).

Далі Миша скаржить на те, що Аліса її не уважно слухає:

“You are not attending!” said the Mouse to Alice, severely. “What are you thinking of?”

“I beg your pardon”, said Alice very humbly: “You had got to the fifth bend, I think?”

“I had NOT!” cried the Mouse, sharply and very angrily.

“A knot!” said Alice, always ready to make herself useful, and looking anxiously about her. “Oh, do let me help to undo it!”

Гра слів тут також будується на двох омофонах: *knot* (вузол) та *not* (заперечна частка).

Прийом створення ігрового ефекту на основі омонімії знаходить свій вияв у текстах Л. Керрола і в явищі *антанаклази* (повторення того самого слова в різних значеннях), виходячи за межі явища суто лінгвістичного, порушуючи симетрію змісту слова і середовища його існування. До того ж, для тексту Л. Керрола принципово важливо, що полісемія слів виявляється не одразу, часто поєднується із ситуативно-прецедентним контекстом. Наприклад:

The first question of course was, how to get dry again: they had a consultation about this, and after a few minutes it seemed quite natural to Alice to find herself talking familiarly with them, as if she had known them all her life.

Mouse: Ahem! Are you all ready? This is the driest thing I know. Silence all around, if you please. William the Conqueror, whose cause was favored by the pope, was soon submitted to by the English, who wanted leaders, and had been of late much accustomed to usurpation and conquest. Edwin and Morcar, the earls of Mercia and Northumbria...

Вживаючи слово *dry* у двох значеннях: 1) сухий та 2) нудний, автор створює комічний ефект, що виникає не лише на основі полісемії та семантичної плутанини, а й на основі натяку на популярне у XIX столітті захоплення всім англосаксонським.

Підкреслюючи звукову подібність і семантичну відмінність мовних одиниць шляхом несподіваного контекстуального співставлення та протиставлення, Л. Керрол досліджує смислову єдність, утворену лексико-семантичними варіантами полісеманта. Для текстів автора принципово важливо, що полісемія слів виявляється не одразу, на сюжетному рівні поступовий розвиток визначається сигналами, які не одразу сприймаються. Наприклад:

– *How is it you can all talk so nicely?* – *Alice said, hoping to get it into a better temper by a compliment. – I've been in many gardens before, but none of the flowers could talk.*

– *Put your hand down, and feel the ground,* – *said the Tiger-lily. – Then you'll know why.*

Alice did so.

– *It's very hard,* – *she said, – but I don't see what that has to do with it.*

– *In most gardens,* – *the Tiger-lily said, – they make the beds too soft – so that the flowers are always asleep.*

У наведеному уривку обігрується значення слова *bed* – «ліжка» та *flower-bed* – «клумба». Фраза Аліси *but I don't see what that has to do with it* виступає як реакція на нерозуміння багатозначності.

Це не єдиний приклад поєднання антанаклази з іронічно-прецедентною мовною грою у творах Л. Керрола. Як ось, наприклад, двозначність назви четвертого розділу: *“The rabbit sends in a little Bill”*. Дорослі читачі одразу зрозуміють співзвучність імені ящірки з поправками до конституції США.

Л. Керрол використовує багатозначність не лише окремих лексичних одиниць, а й усталених виразів, останні розкладаються на окремі компоненти, що призводить до їх буквализації і перетворення їх значення на контекстно-оказіональне:

In that case, said the Dodo solemnly, rising to its feet, I move that the meeting adjourn, for the immediate adoption of more energetic remedies...

Speak English! *said the Eaglet.*

Мовна гра виникає завдяки двозначності слововосполучення *Speak English*: 1) говори англійською; 2) говори зрозуміло, «по-людському».

I'm not myself, you see.

I don't see, *said the Caterpillar.*

Виділені слова є двозначними. Лексема *to see* має значення 1) бачити, 2) розуміти. Завдяки цьому створюється полісемічний каламбур.

Oh, I'm not particular as to size, Alice hastily replied; only one doesn't like changing so often, you know.

I DON'T know, *said the Caterpillar.*

Автор підтримує розмову героїв (Аліси й Гусені) в одному й тому самому стилі і створює полісемічний каламбур завдяки двозначності слова *know*: 1) знати, 2) розуміти.

“BEFORE SHE HAD THIS FIT” you never had fits, my dear, I think?’ he said to the Queen.

No! – *shouted Queen.*

Then the words don't FIT you,’ said the King, looking round the court with a smile. There was a dead silence.

Сталий вираз *to have fit* має значення «дуже розсердитися», саме ж дієслово *fit* перекладається як «бути відповідним, підходити».

Фрагмент, коли Аліса розмовляє з Кроликом про час:

– *I dare say you never even spoke to Time!*

– *Perhaps not, but I know I have to beat time when I learn music.*

– *Ah! That accounts for it, he won't stand beating.*

Тут автор використовує гру слів *to beat time* («відбивати такт»), що представляється як засіб порушення відповідної фразеологічної єдності, що має значення «марнувати час» шляхом відтворенням основного значення дієслова *to beat* («бити»).

У контексті явища паронімічної атракції можна розглядати і словотворчі експерименти Л. Керрола, що здійснили вплив на сучасний стан англійської мови. Появі терміну «слово-портмоне» також завдячуємо Л. Керролу, принцип утворення таких слів він наочно пояснює в «Алісі у Задзеркаллі», де Шалам-Балам пояснює Алісі утворення незвичайних слів у баладі *“Jabberwocky”*, таких, як *slithy* (means “slimy and lithe”) та *mimsy* (is “miserable and flimsy”):

You see it's like a portmanteau-there are two meanings packed up into one word.

У лінгвістичних термінах слова-портмоне є складними словами або композитами, утвореними поєднанням кількох основ слів за допомогою інтерфіксів *-o-*, *-e-*, тобто *основоскладанням*. Слід зазначити, що такий спосіб новотвору має високий ступінь експресивності й реалізує креативну функцію у створенні ефекту комізму в *King: Who are you talking* діалогії. Наприклад, назву балади *“Jabberwocky”* можемо вважати

іронічною алюзією на модне в часи автора захоплення усім англ-саксонським (назва утворена від англосаксонського слова “wocer”, чи “wocor”, і означає «нащадок» аба «плід», і англійського “jabber”, що означає «пристрасна і багатослівна суперечка»).

До того ж, «Джеббервоккі» містить одинадцять слів-нонсенсів, насамперед, прикметники *frumious, vorpal, manxome, uffish, tulgey, frabjous*, які при більш детальному вивченні виявляються значущими, оскільки всі вони утворені від англосаксонських слів й відтак є нонсенсами лише для недосвідченого адресата. Їх також можемо розглядати як слова-портмоне.

Використовуючи подібні прийоми поєднання добре відомих слів у новотворах, автор йде далі, задіюючи складні ряди прецедентно-асоціативних зв'язків. Ефект такої мовної гри досягається завдяки саме неочікуваності асоціації. *Snapdragon-fly* є прикладом мовної гри, утвореної завдяки складному ряду стійких для британців асоціацій із різдвяною грою *snap-dragon*, коли гравці мали з'їсти родзинки з палаючої тарелі із брендів, квіткою *snapdragon* (ротики) та комахою *dragonfly* (бабка). *Rocking-horse-fly* – персонаж, що утворюється поєднанням назви дитячої іграшки, популярної у часи Керрола (*rocking-horse / ізпауковий коник-гойдалька*), та комахи *horsefly / тедзь*, створіння рухалося, качаючись на гілках дерев. *Bread-and-butter-fly* – комаха, тіло якого складається зі скоринки, крилами є шматочки хліба з маслом (*bread and butter*), а головою – шматочок цукру, харчується німецьким чаєм із вершками, тобто знову маємо ряд асоціативних зв'язків, тепер уже з традицією англійців пити чай (Five o'clock tea) та способом подачі цього напою (чай із вершками, тости чи шматочки хліба з маслом). *Caucus-Race* – каламбур, створений на основі політичного терміну («регулярні партійні збори обраних членів парламенту») + *race* («змагання»), така політична алюзія у Л. Керрола не є випадковою, оскільки він сам дуже переймався питанням удосконалення системи виборів і багато працював над її оптимізацією. Наведені вище приклади також можемо розглядати як використання прийому антанаклази, цього разу – з метою створення ігрового ефекту.

Експериментуючи з фразеологізмами, автор застосовує прийоми буквализації та трансформації, приписуючи своїм персонажам хибне розуміння механізмів створення фразеологічних одиниць та застосовуючи прийом реалізованої метафори, оперуючи останньою без урахування

фігурального значення, створюючи таким чином ігровий ефект і надаючи ситуації комічного відтінку. Розглянемо приклади:

1. *A cat may look at a king* – дивитися ні на кого не забороняється. Аліса використовує слова *cat* і *king* буквально, в їх основному значенні. У результаті все словосполучення розпадається і переосмислюється:

King: Who are you talking to?

Alice: It's a friend of mine – a Cheshire Cat, allow me to introduce it.

King: I don't like the look of it at all, it may kiss my hand if it likes.

Cheshire Cat: I'd rather not.

King: Don't be impertinent, and don't look at me like that!

Alice: A cat may look at a king. I've read that in some book, but I don't remember where.

2. *To explain oneself* – виправдовуватися – Аліса розкладає фразеологічний зворот *to explain oneself*, який є неподільною одиницею. У результаті даного обміну репліками спостерігаємо утворення гри слів:

Caterpillar: Explain yourself.

Alice: I cannot explain myself, I'm afraid, sir, because I'm not myself, you see.

3. *Well, I'd hardly finished the first verse, said the Hatter, when the Queen jumped up and bawled out, He's murdering the time! Off with his head!*

Каламбур побудований на базі вже згаданого фразеологічного звороту *to murder the time*, що зазвичай сприймається в переносному сенсі. Проте тут Л. Керрол використовує саме пряме значення виразу. Тому й створюється комічний ефект, який посилюється ще й Шекспірівською алюзією (*Off with his head!*)

Зустрічаються випадки, коли ідіома набуває додаткового розвитку в пародійному тексті. Такий ефект виникає, коли маємо справу із фразеологізмами, які мають високий ступінь стійкості лексичного складу й виконують у даному тексті експресивну функцію. Таким чином, запозичення й обігрування фразеологізмів збагачує мову пародії і сприяє досягненню комічного ефекту в даному типі тексту. Наприклад:

Duchess: Thinking again?

Alice: I've a right to think.

Duchess: Just about as much right, as pigs have to fly; and the ...

В останній фразі Герцогиня натякає на відомий вираз *when pigs fly = never*, тобто таким чином вона прагне сказати Алісі, що думати в країні Чудес вона не має права.

Мовна гра на основі фразеологічного звороту може виникати навіть тоді, коли в тексті міститься лише натяк на такий фразеологічний зворот:

King: Take off your hat.

Hatter: It isn't mine.

King: Stolen!

Hatter: I keep them to sell. I've none of my own. I'm a hatter.

В останній репліці Капелюшника спостерігаємо алюзію на відоме прислів'я *The shoemaker's son always goes barefoot*, тобто це природно для Капелюшника – не мати власного капелюха.

Висновки і пропозиції. Ідіостиль Л. Керрола характеризується прагненням до новизни форми вираження і багаторівневим використанням неоднозначності мовних засобів. Експериментальні

авторські аномалії знаходять своє вираження, реалізуючись через механізми явища паронімічної атракції, омонімічної подібності, антанаклази, прийомів буквализації та трансформації фразеологізмів, реалізованої метафори тощо, задіюючи ситуативно-прецедентну складову частину, причому мовна гра в текстах Л. Керрола реалізується на кількох рівнях одночасно: кожна більш складно структурована одиниця вміщує більш просто організовану одиницю і слугує контекстом, у межах якого ця одиниця інтерпретується. У межах одного дослідження не є можливим повно і всебічно висвітлити всі питання, пов'язані з вивченням художнього мовного експерименту автора, що й становить перспективу подальшого дослідження.

Список літератури:

1. Ананьина О. А. Творчество Льюиса Керролла в свете игровой поэтики: на материале текстов «Алиса в Стране Чудес» и «Алиса в Зазеркалье»: дис. ... канд. филол. наук : 10.01.03. Ростов-на-Дону, 2002. 226 с.
2. Богуславська Л. А. Відтворення мовної гри Л. Керролла в англо-українських перекладах: когнітивний аспект : дис. канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Харків, 2017. 246 с.
3. Богуславська Л. А. Когнітивний аналіз відтворення алюзій в англо-українських перекладах казки Льюїса Керролла "Alice's Adventures in Wonderland". *Актуальні проблеми германської філології та прикладної лінгвістики*. Чернівці : ЧНУ імені Юрія Федьковича, 2016. № 4(13). С. 90–102.
4. Богуславська Л. А. Когнітивний аналіз відтворення каламбурів-малапропізмів в англо-українських перекладах казки Льюїса Керролла "Alice's Adventures in Wonderland". *Science and Education: a New Dimension. Philology*. 2016. IV(24), Issue 104. С. 41–46.
5. Демурова Н. М. О переводе сказок Керролла. *Приключения Алисы в Стране Чудес. Сквозь зеркало и что там увидела Алиса, или Алиса в Зазеркалье* ; подг. Н. М. Демурова ; отв. ред. Б. И. Пуришев. Москва. 1978. С. 315–336.
6. Дзера О. Методи перекладу поетичних уривків із «Аліси в Країні Чудес»: орієнтація на цільового читача. *Іноземна філологія*. 2007. Вип. 119(2). С. 111–118.
7. Усолкина А. В. Языковая игра как текстообразующий фактор (на материале литературных сказок Л. Керролла и их переводов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Екатеринбург. 2002. 222 с.
8. Устинова Т. В. Языковая игра в художественном тексте и варианты ее перевода: на материале литературных сказок Льюиса Керролла и их переводов на русский язык : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Омск. 2004. 180 с.
9. Чорновол-Ткаченко Р. С. Прецедентний текст як складова інтертекстуальних взаємодій (на матеріалі казок Л. Керрола) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків. 2007. 20 с.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РЕАЛИЗАЦИИ ЯЗЫКОВОЙ ИГРЫ В АВТОРСКИХ АНОМАЛИЯХ Л. КЭРРОЛЛА

Статья посвящена рассмотрению языковой игры как сложного лингвистического феномена. Делается попытка выделить механизмы реализации и обеспечения смыслового взаимодействия в авторских аномалиях в текстах сказок Л. Керролла. Языковая игра рассматривается как доминантная черта идиостиля автора. Описываются особенности языковых экспериментов как выходящие за пределы одного языкового уровня, которые должны рассматриваться как явления глобального характера, имеющие лингвистическую форму и авторскую прагматическую установку.

Ключевые слова: языковая игра, авторская аномалия, паронимическая аттракция, омонимичное сходство, антанаклазис, реализованная метафора, слова-портмоне.

**LINGUISTIC MECHANISMS FOR THE LANGUAGE GAME
IMPLEMENTATION OF THE L. CARROLL'S AUTHOR ANOMALIES**

The article is devoted to the consideration of the language game as a complex linguistic phenomenon. An attempt is made to highlight the mechanisms of implementation and ensuring of semantic interaction in the author's anomalies in the texts of L. Carroll's fairy tales. The language game is regarded as the dominant feature of the author's idiostyle. The features of language experiments are described as going beyond the limits of one language level and should be considered as phenomena of a global nature, having a linguistic form and an author's pragmatic attitude.

Key words: *language game, author's anomaly, paronymic attraction, homonymous similarity, antanaclasis, realized metaphor, portmanteau words.*

Юрченко О. О.

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БАГАТОКОМПОНЕНТНИХ ТЕРМІНІВ АНГЛОМОВНИХ НАУКОВИХ ТЕКСТІВ ГАЛУЗІ МАТЕРІАЛОЗНАВСТВА

Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування багатокомпонентних термінів у науково-технічних текстах галузі матеріалознавства. Були виявлені основні структурні моделі термінотворення та проведений їх статистичний аналіз. Також були окреслені семантичні особливості багатокомпонентних термінів стосовно їх приналежності до інтрагалузових, екстрагалузових та загальнонаукових термінів. Було простежено продуктивність різних моделей термінотворення та граматичних категорій у науково-технічних текстах галузі матеріалознавства.

Ключові слова: багатокомпонентні терміни, структурні моделі, матеріалознавство, термінологія, термінотворення.

Постановка проблеми. Матеріалознавство зазнало бурхливого розвитку за останні роки, були запропоновані новітні технології та матеріали, наприклад, біосумісні композитні матеріали для застосування в медицині або композитні матеріали для будівництва, машинобудування, літакобудування, авіакосмічної галузі та для виготовлення споживчих товарів.

Терміносистема матеріалознавства також зазнає постійного розвитку, до її складу залучають нові поняття та назви. Те, що науковці всіх країн публікують свої роботи англійською мовою, зумовлює потребу в розумінні та дослідженні особливостей словотвірної архітекτονіки, описі арсеналу словотвірних засобів та моделей, а також виявленні ступенів продуктивності різних видів термінотворення в англійськомовних науково-технічних текстах. Багатокомпонентні терміни становлять значну частину термінологічної бази галузі матеріалознавства через неможливість передати всі поняття за допомогою простих однокомпонентних термінів і викликають значні труднощі в розумінні та відтворенні українською мовою, що зумовлює потребу в їх вивченні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структурні особливості багатокомпонентних термінологічних одиниць вивчали такі вчені, як Т. Панько, А. Д'яков, А. Суперанська, М. Вербенець, В. Даниленко, Л. Симоненко, Б. Головін і Р. Кобрін, В. Судовцев та інші. М. Кочерган вважає, що словосполучення – це два або більше

повнозначних слова, інтегрованих синтаксичним зв'язком. Така одиниця є частиною речення, але вона може також існувати окремо, як будівельний матеріал [1, с. 307]. В. Судовцев назвав термінологічні словосполучення (багатокомпонентні терміни) семантично цілісними поєднаннями двох або більше слів, які пов'язані між собою за допомогою прийменника або безприйменниковим способом. Такі словосполучення можуть бути стійкими або вільними [2, с. 62].

Б. Головін і Р. Кобрін поділили багатокомпонентні терміни на прості терміни-словосполучення, які складаються з головного слова та залежного слова, та складні терміни-словосполучення, в яких різні аспекти значення головного слова визначаються залежними словами [3, с. 72]. На думку Б. Головіна і Р. Кобріна, багатокомпонентні терміни за морфологічним типом головного слова поділяються на субстантивні, ад'єктивні та дієслівні словосполучення.

Як влучно зазначив В. Лейчик, ідеальна структура терміна – це така структура, в якій зв'язок між компонентами терміна втілює логічний зв'язок між поняттями [4, с. 51].

В. Карабан [5, с. 383] докладно розглянув багатокомпонентні науково-технічні терміни та наголосив, що здебільшого вони є препозитивними атрибутивними словосполученнями. У такому словосполученні є означення та означувальний компонент, а означення стоїть на першому місці. За В. Карабаном, складні багатокомпо-

нентні терміни можна описати через такі моделі: N1+N2; N1+N2+N3+; (N+Part.I)+N; (N+Part.II)+N; (Adj.+Part.I)+N; (Adj.+Part.II)+N.

Отже, багатокомпонентні терміни – це терміни, що складаються із двох або більше слів та мають ядро і залежні члени: означувальну частину та означуване слово або групу слів. Вони можуть містити в собі іменник, дієслово, прикметник, прислівник, дієприслівник, числівник, прийменник, сполучник. Багатокомпонентні терміни можуть бути створені лінійно або нелінійно, за допомогою прийменників або без їх використання, вони можуть являти собою вільне або стійке словосполучення.

Постановка завдання. Мета статті полягає в аналізі структурно-семантичних особливостей багатокомпонентних термінів науково-технічних англійських текстів галузі матеріалознавства, виявленні моделей термінотворення та визначення ступеню їх продуктивності.

Виклад основного матеріалу. Англійська термінологія галузі матеріалознавства не є виключенням із загального правила і складається з простих (однокомпонентних) терміноодиниць та складних термінів, які можуть являти собою багатокомпонентні сполуки, у структуру яких входить декілька лексем. Згідно із завданням у дослідженні розглядаємо тільки останній тип складних термінів. У ході дослідження було відібрано 575 багатокомпонентних термінів, знайдених методом суцільної вибірки в науково-технічних статтях різних підгалузей матеріалознавства, розміщених у вільному доступі в електронних версіях наукових журналів. Виявлені багатокомпонентні терміни були скомпановані в групи та моделі.

1. Двокомпонентні термінологічні одиниці.

У ході дослідження були виявлені двокомпонентні терміни-словосполучення нижченаведених моделей.

Модель Adj+N (сполучення прикметника з іменником), яке є типовим атрибутивним словосполученням, та **Adj+Abr (сполучення прикметника з аббревіатурою)**.

Приклади: *quasi-static methods* – квазістатичні методи, *direct compression* – пряме пресування, *continuous loading* – безперервне навантаження, *inertial effects* – інерційний вплив, *flexural tests* – випробування на згин; *aqueous SC* – суперконденсатор на рідкому електроліті. Серед термінів цієї моделі зустрічаються інтрагалузеві (*direct compression*), екстрагалузеві (*quasi-static methods*) та загальнонаукові терміни (*inertial effects*). Значимо, що вищезазначені словосполучення є стій-

кими термінами, компоненти яких неможливо замінити синонімами. Англійські тексти галузі матеріалознавства налічують велику кількість термінів цього типу.

Модель N1+N2 (сполучення іменника з іменником).

Приклади: *liquid crystals* – рідкі кристали; *tension tests* – випробування на розтягнення, *ink materials* – «чорнило» (пластичний матеріал), *strain response* – деформаційний відгук, *liquid and solid properties* – властивості як рідкого, так і твердого тіла, *graphite foil* – фольга із графіту. Як видно, зазначена модель є субстативним словосполученням, яке складається зі стрижневого елемента (*tests, materials, properties*) та залежного, який звужує його значення.

Модель Part I+N (сполучення дієприкметника з іменником).

Приклади: *reinforcing fibers* – армуючі волокна; *rising temperature* – температура, яка росте.

Модель Part II+N (сполучення дієприкметника II з іменником).

Приклади: *corroded material* – ародований матеріал, *welded element* – зварний елемент; *reinforced concrete* – залізобетон.

Модель Abr+N (сполучення аббревіатури з іменником) та Ch.F+N (сполучення хімічної формули з іменником).

Приклади: *HPDC microstructure* – мікроструктура HPDC, *BFRP composite* – базальтовий композит; *RTM process* – RTM – процес; *Al-Mg alloy* – Al-Mg сплав (алюмінієво-магнієвий сплав).

Через те, що матеріалознавство безпосередньо пов'язане зі створенням нових матеріалів і такою наукою, як хімія, тексти цієї галузі рясніють хімічними формулами та аббревіатурами, які замінюють назви матеріалів та технологічних процесів та вступають у семантичний зв'язок з іншими лексемами з утворенням інтрагалузевих термінів.

Двокомпонентні терміни найбільш поширені в досліджуваних науково-технічних текстах. Загальна кількість цього типу терміноодиниць – 248, із них модель Adj+N становить 57 одиниць, модель N1+N2 – 164 одиниць, модель Part I+N – 7 одиниць, модель Part II+N – 9 одиниць, модель Abr+N та Ch.F+N – 11 одиниць.

Отже, можна стверджувати, що двокомпонентні терміни всіх видів становлять значний шар термінологічної лексики галузі матеріалознавства та суміжних дисциплін. Найбільш продуктивною моделлю термінотворення серед двокомпонентних термінів є сполучення іменника з іменником. Переважна кількість цього типу словосполучень

(близько 70%) є інтрагалузевими термінами, хоча присутня значна кількість екстрагалузевих та загальнонаукових термінів.

Зазначені вище приклади доводять, що у двокомпонентних термінів найчастіше один компонент є термінологічною одиницею, а інший – загальнонавжваним або загальнонауковим словом. Наприклад, *flexural tests* (*flexural* – інтрагалузевий термін, *tests* – загальнонаукове слово); *direct compression* (*direct* – загальнонавжане слово, а *compression* – загальнонаукове слово). Інколи зустрічається сполучення двох загальнонавжваних слів, які утворюють разом термінологічну одиницю: *ink materials*, *graphite foil*.

У порівнянні з однокомпонентними серед двокомпонентних терміноодиниць зростає шар інтрагалузевих термінів галузі матеріалознавства та суміжних дисциплін. Це можна пояснити тим, що додавання лексеми звужує семантику термінологічної одиниці, таким чином двокомпонентні терміни мають єдине цілісне та більш конкретизоване значення.

2. Трикомпонентні термінологічні одиниці.

Загальна кількість трикомпонентних термінів в дослідженні – 142 одиниці. Серед термінів цього типу в текстах були знайдені такі моделі: $N_1+N_2+N_3$, $Abr+N_1+N_2$, $ChF+N_1+N_2$, $Abr+ChF+N$: *carbon fiber fluid* – рідина зі вмістом вуглеволокна; *synchrotron X-ray tomography* – синхротронна рентгенівська томографія; *HT carbon fibers* – високопрочне вуглеволокно; *CNG pressure vessels* – балони для газу під високим тиском; *HPDC Al alloy* – алюмінієвий сплав, відлитий під високим тиском.

$Adj+N_1+N_2$: *Digital Image Correlation (DIC)* – кореляція цифрових зображень (КЦЗ); *high-resolution laboratory* – лабораторний комплекс із високою роздільною здатністю; *initial mold temperature* – початкова температура прес-форми.

$Part I+N+N$: *scanning electron micrograph (SEM)* – скануюча електрона мікроскопія.

Моделі, у структурі яких вжитий дієприкметник минулого часу: $Part II+N+N$; $N+ParII+N$; $Adv+PartII+N$: *fused deposition modeling (FDM)* – моделювання методом наплавлення; *graphene-related materials* – матеріали, подібні до графену; *coal-derived pitch* – кам'яновугільний пек; *fiber-reinforced composite* – композит, армований волокном; *thermally processed fabrics* – термічно оброблені тканини.

Кількість знайдених трикомпонентних термінів – 197 одиниць, серед них частина інтрагалузевих термінів значно зростає. Природно, що

різноманіття моделей термінотворення також збільшується. Найбільш продуктивною виявилася модель $N_1+N_2+N_3$ (загальна кількість – 111 одиниць), серед трикомпонентних терміноодиниць зросло використання дієприкметника минулого часу (23 одиниці). Можна сказати, що моделі $N+ParII+N$; $Adv+PartII+N$ є гіпонімами відносно до двокомпонентної моделі $ParII+N$, але залучення додаткової лексеми різко підвищує частоту використання даної граматичної категорії (*reinforced composites* – *fiber reinforced composites*). Цього не можна сказати про дієприкметник теперішнього часу – його вживання виявилось досить лімітованим. Аббревіатури та хімічні формули також широко вживаються в різноманітних трикомпонентних моделях.

3. Чотирикомпонентні терміноодиниці.

Кількість чотирикомпонентних одиниць, які зустрілися в дослідженні, значно менша за кількість трикомпонентних – 72 одиниці. Проте різноманітність моделей термінотворення значно збільшилась:

$N_1+N_2+N_3+N_4$: *peanut shell precursor (PS-P) powder* – порошок прекурсору, який був виготовлений із арахісового лущиння; $Adj+N_1+N_2+N_3$;

continuous filament winding process – процес безперервного намотування; $Ch.F+Adj+N_1+N_2$: *Al0.25CoCrFeNi high-entropy alloy* – високоентропійний Al0.25CoCrFeNi сплав; $N_1+ParII+Abr+N_2$: *biomacromolecule-derived 2D bio-nanostructures* – двовимірні біонаноструктури на основі біомакромолекул;

$Abr+Adj_1+Adj_2+N$: *WDW electronic universal tester*; $Adj+N_1+ParII+N_2$: *unidirectional filament wound composites*; $Num+N_1+N_2+N_3$: *two-component-epoxy glue*; $PartII+Prep+N_1+N_2$: *reinforced with basalt fibers*; $N_1+Adj+N_2+N_3$: *carbon rich steel core*; $PartII+N_1+N_2+N_3$: *impregnated glass fiber roving*

4. П'ятикомпонентні термінологічні одиниці.

Було знайдено 18 п'ятикомпонентних термінів: $N_1+N_2+N_3+N_4+N_5$: *S-glass composite tensile strength* – міцність на розрив S-скла. $Adj+N_1+ParII+N_2+N_3$: *thermoplastic fiber reinforced feed stocks* – термопластична волоконно-армована сировина; $Adj+ParII+Adj+N_1+N_2$: *thermal cured aromatic thermoset resin* – термічно отверджена ароматична термореактивна смола; $N_1+PartII+Adj+N_2+N_3$: *filament wound high pressure vessels*; $Adj_1+N_1+Adj_2+N_2+N_3$: *hot-curing low-viscosity system*.

5. Термінологічні одиниці з шести та більше компонентів.

Настільки довгі термінологічні моделі зустрічаються доволі рідко, здебільшого вони є в назвах

статей через правило збереження мовленнєвих зусиль або описують новітні матеріали та технологічні процеси. У досліджуваних текстах було знайдено лише 10 одиниць цієї моделі.

Adj+N₁+N₂+N₃+N₄+N₅: *high performance thermoset carbon fiber composites* – високоефективні терморективні композити на основі вуглеволокна; *Adj₁+N₁+N₂+N₃+Adj₂+Ch.F+N₄*: *high-pressure die-cast hypereutectic (HPDC) Al-Si alloys* – заевтектичні Al-Si сплави, які були виготовлені методом лиття під високим тиском (ЛВТ); *N₁+N₂+ParII+Adj+N₃+N₄*: *ethyl alcohol based colloidal silica suspension* – колоїдна суспензія кремнезему на основі етилового спирту; *Adj₁+Adj₂+N₁+N₂+N₃+N₄+N₅*: *flat unidirectional polymer fiber composite test specimen* – пробний зразок плоского односпрямованого полімерного композита, армованого волокном. *Adv+Part. II₁+N₁+N₂+Part. II₂+N₃+N₄*: *additively manufactured carbon fiber reinforced composite (AMCFRC) materials* – композиційні матеріали, армовані вуглецевим волокном та виготовлені адитивним методом (AMCFRC); *Adj+PartI+Abr+N₁+N₂+N₃*: *free-standing 2D planar nano allotrope* – вільно розташований двомірний плоский нано-алотроп.

Висновки і пропозиції. У результаті аналізу багатокомпонентних термінологічних одиниць, які зустрілися в науково-технічних текстах галузі матеріалознавства, було знайдено 37 термінологічних моделей. Найбільш продуктивними виявилися двокомпонентні атрибутивні іменникові словосполучення *N₁+N₂* та *N₁+N₂+N₃*, які здебільшого репрезентують інтрагалузеві термінологічні одиниці. Модель *Adj+N* також виявилася продуктивною, але частка екстрагалузевих термінів більша саме в цій моделі. Дієприкметник минулого часу Participle II виявився досить продуктивним, він був знайдений у складі як двокомпонентних термінів, так і довших за кількістю компонентів термінів, в яких він може утворювати як лінійну структуру, так і нелінійну. Автори наукових статей прагнуть використовувати фінальні компоненти *-related*;

-derived; *-based*; *-reinforced* тощо, за допомогою яких утворюють термінологічні комплекси різноманітних моделей. Через значне звуження семантики багатокомпонентні термінологічні одиниці з вживанням Participle II є здебільшого прикладами інтрагалузевих термінів.

Навпаки, Participle I не є продуктивною моделлю термінотворення в науково-технічних текстах галузі матеріалознавства, терміни з вживанням цієї граматичної категорії зустрічалися доволі рідко, на відміну від іменника з закінченням *-ing*.

Автори англійських науково-технічних текстів прагнуть використовувати аббревіатури після назв технологічних процесів та матеріалів, які являють собою багатокомпонентні атрибутивні словосполучення. До того ж, на початку статті аббревіатура з'являється в дужках, далі в тексті вона повністю замінює зазначений процес або матеріал і може вживатися самостійно як частина іншої термінологічної групи. Крім того, аббревіатури часто створюють самі автори згідно з правилом збереження мовленнєвих зусиль. Через те, що матеріалознавство безпосередньо пов'язане з хімією, тексти цієї галузі рясніють хімічними формулами, які також входять у склад різноманітних термінологічних комплексів. Назви хімічних формул та аббревіатури є невід'ємною складовою частиною англійських текстів із матеріалознавства, де вони виконують функцію означення стосовно стрижневого елемента слова.

Двокомпонентні терміни є гіперонімами стосовно терміноодиниць із більшою кількістю компонентів, а додавання елемента до сполуки слугує конкретизації поняття, звужуючи семантику термінологічної одиниці, тому кількість інтрагалузевих термінів зростає з кількістю компонентів складного багатокомпонентного терміна.

Багатокомпонентні терміни пропонують усі належні властивості терміноодиниць, їм бракує лише стислості, а їх існування можна пояснити неможливістю заміни на більш зручні конструкції.

Список літератури:

- Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ: Академія, 2002. 367 с.
1. Судовцев В. А. Научно-техническая информация и перевод. *Пособие по английскому языку*. Москва: Высшая школа, 1989. 232 с.
 2. Головин Б. Н. Кобрин Р. Ю. Лингвистические основы учения о терминах. Москва: Высш. школа, 1987. 105 с.
 3. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. Москва: Книжный дом «Либроком», 2009. 256 с.
 4. Карабан В. І. Переклад англійської наукової та технічної літератури. Вінниця: Нова книга, 2004. 576 с.

5. Сліпецька В. Д. Спеціальні та неспеціальні терміни в англомовних текстах з матеріалознавства та обробки металу (досвід лінгвостатистичного аналізу). *Матеріали наукової конференції «Наука та практика 2007»*. 11-15 лютого 2007 р. URL : <http://www.pdaa.com.ua/np/publ200701.htm>.

6. Бутковська О. С. Структурно-семантичні особливості термінів соціолінгвістики в українській, польській та англійській мовах : дис. ...канд. філол. наук 10.02.15 ; ЛНУ ім. Івана Франка. Львів. 2016. 292 с.

7. Суперанская А. В., Подольская Н. В., Васильева Н. В. *Общая терминология: Вопросы теории*. Москва : Наука, 1989. 246 с.

8. Даниленко В.П. Русская терминология : опыт лингвистического описания. Москва : Наука, 1977. 246 с.

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ МНОГОКОМПОНЕНТНЫХ ТЕРМИНОВ В АНГЛОЯЗЫЧНЫХ НАУЧНЫХ СТАТЬЯХ ОБЛАСТИ МАТЕРИАЛОВЕДЕНИЯ

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования многокомпонентных терминов в научно-технических текстах области материаловедения. Были выявлены основные структурные модели терминообразования и проведен их статистический анализ. Также были очерчены семантические особенности многокомпонентных терминов относительно их принадлежности к интраотраслевым, экстраотраслевым и общенаучным терминам. Была оценена производительность различных моделей терминообразования и грамматических категорий в научно-технических текстах области материаловедения.

Ключевые слова: многокомпонентные термины, структурные модели, материаловедение, терминология, терминообразование.

STRUCTURAL AND SEMANTIC PACULIARITIES OF MULTI-ELEMENT COMPOUND TERMS USED IN MATERIAL SCIENCE TEXTS IN ENGLISH

The article studies the peculiarities of multi-element compound terms used in scientific and technical texts on Material Science. The main structural models of term formation were found and statistical analyse was conducted. The semantic peculiarities of multi-element terms were described, they were distributed into intradomain, extradomain and common terms. The productivity of different term-formation models and grammatical forms in the scientific text on Material Science were investigated.

Key words: multi-element compound terms, structural models, Material Science, term formation, terminology.

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'255

Артеменко Ю. О.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

МОВНІ ОБ'ЄКТИВАЦІЇ АВТОРСЬКОЇ КОНЦЕПТОСФЕРИ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Р. БРЕДБЕРІ “DEATH IS A LONELY BUSINESS”

Статтю присвячено зіставному вивченню мовних об'єктивацій авторської концептосфери у романі Р. Бредбері “Death is a Lonely Business” і його українському перекладі «Смерть – діло самотнє», здійсненому В. Митрофановим. Емпіричний матеріал аналізується з позицій когнітивної лінгвістики та перекладознавства. Особлива увага приділяється перекладацьким рішенням, спрямованим на відтворення мовних об'єктивацій ключового концепту роману – DEATH. Студію зосереджено навколо восьми можливих схем реконструкції мовних об'єктивацій концепту DEATH під час перекладу українською. Перекладацькі рішення оцінюються з погляду адекватності відтворення авторської концептосфери як на рівні певного мінімального уривку, так і на рівні всього роману.

Ключові слова: *концепт, концептосфера, авторська концептосфера, домінанта концептосфери, мовна об'єктивація концепту, художній текст, переклад.*

Постановка проблеми. Дослідження присвячене відтворенню авторської концептосфери роману Рея Бредбері “Death is a Lonely Business” українською мовою. Особливу увагу приділено концепту DEATH, зокрема його мовним об'єктиваціям в оригінальному творі та рішенням українського перекладача роману В. Митрофанова в його намаганні зберегти атмосферу книги для вітчизняного читача.

Переклад – давнє ремесло, система чітко виважених рішень, інтуїтивне мистецтво чи, часом, талант у чистому вигляді, – сьогодні є ще й потужним засобом міжкультурної комунікації. Це означає, що сучасні перекладачі з рівня суто мовних трансформацій і суперечок про адекватність й еквівалентність піднялися на щабель відтворення концептів однієї лінгвокультури на мови інших. Це завдання ускладнюється у разі, коли на культурний концепт накладається бачення й світосприйняття окремого митця, і перекладач мусить попрацювати над художнім твором так, щоб його читач відчув настрій уявного всесвіту в перекладі таким, яким його від самого початку задумував автор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння оригінального художнього тексту як

концептуального цілого з унікальним авторським відбитком є необхідною передумовою для ефективної роботи над його перекладом. Тільки останніми роками вивченню авторського концепту присвятили свої студії такі вітчизняні дослідники, як О. Пожарицька, М. Полюжин, О. Гоменюк, А. Москальчук, О. Заболотьська, О. Павлушенко, Г. Табакова, що свідчить про відповідний науковий попит і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Відтворення авторської концептосфери художнього твору пов'язане з вирішенням низки питань, які не обмежуються суто перекладознавчими чи то навіть лінгвістичними. Важливість правильного підходу до шляхів реконструювання індивідуального авторського всесвіту мовою перекладу зумовлюється необхідністю адекватного відтворення образної інформації оригінального тексту в перекладі без утрат. Часто така інформація пов'язана не лише з креативним авторським складником, але й із культурним тлом, на якому було створено оригінальний твір.

Домінанта концептосфери роману Рея Бредбері “Death is a Lonely Business” – концепт DEATH та його український «двійник» – концепт СМЕРТЬ –

за останні декілька років неодноразово поставали об'єктами наукового інтересу таких вітчизняних дослідників, як А. Раті (на матеріалі англomовної літератури жахів) [2; 3], Л. Тищенко (на матеріалі української прози) [7; 8], Л. Федорюк (на тлі слов'янської культури) [9; 10] тощо. Наша студія є спробою збагатити зазначений напрям досліджень із погляду відтворення мовних об'єктиваций концепту DEATH на матеріалі роману Р. Бредбері "Death is a Lonely Business" та його перекладу українською. Концепт DEATH є одним із тих художніх концептів, які допускають множинні інтерпретації й водночас чітко відбивають закладений автором смисл, реконструювати який під час перекладу можливо лише за дотримання раціонального співвідношення концептосистеми американської та української культур.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз перекладацьких рішень у намаганнях відтворити авторську концептосферу роману Р. Бредбері "Death is a Lonely Business" в українському перекладі, що передбачає вирішення низки завдань, а саме: виявити домінанту авторської концептосфери у романі та прослідкувати засоби її мовної об'єктиваций в американській та українській лінгвокультурах; дібрати приклади мовних об'єктиваций домінанти авторської концептосфери з оригінального роману та його українського перекладу «Смерть – діло самотнє», здійсненого В. Митрофановим; проаналізувати та систематизувати перекладацькі рішення щодо відтворення авторської концептосфери в українському перекладі.

Дослідження спирається на ідеї й методи сучасної когнітивної лінгвістики, поезики та теорії перекладу (Л. Белєхова, О. Воробйова, С. Жаботинська, А. Приходько, А. Прокоп'єва, О. Селіванова, І. Голубовська, В. Жайворонок, G. Lakoff), синтез яких дає змогу аналізувати оригінальний і перекладений тексти на рівні набагато ширшому, ніж мовний.

Виклад основного матеріалу. Рей Бредбері написав детективний роман "Death is a Lonely Business" в 1985 році. Численні прихильники визначають його жанрову належність як пародію на нуар. Дія твору розгортається навколо кількох загадкових смертей, що відбуваються у Венеції, штат Каліфорнія, в 1949 році. У цьому містечку на узбережжі мешкає сам Бредбері з 1942 по 1950 рік. А от на сторінках роману воно занепадає.

Головний герой та оповідач, ім'я якого так і лишається для читачів невідомим, – молодий письменник-початківець, який поки мешкає один, оскільки його дівчина поїхала до Мехіко навчатися.

Він пише детективні оповідання у надії опублікувати їх у літературних журналах і прославитися.

Одного дощового пізнього вечора, коли головний герой їхав у трамваї, думаючи свою похмуру думку, якийсь чоловік за його спиною декілька разів вигукнув: «Смерть – діло самотнє!». Того ж вечора молодий письменник знаходить тіло старого чоловіка в затонулій у каналі клітці для левів, що лишилася від зоопарку. З цього моменту у романі ніби з'являється ще один персонаж – це не загадковий вбивця, це Смерть ходить за письменником і забирає життя в його знайомих.

Хлопець знайомиться з Елмо Крамлі – детективом, який теж пише в стіл і, на відміну від нашого героя, не вбачає у смертях декількох міських диваків зловмисності – занедбане містечко, старі одинаки, багата уява молодого і не дуже успішного письменника. Але наш герой намагається переконати Крамлі, що все це – справа рук убивці, який їхав із ним в одному трамваї. Спочатку детектив ставиться до цієї думки скептично, але з кожною новою смертю таки дослухається до молодого чоловіка.

Смерть у тому чи іншому прояві є на кожній сторінці роману. Очима оповідача бачимо самотність, повільне помирання і занепад Венеції, що створює відповідний безвихідний настрій. У тугу читач занурюється з перших речень роману: *«Venice, California, in the old days had much to recommend it to people who liked to be sad. <...> Those were the days when the Venice pier was falling apart and dying in the sea and you could find there the bones of a vast dinosaur, the rollercoaster, being covered by the shifting tides. At the end of one long canal you could find old circus wagons that had been rolled and dumped, <...> and it was all the circuses of time somehow gone to doom and rusting away. And there was a loud avalanche of big red trolley car that rushed toward the sea every half-hour and at midnight skirled the curve and threw sparks on the high wires and rolled away with a moan which was like the dead turning in their sleep, as if the trolleys and the lonely men who swayed steering them knew that in another year they would be gone, the tracks covered with concrete and tar and the high spiderwire collected on rolls and spirited away».*

У Венеції Рея Бредбері:

– припливи приходять, як смерть: *«All I had was the way the cold water came like death along the canal to wash the cages and go back out colder than when it had arrived»;*

– люди лякаються до смерті: *«Whoever came up here not only scared her to death, but took the papers»;*

– постіль головного оповідача холодна й самотня, як надгробний камінь, а двері ведуть не в дім, а до домовини: «*Sometimes it was me, missing Peg in my tombstone bed*»; «*Someone knocked on my coffin door*»;

– атракціони нагадують скелети вимерлих потвор: «*On the way back, I passed a little boy who stood staring down at the remains of the rollercoaster lying like strewn bones on the shore*»; «*It was the elephants' graveyard, the pier at night, all dark bones and a lid of fog over it and the sea rushing in to bury, reveal, and bury again*»;

– канарки – не життєрадісні пташки, а знаки смерті: «*Because the dead canaries had begun to rustle their dry wings just behind my ears*».

Отож домінантною авторської концептосфери роману “*Death is a Lonely Business*” вважаємо концепт DEATH. Вибір мовних засобів, через які він об’єктивується в аналізованому творі, зумовлюється естетичною системою письменника [6, с. 98]. Утім, належний його аналіз не можливий без виходу в екстралінгвальне поле. Людині в планетарному масштабі властиво постійно вдаватися до роздумів про смерть як до одного з ключових онтологічних понять. І чим складнішим для людського розуміння є те чи інше явище, тим багатограннішою є його вербалізація, що доводить метафоричну організацію нашої повсякденної концептосистеми [1, с. 25].

Беручись до відтворення авторської концептосфери художнього твору і її домінанти зокрема, перекладачеві треба систематизувати для себе відтворюване явище, що значно спростить його інтерпретацію. У своєму дослідженні ми спираємось на тезу, що концепт є інформаційною когнітивною структурою свідомості, яка має певну організацію, вбудовується до колективної чи індивідуальної концептосистеми [5, с. 318] і має здатність до часткової вербалізації. Внутрішня організація концепту, за Н. Рябцевою, є не хаотичним накопиченням уявлень значень або смислів і навіть не їх кон’юнкцією, а логічною структурою [4, с. 73]. Застосовуючи підхід дослідника до нашого емпіричного матеріалу, зазначимо, що в основі концепту DEATH лежить вихідна, прототипна модель основного значення слова *death*. Воно реалізується у виразі *death is the end of life*. Основне значення є базою для формування похідних значень. Вони реалізуються під час опису таких ситуацій, як, наприклад, *to scare somebody to death*. У структурі концепту це відбивається в тому, що в ній є центральна й периферійна зони. Причому остання здатна до дивергенції, тобто

зумовлює «віддаленість» нових похідних значень від центрального. Наприклад, *a day without writing was a little death* – це вираз, у якому значення слова *death* є віддаленим від основного, але пов’язане з ним. Усі периферійні елементи концепту DEATH зумовлюються похідними значеннями слова *death* і містять прототипне значення, яке пов’язує їх із центром радіально або за принципом ланцюжка.

Авторський концепт є своєрідним індикатором індивідуального світосприйняття. Його інтерпретація є справою неоднозначною, складною і, в деяких випадках, навіть нездійсненною саме через унікальні особливості, якими його наділяє автор художнього твору. Ядро авторського концепту – це завжди спільна «творчість» представників тієї чи іншої культури, відносно усталена на певному проміжку часу складова, яскраві, визначні архікомпоненти. Натомість його периферія – це відбиток авторської уяви, проекція таланту письменника, спектр потенційних можливостей та унікальність у виборі шляхів вербалізації того чи іншого уявлення, особлива образність, творчість у чистому вигляді, і перекладач має донести до читача перекладеного твору продукт цієї творчості у максимально можливому незмінному вигляді.

Авторський концепт DEATH як домінанту концептосфери Р. Бредбері у романі “*Death is a Lonely Business*”, як і будь-який інший, можна охарактеризувати з погляду його структури – ядра та периферії, а потім проаналізувати перекладацькі рішення В. Митрофанова в його намаганнях відтворити настрій, який створює ця домінанта, у перекладеному тексті.

Ядерні компоненти зазвичай позначають постійні ознаки предмета номінації. DEATH є мегаконцептом у загальнолюдському розумінні, який водночас характеризується етнокультурною маркованістю і по-різному сприймається представниками різних культур через нескінченне розмаїття національних концептуальних картин світу. Проведене лексикографічне дослідження дає нам підстави стверджувати, що ядро концепту DEATH утворює компонент «*a permanent cessation of all vital functions or the end of life*», який може вербалізуватися в американській лінгвокультурі через такі лексеми, як *death, to die, dead*.

Ближню і дальню периферію концепту утворюють такі компоненти, як «*the state of being no longer alive or the state of being dead*», «*the cause or occasion of loss of life*», «*a cause of ruin*», «*an instance of dying*», «*extinction*», «*slaughter*», «*the destroyer of life represented usually as a skeleton*».

with a scythe, Grim Reaper» тощо. У тексті роману вони об'єктивуються через метафори (*Mr. Lonely Death, Death's Friend, good dog of Death*), численні авторські порівняння (*with a moan which was like the dead turning in their sleep; it was like someone falling off a cliff, asking to be saved; the canals lapped their black waters and sucked at the cages like old women sucking their empty gums; the cold water came like death; big red trains go by like nightmares*), ідіоми (*a fate worse than death, be scared to death, to catch one's death, little death, dead on arrival*), Біблійні та міфологічні алюзії (*the dead will rise, the Beast, the Book of the Dead*), образні, експресивно забарвлені лексичні одиниці та одиниці, які асоціюються з ідеєю смерті, старості, згасання й занепаду (*letters that kill, terrible cry, doom, fear, ruin, destroying, mourning, obit, ghost, to disappear, murder*) тощо.

Аналогічне дослідження концепту СМЕРТЬ засвідчує, що в українській лінгвокультурі його ядро утворюють такі компоненти: «*припинення життєдіяльності організму і його загибель; припинення біологічного обміну речовин в організмі або його частині*» та «*припинення існування людини, тварини*»; *протилежне до життя; кончина, скін*». Ближню периферію концепту утворюють такі компоненти, як «*вбивство*», «*смертна кара*», «*смерть як персоніфіковане явище*», «*загибель*», «*занепад*». Дальню периферію можуть утворювати такі образні одиниці, як «*політична смерть/політичне самогубство*», «*боятися гірше смерті*», «*мучити*», «*між смертю та життям*», «*питання життя і смерті*», «*собача смерть*» тощо, причому у разі, коли ми говоримо про концепт авторський, кількість компонентів дальньої периферії може бути нескінченною, і налічувати одиниці, пов'язані з ядром концепту найвіддаленішими асоціативними зв'язками, наприклад, «*сморід*», «*чума*», «*тиф*», «*пацюк*», «*воша*», «*примара*», «*насилля*» тощо.

Зважаючи на те, що американський концепт DEATH має аналог в українській лінгвокультурі – СМЕРТЬ, та пам'ятаючи про те, що майстерне відтворення емоційного ефекту, який несуть у собі авторські, асоціативні компоненти цього концепту, які утворюють його периферію, і є тим, що ми поряд з іншим називаємо перекладацьким хистом, можна спрогнозувати вісім можливих моделей відтворення мовних об'єктиваций концепту DEATH у романі “Death is a Lonely Business” українською. Умовно позначимо ці перекладацькі кореляції як «*ядерний компонент → ядерний компонент*», «*ядерний компонент → периферійний компо-*

нент», «*ядерний компонент → 0*», «*периферійний компонент → ядерний компонент*», «*периферійний компонент → периферійний компонент*», «*периферійний компонент → 0*», «*0 → ядерний компонент*», «*0 → периферійний компонент*».

Дослідження фактичного матеріалу засвідчило, що з восьми прогнозованих схем перекладацьких рішень у перекладі роману українською наявні всі без виключення, хоча і в різній кількості.

Цілком умотивованими і логічними виглядають рішення В. Митрофанова у випадку, коли у перекладі реалізуються такі схеми, як «*ядерний компонент → ядерний компонент*», «*ядерний компонент → периферійний компонент*», «*периферійний компонент → ядерний компонент*», «*периферійний компонент → периферійний компонент*». Такі перекладацькі кореляції спричинені повним збігом або максимальною подібністю в американській та українській культурах явищ і процесів, які описує автор у оригінальному тексті, а у випадку останніх трьох схем ми можемо говорити про необхідність приводити перекладений текст у відповідність до норм мови перекладу.

Наприклад, у наступному фрагменті бачимо реалізацію схеми «*ядерний компонент → ядерний компонент*»:

And a blast of terrible air from behind me as the unseen man cried, «Death!» The train whistle cut across his voice so he had to start over. «Death...» Another whistle. «Death,» said the voice behind me, «is a lonely business». – Ззаду на мене пахнуло гидосним смородом, і невидимий попутник вигукнув: – Смерть!.. Сигнал трамвая заглушив його, і він мусив почати спочатку. – Смерть... І знов сигнал. – Смерть, – промовив чоловік позаду мене, – діло самотнє.

Наступний приклад містить кореляції за схемами «*ядерний компонент → ядерний компонент*» (*death – смерть, died – померли*), «*периферійний компонент → периферійний компонент*» (*sickness, rape, war, revolution, murder – хвороба, акт насильства, війна, революція, вбивство*). Аналізований фрагмент також містить відтворення таких однакових явищ, які мають відмінні шляхи мовної реалізації в американській англійській та українській, як *to die peacefully – померти своєю смертю, to have somebody shot* (у центрі уваги – спосіб дії) – *вбити з вогнепальної зброї* (у центрі уваги – дія і її виконавець):

«Yeah, I mean anything. Big, in between, small. Anything. Like sickness, rape, death, war, revolution, murder.» «My mother and father died...» «Peacefully?» «Yes. But I had an uncle shot in a holdup

once...» *«You see him shot?»* – Еге ж. Я маю на думці будь-що. Велике, не дуже велике, мале. Будь-що. Як от хвороба, акт насильства, смерть, війна, революція, вбивство. – Мої батько й мати померли... – *Своєю смертю?* – Так. А щемого дядька вбили грабіжники... – Ви бачили, як його вбили?

Недосить умотивованими, на нашу думку, видаються деякі рішення перекладача за схемами «периферійний компонент – ядерний компонент» і «ядерний компонент – периферійний компонент», коли перекладач грає з емоційною складовою творчого задуму, посилюючи її або послаблюючи без об'єктивних на те підстав. Наприклад, у двох наступних фрагментах елементи, що об'єктивують ядерні і периферійні компоненти в оригінальному тексті роману, у перекладеному дістають реалізацію лише через периферійні, через що страждає зображення глибини почуттів головного оповідача. Хоча, треба визнати, оповідь у перекладі лишається так само напруженою, як і в оригіналі. Такі незначні на перший погляд втрати позбавляють читача перекладеного твору хоча й мізерного, але все ж таки фрагменту авторського задуму, унікального присмаку, який відбивається саме в доборі засобів, якими Р. Бредбері змальовує ту чи іншу ситуацію:

I could not move or scream myself. I felt the blood drain from my face. <...> The monster shouted a terrible cry of death and plunged again, as if chopping trees along the way with its horrible scimitar teeth. – Я не можу ні ворухнутись, ні закричати. Відчуваю, як відпливає в мене від обличчя кров. <...> Чудисько вивергає із себе страхітливий кровожерний рик і з тріском поривається далі, неначе трощачи по дорозі дерева своїми жаскими, кривими, мов ятагани, іклами.

It's not there, or if it is, I can't see it. I gave a terrible death groan and slammed the door. The phonograph, with Tosca gone, gave up and quit. – Ключ до розгадки був не тут, а коли й тут, то я його не бачив. Я гірко, болісно застогнав і захряснув дверці. Патефонний диск, з якого зникла «Тоска», нарешті зупинився.

Переклад є, безсумнівно, процесом творчим. І саме з огляду на цю креативну складову праці перекладача погляди на його роль та частку від кінцевого результату роботи можуть різнитися. На нашу думку, віртуозний перекладач – це перекладач-дзеркало, який у перекладеному тексті відбиває максимум від авторського задуму, а не перекладач-співавтор, який уповноважує себе на співтворчість, прикрашає, розвиває або на власний розсуд редагує авторську думку. Наведемо

кілька прикладів, які, за нашою оцінкою, демонструють невмотивоване перевищення «перекладацьких повноважень».

Наступний уривок демонструє перекладацьке рішення за схемою «периферійний компонент – периферійний компонент», причому в оригінальному тексті автор вживає одиницю, яка об'єктивує компонент ближньої периферії – *Death's Friend*, а перекладач оперує одиницями, що об'єктивують дальню, асоціативну периферію – *тифозна воша*. *Повірником, Провісником* або *Другом Смерті* головного оповідача називає його знайома, оскільки помічає, що у Венеції дивним чином помирають люди, так чи інакше знайомі з головним героєм, ті, з якими він напередодні спілкувався. Натомість В. Митрофанов відходить від цього промовистого прізвиська у перекладі, на власний розсуд розвиваючи ідею з переносниками смертельних захворювань:

«Only called me Death's Friend, like you. I seem to be everyone's goat, handing out bubonic fleas. Whatever is in the tenement is there all right, but I'm not the carrier». – Тільки назвала мене тифозною вошею, як і ви. Схоже, я тепер для всіх мов той цап, що розносить чумних бліх. Що там діється в будинку, те діється, але призвідець цього не я.

Важка атмосфера роману “Death is a Lonely Business” – це втілення майстерності Р. Бредбері, який, ніби художник, пише смерть штрихами віддаленої, асоціативної периферії. Поза концептосферою роману простирадла (*bedsheets*) або відчуття безсилового страху (*to be scared gutless*) не співвідносяться у нашій уяві зі смертю в першу чергу. Але в романі вони, безсумнівно, утворюють периферію авторського концепту DEATH. Натомість перекладач часто нівелює ці тоненькі штрихи і замінює їх на промовисті жирні мазки, наближені до ядра концепту СМЕРТЬ. Наприклад, в оригінальному тексті старенька з канарками була живою, коли головний герой її навідував, і говорила до нього, лежачи у ліжку. Натомість, перекладач зображає її на смертному ложі, використовуючи прийом смислового розвитку:

«I'm overworked now. How do I clean out the lion cage in my head? How do I smooth the old canary lady's bedsheets?» – *Мабуть, я перевтомився. Як мені викинути з голови ту лев'ячу клітку? Як забути про жінку з канарками на смертному ложі?*

У фрагменті, який наводимо нижче, перекладач вдається до аналогічного прийому, поглиблюючи емоційний стан героя шляхом перекладу ідіоми *to be scared gutless* через використання прислівника *смертельно*: *Crumley stopped and turned red.*

«Christ, I'm getting soft. How come you put yourself on the list?» «I'm scared gutless». – Крамлі замовк і почервонів. – О боже, стаю сентиментальним. Тоді чому ви вписали до списку себе? – Я смертельно переляканий.

Щодо наступного уривку, то на ньому слід зупинитися хоча б тому, що він демонструє той випадок, коли перекладач абсолютно невмотивовано дописує та розширює оригінальний текст на власний розсуд. Віднесемо його до групи кореляцій за схемою «0 – ядерний компонент» та «0 – периферійний компонент». Підкреслені фрагменти тексту перекладу не існують в оригінальному тексті:

When I was five years old, living east in Illinois, and had to go up some dark stairs in the middle of the night to go to the bathroom, the Beast was always at the top of the stairs, unless the small stairwell light was lit. Sometimes my mother would forget to turn it on. I would try terribly hard to make it to the top without looking up. But always I was afraid, and I had to look up. And the Beast was always there, with the sound of the dark locomotives rushing by far out in night country, funeral trains taking dear cousins or uncles away. And stood at the bottom of the stairs and... Screamed. Now the Beast was hanging here on the edge of my door leading into darkness, the hall, the kitchen, the bathroom. Beast, I thought, go away. Beast, I said to the shape. I know you're not there. You're nothing. You're my old bathrobe. – Коли п'ятирічним хлопчиком я жив з батьками на сході, в Іллінойсі, мені доводилось уночі йти до вбиральні нагорі темними сходами, і, якщо над ними не світила маленька тьмяна лампочка, там, на вершечку сходів, завжди чатувало Страховище. Іноді мати забувала ввімкнути ту лампочку, і я плентав сходами, з усіх сил стримуючись, щоб не поглянути нагору. Але щоразу тремтів зі страху і зрештою таки поглядав. І Страховище було там, озиваючись гуком чорних поїздів, що мчали десь нічною околицею, і спомином про жалобні процесії, які проводжали в останню путь милих двоюрідних братиків чи дядьків. Що далі я ріс, то довші ставали ті процесії. Мені виповнилося сім, а тоді вісім і дев'ять, і за цей час померли ще кілька моїх тіток, помер і дідусь, і я бачив їх мертвих серед квітів у вітальнях чи в трунах, що їх потім спускали в землю в сусідстві з десятками інших незабутніх родичів, і в ті ночі поїзди не знати чому гучали дужче, і то була смерть, то було Страховище, безформне й невиразне, сама ніч та зорі, і ось воно чекає на мене, підстерігає мене, а я стою внизу біля схо-

дів і... Рантом скрикую. Бо тепер Страховище висить отам, на дверях, де потопують у темряві коридор, кухонька й ванна. Хвалити бога, подумав я, що великі червоні трамваї не ганяють о такій пізній порі своєю колією, всього за квартал звідси, й не звучать їхні лиховісні сигнали. «Страховище, згинь», – подумки звелів я. Страховище не згинуло. – Страховище, – промовив я до невиразного видива на дверях, – я ж знаю, що то не ти. Ти – ніщо. Ти мій старий пляжний халат.

Загалом, аналізуючи намагання В. Митрофанова відтворити настрій, створений Р. Бредбері у романі “Death is a Lonely Business”, треба зазначити, що перекладачеві вдалося передати гнітючу атмосферу Венеції та містичне відчуття того, ніби смерть десь поруч, спостерігає не лише за мешканцями містечка, але й за самим читачем. Закономірно, що задля досягнення адекватності перекладеного тексту перекладачеві доводиться жертвувати певними елементами оригінального тексту, та ці моменти В. Митрофанов удало компенсує принагідно. І такі перекладацькі рішення є доречними, оскільки авторська інтенція лишається такою ж незмінною для читача перекладеного тексту, як і для читачів тексту оригінального. Тож вважаємо, що авторську концептосферу перекладачеві відтворити вдалося: загалом адекватно передаються мовні об'єктивації концептуальної домінанти твору – концепту DEATH. Натомість мають місце абсолютно невмотивовані, на нашу думку, фрагменти співтворчості, у яких перекладач уповноважує себе на дописування оригінального твору.

Висновки і пропозиції. Під час перекладу художнього твору з однієї мови на іншу відбувається накладання картин світу мови оригіналу й мови перекладу. Додамо сюди індивідуальну картину світу письменника, яка переломлюється крізь призму картини світу перекладача, – і маємо фактично непередбачуваний результат перекладу в кожному окремо взятому випадку. Утім, прагнення до адекватного перекладу загалом і майстерного відтворення без викривлень авторського ідіостилю зокрема має накладати на перекладацьку творчість певні раціональні обмеження.

Наше дослідження мало на меті, серед іншого, розробити дієздатну модель аналізу перекладацьких рішень, спрямованих на повноцінне відтворення авторської концептосфери художнього твору. Запропоновану модель вважаємо ефективною, оскільки частотність утілення прогнозованих схем у перекладеному тексті дає змогу систематизувати перекладацькі

рішення та скласти враження про стиль роботи певний інтерес для дослідників концептосфери того чи іншого перекладача. Запропонована художнього твору та тих, хто цікавиться перекладацьким боком питання. модель та методика аналізу може становити

Список літератури:

1. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафори, котрими ми живем / пер. с англ., под ред. и с предисл. А. Н. Баранова. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
2. Раті А. О. Відтворення Концепту DEATH/СМЕРТЬ у перекладі (на матеріалі англomовної літератури жахів). *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*. 2014. № 30. С. 62–71.
3. Раті А. О. Жанрові особливості англomовної літератури жахів та їх відтворення українською мовою : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2016. 222 с.
4. Рябцева Н. С. «Вопрос»: Прототипическое значение и концепт. *Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва : Наука, 1991. С. 72–77.
5. Селіванова О. О. Світ свідомості в мові. Мир сознания в языке : монографічне видання. Черкаси : Ю. Чабаненко, 2012. 488 с.
6. Ставицька Л. О. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи. *Семасіологія і словотвір*: зб. наук. пр. Київ : Наукова думка, 1989. С. 98–102.
7. Тищенко Л. В. Концепт СМЕРТЬ: структурні особливості. «Рівень ефективності та необхідність впливу філологічних наук на розвиток мови та літератури» : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 28–29 березня 2014 р. Львів : ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС»», 2014. С. 66–70.
8. Тищенко Л. В. Типологічні вияви концепту СМЕРТЬ в українському прозовому дискурсі. *Наукові записки. Вип. 127. Серія: «Філологічні науки (мовознавство)»*. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. С. 332–336.
9. Федорюк Л. В. Інтерпретація символічних ознак концепту СМЕРТЬ. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: «Мовознавство»*. 2017а. № 11. Вип. 23 (2). С. 194–200.
10. Федорюк Л. В. Проблема дослідження концепту як когнітивної одиниці. *III Всеукраїнська наукова конференція студентів, аспірантів і молодих учених «Мовний простір слов'янського світу»*. Національний університет «Києво-Могилянська академія». 2017б. С. 78–80.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. Bradbury R. *Death is a lonely business*. United States : Alfred A. Knopf, 1985. 146 p.
2. Бредбері Р. *Смерть – діло самотнє* : роман / пер. з англ. В. Митрофанова. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2018. 320 с.

ЯЗЫКОВЫЕ ОБЪЕКТИВАЦИИ АВТОРСКОЙ КОНЦЕПТОСФЕРЫ В УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ РОМАНА Р. БРЕДБЕРИ “DEATH IS A LONELY BUSINESS”

Стаття посвячена сопоставительному дослідванню мовових об'єктиваций авторської концептосфери в романі Р. Бредбери “*Death is a Lonely Business*” і його українському перекладі «Смерть – діло самотнє», здійсненому В. Митрофановим. Емпіричний матеріал аналізується з позицій когнітивної лінгвістики і перекладознавства. Особливу увагу приділяється перекладчеським рішенням, націєним на воссоздание мовових об'єктиваций центрального концепта роману – DEATH. Дослідванню присвячено навколо восьми можливих схем реконструкції мовових об'єктиваций концепта DEATH при перекладі на український мову. Перекладчеські рішення оцінюються з точки зору адекватності воссоздания авторської концептосфери як на рівні окремого мінімального фрагменту, так і на рівні роману в цілому.

Ключевые слова: концепт, концептосфера, авторська концептосфера, домінуюча концептосфера, мовова об'єктивация концепта, художественний текст, переклад.

LINGUAL OBJECTIVATIONS OF AUTHOR'S CONCEPTOSPHERE IN UKRAINIAN TRANSLATION OF R. BRADBURY'S NOVEL “DEATH IS A LONELY BUSINESS”

The paper deals with the comparative study of lingual objectivations of author's conceptosphere in the novel “*Death is a Lonely Business*” by R. Bradbury and its Ukrainian translation «Смерть – діло самотнє» by V. Mytrofanov. Empirical material is analyzed from the point of view of cognitive linguistics and translation studies. The particular attention is paid to the solutions, aimed at the reconstruction of lingual objectivations of the dominant concept of the novel – DEATH. The study is focused on the eight possible schemes of reconstruction of lingual objectivations of the concept DEATH when translating into Ukrainian. The solutions of the translator are estimated in the perspective of adequacy of reconstruction of author's conceptosphere both at the level of a certain minimal segment of the text and the novel on the whole.

Key words: concept, conceptosphere, author's conceptosphere, dominant of conceptosphere, lingual objectivation of concept, fiction, translation.

Борисова О. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КОНВЕРСІЙНІ МЕТАФОРИ ТА СПОСОБИ ЇХ ВІДТВОРЕННЯ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Стаття присвячена аналізу конверсійних метафор, їх класифікації, способам відтворення у перекладі та аналізу стилістичних прийомів, які застосовуються під час перекладу. Конверсійна метафора – це метафора, в структурі якої є лексема, утворена шляхом конверсії. Конверсійні метафори класифіковано в статті за способом словотворення головного слова-образа (вербалізація, субстантивізація, ад'єктивізація), а також за загальноприйнятими класифікаціями метафор. У статті зазначаються певні закономірності відтворення конверсійних метафор. Вони включають в себе вид перекладацької трансформації та стилістичного прийому, які використовуються під час перекладу.

Ключові слова: конверсійна метафора, вербалізація, субстантивізація, ад'єктивізація, перекладацька трансформація, стилістичний прийом.

Постановка проблеми. Метафора, як відомо, – це один із засобів формування мовної картини світу. Через інтерпретацію одних речей чи характеристик предметів за допомогою інших метафора виконує образотворчі, когнітивні, прагматичні, культурні та інші функції. Мова людини залежить від світобачення та сприйняття, і саме художні тропи, включно з метафорою, роблять її більш емоційною, виразною та красивою.

Однак під час перекладу, беручи до уваги різні мовні картини світу (мови оригіналу та мови перекладу), виникає багато труднощів. І якщо під час перекладу наукових чи публіцистичних текстів збереження метафор не є «життєво важливим» для тексту перекладу, то для художніх текстів переклад метафор набуває особливого значення. У статті досліджуються деякі особливості перекладу метафор у художньому тексті на прикладі роману австралійського письменника Маркуса Зусака «Крадійка книжок» [1] та його перекладу українською мовою, виконаного Наталією Гоїн [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження та публікації показують, що переклад метафор залишається актуальною проблемою, яка давно цікавить перекладознавців. Серед науковців, що досліджували метафори та їх переклад, варто виділити таких: Н. Д. Арутюнова, В. Г. Гак, Ю. І. Левін, В. П. Москвін, П. Ньюмарк, Дж. Лейкоф і М. Джонсон.

Згідно з теорією П. Ньюмарка, є також така класифікація метафор: звичайні метафори, стерті

метафори, оригінальні метафори та адаптовані метафори [3]. На сучасному етапі вивчення метафор поряд з авторськими також відокремлюють конверсійні метафори. Суттєвий внесок у вивчення перекладу метафор зробили Т. А. Казакова, О. А. Ясинецька, А. Б. Слюсарчук, О. В. Кондратьєва та інші вчені.

Постановка завдання. У статті пропонується огляд особливостей відтворення конверсійних метафор в англо-українському перекладі.

Виклад основного матеріалу. З кінця ХХ с. метафору розглядають як невіддільну належність мови, яка необхідна для комунікативних, номінативних і пізнавальних цілей. У стилістиці метафору прийнято ототожнювати з метафоричним порівнянням, алегорією та персоніфікацією.

Варт зазначити, що розглядають метафору загальномовну та індивідуально-авторську. Загальномовні метафори – такі, які відтворюють ті переносні значення, що широко поширені у розмовній мові та будуть зрозумілі майже кожному, тоді як індивідуально-авторська метафора створюється лише в контексті певних художніх творів. Саме з останнім типом метафори ми маємо справу, характеризуючи англо-український переклад конверсійних метафор роману Маркуса Зусака «Крадійка книжок».

Конверсійна метафора – це метафора, в структурі якої є лексема, утворена шляхом конверсії. Найчастіше трапляються метафори, утворені шляхом конверсії, таких типів: 1) N → V (верба-

лізація) – ця модель вживається найчастіше, адже вона є найбільш продуктивною в англійській мові; 2) $V \rightarrow N$ (субстантивізація) – ця модель також є досить продуктивною; 3) $N \rightarrow Adj$ (ад’ективізація).

Дуже важливою особливістю є те, що конверсія не обмежується одним лише використанням основ слів (*clean* → *to clean*), вона все частіше поширюється на лексеми з морфологічної структурою різного ступеня складності, наприклад композити. Лінгвісти зауважують, що в певних випадках базою для утворення конверсії можуть слугувати навіть словосполучення чи цілі речення. У романі «Крадійка книжок» читач неодноразово натрапляє на конверсійну метафору, яка утворилася саме від словосполучення, наприклад: “*to heal Hitler somebody*”. Мовознавці підкреслюють, що така тенденція до багатокомпонентних структур як основи для творення конверсії стає провідною [4].

Конверсійним метафорам притаманна ціла низка особливостей, які виділяють їх серед інших, а саме: 1) конверсійні складові метафори найчастіше утворені за моделлю $N \rightarrow V$; 2) твірними основами можуть слугувати не лише загальні назви, але й ономастичні реалії; 3) творення конверсійних похідних поширюється не лише на основи слів, але й на багатокомпонентні структури, безпосередньо аббревіатури, складно-корочені слова, словосполучення та композити; 4) багато дериватів є результатами взаємодії конверсії з іншими словотвірними способами.

Конверсійні метафори також називають метафорами-неологізмами, адже вони мають свої структурно-семантичні особливості. Як відомо, конверсія є одним із головних джерел поповнення мовної лексики. Це мовне явище притаманне великій кількості мов світу, проте в англійській мові воно є особливо продуктивним способом словотвору.

Метафори, у свою чергу, традиційно поділяються на номінативні, когнітивні та образні. *Когнітивною* є метафора, яка, базуючись на схожості, розкриває одну з характерних властивостей певного предмета чи явища (ключову чи побічну): *fox* (a cunning or crafty person) – лис. Окрім того, що когнітивна метафора створює певне уявлення про об’єкт, вона ще й зумовлює спосіб мислення про нього. Як відомо, метафоричне значення найчастіше виникає на основі асоціативного переносу частини поняття. Наприклад, Маркус Зусак вживає метафору *You will be caked in your own body* – *Ваше тіло задерев’яніє*. Такий варіант перекладу конверсійної метафори влучно демонструє приклад асоціативного переносу частини

поняття. *Номінативними* вважають метафори, які за схожістю називають якийсь предмет чи особу, та не мають іншого найменування: *the leg of the table* – ніжка столу. *Номінативні та когнітивні* метафори є явищами мови, тоді як образна метафора – це явище мовленнєве, оскільки вона виражає світобачення не якоїсь мовної спільноти, а окремого мовця (письменника, оратора чи просто особистості).

П. Ньюмарк виділяє *авторські метафори* (він відносить їх до оригінальних), тобто індивідуальні метафори, які використовуються виключно автором та не є поширеними в повсякденному вживанні. Він також зазначає, що під час перекладу таких метафор дуже важливо передати їх образність, а також зберегти форму й зміст, адже вони є відображенням оригінального авторського стилю й сприяють збагаченню словникового запасу мови перекладу [3].

Конверсія в англійській мові має особливо широке поширення. Конверсійні процеси в українській та англійській мовах мають різні значення. В англійській – вони посідають важливе місце у словотворі, що спричинено її аналітичною природою та відсутністю морфологічних показників частин мови. Для української мови, на відміну від англійської, явище конверсії є не характерним і не дуже властивим. Це одна з причин, чому в перекладі українською мовою явище конверсії в метафорах дуже часто передається описовим способом з метою детальніше пояснити зміст і розкрити сутність конверсійної метафори. Надалі розглянемо способи відтворення конверсійних метафор і стилістичні прийоми, що застосовуються під час їх перекладу. Визначимо також, чи залежить спосіб перекладу від типу метафори.

У *конверсійних* метафорах слова чи словосполучення розкривають сутність певних явищ чи предметів через інші за контрастністю чи схожістю. Метафори, у свою чергу, можна розмежувати за семантичним, структурним і функціональним критеріями. Варто зауважити, що незалежно від структури, функції, та семантики метафори такий процес словотвору, як конверсія, у її складі може бути присутній. Це означає, що як оригінальні (авторські) та стерті, так і словесні та образні метафори (а також інші її види) можуть містити у своїй структурі лексему, утворену шляхом конверсії, та, відповідно, бути конверсійними.

Під час перекладу конверсійних метафор особливо важливо передати саме смисл, а не значення кожного її елемента. А. В. Федоров виділяє три основні принципи перекладу метафор: 1)

калькування – за можливості збереження образу; 2) додавання/опущення – коли міра допустимої подібності у вихідній мові та мові перекладу різна; 3) заміна образу – за потреби використання більш традиційного та звичного образу для читача [5].

Щодо П. Ньюмарка, то він вирізняє такі способи перекладу метафор: збереження образу у мові перекладу; заміну образу мови джерела стандартним образом мови перекладу, який не суперечить культурі мови; відтворення метафори за допомогою образного порівняння зі збереженням образу; переклад метафори за допомогою образного порівняння (рідше – метафори) з тлумаченням значення (це може призвести до втрати експресивності); відтворення семантики метафори описово; опущення метафори; збереження метафори з конкретизацією значення, маючи на меті підсилити образ [3]. П. Ньюмарк рекомендує перекладати оригінальні (авторські) метафори майже дослівно зі збереженням образності.

А. Річардс у своїй роботі пропонує такі способи перекладу авторських метафор (саме їх неможливо калькувати чи перекласти дослівно, тож класифікує способи передачі метафор відповідним чином): використання образного аналога в мові перекладу; створення дослівного еквівалента; описовий переклад; заміна образу оригіналу на прийнятий у мові перекладу образ; метод компенсації; метод експресивно-прагматичної конкретизації; нейтралізація метафори [6].

Зосередимось на способах перекладу конверсійних метафор, їх характеристики та стилістичних прийомах, що застосовуються під час їх відтворення.

У романі «Крадійка книжок» можна знайти приклади вживання номінативних конверсійних метафор. Наприклад: *rise and fall of her stomach* – шлунок то опускався, то піднімався, *curtains of rain* – заслона дощу, *a corridor of light* – коридор повітря, *gang of tears* – струмки сліз, *roll corn of scorn* – в'їдлива переключка, *smell of friendship* – запах дружби. У всіх випадках спостерігаємо субстантивізацію. Інші приклади субстантивних конверсійних метафор, а саме: *waxy yellows* (субстантивізація прикметника yellow) – жовті, як віск, *cloud-spat blues* (субстантивізація прикметника blue) – забризкані крапельками кольору блакитного марева.

Маркус Зусак вживає велику кількість образних метафор, які одразу ж запам'ятовуються читачеві. Розглянемо речення: *The sky was bleached bed-sheet white each morning* – Небо щоранку затягувало кольором білого простирадла. Словосполучення *bed sheet* ад'єктивується та вико-

нує функцію означення. Автор використовує *the plane was still coughing* (вербалізація іменника cough) – літак досі чмихав, *apartment blocks that look nervous* (вербалізація іменника look) – житлові блоки, які почувуються геть некомфортно, *the table could smell it on your breath* – стіл почув його у вашому подиху (вербалізація іменника smell).

Ад'єктивні метафори також мають своє місце в романі: *tama was grave* (ад'єктивізація іменника grave) – мама насупилася, *cardboard face* (ад'єктивізація іменника cardboard) – картонний вираз обличчя.

Переважають за частотністю використання у романі «Крадійка книжок» саме дієслівні метафори: *she town-walked with Rudy* – вона обходила місто разом із Руді (вербалізація іменника town-walk), *his sentences glowed in the light* (вербалізація іменника glow) – ті фрази виблискували на світлі, *the gun clipped a hole in the night* (вербалізація іменника clip) – постріл продірявив нічне повітря, *the answer traveled from Himmel street* (вербалізація іменника travel) – відповідь на це запитання переходить від Небесної вулиці, *to perfect the letter* (вербалізація прикметника perfect) – написати правильного листа, *stealing cemented their friendship completely* – крадійство остаточно зміцнило їхню дружбу (вербалізація іменника cement).

У романі «Крадійка книжок» читач натрапляє на невелику кількість звичайних конверсійних метафор: *the whole globe was dressed in snow* (вербалізація іменника dress) – увесь світ зодягнувся у сніг, *the hall bathed in sunshine* (вербалізація іменника bath) – коридор купався у світлі, *hot snowflakes showered to the ground* (вербалізація іменника shower) – на землю невпинно посипалися гарячі сніжинки.

У досліджуваному романі бачимо досить велику кількість саме стертих конверсійних метафор, наприклад: *the second eye jumped away* (вербалізація іменника jump) – друге око вмить розплющилося, *a gang of tears trudged from her eyes* (вербалізація іменника trudge) – з очей лилися струмки сліз, *he troubled steering the conversation* (вербалізація іменника trouble) – йому було нелегко розмовляти, *she balled herself up* (вербалізація іменника ball) – вона скрутилася калачиком.

Оригінальні (авторські) конверсійні метафори переважають у романі «Крадійка книжок» Маркуса Зусака, що не є дивним, адже вони надають особливої образності та експресивності й створюють різноманітні асоціативні зв'язки: *I vacation in increments. In colors* (вербалізація іменника vacation) – Моя відпустка – це фрагменти.

Це кольори; *as the graying light arm-wrestled the sky* (вербалізація іменника *arm-wrestle*) – дедалі сивіше світло боролось з небом; *on the white-sky canvas* (вербалізація словосполучення *white sky*) – на білому небі; *teeth like soccer crowd* (ад'ективація іменника *soccer*) – його зуби тулилися одне на одного, ніби юрмище футбольних вболівальників; *Liesel poker faced* (ад'ективація словосполучення *poker face*) – Лізель показала байдужний вираз; *the sky was hot-sun* (ад'ективація словосполучення *hot sun*) – небо було сонячно-спекотним; *she was unfortunate enough to be sandwiched between them* (вербалізація іменника *sandwich*) – їй не пощастило бути затиснутою між обома жінками; *the sky was white-horse grey* (ад'ективація словосполучення *white horse*) – небо скидалося на попелястого коня; *clouds arched their backs to look behind* (вербалізація іменника *arch*) – хмари знову рушили небом, вони вигинали свої спini.

Як бачимо, у більшості перекладів метафор цього типу перекладач зверталася саме до дослівного перекладу. Проте якщо метафора містить елементи, які не будуть зрозумілими читачам, то їх потрібно адаптувати відповідно до культурно-національних особливостей мови перекладу. Наприклад, метафору *his jaded face was camouflaged* (вербалізація іменника *camouflage*) перекладач Наталія Гоїн передала так: його виснажливе обличчя замаскувалося серед тканини; *a glut of brown-shirt leaders* (ад'ективація словосполучення *brown shirt*) – всюди сновигали лідери в бурих сорочках; *his thick blond hair massaged his head* (вербалізація іменника *massage*) – його густе біляве волосся підстрибувало на голові.

Комплексний аналіз способів перекладу конверсійних метафор залежно від типу конверсії, виду стилістичного прийому, що використовується під час її відтворення в перекладі, показує такі закономірності:

1) *ад'ективна конверсійна метафора* перекладається із застосуванням конкретизації та за допомогою порівняння;

2) *субстантивна конверсійна метафора* передається в перекладі, як правило, за допомогою морфологічної трансформації (заміни частини мови) та описового перекладу та прямого лексичного відповідника, найчастіше використовується стилістичний прийом порівняння, гіперболи, оксиморона, антитези;

3) *дієслівна конверсійна метафора* найчастіше перекладається за допомогою конкретизації та з використанням гіперболи, персоніфікації, іронії.

Щодо класифікації конверсійних метафор, то їх можна розподілити на оригінальні (авторські), звичайні та метафори зі стертим значенням.

З огляду на наведений вище аналіз способів відтворення конверсійних метафор можна стверджувати, що найбільш продуктивними способами є такі: описовий переклад, дослівний переклад, структурне перетворення у мові перекладу із заміною образу на більш стандартний, додавання чи опущення та метод експресивно-прагматичної конкретизації. Щодо трансформацій, то під час роботи з досліджуваним видом метафор широко використовується компресія, розширення, конкретизація, генералізація, експресивність, смисловий розвиток, а також позитивація та негативація.

Висновки і пропозиції. Варто зауважити, що переклад конверсійної метафори прямо залежить від близькості культурно-мовних традицій мови оригіналу та мови перекладу. Основне завдання, яке стоїть перед перекладачем – це передати семантику метафори та зберегти образ, який створюється. Іноді мовні образи збігаються, та знайти український відповідник вдається легко, проте все ж здебільшого перекладачеві доводиться вдаватися до вербальної заміни метафоричних елементів, вилучення переносного значення чи навіть перекладу повним еквівалентом.

Варто зауважити, що під час перекладу метафор, зокрема конверсійних, дуже важливо зберігати та враховувати еквівалентність. Найбільше труднощів під час перекладу виникає з авторськими метафорами, адже вони не мають готових еквівалентів.

Список літератури:

1. Зусак М. Крадійка книжок. Харків, 2015. 416 с.
2. Zusak M. *The Book Thief*. New York, 2007. 403 p.
3. Newmark P. *Approaches to Translation (Language Teaching Methodology)*. Oxford, 1980. 200 p.
4. Волошина Є. Конверсія в системі повнозначних частин мови (на матеріалі української та англійської мови). *Нова філологія* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2007. № 27. С. 20–24.
5. Федоров А. Основы общей теории перевода. Москва, 1983. 208 с.
6. Ричардс А. Философия риторики. *Теория метафоры*: сборник. Москва, 1990. С. 44–67.

КОНВЕРСИОННЫЕ МЕТАФОРЫ И СПОСОБЫ ИХ ПЕРЕДАЧИ В АНГЛО-УКРАИНСКОМ ПЕРЕВОДЕ

Статья посвящается анализу конверсионных метафор, их классификации, способам отображения в переводе, а также анализу стилистических приемов, которые используются при переводе. Конверсионная метафора – это метафора, в структуре которой есть лексема, появившаяся способом конверсии. Такие метафоры классифицируются в статье по способу создания главного слова-образа (вербализация, субстантивация, адъективация), а также по общепринятым характеристикам метафор (авторская, обычная, стертая). В статье описываются определенные закономерности перевода конверсионных метафор. Они включают в себя вид переводческой трансформации и стилистического приема, которые используются при переводе.

Ключевые слова: конверсионная метафора, вербализация, субстантивация, адъективация, переводческая трансформация, стилистический прием.

ACTIVE METAPHORS WITH DERIVATIVE LEXEMES AND WAYS OF THEIR RENDERING FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

The article deals with the analysis of active metaphors, the core element of which is a derivative lexeme created as a result of verbalization, nominalization and adjectivization. The classification of the active metaphors with derivative lexemes is presented in this paper. The article also explores some key regularities of the metaphor translation in accordance to the translation transformation and stylistic device used in the process of translation.

Key words: metaphor, verbalization, nominalization, adjectivization, translation transformation, stylistic device.

УДК 811'23'25

Дячук Н. В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Криворучко Т. В.

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

Стаття окреслює головні методи розвитку емоційності перекладачів художніх текстів. Визначено, що емоційність є важливим аспектом у професійній діяльності перекладача художніх текстів. Виявлено значущі зв'язки емоційності з особистісними характеристиками перекладача художніх текстів. Приділено увагу актуалізації механізму емпатії, розумінню емоцій інших. Природа емпатії полягає в можливості розвитку емоційного перемикавання з одного явища на інше, тобто гнучкості емоційних процесів. Прийом зміни перспективи зазначено як одне із ключових положень для розвитку емоційності перекладачів художніх текстів. Дієвим методом стимуляції до розвитку емоційності перекладачів художніх текстів визнано підбір тексту для перекладу, у якому представлений темпоральний ланцюг подій.

Ключові слова: перекладач, художній твір, емоційність, емпатія, особистісна креативність, творчість, темпоральний ланцюг подій.

Постановка проблеми. Переклад, ставши однією з провідних і часто досліджуваних галузей мовознавства, найбільшою мірою привертає увагу дослідників із різних наукових галузей. Це пов'язано, передусім, із тим, що переклад як мовленнєво-мисленнєва діяльність ґрунтується на різних пізнавальних процесах особистості, починаючи від відчуття та завершуючи складною інтелектуальною активністю особистості, включаючи в себе гарно розвинені емоційні компоненти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Природно, що наприкінці ХХ століття з'явилася низка вітчизняних досліджень О. Ф. Волобуєвої, Л. В. Засекіної, Ю. М. Крилової-Грек, Т. В. Пастрик, В. В. Пундева, Т. В. Ширяєвої та інших учених [7; 8; 11; 13], які спрямовані на вивчення психологічних засад перекладу та поступово оформлюються в окрему галузь – психологію перекладу. Незважаючи на дослідження психологічних особливостей білінгвізму [4], професійної підготовки майбутніх перекладачів з урахуванням їхньої професійної діяльності, активізації когнітивних схем розуміння, інтерпретації та породження текстів перекладу, переклад як феномен творчості залишається поза увагою психологів, хоча й потрапляє до фокуса уваги лінгвістів. Зокрема, помітною є монографія О. В. Ребрія «Сучасні концепції творчості у перекладі» [12], у якій автор розглядає

творчість як провідну онтологічну сутність перекладу в діяльнісному й продуктивному вимірах останнього. Методологічними засадами вивчення перекладу як творчості вчений уважає принципи антропоцентризму, міждисциплінарності та релятивізму, а також мовоцентричний, текстоцентричний і діяльнісноцентричний підходи. Попри таке ґрунтовне теоретичне дослідження, емпіричне вивчення психологічних проявів творчого потенціалу під час перекладу, яке дало б змогу розглянути особистість перекладача як активного творчого фахівця своєї справи, залишається поза увагою наукових досліджень.

Постановка завдання. Емоційний складник перекладача художніх текстів є однією з провідних характеристик його успішності, яка неодмінно реалізується через призму творчих здібностей і вмінь перекладача. Критично важливо для перекладача художніх текстів вміти уявляти, аналізувати та реалізувати прочитане у своїх працях із перекладу. Отож завданням дослідження вважаємо виявити зв'язок особистісних рис перекладача з його емоційністю; представити методику щодо сприяння розвитку емоційності перекладачів художніх текстів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося зі студентами ЖДУ імені Івана Франка (183 особи) віком 18–22 років. Дослі-

дження здійснювалося в три етапи. Було здійснено теоретичний аналіз джерел літератури, підібрано матеріали для діагностичного дослідження й проведено емпіричне дослідження за допомогою тестування та виокремлено методику розвитку емоційних компонентів для групи студентів із недостатнім емоційним розвитком. Під час дослідження виявлено важливий зв'язок між особистісною креативністю перекладача та показниками його емоційного інтелекту – розпізнання емоцій інших та емоційну обізнаність. Здатність розуміти емоції – важлива риса перекладача художніх текстів, адже він повинен відчувати й зрозуміти емоції автора першотвору й зробити їх суголосними для читачів тексту перекладу. Емоційна обізнаність дає змогу перекладачеві відтворити інтенсивну реакцію на зовнішній стимул, яким є текст. Вона містить фізіологічні, поведінкові та когнітивні компоненти. Розвинена емоційна обізнаність забезпечує перекладачеві розвиток когнітивних процесів оцінки ситуації, активізує його фізіологічну регуляцію, яка викликана високим рівнем активації, що зумовлює мовленнєву поведінку перекладача. Важливим є однаковий емоційний задум текстів, оскільки лише тоді можна говорити про адекватну передачу перекладачем особливостей світосприйняття автора оригіналу.

Варто узагальнити, що творчі вміння та здібності перекладачів охоплюють когнітивні, емоційні та мотиваційні складники, взаємодія яких дає змогу реалізувати творчий задум у мовленнєво-мисленнєвій діяльності з перекладу художніх текстів. Одна з таких емоційних характеристик, якою має володіти перекладач художніх текстів, – емоційний інтелект, який реалізується через емоційну обізнаність, управління емоціями, емпатію, розуміння емоцій інших. Він дає змогу відчувати образність вихідного тексту, пов'язаного з настроєм автора. Для передачі емоційної насиченості тексту засобами іншої мови перекладачеві необхідно добре розумітися на емоціях, що втілюються в емоційному інтелекті.

Згідно з результатами дослідження серед майбутніх перекладачів художніх текстів виявилася група перекладачів, які є емоційно витриманими, спокійними, стійкими у своїх інтересах. Емоційність особистості перекладача вважаємо однією з провідних характеристик проявів його творчих здібностей. Рушійною силою творчості може бути саме бажання особистості передати власний досвід переживання емоцій у художній формі, оскільки художні та літературні твори найчастіше допомагають їх авторам виражати різні прояви

емоцій. Крім того, емоції здатні викликати в особистості специфічний психічний стан, який пробуджує її до творчості [3]. Позитивний емоційний стан перекладача спонукає його до неординарних інтерпретацій стимулів. Певний емоційний досвід дає змогу вибудувати асоціативний зв'язок між поняттями, які водночас є когнітивно віддаленими, але емоційно близькими один до одного [3, с. 389]. Оскільки на вияв креативності можуть впливають прояви як позитивних, так і негативних емоцій, варто звернути увагу на актуалізацію механізму емпатії, гнучкості майбутніх перекладачів.

Емпатійні процеси визначаються систематичним функціонуванням емоційно-когнітивно-конативних механізмів, взаємний зв'язок яких забезпечує їх специфічну своєрідність [5]. Природа емпатії полягає в можливості розвитку емоційного перемикачання з одного явища на інше, наприклад із переживань і хвилювань об'єкта емпатії на переживання та хвилювання суб'єкта емпатії, потім знову на емоційний стан об'єкта і так далі, тобто гнучкості емоційних процесів.

Для розвитку емоційності перекладачів варто застосувати прийом зміни перспективи. Він забезпечить погляд на той чи інший об'єкт із різних позицій. Оскільки рівень розвитку емпатії залежить від здатності особистості уявляти, як одна й та ж подія може сприйматися в різних ситуаціях, і визнавати право на існування різних позицій, вважаємо, що цей прийом буде досить ефективним.

Емпатія як емоційний стан людини проявляється в повсякденному житті, будучи, як правило, пов'язаною з конкретною ситуацією. Емоційний стан за своєю природою має мінливий характер, тобто емоції можуть швидко змінювати одна одну [3, с. 390]. Тому, на нашу думку, доречно буде підібрати такий текст для студентів із вираженням комбінаторних стратегій, який буде багатий на події та динаміку розвитку. Це дасть змогу майбутнім перекладачам, насамперед, глибоко проникнути в суб'єктивний внутрішній світ автора тексту, зрозуміти його переживання, подивитися на всі події з його позиції, що, зі свого боку, допоможе їм вибудувати свою чітку лінію поведінки під час перекладу. Зазначимо, що результат роботи при цьому буде не просто адекватним із позиції перекладу, але й стане емоційним відгуком тематики, представлені автором тексту. Робота з текстом, у якому події змінюватимуться з різкою частотністю, дасть змогу майбутнім перекладачам зазначеної групи швидко переключатися на повороти подій чи дій, що забезпечить пришвидшення активації нервових імпульсів у їхньому мозку.

Перекладацька діяльність, загалом, тісно пов'язана з будовою головного мозку, тому дуже часто унікальні перекладацькі рішення залежать від рівня активації нервових імпульсів перекладача [6]. Нервові імпульси в мозку відповідають за обробку інформації, її кодування, зберігання та зіставлення з минулим досвідом [9]. Чим активніше працюватимуть нервові імпульси в мозку перекладачів, тим гнучкіше вони зможуть переключатися з одних емоційних станів на інші у своїх перекладах. Це дасть змогу краще проникати в перебіг подій і підвищити гнучкість мисленевих процесів. Усі мисленеві процеси перекладача розвиваються під час створення та розв'язання проблемної мовленнєвої ситуації.

Щоб сприяти розвитку емоційних компонентів перекладача, потрібно задіяти їх до розв'язання нетипових завдань, змусити їх не вдаватися до ординарної схеми дій, а створити нову власну схему розв'язання поставленої мети, зокрема підійти до інтерпретації тексту з використанням евристичних методів перекладу. Для цього студентам потрібно запропонувати вправи, які допоможуть їм суттєвіше поринути в зміст тексту та оволодіти прийомами комбінування деяких відрізків усього тексту, щоб уміло його інтерпретувати в письмовій формі.

Наприклад, варто запропонувати такі завдання:

– Знайдіть слова, які є зайвими в запропонованому лексичному ряді слів, що виражають емоції автора.

– Прочитайте текст абзацами та виберіть у кожному з них по одному-два речення, які найбільш емоційно забарвлені.

– Поясніть свій вибір і передайте емоції автора у вибраних вами реченнях своїми власними варіантами перекладу.

– Серед вправ, які можна запропонувати, можуть бути також такі:

– Знайдіть речення, які допомагають зрозуміти, що в тексті наявні емоційні стани автора.

– Знайдіть підтвердження емоційного навантаження в іншомовному тексті; поясніть свій вибір.

– Доповніть речення з тексту, інтерпретуючи емоції автора по-своєму.

– Висловіть основну емоційну ідею тексту трьома-п'ятьма реченнями.

Крім того, розвинути емоційність перекладачів можна за допомогою таких евристичних вправ-запитань:

– Які почуття викликав у вас текст, представлений для перекладу?

– Які позитивні або негативні емоції ви відчули, працюючи з текстом?

– Що сподобалося вам у тексті? Що не сподобалося? Поясніть свій вибір.

Дієвим методом стимуляції до розвитку емоційності перекладачів художніх текстів є підбір тексту для перекладу, у якому представлений темпоральний ланцюг подій. Темпоральна структура тексту є складною організацією, ієрархічні одиниці якої співвідносяться з художнім світом усіх персонажів тексту та його сюжетними лініями, які характеризуються локальними переходами від однієї теми до іншої [10]. При цьому неминучою є зміна способів викладення того чи іншого літературного сюжету, зміна мікросвіту автора та його характерів, кожен із яких з'являється в тексті відповідно до певної точки відліку. Прикладом може слугувати майже початок твору С. Кінга «Cell» («Зона покриття») [2].

У зазначеному тексті не простежується лінійний характер тексту (сюжету). Аналізований текст становить собою багаторівневе утворення, всередині якого панує хаотичний рух від одного мікросвіту до іншого. Тримаючи одну сюжетну лінію, автор вводить поряд наступну, яка плавно переходить ще в одну сюжетну лінію, а та повертає нас до попереднього сюжету.

Уривок починається з розповіді про головного персонажу твору (Клая), який згадує про свою сім'ю: *Clay stood behind them, turning what had been a little group into a short line. He had bought his estranged wife a present; he would stop at Comix Supreme on the way home and buy his son the new issue of Spider-Man; he might as well treat himself, as well. – Клай став позаду, і маленька група людей враз перетворилася на коротку чергу. Він придбав подарунок для своєї дружини, яка мешкала окремо від нього. По дорозі додому він зайде до крамниці, де продаються комікси, і купить синові новий випуск пригод людини-павука. Не завадило б потішити і самого себе теж.*

Тоді коли перекладач налаштовується на отримання подальшої інформації про сімейні стосунки Клая й отримує певні емоції та почуття щодо сімейного життя головного персонажа, сюжетна лінія різко змінюється і перекладач отримує нову порцію інформації, з приводу якої в нього виникають нові емоції та почуття: *The guy in the truck served the three kids at the window, two Dilly Bars and a monster chocolate-and-vanilla swirl soft-serve cone for the big spender in the middle, who was apparently paying for all of them. – Продавець морозива обслужив трьох дітлахів біля віконця,*

простягнувши двом по батончику «Діллі», а великому марнотратникові посередині, що вочевидь збирався розплатитися за всіх малих, – велетенський шоколадно-ванільний ріжок.

Поряд із цією сюжетною лінією автор паралельно знайомить читача з окремим персонажем твору – із сучасною діловою жінкою: *While he fumbled a rat's nest of dollar bills from the pocket of his fashionably baggy jeans, the woman with the poodle and the power suit dipped into her shoulder bag, came out with her cell phone – women in power suits would no more leave home without their cell phones than without their AmEx cards – and flipped it open. – Поки він витягав з кишені своїх модних мішкуватих джинсів купу пожмаканих доларів, жінка у дорогому костюмі, що тримала на повідку пуделя, пошукала щось у своїй сумочці, яка висіла на плечі, дістала мобільний телефон – адже жінки у ділових костюмах почуваються без мобільного телефону, як без картки «Американ Експрес», – і відкрила його кришку.*

Здавалося б, автор продовжуватиме розповідати про жінку або принаймні про манери поведінки чи умови життя сучасних жінок того часу, аж раптом в уривку з'являється абсолютно нова сюжетна лінія, яка пов'язується з усіма попередніми лише часовими маркерами теперішнього часу: *Behind them, in the park, a dog barked and someone shouted. It did not sound to Clay like a happy shout, but when he looked over his shoulder all he could see were a few strollers, a dog trotting with a Frisbee in its mouth (weren't they supposed to be on leashes in there, he wondered), acres of sunny green and inviting shade. – Позаду них, у парку, загавкав собака і хтось закричав. Клаєві здалося, що той крик не був радісним, але коли він озирнувся, то побачив тільки кількох пішоходів, собаку, що біг з тарілкою-фризбі в зубах («Хіба господарі не зобов'язані тримати їх тут на повідках?» – подумав Клай), та кілометри освітленого сонцем парку, зеленого й дуже принадного.*

Не можна не помітити, що всі представлені автором сюжетні лінії викликать у майбутніх перекладачів бурю різносторонніх емоцій: і щодо самого героя, і щодо його сімейного стану, і щодо ситуації з морозивом, і щодо сучасних

умов життя, змальованих в уривку, і щодо незначного опису природи. Крім того, спогади героя про його колишню жінку, які наявні в останньому абзаці обраного нами уривка, також створюватимуть серйозне підґрунтя для розвитку емоційного стану перекладачів: *Put it in Dark Wanderer, sweetheart, Sharon said. The version of her he kept in his mind spoke often and was bound to have her say. This was true of the real-world Sharon as well, separation or no separation. – Використай це у «Темному Мандрівнику», любий», – сказала Шарон. Той її образ, що він тримав у голові, часто висловлювався і мав обов'язково щось сказати. Такою Шарон була і в реальному житті, попри те, мешкала вона окремо чи ні.*

В англійському варіанті різка зміна сюжетних ліній досягається ще й за допомогою таких часових денотатів, як *in the meanwhile, while*.

Зазначимо, що темпоральний ланцюг подій у цьому тексті змусить перекладачів моментально переключатися на різні сюжетні лінії. Кожна сюжетна сцена при цьому викликать в майбутніх фахівців із перекладу різні види емоцій і почуттів. Різка зміна емоційних сцен в одному й тому ж тексті призведе до гнучкості не тільки мислительних процесів, але й до застосування евристичного підходу до перекладу уривка тексту.

Висновки і пропозиції. Вплив емоцій на професійну реалізацію перекладача художніх текстів вважаємо як один із пріоритетних і найбільш суттєвих.

На основі теоретичного й емпіричного дослідження виокремлено методику розвитку емоційності перекладачів художнього тексту. Для групи перекладачів зі стійкими емоційними компонентами провідного значення набуває розвиток емпатії як важливого складника особистісної креативності. Дієвим методом стимуляції до розвитку емоційності перекладачів художніх текстів є підбір тексту для перекладу, у якому представлено темпоральний ланцюг подій.

Надалі вважаємо доцільним звернутися до гендерного розмежування перекладачів художніх текстів і проаналізувати гендерні можливості щодо прояву емоційності у співвідношенні з їх особистісними характеристиками.

Список літератури:

1. Field J. Psycholinguistics. The Key Concept. London, 2005. 366 p.
2. King S. Cell. New York, 2006. 353 p.
3. Lubart T., Pacteau C., Jacque A. Y., Caroff X. Children's creative potential: an empirical study of measurement issues. *Learning and Individual Differences.*, 2010. № 20. P. 388–392.
4. Walters J. Bilingualism : The Sociopragmatic-Psycholinguistic Interface. London, 2005. 324 p.
5. Журавльова Л. П. Психологія емпатії. Житомир, 2008. 328 с.
6. Засєкін С. В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія. Луцьк, 2012. 275 с.
7. Засєкіна Л. В. Структурно-функціональна організація інтелекту : монографія. Острого, 2005. 370 с.
8. Крилова-Грек Ю. М. Психолінгвістичні особливості перекладу семантичних одиниць іншомовних текстів. Київ, 2007. 19 с.
9. Лурія А. Р. Основы нейропсихологии. Москва, 2006. 370 с.
10. Обелец Ю. А. Темпоральный художественный образ: основы и условия формирования. Симферополь, 2005. С. 246–248
11. Пастрик Т. В. Психологічні особливості формування продуктивного білінгвізму у майбутніх перекладачів. Київ, 2007. 19 с.
12. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія. Харків, 2012. 376 с.
13. Ширяєва Т. М. Роль психолінгвістичної ситуації у підготовці майбутніх філологів. Острого, 2008. Вип. 10. С. 274–279.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОСТИ ПЕРЕВОДЧИКОВ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ

Статья раскрывает главные методы развития эмоциональности переводчиков художественных текстов. Определено, что эмоциональность выступает важным аспектом в профессиональной деятельности переводчика. Представлено существенные связи между эмоциональностью и личностными характеристиками переводчика художественных текстов. Внимание сфокусировано на актуализации механизма эмпатии, понимании эмоций других. Суть понятия рассматривается с точки зрения возможности переключать внимание с одного феномена на другой. Действенным методом для развития эмоциональности переводчиков художественных текстов выступает работа с текстом, в котором представлена темпоральная цепь событий.

Ключевые слова: переводчик, художественный текст, эмоциональность, эмпатия, личностная креативность, творчество, темпоральная цепь событий.

METHODOLOGY FOR EMOTION DEVELOPMENT OF LITERARY TEXTS TRANSLATORS

The article highlights the main development methods of a literary text translator's emotionality. Emotionality is determined as an important part in the professional activity of a literary text translator. Significant correlation between a literary text translator's emotionality and their personal characteristics is revealed. The article focuses on empathy mechanism actualization which is viewed as an ability to understand other people's emotions. The nature of empathy mechanism has been explained. Empathy deals with emotional processes flexibility which is meant for a translator to be able to turn their attention from one translation phenomenon to another. The work with text temporality is seen as an efficient way for development of a literary text translator's emotionality.

Key words: translator, literary text, emotionality, empathy, personal creativity, creative potential, text temporality.

Линтвар О. М.

Національний авіаційний університет

КІНЕМАТОГРАФІЧНІСТЬ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВІДОБРАЖЕННЯ У ТВОРАХ Е. ГЕМІНГВЕЯ В ОРИГІНАЛІ Й ПЕРЕКЛАДІ

У статті йдеться про мистецький синтез літератури і кіно, взаємопроникнення художніх засобів виразності, кіновиражальних засобів на прикладі жанру коротких оповідань у літературній творчості Ернеста Гемінгвея. Підтекст, лейтмотив, флешбек як наскрізні риси оповідань письменника, конкретно-предметна лексика, дієслова на позначення чуттєвого сприйняття, дієслова руху, використання артиклів у заголовках, прислівники способу дії – як лексичні засоби кінематографічності у творчості Гемінгвея. Діалогічне мовлення персонажів завжди скорочене, відсутні детальні описи, кількість образних метафор і порівнянь мінімальна. Проза американського митця схожа на сценарій – вона лаконічна, стримана та чітка. Усі вищезазначені засоби поряд з іншими створюють унікальний новаторський стиль письменника, який перекладачі намагалися відтворити різними засобами в українських текстах.

Ключові слова: кінематографічність, підтекст, лейтмотив, флешбек, конкретно-предметна лексика, дієслова руху, ідіостиль, еквівалентний переклад.

Постановка проблеми. Кінолітературні стосунки, їх синергічне поєднання, протиставлення, результат є предметом дискусії багатьох дослідників суміжних наук і дисциплін, як то літературознавства, мовознавства, перекладознавства, семіотики кіно, лінгвосеміотики тощо. Такий взаємозв'язок є важливим і актуальним, виходячи із взаємного переходу засобів кіно і літератури, їх динамічного розвитку, лінгвокультурної адаптації. Необхідність проаналізувати кінематографічність літератури як проблеми дослідження взаємопроникнення видів мистецтв на прикладі творчості Е. Гемінгвея обумовлює актуальність дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерактивні стосунки кіно і літератури знаходяться під пильним оком багатьох дослідників. Зокрема, Ольга Пуніна, узагальнюючи наукові спостереження, розрізняла приховану (або вроджену) та імітовану (або штучну) кінематографічність, яка є результатом свідомого запозичення письменниками різного роду прийомів з арсеналу кіно [1, с. 3–4]. Видатні кінорежисери С. Ейзенштейн, М. Ромм, В. Пудовкін, А. Тарковський постійно зверталися до творів художньої літератури у пошуках в них вродженої кінематографічності. Згадану проблематику активно досліджували і науковці мовознавчої школи: Т. Некряч, Р. Довганчина, А. Мазурак, В. Божович, Н. Горницька, В. Демещенко.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є виокремлення, опис і аналіз кіномистецьких прийомів Е. Гемінгвея, їх вплив на читача, а також їх відтворення у перекладі. Незважаючи на широкий спектр засобів кіномови в ідіолекті та ідіостилі письменника, навряд чи можна назвати хоча б кілька вдалих екранізацій з погляду втілення кінематографічних прийомів письменника, хоча загалом спроб екранізувати твори письменника було близько чотирьох десятків.

Виклад основного матеріалу. У культурі ХХ сторіччя завдяки появі кінематографа візуальність переважає над описом. Нова література стає поза сюжетним монтажем окремих фактів. Відкриваються нові можливості для письменників залучати кіномистецькі прийоми уже на новому, усвідомленому рівні.

Підтекст Гемінгвея є одним із найважливіших, однак менш явних кінематографічних засобів, адже відсутність автора на сторінках його творів, а також необхідність міжрядкового читання створювали широке поле для візуалізації, унаочнення прочитаного. Ведучи розповідь від імені невидимого автора або від імені оповідача, Гемінгвей відмовився від переважанню, яким були насичені американські розповіді того часу. Почуття його героїв, його авторська позиція таїлася в підтексті його оповідань і виражалася лише в їхньому стилі, образному і композиційному ладі.

Гемінгвей все життя прагнув до простої прози, прозорої, як вода. Максимальна чесність, максимальна об'єктивність і «холодність» (холодність манери, а не відношення до того, що розповідається), прагнення прибрати з тексту все «зайве» – ось деякі загальні принципи письменницького методу Гемінгвея. У митця підтекст є настільки вагомим, що він утворює іншу, надзвичайно важливу частину розповіді, яка не тільки не співпадає з основним текстом, але й часто суперечить йому. Це і є новаторство творчості Гемінгвея [2, с. 49]. Сам автор описував ідею створення «принципу айсберга» таким чином: «Треба вилучати все, що можна вилучити...». Якщо письменник добре розуміється на тому, про що він пише, він може прибрати багато деталей, і якщо він пише правдиво, читач відчує всі вилучені подробиці так, ніби письменник їх розповів.

Спектр кінематографічних засобів у творах Гемінгвея є досить широким і одним підтекстом не обмежується. Одним із найпоширеніших засобів є лейтмотив. Лейтмотив – конкретний образ, основний мотив, визначальна інтонація, головна думка, що пронизує твір або творчість митця. Наприклад, одним із лейтмотивів у Гемінгвея є постійне згадування імені Ді Маджіо у повісті «Старий і море»:

That means nothing. The great DiMaggio is himself again [3, с. 31]. – *Це нічого не означає. Це сам великий Ді Маджіо* [4, с. 32], *Think of the great DiMaggio* [3, с. 13]. – *Подумай про великого Ді Маджіо* [4, с. 14].

Антропонім у перекладі відтворено звичним у таких випадках способом транскодування.

Також така лексична група, як конкретно-предметна лексика відіграє важливу роль при створенні кінематографічного ефекту в художньому тексті. Іменники, які позначають частини тіла людини, широко використовуються при описі зовнішності персонажів, фізичних відчуттів, а також в авторських ремарках. Кожного разу, коли Гемінгвей вводить в оповідання нових персонажів, він наводить детальний опис їхньої зовнішності:

Scott... had very fair wavy hair, a high forehead, excited and friendly eyes and a delicate long-lipped Irish mouth... His chin was well built and he had good ears and a handsome, almost beautiful, unmarked nose [5, с. 9]. – *Скотт... мав дуже гарне хвиленодібне волосся, високе чоло, збуджені і дружні очі, а також тонкі ірландські губи... Його підборіддя було добре складене, він мав гарні вуха і красивий, майже бездоганний, непомітний ніс* [6, с. 9].

Володимир Митрофанов вдало виконав переклад опису зовнішності гемінгвеевського героя, зосередившись на відтворенні способами еквівалентного перекладу, конкретизації, генералізації значення. Конкретно-предметна лексика в українському перекладі відтворюється майже стовідсотково, в поодиноких випадках способами описового перекладу, спрощуючи таким чином художні образи оригіналу.

Внутрішній стан персонажів у творах Е. Гемінгвея розкривається крізь призму фізичних відчуттів і сприйняття. Тому дієслова, які позначають розумову діяльність (*to think, to believe*) займають у прозі письменника незначне місце і вживаються вкрай рідко. Натомість особливе місце у творах займають дієслова, які позначають чуттєве сприйняття: *to feel, to see, to smell, to taste, to hear* тощо:

As he looked down into it he saw the red sifting of the plankton in the dark water and the strange light the sun made now. He watched his lines to see them go straight down out of sight into the water and he was happy to see so much plankton because it meant fish [3, с. 6]. – *Коли старий дивився у воду, він бачив червоні переливи планктону в темній глибині та химерний відсвіт сонячних променів. Він слідкував за тим, чи прямо йдуть до води його волосіння, і був щасливий від того, що у воді стільки планктону, бо це означало гарний улов* [4, с. 7].

Дієслова, які позначають чуттєве сприйняття, є одним з основних факторів створення кінематографічності в прозі. Гемінгвей дуже вдало використовує цей прийом у своїх творах, що робить його прозу динамічною, легкою, чуттєвою, такою, що дає змогу читачеві візуалізувати прочитане, відчути його, спробувати на смак і почути. Лексика творів досить проста, розмовна: герої Гемінгвея часто вживали не зовсім «джентльменські» слова. Ще однією особливістю є те, що письменник не тяжів до метафор, здебільшого він використовував слова не в переносному, а у прямому їх значенні. Порівнянь небагато, і вони прості й конкретні, тобто передавали внутрішній стан героя. Усі перелічені особливості письменницького ідіолекту свідчать про присутність наскрізної кінематографічності в жанрі його коротких оповідань.

Артикль також є одним із засобів створення кінематографічності. Він грає в творчості письменника дуже важливу роль, вносить конкретику чи навпаки невизначеність, додає нових відтінків, які, на жаль, переважно втрачені у перекладі. Таку особливість можна простежити навіть у назвах його творів: *“The Old Man and the Sea”*, *“A Moveable Feast”*, *“The Killers”*, *“The*

Short happy life of Frances Macomber”, “*The Doctor and the Doctor’s Wife*”, “*The Garden of Eden*”, “*The Dangerous Summer*”.

Артикль є важливим мовним засобом, який забезпечує точне вираження і правильне розуміння думок англійською мовою. Саме таку його рису і реалізував письменник, часто вкраплюючи його у назви своїх коротких оповідань.

«На поверхні» «айсбергу» Гемінгвея, як правило, роман одного героя, і вся книга наводиться в максимальній відповідності з його баченням світу. Зовнішність головної дійової особи ніде не описується, бо розповідає автор про неї сам. Своїх душевних переживань він теж не описує, всіяко їх стримуючи, щоб не обтяжувати ними інших. Коло його знайомих не дуже широке – це «однотумці», люди близьких поглядів. І вони намагаються не надто зачіпати в розмовах чутливі місця, порпатися в душах один одного. Ведуться, здавалося б, діалоги, які нічого не означають. Холодно фіксуються жести, вчинки, на перший погляд нічого не значущі деталі. Час, простір, дія – все звужується так, щоб увійти в «магічне коло» одного героя. Але одночасно специфіка реалізму Гемінгвея в тому, щоб цей вузький круг не замкнув у собі читача, щоб герой постав не тільки як людська особистість, а й як кінцевий продукт, сформований певною епохою [7, с. 2]. Діалогічне мовлення героїв завжди скорочене, в ньому завжди домислюється те, що вже відомо обом співрозмовникам – і, отже, семантика діалогічного мовлення завжди передбачає те, що перебуває за текстом і в підтексті.

Повтор в ідіостилі Е. Гемінгвея відіграє різноманітні функції, він може мати ефект підсилення, експресивності, асоціативності, а також утворювати підтекстні шари його творів. Повтор в творах письменника – емблематичний знак ідіостилу [8, с. 141-142]. Цей прийом простежується практично на всіх мовних рівнях: фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному, семантичному:

Would you please, please, please, please, please, please, please, stop talking? [9, с. 110] – *Будь ласка, будь ласка, будь ласка, будь ласка, будь ласка, будь ласка, помовч* [10, с. 111]. При звуковому повторі виникає зв’язок звуку зі змістом. Звуки та слова, що повторюються, актуалізують тему твору. Звуковий повтор створює «враження емоційного нагнітання, ліричного згущення переживань, виділяє тематично ключове слово і робить мовлення милозвучним [8, с. 169]. Переклад дає змогу відчути оригінальну емоційність, навіть

роздатованість, адже повтор має місце і в українському варіанті оповідання.

Твори Гемінгвея насичені дієсловами руху, що робить його оповідання динамічними, як в кінематографі. Такі дієслова є важливим засобом створення кінематографічного ефекту засобами формування конкретних і чітких аудіовізуальних образів:

... *the shark plowed over the water...* [3, с. 96]. – ... *акула проклала шлях над водою...* [4, с. 97].

Прислівники способу дії є одними з найважливіших мовних засобів реалізації кінематографічності засобами створення уточнюючих візуальних та звукових характеристик дії, які сприяють зануренню у внутрішній світ персонажів, а також відображенню в їхній семантиці фактору спостереження. Більшість прислівників вживаються у комбінації з дієсловами говоріння: *briskly, dubiously, smugly, brightly*.

Гемінгвей вважав, що художникові потрібно не формулювати, не описувати, а зображати, тобто активізувати зорове сприйняття і уяву читача. Ще з самого початку своєї журналістської роботи, як зазначає Ю. Лідський, Е. Гемінгвей мусив звернути особливу увагу на можливості і небезпеки, які таїлися у «вільному» вживанні прикметників, а особливо – пафосних, пишних [8, с. 171]. З усього потоку слів і фраз співрозмовників у свідомості героя залишається перш за все одне, найбільш потрібне, важливе і значуще слово – думка. Примітивність діалогів Гемінгвея йде не від химерності стилю, а від його глибинних тенденцій, від прагнення максимально наблизити літературу до життя. Прагнення зображати, а не описувати людей і речі – найважливіший закон гемінгвеєвської прози [2, с. 189].

Динамізм досюжетного минулого досягається описом численних подій, зміною місця дії і дійових осіб у всіх творах письменника. За рахунок контрасту в символіці двох просторово-часових планів – сюжетного теперішнього і досюжетного минулого – в оповіданнях створюється характерне для творчості Е. Гемінгвея відчуття розриву між бажаним і дійсним, мрією і реальністю. Використовуючи вищезгадані художні деталі, які найчастіше виявляються глибоко символічними, а часом і зовсім стають лейтмотивами всього твору, Гемінгвей реалізує свою творчу методу [11, с. 47]. Такі ретроспективи у минуле створюють чорнобілі картинки в уяві сучасного читача, запозичуючи засоби кіномови, створюючи ефект літературного флешбеку.

Незважаючи на те, що у Гемінгвея несподівана кінцівка є не правилом, а винятком, він і тут

залишається вірним собі. Заключні рядки розповіді підготовлені так ретельно, так глибоко асоціативно пов'язані з його образною цілісністю, що вже не сприймаються як щось абсолютно несподіване і вже не справляють враження ефекту, створеного тільки заради ефекту.

Творчі пошуки Гемінгвея були невід'ємні від розробленого ним етичного кодексу письменника, що характеризується щирістю, відданістю своєму покликанню та надзвичайною вимогливістю. Проте вимогливим він був не лише до себе як до «митця у царині художнього слова», а й до своїх героїв, аби краще висвітлити їх внутрішній світ. Е. Гемінгвей часто проводить своїх героїв крізь небезпеку, збагачує їх життєвий досвід гнітючими подіями світового характеру, що унеможлиблює ведення безтурботного, розміреного життя. Детермінувати життєві та громадські пріоритети головного героя, виявити його домінуючі характеристики допомагають автобіографічні паралелі, адже Е. Гемінгвей у своїй творчості сповідує «культ власного досвіду» [7, с. 15].

Е. Гемінгвей був перш за все дослідником не стільки людської природи, скільки індивідуальної поведінки. Його герой з'являвся у будь-якій точці світу, за будь-якої ситуації, на будь-якій сходинці соціальної драбини, де потрібно було відчайдушно боротись навіть не для того, щоб вижити, а для того, щоб отримати перемогу – перемогу над огидними обставинами життя, над пануючим моральним хаосом, над самим собою, своїми сумнівами та зневірою. У всесвіті Е. Гемінгвея перемога діставалась не найсильнішому, а наймудрішому, тому, хто мудрість черпає із життєвого досвіду [11, с. 55].

Сповідуючи «правду факту», неодмінно треба підкреслити, що літературні персоналії виписані автором так чітко і виразно, що їхня людська екзистенція перебуває у постійному процесі творення. «Викинуті у життя», у коловорот ірраціонального буття, ці люди шукають свою сутність. Герої Гемінгвея – незламні, сильні особистості, які здатні силою своєї психіки не скорятись обставинам,

діяти наперекір життєвим ситуаціям, вони кидають виклик долі і не бояться жорстоких наслідків цієї нерівної боротьби. І навіть у стані зневіри та відчаю, розчавлені дійсністю, герої Е. Гемінгвея демонструють надзвичайно високі людські якості, залишаються морально чистими. Цю неповторну атмосферу допомогли відтворити засоби виразності, якими користувався письменник. Вони також відображають кінематографічність, роблячи твори митця динамічними та реалістичними.

Виходячи з раніше дослідженого і вище написаного, зазначаємо, що Ернест Гемінгвей створив оригінальний, новаторський стиль. Він розробив цілу систему специфічних прийомів художнього відображення: монтаж, обігрування пауз, перебивання діалогу.

Висновки і пропозиції. Отже, ми можемо висновувати, що завдяки вищенаведеним засобам репрезентації кінематографічності творчість письменника набуває тих жвавих, сприйнятливих рис, які допомагають читачеві не тільки зрозуміти те, що хотів сказати автор, але й почути, побачити, спробувати на смак. Унікальний метод «айсбергу» Гемінгвея дає нам можливість глибше пізнати підтекст його творів, тим самим занурившись у неомовлене, непомічене, непочуте. Проза американського митця схожа на сценарій – вона лаконічна, стримана та чітка, але, не дивлячись на це, знайшла відгук у серцях своїх читачів. Засоби кінематографічності, такі як лейтмотив, дієслова чуттєвого сприйняття та руху, використання артиклів, повторів, прислівників способу дії демонструють ідеальний синтез літератури та кінематографу. У перекладах спостерігаємо різні способи і прийоми залежно від розглядуваного явища. Присутні еквівалентний переклад, генералізація, конкретизація, транскодування, описовий переклад, різноманітні компенсації. Поряд з суто лінгвістичними засобами кінематографічності письменник послуговувався також і структурно-зображальними засобами, до прикладу, монтажем і крупним планом, що може стати предметом наступних лінгвокіномистецьких розвідок.

Список літератури:

1. Пуніна О. Засоби кіно мови в українській художній прозі 20–30-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 «Теорія літератури». Донецьк, 2011. 19 с.
2. Затонський Д. Ернест Хемінгвей – письменник і людина. *Вікно в світ*. 1999. № 6. С. 6–26.
3. Гемінгвей Е. Старий і море. Львів, 2017. 104 с.
4. Hemingway E. *The Old Man and The Sea*. New York : Scribner, 1995. 128 p.
5. Hemingway E. *The Garden of Eden*. New York : Scribner, 1995. 247 p.
6. Гемінгвей Е. Райський сад. Львів, 2018. 244 с.
7. Денисова Т. Ернест Хемінгвей. Життя і творчість. Київ, 1972. 164 с.

8. Некряч Т. Айсберг в океані перекладу: відтворення ідіостилю Ернеста Гемінгвея в перекладах українською та російською мовами. Київ, 2013. 219 с.
9. Hemingway E. A Moveable Feast. New York : Scribner, 2010. 256 p.
10. Гемінгвей Е. Свято, що завжди з тобою. Львів, 2016. 289 с.
11. Ильина И. Концепт «потерянного поколения» как лейтмотив творчества Эрнеста Хемингуэя на материале произведений «По ком звонит колокол» и «Прощай, оружие!». Санкт-Петербург, 2017. 65 с.

КИНЕМАТОГРАФИЧНОСТЬ И СРЕДСТВА ЕЁ ОТОБРАЖЕНИЯ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Э. ХЕМИНГУЭЯ В ОРИГИНАЛЕ И ПЕРЕВОДЕ

В статье речь идёт о синтезе искусств литературы и кино, взаимопроникновении художественных средств выразительности, киновыразительных средств на примере жанра коротких рассказов в литературном творчестве Эрнеста Хемингуэя. Подтекст, лейтмотив, флешбек как сквозные особенности рассказов писателя, конкретно-предметная лексика, глаголы, обозначающие чувственное восприятие, глаголы движения, использование артиклей в заглавиях, наречия образа действия – как лексические средства кинематографичности в творчестве Хемингуэя. Диалогическая речь персонажей всегда сокращённая, отсутствуют детальные описания, количество образных метафор и сравнений минимальное. Проза американского художника слова похожа на сценарий – она лаконична, сдержанна и чёткая. Все вышеперечисленные средства наряду с другими создают уникальный новаторский стиль писателя, который пытались воспроизвести переводчики разными средствами в украинских текстах.

Ключевые слова: кинематографичность, подтекст, лейтмотив, флешбек, конкретно-предметная лексика, глаголы движения, идиостиль, эквивалентный перевод.

CINEMATOGRAPHY AND MEANS OF ITS REFLECTION IN E. HEMINGWAY'S WORKS IN ORIGINAL AND TRANSLATION

The article deals with the synthesis of the arts – literature and cinema, interpenetration of expressive means of literature and cinema following the genre of Hemingway's short stories' fiction. Subtext, leitmotif, flashback as the recurrent features of the writer's short stories, concrete-objective vocabulary, sensory verbs, verbs of motion, the use of articles in the titles, adverbs of manner – as the lexical means of cinematography in Hemingway's fiction. Dialogues of the heroes are always shortened. There is lack of detailed descriptions; the number of figurative metaphors and comparisons is minimal. The prose of American writer is like a script – it is laconic, moderate and distinct. All the above mentioned and other means make up a unique novel style of the writer, which translators tried to reproduce in Ukrainian texts by means of different ways.

Key words: cinematography, subtext, leitmotif, flashback, concrete-objective vocabulary, verbs of motion, idiostyle, equivalent translation.

УДК 81 255.4:821.111 (73)

Лісун О. В.

Черкаський державний технологічний університет

Совєтна А. В.

Черкаський державний технологічний університет

ФАНТАСТИЧНА ОБРАЗНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ ПРИ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ АРТУРА КОНАН ДОЙЛЯ «ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ»)

У статті проаналізовано особливості відтворення фантастичної образності при художньому перекладі (на прикладі роману Артура Конан Дойля «Загублений світ»). Зокрема, увагу зосереджено на вивченні поняття наукової фантастики, її видах та особливостях перекладу цього жанру. Автор здійснив перекладознавчий аналіз україномовного перекладу роману Артура Конан Дойля "The Lost World" «Загублений світ» (перекладач О. Литвинов) та російськомовного перекладу «Затерянный мир» (перекладач Н. Волжина). У результаті засвідчено, що адекватний переклад фантастики вимагає і повноцінної передачі в тексті перекладу когнітивної інформації, і збереження авторського стилю та створення у читача відповідного враження. В українського та російського перекладачів є власні бачення щодо передачі специфічної лексики, авторського задуму та елементу фантастичності.

Ключові слова: художній переклад, наукова фантастика, творчий стиль автора, перекладознавчий аналіз, стилістичні засоби.

Постановка проблеми. Наукова фантастика є порівняно новим явищем художнього стилю, тому ця тема в лінгвістиці тільки починає розроблятися і багато її аспектів залишаються ще не висвітленими і заслуговують детального вивчення. Науково-фантастичні твори є надзвичайно популярними, вони висвітлюють досягнення науки, техніки, кібернетики, а також слугують сприятливим матеріалом для роздумів. Незважаючи на значний вік багатьох творів, вони досі залишаються актуальними, авторський словотвір увійшов в лексичний склад багатьох мов світу і, як би ретельно ми не досліджували цю тему, завжди знайдеться щось нове, що зможе нас зацікавити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова фантастика неодноразово була об'єктом наукових досліджень. В історії мовознавчих студій особливо помітними є праці Д. Сувіна, Ф. Бриткова, Г. Гуревича, Р. Нудельмана, С. Олійника. Проте, з точки зору перекладу, цей жанр і досі залишається нерозкритим як у вітчизняній, так і у зарубіжній науці.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження художніх особливостей при перекладі текстів в жанрі наукової фантастики на матеріалі

твору і розгляд способів їх трансляції при перекладі на російську та українську мови. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань: дослідити труднощі та особливості при перекладі наукової фантастики; визначити та проаналізувати ознаки науково-фантастичного жанру у творах А. К. Дойля; розкрити специфіку змісту та особливості стилю фантастичних творів А. К. Дойля; навести приклади художніх особливостей і передачі фантастичного при перекладі роману А. К. Дойля «Загублений світ».

Виклад основного матеріалу. Наукова фантастика зайняла досить міцні позиції в світовому літературному процесі. Проте, спостерігалось зверхнє ставлення до цього жанру, по-перше, через подачу серйозних проблем у стилі захоплюючих пригод; по-друге, наука розвивається дедалі швидше, тому науково-фантастичні передбачення і відкриття не встигають за фантастичними науковими дослідженнями.

Дослідження наукової фантастики відбувається у безпосередньому зв'язку із загальним дискурсом фантастики. Протягом ХХ століття точились дискусії, чим є фантастика, а також про спільні та відмінні риси наукової фантастики та власне фантастичної літератури [3, с. 106]. Проте

усталеного погляду ні на наукову фантастику, ні на фантастику в цілому немає.

Наукову фантастику розглядали такі дослідники як Ф. Бритков, Г. Гуревич, К. Мзареулов, Р. Нудельман, Г. Стасива, Є. Тамарченко та інші.

Спочатку фантастиці давали дуже обмежені визначення: література мрії, література про майбутнє науки й техніки та інше. З'явилося і бажання розширити сферу її побутування. Згодом фантастика стала різноманітною за родами, видами й жанрами, так само як і реалістична література. Фантастичними стали романи і повісті, оповідання і новели, з'явилися навіть фантастичні п'єси. Фантастика могла бути точною і ліричною, невизначеною, гостро сатиричною і задумливо іронічною.

Маючи справу з науковою фантастикою, ми маємо справу з авторським винахідництвом, авторським словотворенням, культурно-релігійними та історичними особливостями самого автора і його героїв. Перекладаючи таку лексику слід пам'ятати, що вона вживається автором з певною метою і задача перекладача – передати цю мету читачеві у тому вигляді, значенні, саме з тією думкою, з якою це робив автор в оригіналі.

Більшість читачів, почувши ім'я англійського письменника Артура Конан Дойля (1859–1930), відразу пригадують славнозвісного Шерлока Холмса, геніального майстра розплутувати справи.

А. К. Дойлю імпувало писати романи-подорожі, пригодницькі, детективні, історичні та науково-фантастичні твори. Він писав у всіх названих жанрах. Творчість А. К. Дойля хоча і дуже різноманітна за стилістикою, проте створює своєрідну єдність; вона належить до неоромантичного напрямку англійської літератури і складається в основному з різних пригодницьких жанрів (в детективній, історичній, містичній, науково-фантастичній, військовій тематиці), які створюються з урахуванням деяких традицій В. Скотта, Ф. Купера, О. Дюма, Е. По, Ф. Марієтта, Р. Л. Стівенсона. У книзі «За чарівними дверима» (Through the Magic Door, 1907) Дойль розповідає про своїх кумирів у мистецтві. Серед своїх сучасників Дойль виділяє Стівенсона, Кіплінга, Конрада, Д. Лондона.

З особливою цікавістю ставився Дойль до особистості Наполеона і його епохи. Про це свідчать його романи про бригадира Етьєна Жерара: «Велика тінь», «Дядечко Бернак», п'єса «Ватерлоо» (1892). Письменнику вдалося створити свій «наполеонівський» цикл з досить широкою картиною епохи, що охоплює різні верстви суспільства – від рядових солдатів і офіцерів, іспан-

ських партизанів, простих людей Франції, Росії, Німеччини до наполеонівських маршалів і міністрів. Французького імператора автор зображує як вкрай суперечливу особистість: його геніальність межує з дріб'язковістю, великодушність – з жорстокістю, манія величі – з почуттям власної приреченості, серйозність – з дитячим азартом гри в політичну діяльність. У сценах битви під Ватерлоо («Велика тінь») Дойль творчо освоює реалістичні уроки батального живопису, які він запозичив у В. Теккерея і Л. Толстого. Комічний образ бригадира Жерара – це зворотний бік наполеонівської легенди, мюнхгаузенівський тип відчайдушного хвалька, байки якого пародіюють історію Великої армії.

«Загублений світ» – це перша книга з циклу творів про професора Челенджера. У романі описуються пригоди британської експедиції в Південній Америці. На скелястому неприступному плато (гора Рорайма) Челленджер із супутниками (професором Саммерлі, лордом Джоном Рокстоном і репортером Мелоуном) знаходять «загублений світ» – район, заселений динозаврами, ссавцями, людиноподібними мавпами і примітивними людьми кам'яного віку. Прототипом плато «загубленого світу» стало плато Рорайма на стику Бразилії, Венесуели та Гайани. Експедиція альпіністів пізніше дійсно виявила там ендемічні види, щоправда не динозаврів, а комах і рослин. Прототипом метисів-рабовласників, які помстилися лорду Рокстону, був реальний кримінально-рабовласницький режим в епоху «каучукової лихоманки» [4, с. 38].

Попри всю неймовірність, ідея повісті здалася привабливою не лише читачам. Невдовзі після публікації твору, перед Першою світовою війною, група американських учених з Пенсільванського зоологічного музею вирушила на яхті до витоків Амазонки, щоб розшукати «Загублений світ» А. К. Дойля.

Завдяки унікальній манері написання автора ми маємо змогу повністю зануритися в атмосферу пригод. Всередині твору фантастичний образ як «неможливе» вступає в миттєве протиріччя з «можливим» – іншими, реальними об'єктами і явищами, стаючи джерелом ланцюгової реакції перетворення дійсності.

Описуючи фантастичну істоту, перекладач Н. Волжина вдало передає кожну деталь, уникаючи при цьому перевантаження тексту синонімічною інформацією: “There was a full-page picture of the most extraordinary creature that I had ever seen” [5, с. 49]. («Со следующей страницы

альбома на мене глянуло нечто необычайное» [1, с. 141]. Аналізуючи переклад на українську мову, слід зазначити, що перекладач О. Литвинов передає інформацію максимально наближено до тексту оригіналу, тобто використовує дослівний переклад («Там був малюнок найчудернацькішої тварини, яку мені будь-коли доводилось бачити» [2, с. 37]).

Далі при перекладі на російську мову перекладач використовує розгортку, щоб текст природно звучав мовою перекладу і не створював дискомфорт для читача (слово “delirium” перекладач передає не просто у значенні «бред», а дещо розширює його: «бред горячечного больного»): “It was the wild dream of an opium smoker, a vision of delirium” [5, с. 49]. («Такое чудовище могло возникнуть только в видениях курильщика опиума или в бреду горячечного больного [1, с. 141]).

У перекладі на українську мову можна помітити заміну значення слова “delirium” (перекладач використовує значення «божевільний» замість «марення»), проте це не суттєво впливає на зміст тексту («Геть мов той привид, який може ввижатись хіба курцеві опію чи божевільному» [1, с. 37]).

Слід зазначити, що для зображення вигляду фантастичної істоти автор використовує образи, які зустрічаються людині в реальному житті, таким чином істоту легко змалювати в уяві. Перекладач на російську мову, у свою чергу, вдало підібрав епітети, які підсилюють ефект при читанні твору, при цьому жодного змістового елементу не було втрачено: “The head was like that of a fowl, the body that of a bloated lizard, the trailing tail was furnished with upward- turned spikes, and the curved back was edged with a high serrated fringe, which looked like a dozen cocks’ wattles placed behind each other” [5, с. 37] («Голова у него была птичья, тело как у непомерно раздувшейся ящерицы, волочащийся по земле хвост щетинился острыми иглами, а изогнутая спина была усажена высокими шипами, похожими на петушьи гребешки» [1, с. 141]).

В українському перекладі вдало використано прийом звертання до читача, який підкреслює стиль розповіді від особи молодого журналіста Мелоуна («Уявіть собі голову як у птаха, тулуб наче в розбухлої ящірки, довжелезний хвіст, укритий гострими колючками, а на горбуватій спині – високі зубчасті торочки, що скидалися на шерех півнячих гребенів, розташованих один за одним» [1, с. 37]).

Читаючи роман, можна неодноразово помітити, що автор намагається утаємничити місце

розташування Загубленого Світу, зробити цей куточок планети загадковим і недосяжним, але одночасно і надихнути дослідників ще довгі роки серед неосяжних лісів Південної Америки шукати цю чарівну країну. Перекладач максимально точно відтворив зміст тексту оригіналу, не втрачаючи жодного його елементу: “After many adventures which I need not describe, and after traveling a distance which I will not mention, in a direction which I withhold, we came at last to a tract of country which has never been described, nor, indeed, visited save by my unfortunate predecessor” [5, с. 55] («После многих приключений, – описывать их нет нужды, – после многих дней пути – о маршруте и его протяжённости позволю себе умолчать – мы пришли, наконец, в те места, которые до сих пор никем не были описаны и где никто ещё не бывал, если не считать моего злополучного предшественника» [2, с. 145]).

При перекладі на українську мову перекладач також зберігає всі стильові особливості автора («Після багатьох пригод, – про них я не стану розповідати, – пройшовши чималу відстань – яку саме, я промовчу – і в напрямі, якого я не зазначатиму, ми нарешті дістались місцевості, де ніхто ще не бував, якої ніхто ніколи не описував, за винятком мого безталанного попередника» [2, с. 41]). Проаналізувавши український переклад роману, варто зауважити, що перекладач частину речення “After many adventures which I need not describe...” передає за допомогою фрази «Після багатьох пригод, – про них я не стану розповідати...», але «я не стану розповідати» звучить як русизм. Така конструкція не є типовою для української мови, тому доцільніше було б використати «я не буду розповідати», або ж «я не маю наміру розповідати».

Щоб додати науковості роману А. К. Дойль використовує посилання на назви деяких видів динозаврів, які колись дійсно населяли нашу планету. Перекладач майстерно передає кожен деталь твору, не відхиляючись від стилістики автора: “Here, said he, pointing to the picture of an extraordinary flying monster, is an excellent reproduction of the dimorphodon, or pterodactyl, a flying reptile of the Jurassic period” [5, с. 58]. («Вот, – продолжал он, показывая мне какое-то чудовище с крыльями, – вот великолепное изображение диморфодона, или птеродактиля – крылатого ящера юрского периода» [1, с. 147]).

Український перекладач О. Литвинов також досить точно відтворює образи доісторичних тварин («Ось, – показав він на малюнок якогось надзвичайного летючого страховища. – чудовий

образ диморфодона, або птеродактиля – летючого ящера юрського періоду» [2, с. 44]).

При описі місцевості та пейзажів автор завжди був щедрим на епітети та порівняння. Важливим завданням перекладача є підбір вдалих відповідників, щоб в уяві читача найяскравіше зобразити дивовижну країну, донести її красу так, як цього хотів автор. У цьому випадку переклад російською мовою є більш вдалим, перекладач повністю вправся з поставленим завданням та передав емоційне забарвлення, використовуючи знак оклику: “For a fairyland it was – the most wonderful that the imagination of man could conceive. The thick vegetation met overhead, interlacing into a natural pergola, and through this tunnel of verdure in a golden twilight flowed the green, pellucid river, beautiful in itself, but marvelous from the strange tints thrown by the vivid light from above filtered and tempered in its fall. Clear as crystal, motionless as a sheet of glass, green as the edge of an iceberg, it stretched in front of us under its leafy archway, every stroke of our paddles sending a thousand ripples across its shining surface. It was a fitting avenue to a land of wonders” [5, с. 128]. («Да, это было поистине волшебное царство! Такое великолепие может нарисовать только самая пылкая фантазия. Густые ветви сплетались у нас над головой, образуя естественный зеленый свод, а сквозь этот живой туннель струилась прозрачно-зелёная река. Прекрасная сама по себе, она казалась ещё чудеснее от тех причудливых бликов, которые роняли на неё смягчённые зеленью яркие лучи солнца. Чистая, как хрусталь, недвижимая, как зеркало, зеленеющая у берегов, как айсберг, водная гладь сверкала сквозь резную арку листвы, подергиваясь рябью под ударами наших весел. Это был путь, достойный страны чудес, в которую он вёл» [1, с. 190]).

Перекладач українською мовою також демонструє свою майстерність в підборі епітетів, проте цей переклад, за винятком деяких елементів, майже дослівний («Навіть як на казкову країну, то була неймовірно чарівна місцевість. Буйна рослинність творила тут природне склепіння, вгорі й крізь нього сонячні промені затоплювали зелену прозористу річку. Гарна сама собою, вона під цим живлющим світлом ставала ще кращою. Чиста, мов кристаль, непорушна, мов дзеркало, зелена, мов краї айсберга, вона простягалась попід своєю листяною аркою, і кожен удар весла вкривав її лиснючу поверхню тисячами скалок. То був вхід, гідний країни див потойбіч» [2, с. 94]).

Висновки і пропозиції. Адекватний переклад фантастики вимагає і повноцінної передачі

в тексті перекладу когнітивної інформації, і збереження авторського стилю та створення в читача відповідного враження. В українського та російського перекладачів є власні бачення щодо передачі специфічної лексики, авторського задуму та елементу фантастичності.

Досить часто спостерігається розбіжність між семантичним та стилістичним навантаженням окремих лексем оригіналу та перекладу, що пов’язане з відмінностями семантичного обсягу цих лексем в різних мовах або відсутністю адекватних відповідників через неосвоєність українською чи російською мовою певних реалій англійської картини світу.

Додатковою складністю цього тексту для перекладу є наявність власних назв на позначення реалій Загубленого світу, які, залежно від прозорості етимології, семантичної навантаженості та суб’єктивного підходу перекладача, або перекладаються, або транскрибуються.

Провівши дослідження слід відзначити роботу перекладача Н. Волжиної, оскільки адекватний переклад дає змогу сприймати текст і не ускладнює сприйняття змісту читачем. Ми також виявили, що переклад російською мовою виконано більш якісно та художньо. Перекладач максимально точно передав задум автора, а також, підбираючи вдалі відповідники до англійських епітетів, підкреслив всю красу та унікальність Загубленого світу. Слід підкреслити також вживання перекладачем розгортки, щоб якомога більше адаптувати текст перекладу для російськомовного читача.

У свою чергу варто зазначити, що переклад українською мовою виконано не надто вдало. Провівши дослідження, ми виявили, що текст перекладу містить русизми та помилки у використанні українських відповідників. Яскравість образної системи твору досягається за рахунок використання стилістичних засобів, зокрема епітетів, порівнянь, метафор, фразеологічних зворотів. Як правило, О. Литвинов передає їх за допомогою еквівалентних або близьких за формою стилістичних засобів української мови. Проте, на стилістичному рівні перекладач вдається до заміни частіше, аніж на рівні власне лексики. Причина цього – намагання надати тексту яскравості, стилістичної забарвленості, хоча це іноді і не відповідає авторському задуму.

Важливе значення у творі має мовлення персонажів як засіб творення образу. Слід відзначити досить вільну трактовку перекладачем специфіки мовлення окремих героїв, надання

їхньому мовленню рис окремих шарів сучасної української мови. Особливо слід відзначити передачу мовлення колоритного та безкомпромісного професора Челенджера. Дуже важливо зберегти кожен елемент його висловлювання, адже в них підкреслено специфічні риси його характеру. Обидва перекладачі досить добре впорались з поставленим завданням, і образ непримирного професора постає перед читачем в яскравих фарбах.

Отже, ми дійшли висновку, що «власна мова наукової фантастики» – це гармонія науковості та художності, фантастичності тексту та орієнтації його на сучасність, на теперішнього читача. Вона потрібна науковій фантастиці для створення образу фантастичного світу. Треба дуже ретельно ставитися до перекладу наукової фантастики, щоб текст перекладу не зводився до переказу головної сюжетної лінії та популяризації наукових фактів, що руйнує авторський задум.

Список літератури:

1. Дойл А. К. Фантастические произведения. Москва, 1990. 508 с.
2. Дойль А. К. Загублений світ. Київ, 2008. 248 с.
3. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. Київ, 2007. 624 с.
4. Романцева Р. Конан Дойль «Загублений світ». URL: <http://www.ukrlit.vn.ua/partner/roksolana/dqo2m.html>.
5. Doyle A. C. The Lost World. Moscow, 2014. 275 p.

ФАНТАСТИЧЕСКАЯ ОБРАЗНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ЕЁ ВОССОЗДАНИЯ ПРИ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА АРТУРА КОНАН ДОЙЛЯ «ЗАТЕРЯННЫЙ МИР»)

В статье проанализированы особенности воспроизведения фантастической образности при художественном переводе (на примере романа Артура Конан Дойля «Затерянный мир»). В частности, внимание сосредоточено на изучении понятия научной фантастики, её видах и особенностях перевода этого жанра. Автор осуществил переводоведческий анализ русскоязычного перевода романа Артура Конан Дойля “The Lost World” «Затерянный мир» (переводчик А. Литвинов) и русскоязычного перевода «Затерянный мир» (переводчик Н. Волжин). В результате засвидетельствовано, что адекватный перевод фантастики требует полноценной передачи в тексте перевода когнитивной информации и сохранения авторского стиля для создания у читателя соответствующего впечатления. Как у украинского, так и у российского переводчиков есть свои видения о передаче специфической лексики, авторского замысла и элемента фантастичности.

Ключевые слова: художественный перевод, научная фантастика, творческий стиль автора, анализ перевода, стилистические средства.

FANTASTIC IMAGERY AND FEATURES OF ITS REPRODUCTION IN LITERARY TRANSLATION (ON THE EXAMPLE OF NOVEL BY ARTHUR CONAN DOYLE “THE LOST WORLD”)

The article analyzes the features of the reproduction of fantastic imagery in literary translation (on the example of Arthur Conan Doyle’s novel “The Lost World”). In particular, attention is focused on the study of the concept of science fiction, its types and features of the translation of this genre. The author carried out a translation analysis of the Russian-language translation of Arthur Conan Doyle’s novel The Lost World (translator A. Litvinov) and the Russian translation Lost World (translator N. Volzhin). As a result, it was found out that an adequate translation of fiction requires full transmission of cognitive information in the translation text without changing the author’s style and the creation of a corresponding impression from the reader. Ukrainian and Russian translators have their own visions of the rendering of specific vocabulary and author’s style.

Key words: literary translation, science fiction, creative style of the author, translation analysis, stylistic tools.

Ніколаєва Т. М.

Київський національний університет культури і мистецтв

ОСНОВНІ МЕТОДИ ПЕРЕКЛАДУ ТЕКСТСПІК (МОВИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ) УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті наведено основні особливості соціальних мереж. Визначено характерні риси мовного оформлення Twitter. Зауважено, що найпродуктивнішими є шість типів морфологічного словотворення в лексиці англомовних соціальних мереж: афіксація, словоскладання, конверсія, телескопія, скорочення, присвоєння ще одного значення. З'ясовано основні методи перекладу текстспік: транскодування (транслітерація, транскрибування, змішане транскодування, адаптоване транскодування), калькування, еквівалентний переклад та описовий переклад. Транскодування – звукова і / або графічна форма слова вихідної мови передається засобами алфавіту мови перекладу. Еквівалентний переклад – значення англійського слова цілком відповідає значенню одного українського слова. Визначено типові помилки в перекладі мови соціальних мереж українською мовою.

Ключові слова: Інтернет, соціальна мережа, Twitter, Facebook, транскодування, транслітерація, транскрибування, змішане транскодування, адаптоване транскодування, калькування, описовий переклад, еквівалентний переклад.

Постановка проблеми. Сьогодні Інтернет вийшов за межі вузьких прикладних завдань його створення, що підтверджується розширенням функцій цієї Глобальної мережі. Проникнення людини у віртуальний простір створило нові можливості для її діяльності, але водночас порушило нові проблеми, які потребують осмислення і вирішення. Однією з головних проблем є питання функціонування мови у віртуальному середовищі.

Результатом швидкого поширення і розвитку Інтернету стає поява соціальних мереж. Мову соціальних мереж починають використовувати не лише працівники комп'ютерної сфери, але й люди, які взагалі не причетні до комп'ютера, оскільки це явище досить швидко впливає в життя сучасного суспільства. Процес набуття нової лексики, більша частина якої є переробленими на місцевий лад англійськими словами, породив спочатку запозичення, а потім і терміни нової субкультури. І зрозумілі більшості слова, як-от «юзер», «вінди», стають більш популярними, ніж їхні літературні еквіваленти «користувач», «операційна система Windows». Тому мова соціальних мереж має стати об'єктом уваги вчених – мовознавців, перекладознавців, оскільки, як видно з інших галузей науки, спеціальна лексика іноді проникає в літературну мову і закріплюється в ній на довгі роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мова сучасного Інтернету досі малодосліджена:

одні науковці вважають її «псевдогендерною», інші – такою, що перебуває під креативним впливом молодіжної субкультури [3, с. 12]. Тлумачення сучасного англомовного комп'ютерного дискурсу досліджували такі науковці, як Р. Махачашвілі, М. Бауенс, М. Куїньон та інші. Стверджуємо, що дослідження сучасних англомовних соціальних мереж є його головною ознакою. Характерним для них є поява великої кількості безеквівалентної лексики, яку досліджують Ю. Зацний, І. Біскуб, О. Чирвоний та інші. Також аналіз останніх наукових робіт доводить, що проблемі творення та перекладу термінологічної лексики присвячено праці вітчизняних та закордонних науковців, зокрема: О. Білодіда, Л. Білозерської, О. Вакуленко, А. Д'якова, В. Карабана, Т. Кияка, І. Корунця, З. Куделько, Г. Орлової, Е. Скороходько, Ф. Циткіної й інших учених.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Дослідження особливостей перекладу термінів англомовної терміносистеми соціальних мереж зумовлено тим, що вони функціонують майже в усіх сферах соціально-економічного життя суспільства, тому потребують адекватного перекладу українською мовою.

Постановка завдання. Мета статті полягає в дослідженні методів перекладу англомовних термінів соціальних мереж українською мовою.

Виклад основного матеріалу. Інтернет – це насамперед інтерактивна реальність, де люди зустрічаються, знайомляться, розмовляють, дискутують тощо. Інтерактивність Мережі дає змогу користувачам (чатам, чатланам, юзерам) не лише спостерігати, а й брати активну участь у творенні інформаційного масиву (усім без винятку, тут і сьогодні, у будь-якому діалогічному ресурсі). Вважаємо, що мова Інтернету набуває рис окремого функціонального стилю, а особливості цієї сфери, спосіб мовомислення користувачів є такими, що формують цей новий стиль [11].

Від появи Інтернету ні для кого вже не секрет, що він має не тільки технічні функції швидкої передачі даних, але також і комунікативні – для віртуального спілкування. Тому соціальні мережі – невід’ємна частина нашого сучасного життя. Під час дослідження термінологічної системи соціальних мереж варто звернути увагу на таку низку особливостей:

- процес аналізу мови соціальних мереж ускладнюється розмаїтістю і неоднозначністю термінології (професіоналізми, жаргонізми, арготизми, сленгізми);

- термінологія соціальних мереж у своєму функціонуванні і словотворі підпорядкована законам української мови. Зокрема, найпоширенішими способами словотворення є афіксальний, безафіксний, а також лексико-семантичний;

- для лексики соціальних мереж характерне застосування мовної гри і засобів мовної експресії;

- причини запозичення з англійської мови зумовлені розвитком комп’ютерних технологій в англійських країнах, а саме в Сполучених Штатах Америки (далі – США);

- переклад термінології соціальних мереж відбувається різними шляхами [1, с. 54].

Зауважимо, що основними характерними рисами соціальних мереж можна вважати реалізацію тенденції до розмовності, головними ознаками якої є спонтанність, неофіційність, діалогічність, ситуативна закріпленість, тенденція до стислості й експресивності, унаслідок цього вживання мовних елементів неформального спілкування. Саме своєрідна діалогічність дозволяє автору поста заздалегідь бути впевненим у негайному отриманні потрібної йому відповіді від адресата. Цей діалогічний характер електронних повідомлень зумовлює їх неформальну організацію, що імітує розмову. Для компенсації відсутності вербальних засобів вираження емоцій використовуються смайлики й різні анімаційні ефекти, запропоновані розробниками інтерфейсу [3, с. 15].

Соціальні мережі являють собою простір віртуальної комунікації і є механізмом мережевої трансляції інформації з такими характерними особливостями, як багат шаровість комунікативних та метакомунікативних актів, із розмиванням меж між типом висловлювань та комунікативних дій і дійовим механізмом перетворення авторських висловлювань на загальні інтернет-меми [12].

Важливим способом спілкування в соціальних мережах є обмін посиланнями. Замість того, щоби переповідати щось своєму опоненту, достатньо просто надіслати йому посилання на той сайт чи пост у соціальній мережі, де про це йдеться. Особливістю соціальних мереж є те, що інформаційне наповнення є неструктурованим, дискусії виникають спонтанно [4, с. 219].

Що стосується мовного оформлення Twitter, дослідження, яке провели С. Херрінг і К. Хонейкат, продемонструвало, що англійські твіт-повідомлення становлять до 70% від загального обсягу твіт-листування, на другому місці – твіти японською мовою (приблизно 27%), далі – твіти іспанською мовою (приблизно 18%). Дослідження соціальних мереж та спілкування в них, проведене різними соціологічними групами, засвідчило, що на українськомовних версіях відомих соціальних мереж (Twitter, Facebook та «ВКонтакте») лише 7% користувачів залишають повідомлення (новини, статуси) українською мовою. Україномовними найчастіше є спільноти українських компаній, засобів масової інформації (далі – ЗМІ), політичних чи громадських організацій, блоги та сайти міст (що мають свою сторінку в соцмережах) та ін. Більшість інформації в них подана українською літературною мовою. Відповідно до статистики компанії «Яндекс», понад 27% українських користувачів пишуть українською. «Яндекс» налічив в Україні понад 35 500 облікових записів. Це 20% від усього кириличного Twitter – більше, ніж для будь-якого іншого блогостингу. 5% від усіх твітів – це ретвіти, 25% містять твітер-нік. 67% твітів містять посилання, з яких 40% – скорочені посилання, а 12% – посилання на ЗМІ. Це загальна для кириличної версії Twitter статистика [14].

Що стосується змістовного наповнення твіт-повідомлень, то дослідження, проведене інтернет-агенцією «Пью Аналітікс», засвідчило, що на світські розмови припадає приблизно 41% повідомлень, обговорення життєвих проблем – 38% повідомлень, саморекламу – 6%; новинні сюжети становлять 4% від загальної кількості контенту; на спам припадає стільки ж; та 9% – це повідомлення, що повторюються (ретвіти) [14].

Зараз сервіс став настільки популярним та потрібним людині, що в англійській мові з'явився навіть віддієслівний іменник (точніше, герундій) «твітінг» (англійською “*twitting*”), що позначає спосіб спілкування в Інтернеті, що набув поширення завдяки однойменному сервісу [4, с. 220].

Щодо структурно-семантичних особливостей досліджуваної лексики, то найпродуктивнішими є шість типів морфологічного словотворення в лексичі англійської мови: 1) афіксація (*scanner, encoder, formatter*); словоскладання: N + N (*splash-screen*); Adj. + N (*open-source system*); N + Adj (*user-friendly*); N + V-ed (*cross-linked*); N + V-ed (*cross-linked*); конверсія (*to backspace, to alttab*); телескопія (*Facecroock (Facebook + crook, twitterverse (Twitter + universe)*); скорочення (*AFAIK – as far as I know*); присвоєння ще одного значення [6, с. 36].

У таких випадках можна використовувати такі основні методи перекладу: транскодування (транслітерація, транскрибування, змішане транскодування, адаптоване транскодування), калькування, еквівалентний переклад та описовий переклад [8; 13].

Транскодування – звукова та/або графічна форма слова вихідної мови передається засобами абетки мови перекладу. Транскодування неологізмів відбувається в перекладі тоді, коли в культурі, зокрема в науці, країні мови перекладу відсутнє відповідне поняття і відповідний перекладний еквівалент, а перекладач не може підібрати слово або слова в мові перекладу, які б адекватно передавали зміст поняття і відповідали вимогам до термінотворення. Особливо часто транскодування термінів спостерігається тоді, коли термін у мові перекладу складається з міжнародних терміноелементів латинського або давньогрецького походження. Транскодування поділяється на чотири підвиди: транслітерація, транскрибування, змішане транскодування, адаптоване транскодування [7, с. 70].

Транслітерація: *commutator – комутатор; processor – процесор; operator – оператор; monitor – монітор; printer – принтер; indicator – індикатор; buffer – буфер; portal – портал; server – сервер; laser – лазер; multimedia – мультимедія; decoder – декодер; port – порт; plotter – плотер; scanner – сканер*. Необхідно зазначити деякі особливості в перекладі цих слів-термінів, а саме: 1) подвоєння приголосних між голосними не передається, як, наприклад, у слові «комутатор»; 2) літера *r* у кінці зазвичай передається, незалежно від того, чи вимовляється вона в слові-джерелі, наприклад, «монітор» [7, с. 70].

Транскрибування: *tuner – тюнер; browser – браузер; site – сайт; provider – провайдер; cluster – кластер; display – дисплей; user – юзер; driver – драйвер; cartridge – картридж; computer – комп'ютер*. Цьому шляху перекладу властива така особливість у перекладі українською мовою, як передача в будь-якому разі літери *r*, наприклад, *driver – драйвер*.

Змішане транскодування: *on-line – он-лайн; interface – інтерфейс; organizer – організатор; device – девайс; chat – чат; chipset – чіпсет; adaptor – адаптор; chorus – хорус* [2, с. 215].

Адаптоване транскодування: *profile – профіль; matrix – матриця; domain – домен; command – команда; card – карта; menu – меню; viewer – в'ювер*. Цьому різновиду перекладу притаманні такі особливості: 1) використання в українській мові пом'якшення в кінці слова, яке відсутнє в англійському слові, наприклад, «модуль»; 2) наявність родового закінчення в мові перекладу, наприклад, «модифікація»; 3) подвоєння приголосних між голосними не передається в українській мові.

Спосіб транслітерації або транскрипції варто використовувати якнайобережніше під час перекладу, адже саме він призводить як до втрати цінності слова в мові мети так і до наявності в мові декількох перекладів того самого слова, що є небажаним [2, с. 216].

Використання транскодування ілюструємо таким прикладом:

– *iCrime* (перекл. *айкрайм*) – крадіжка персонального пристрою, зокрема айпода або айфона [6, с. 37].

Наступний приклад не можна вважати перекладеним тільки за допомогою транскрибування. Лише перша частина слова транскрибується, а друга перекладається за допомогою словникового відповідника:

– *Twintern* (*Twitter + intern*) (перекл. *твінтерн*) – стажер найнятий, щоб відстежувати і залишати повідомлення про компанії на сторінках соціальних мереж [6, с. 37].

Отже, як ми бачимо, транскодування, а саме транслітерація та транскрибування, – можливий спосіб перекладу лексичних елементів англійської мови. Однак іноді цей спосіб перекладу поєднується з іншими (словниковий відповідник, описовий переклад тощо).

Калькування – це метод перекладу, який найчастіше застосовується під час перекладу еквівалентних понять у двох мовах або для називання поняття, яке нещодавно з'явилося в мові. Таким

способом перекладається здебільшого еквівалентна лексика [7, с. 71].

Калькування бачимо в таких прикладах:

– *Shelfie* (*shelf* + *selfie*) (перекл. *фото полиці*) – фото однієї або декількох полиць, зазвичай книжкових, що належать фотографу;

– *Pity friend* (перекл. *друг із жалості*) – на сайті соціальних мереж людина, чия заявка на дружбу ви прийняли із жалості;

– *JOMO* (*joy of missing out*) (перекл. *радість безтурботності*) – задоволення від того, що вже не турбуєшся про те, що інші говорять або роблять [6, с. 37].

Калькування використовувалось у перекладі таких термінологічних словосполучень, як: *PC* – *Personal Computer* (персональний комп'ютер), *e-mail* (електронна пошта), *e-cash* (електронна валюта), *e-data* (електронна інформація), *e-mall* (інтернет-магазин) [5].

Калькування виправдане під час перекладу термінологічних словосполучень тоді, коли складові елементи цих словосполучень уже посіли своє місце в термінологічній системі мови перекладу і доступні для розуміння спеціалістів. Коли ж словосполучення складається з термінів, які ще не ввійшли в ужиток в якійсь галузі науки чи техніки мовою перекладу і потребують свого тлумачення, використовується експлікація [9, с. 49].

Експлікація (описовий переклад) – це лексикограматична трансформація, під час якої лексична одиниця мови-оригіналу замінюється словосполученням, яке дає пояснення або визначення певної одиниці [1, с. 165].

Експлікація – надзвичайно продуктивний засіб перекладу, оскільки бурхливий розвиток сфери інформаційних технологій не дозволяє багатьом термінам своєчасно знайти свої еквіваленти й закріпитися в мові перекладу. За допомогою експлікації перекладаються багатокомпонентні термінологічні словосполучення, як, наприклад: *VR* – *virtual reality* (світ, штучно створений за допомогою комп'ютерної техніки) [9, с. 49].

Далі наведемо приклади описового перекладу:

– *Sharent* (*share* + *parent*) (досл. перекл. *батьки, що діляться інформацією (гіперопікун)*) – один із батьків, який розміщує занадто багато інформації про дитину;

– *Ungoogable* (перекл. *безпошуковий*) – людина, про яку немає інформації в інтернет-пошукачах, зокрема в Google [6, с. 37].

Перевагою калькування перед експлікацією є те, що експлікація багатослівна, а за калькування кожному елементу словосполучення мовою оригіналу відповідає один елемент словосполучення мовою перекладу, отже, реалізується принцип економії мовних засобів. Іноді експлікація діє сумісно з калькуванням, наприклад: EISA (Extended Industry Standard Architecture) – розширений промисловий стандарт архітектури. Лексичні одиниці української мови, як і англійської, розвивають нові значення для позначення нових понять і об'єктів [1, с. 170].

Еквівалентний переклад – значення англійського слова цілком відповідає значенню одного українського слова. Цей вид перекладу досить поширений у перекладі англійських комп'ютерних термінів, хоча в українській мові існує не надто велика кількість слів-відповідників у цій галузі. Ми можемо навести такі приклади еквівалентного перекладу: *message* – *повідомлення*; *mode* – *режим*; *screen* – *екран*; *network* – *мережа*; *error* – *помилка*; *lock* – *блокування* [5].

Типовими помилками під час перекладу є такі: пропуск справжніх неологізмів, заміна одного іншим, коментування несуттєвих ознак. Найуживанішими способами перекладу є: транслітерація (транскрипція), калькування, описовий та роз'яснювальний приблизний переклад. Жоден зі способів передачі іншомовних новоутворень не є досконалим і не забезпечує абсолютно адекватного перекладу. Особливості перекладу кожного нового слова залежать від того, до якого типу слів воно належить (терміни, назви, скорочення, синоніми до слів, які вже мають відповідники в українській мові тощо). Під час передачі неологізмів-назв особи важливу роль відіграє контекст, який є адекватним тлом для їх розуміння, запам'ятовування [10, с. 174].

Висновки і пропозиції. Отже, мова соціальних мереж є, мабуть, найдинамічнішою з термінологічних систем, і в ній навряд чи колись можна буде поставити крапку, вважати її дослідженою, оскільки інновації розвиваються досить стрімко і не дають ні хвилини відпочити лінгвістам, зокрема перекладачам з англійської мови (звідки й потрапляють до нас більшість термінів – *T. H.*), які покликані тлумачити ці терміни, перекладати їх, вникати подекуди не лише в мовознавчі питання (який спосіб перекладу використати – *T. H.*), а й у технічні деталі описуваного поняття.

Список літератури:

1. Білозерська Л., Возненко Н., Радецька С. Термінологія та переклад : навчальний посібник для студентів філологічного напрямку підготовки. Вінниця : Нова книга, 2010. 232 с.
2. Гарбовский Н. Теория перевода. Москва : Издательство Московского университета, 2007. 544 с.
3. Горошко Е. Интернет-жанр и функционирование языка в Интернете: попытка рефлексии. *Жанры речи*. 2009. Вып. 6. С. 11–27.
4. Дзюбіна О. Комунікативний аспект соціальних мереж Facebook і Twitter. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2016. № 2 (12). С. 218–222.
5. Зацний Ю., Янков А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI ст. : англоукраїнський словник. Вінниця : Нова книга, 2008. 360 с.
6. Лазебна Н. Лексичні та візуально-графічні інновації англомовних соціальних мереж: лінгвальний та перекладацький аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2016. № 20. С. 36–38.
7. Макаренко Ю., Матковська І. До проблеми перекладу неологізмів галузі інтернет та комп'ютерних технологій. *Філологічні трактати*. 2012. № 4. С. 68–72.
8. Махачашвілі Р. Лінгвофілософські параметри інновацій англійської мови в техносфері сучасного буття. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2008. 204 с.
9. Скребкова М. Особливості перекладу аббревіатур та скорочень в англомовних комп'ютерних текстах. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 1 (85). С. 47–49.
10. Суперанская А., Подольская Н., Васильева Н. Общая терминология: терминологическая деятельность. Москва : Едиториал УРСС, 2009. 248 с.
11. Дмитрієва О., Рибалко О., Гладковський С. Особливості інтернет-спілкування. URL: <http://masters.donntu.edu.ua/2004/eltf/rybalko/library/art4.htm>. (дата звернення: 17.03.2018).
12. Facebook. *Wikipedia*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Facebook> (last accessed: 17.03.2018).
13. Fineman B. Computers as people: human interaction metaphors in human-computer interaction. Carnegie Mellon University Pittsburgh, Pennsylvania, 2004. 52 p. URL: <http://mildabandon.com/paper/paper.pdf> (last accessed: 17.03.2018).
14. Twitter. *Wikipedia*. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Twitter> (last accessed: 17.03.2018).

ОСНОВНЫЕ МЕТОДЫ ПЕРЕВОДА ТЕКСТПИК (ЯЗЫКА СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ) НА УКРАИНСКИЙ ЯЗЫК

В статье приведены основные особенности социальных сетей. Отмечено, что основными характеристиками социальных сетей можно считать реализацию тенденции к разговорности, главными признаками которой являются спонтанность, неофициальность, диалогичность, ситуативная закрепленность, тенденция к краткости и экспрессивности, вследствие этого употребление языковых элементов неформального общения. Определены шесть типов морфологического словообразования в лексике англоязычных социальных сетей: аффиксация, словосложение, конверсия, телескопия, сокращение, присвоение еще одного значения. Предложены основные методы перевода языка социальных сетей на украинский язык: транскодирование, калькирование, эквивалентный перевод и описательный перевод. Транскодирование – звуковая и / или графическая форма слова исходного языка передается средствами алфавита языка перевода. Эквивалентный перевод – значение английского слова полностью соответствует значению одного украинского слова. Определены типичные ошибки при переводе языка социальных сетей на украинский язык.

Ключевые слова: Интернет, социальная сеть, Twitter, Facebook, транскодирование, транслитерация, транскрибирование, смешанное транскодирование, адаптированное транскодирование, калькирование, описательный перевод, эквивалентный перевод.

THE MAIN METHODS OF TRANSLATING TEXTSPEAK (LANGUAGE OF SOCIAL NETWORKS) INTO UKRAINIAN

The article presents the main features of social networks. It is noted that the main characteristics of social networks can be considered as the realization of the tendency to talk, the main features of which are spontaneity, informality, dialogue, situational tightness, a tendency to brevity and expressiveness and as a result use of linguistic elements of informal communication. Six types of morphological word formation in the vocabulary of English-speaking social networks are defined: affixation, compounding, conversion, telescope, reduction, assignment of another value. The main methods for translating the language of social networks into the Ukrainian language are proposed: transcoding, calculation, equivalent translation and descriptive translation. Transcoding – the sound and / or graphic form of the word of the source language is transmitted by means of the alphabet of the target language. Equivalent translation – the meaning of the English word fully corresponds to the meaning of one Ukrainian word. It is also indicated that the typical mistakes in translating the language of social networks into the Ukrainian language are: skipping real neologisms, replacing one with another, commenting on non-essential features.

Key words: *Internet, social network, Twitter, Facebook, transcoding, transliteration, transcribing, mixed transcoding, adapted transcoding, calculation, descriptive translation, equivalent translation.*

Чрділелі Т. В.

Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського

РОЛЬ АНАЛІЗУ КОНЦЕПТУ У ПЕРЕКЛАДАЦЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена визначенню релевантності включення концепту у теорію та практику перекладу. Висвітлено бачення концепту у сучасному перекладознавстві. З огляду на розуміння перекладу як комунікативно-когнітивного процесу у дослідженні дається обґрунтування перекладацьких рішень, які пов'язані з вербалізацією концептів у текстах оригіналу і перекладу. Об'єктом спостереження виступає концепт POWER. Звертається увага на детермінацію концепту через прями та непрямі номінації.

Ключові слова: концепт, концептуальний аналіз, вербалізація, фрейм, перекладацький процес, номінації, лінгвокультурна спільнота.

Постановка проблеми. Перекладознавство сьогодні не може залишатися осторонь новітніх пріоритетних напрямів сучасного мовознавства. Насамперед маємо на увазі антропоцентричну спрямованість лінгвістичних досліджень, результатом чого стала поява таких міждисциплінарних наук, як етнолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика тощо. Усі ці суміжні дисципліни мають багато точок перетину, але одним з центральних оперативних понять можна вважати поняття концепту, яке визначається як ментальне утворення, що відображає об'єкти як предметного, так і ідеального світу і є одиницею колективної свідомості, що зберігається в колективній пам'яті носіїв мови, характеризується багатомірністю, дискретністю смислу [6, с. 11.]; як культурно відзначений вербалізований зміст, представлений у плані вираження низкою своїх мовних реалізацій, що утворюють відповідну лексико-семантичну парадигму [9]. Незважаючи на доволі недовгу історію дослідження концептів у парадигмі сучасної лінгвістики, праці таких науковців, як Л. Белехова, С. Жаботинська, О. Кагановська, О. Кубрякова, А. Приходько, О. Селіванова, В.І. Карасик, вже стали класикою у цій царині.

У межах когнітивної лінгвістики під концептом розуміють оперативні змістові одиниці пам'яті, ментального лексикону, що відображені у психіці людини [12, с. 45–46]. З.Д. Попова та Й.А. Стернін визначають концепт як глобальну одиницю мислення, що представляє собою квант структурованого знання, ідеальну сутність, що формується у свідомості з її безпосередніх операцій людини з іншими, вже існуючими в її сві-

домості концептами – такі операції можуть призвести до виникнення нових концептів [13]. Мова є одним із способів формування концептів у свідомості людини. Однак для повноти формування концепту лише мови замало – необхідним є звернення до чуттєвого досвіду, наочність, предметна діяльність. Тільки внаслідок такої сполучуваності різних видів сприйняття дійсності у свідомості людини формується повноцінний концепт. За М.М. Болдиревим, концепт – це елемент свідомості, автономний від мови, це фіксоване у свідомості значення [1, с. 24].

Таке багатовекторне тлумачення концепту та різноманітність підходів до його вивчення уможливають застосування концептуального аналізу для вирішення широкого спектру проблематики як у мовознавстві взагалі, так і у перекладознавстві зокрема, з урахуванням цілей та завдань, які ставить перед собою дослідник. Актуальність проведеного дослідження вбачаємо у необхідності визначення релевантності включення концепту у теорію та практику перекладу, зважаючи на важливість моделювання процесу перекладу та аналізу його результату у когнітивному напрямі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про актуальність дослідження концептів у парадигмі перекладознавства свідчить широкий спектр наукових досліджень, де увага приділяється залученню концептуального підходу до теорії і практики перекладу. У центрі наукових праць, присвячених вивченню концептів у перекладознавстві, є національна специфіка певних концептів. Зокрема, Ю. Чумак у своїй роботі досліджує культурно маркований концепт «шлях» в англій-

ській, французькій та німецькій мовах, залучаючи до аналізу ментальну модель фрейму [17].

Об'єктом наукового інтересу Н.І. Голубенко є етнокультурно марковані концепти як сукупність особистісних, історико-культурних, соціальних і традиційних цінностей американського Півдня у творах найвизначніших письменників цього сектору літератури США. З'ясування особливостей мовної репрезентації концептосфери американського Півдня в художньому перекладі представлено ядерними (слово-ім'я концепту та його номінації) та периферійними (метафори, порівняння, фразеологічні одиниці) елементами [5].

Дисертація Г.В. Василенко присвячена вивченню лінгвокультурного та лінгвокогнітивного аспектів відтворення образу України в англomовному поетичному перекладі [2]. Звертаючись до відтворення концепту «козацтво» в англomовних перекладах, С.П. Запольських розглядає концепти як явища лінгвокультурного порядку [7]. Серед досліджень, що торкаються проблеми перекладу концептуального змісту вербальних одиниць, є робота Т.А. Фесенко, на думку якої, перекладати треба не вербальні форми, а концепти, які за ними стоять [15]. Концептуальний аналіз є основним методом дослідження у дисертації М.П. Лук'яченко, що дозволяє по-новому висвітлити проблему співвідношення творчої індивідуальності автора твору та перекладача [11, с. 5].

Методологічним підґрунтям цих досліджень є інтеграція лінгвокультурного підходу до аналізу концепту у інтерпретативну теорію перекладу, згідно з якою, за визначенням О. Чередниченка, переклад вбачається як комунікативний процес, у якому беруть участь відправник вихідного тексту, перекладач та одержувач кінцевого тексту [16].

Таким чином, перекладознавці наголошують на тому, що однією із основних проблем сучасного перекладознавства є відтворення культурної специфіки оригіналу в перекладі на когнітивних засадах [4, с. 5].

Про актуальність та необхідність залучення концептуального аналізу до перекладу свідчить і зростаюча кількість публікацій, присвячених узагальненню ролі концепту у парадигмі перекладознавства. Тут можна згадати статтю А.П. Гаврилюк, де розглядаються як теоретико-методологічні основи таких досліджень, так і методи перекладацького аналізу концепту [3]. Проблеми відтворення концептуального змісту вербальних одиниць у методологічному ракурсі висвітлюються у наукових працях Н.І. Голубенко, І.С. Полюк, О.В. Тищенко, К.І. Мізін. Як бачимо,

спектр питань когнітивно-концептуального аналізу, яких торкається перекладознавство, постійно розширюється.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення підходів до перекладу як комунікативно-когнітивного процесу та обґрунтування перекладацьких рішень, які пов'язані з вербалізацією концептів у текстах оригіналу і перекладу.

Виклад основного матеріалу. Хоча зазвичай говорять про переклад як відтворення тексту іншою мовою, але в дійсності під час перекладу відбувається не просто заміна однієї мови іншою. Переклад – це складний комунікативний процес, де зіштовхуються різні культури, різні особистості, різні склади мислення, різні літератури, різні епохи, різні рівні розвитку, різні традиції і настанови. На те, щоб дослідити ці глибинні текстові структури, а потім відтворити їх засобами іншої мови та ввести у царину іншої культури, і спрямований концептуальний аналіз, центральною оперативною одиницею якого є концепт. При цьому підході беруться до уваги як внутрішні процеси у свідомості людини, так і їхня реалізація в мові і культурі.

Різні визначення терміну «концепт» дають змогу виділити наступні його інваріантні ознаки, суттєві для перекладознавчого аналізу: 1) це мінімальна одиниця людського досвіду у його ідеальному виявленні, що вербалізується за допомогою слова і має польову структуру; 2) це основна одиниця обробки, зберігання та передачі знань; 3) концепт має рухомі межі та конкретні функції; 4) концепт є соціальним явищем, його асоціативне поле зумовлене його прагматику; 5) це основний осередок культури. Отже, концепти зображують світ у мозку людини, утворюючи при цьому концептуальну систему, а мовні знаки кодують у слові зміст цієї системи [12, с. 50].

У мовознавстві по сьогодні ведуться дискусії щодо визначення критеріїв концептуального аналізу. Єдине, у чому сходиться більшість думок науковців, це те, що необхідно відрізнити концептуальний аналіз від семантичного. Як зауважує І.В. Карасик, семантичний аналіз спрямований на експлікацію семантичної структури слова, уточнення денотативних, сигніфікативних і конотативних значень, що реалізують її, а концептуальний аналіз – це відображення найбільш уживаних контекстів слова, констатація всіх напрямів, за якими йдуть перетворення семантики слова. Семантичний аналіз пов'язаний із роз'ясненням слова, а концептуальний сприяє отриманню знань про світ [10].

На основі методу концептуального аналізу тексту вибудовується концептуальний підхід до перекладу, який полягає у визначенні текстових концептів й осягненні мегаконцепту (основного, глобального концепту) тексту як головної передумови перекладу. Метою такого підходу до перекладу є збереження не лише концепції, а й базових (мегатекстових) концептів оригіналу, які втілюються саме у прихованих смислах – імпліцитах, символах, концептах. М.П. Лук'янченко [11, с. 5] виділяє такі основні принципи концептуального підходу до перекладу:

- виявлення і збереження у цільовому тексті базових концептів – важливих складників семантико-стилістичної системи оригіналу з метою забезпечення відповідних реакцій читачів перекладу;

- урахування під час перекладу авторської концепції першотвору, яка визначає його зміст і стиль;

- відтворення в перекладі лінгвостилістичних особливостей оригіналу, що пов'язано з певними втратами та різними трансформаціями, спричиненими відмінностями між мовними і концептуальними картинами світу;

- максимально точне відтворення у перекладі екстралінгвальних явищ як компонентів загальної контекстної системи оригіналу;

- урахування мовної і концептуальної картин одержувача перекладу та його культурної традиції;

- обов'язкове зіставлення концептуальної інформації, яку містить оригінал, з тією, яку виявлятиме перекладений текст, що є важливою передумовою досягнення адекватності.

Розглянувши наявні дослідження концептів у площині перекладознавства, можна дійти висновку, що вельми актуальним наразі є вивчення етноконцептів, які розглядаються як явища лінгвокультурного порядку. Етноконцепти, які пов'язані з елементами духовної культури, побуту, обрядовості, фольклору тощо, яскраво демонструють різницю у світосприйнятті представників певних лінгвокультурних спільнот. Такі концепти є фактом національної мовної свідомості і входять до національної когнітивної бази людини. На відміну від класичного вирішення проблем перекладу реалій, концептуальний аналіз зорієнтований на відтворення культурної специфіки оригіналу на когнітивних засадах [4, с. 5], що уможливує, за твердженням О.В. Тищенко, створення найоптимальнішого балансу семантики й форми, денотативної, конотативної, стилістичної, культурної та прагматичної інформації текстів оригі-

налу й перекладу. Саме такий глибинний підхід забезпечує залучення реципієнтів перекладу до іншої культури та онтології [14, с. 144].

Дослідження універсальних концептів, таких як, наприклад, *життя, смерть, індивідуалізм, влада* тощо, також спрямовані на виявлення базових понять та особливостей сприйняття й функціонування в системі мови оригіналу і перекладу. Тут важливою з позиції перекладу є досить чітка організація концепту, який складається з ядра, базового шару та периферії. У перекладознавчих дослідженнях, зорієнтованих на таке бачення концепту, для адекватного відтворення його мовних об'єктиваций актуалізується необхідність з'ясування передтекстових пресупозицій (наприклад, час і місце створення оригіналу, історичний фон, інформація про автора тощо); визначення ключових лексем, які є об'єктами базових концептів; встановлення місця цих концептів у мовній картині за допомогою енциклопедичних словників та виділення синонімічних рядів. Це дозволяє виокремити ядро концепту, яке є основним його смисловим навантаженням і обов'язково має бути відтворене у перекладі. Для повного моделювання структури концепту визначається і його периферія, тобто образні і ціннісні складники, до яких належать метафори, порівняння, епітети, фразеологізми та інші художні засоби.

Перекладознавчі дослідження із зверненням до таких когнітивних моделей, як концепт та фрейм, дають змогу визначити базові поняття та особливості функціонування концептів в системі різних мов. Експлікація концепту в мовленні відбувається за рахунок лексичних одиниць, які передають декілька концептуальних ознак за допомогою певних релевантних значень. Кожне слово репрезентує лише частку концептуальних характеристик, які мають значення у комунікації [1, с. 35]. У міжкультурній комунікації концепт вбачається як культурно-маркований продукт, національну специфіку якого унаочнюють фрейми. За Н.Н. Болдиревим, фрейм – це одиниця знань, яка організована навколо концепту і містить у собі дані про суттєве, типове і можливе для цього концепту в рамках певної культури. Концепт реалізується за допомогою ментальної моделі фрейма як ієрархічно впорядкованої репрезентації певної ситуації довкілля [1, с. 1].

Особливість нашого підходу полягає у спробі дослідити можливість й необхідність аналізу концепту на різних етапах перекладацького процесу. Об'єктом дослідження виступає концепт POWER / ВЛАДА, вивчення якого на основі

визначення базових семантичних ознак детермінантів дозволило виявити основні способи мовної реалізації та інтерпретації цього концепту та способи його відтворення в процесі перекладу.

Як відомо, дії перекладача уявляються як два взаємопов'язаних етапи, які відрізняються характером мовних дій. На першому етапі проходить розуміння оригіналу. На другому – вся процедура вибору необхідних засобів у мові перекладу для створення тексту перекладу.

На першій стадії перекладач повинен отримати інформацію, що міститься як у певному відрізку оригіналу, так і в лінгвістичному, ситуативному та когнітивному контексті, і на основі цієї інформації зробити необхідні висновки про зміст, який йому належить відтворити на наступному етапі. Тут важливим є проведення аналізу особливостей функціонування концепту POWER / ВЛАДА у відповідних лінгвокультурах, що дає можливість встановити ряд спільних та відмінних ознак. Оскільки досліджуваний концепт входить до списку базових інституціональних концептів, на яких будується будь-яке суспільство, то спільними є фундаментальні характеристики поняття, як-то: «сила», «контроль», «управління», «урядові особи», «вплив»; його також пов'язують із «багатством» та «грішми». Обидва концепти виражають понятійний спектр трьох головних значень: 1) влада в широкому значенні; 2) політична влада; 3) конкретні представники політичної влади (органи, особистості, наділені владними повноваженнями). Як POWER, так і ВЛАДА ототожнюються із чимось могутнім; щось, що «встановлює, вирішує», має перевагу над іншими. Це стосується як міжособистісних відносин, так і тих, що виникають між громадянином і державою.

Щодо відмінностей, то найперше слід зауважити на різницю в етимологічному підґрунті: український концепт ВЛАДА пов'язується з володінням, англійський POWER через своє латинське походження тягнє до трактування «be able» / «бути здатним». Саме цей складник «ability» і зумовлює когнітивну основу розвитку смислових інваріантів, пов'язаних з англійським концептом. Когнітивними ознаками концепту ВЛАДА для української лінгвокультури є наступні поняття: 1) матеріальний достаток; 2) відповідальність / її відсутність; 3) моральність; 4) справедливість; 5) вплив; 6) добро / зло; 7) суд; 8) президент. Когнітивними ознаками англійського концепту POWER є: 1) strength; 2) president; 3) democracy; 4) religion; 5) family; 6) law; 7) manipulation; 8) responsibility; 9) status.

Відмінні риси простежуються в межах концептуальної зони «влада як система», де на перший план виходить політична картина країни. Якщо для англійських носіїв у цьому контексті POWER – це «закон», «надійність», «підпорядкування», то українцям передусім на думку спадає ВЛАДА як «корупція», «вибори», «недовіра». У свідомості носіїв української мови превалює уявлення про владу як систему державних органів, осіб, представників цієї системи або вплив системи. Зрідка уявлення про владу проєктуються на відносини у виробничому колективі та ще рідше на відносини у родині. Незалежно від статі реципієнта та його статусу в ієрархії владних відносин ВЛАДА асоціюється насамперед з грошима та корупцією. Це свідчить про наявність лінгвоментального стереотипу в свідомості представників української лінгвокультури, який зазвичай репрезентує найбільш частотні асоціації. Політична історія України створила умови для формування у лінгвокультурному просторі негативних асоціацій з поняттям ВЛАДА як таким (як доказ можна привести недавні результати опитування компанії Gallup, згідно з яким лише 9% українців довіряють своїй владі – це рекордний мінімум у світі) [18]. Таким чином, на цьому етапі проходить зіставлення мовної і концептуальної картин світу представників різних лінгвокультурних спільнот.

На другій стадії процес перекладу моделюється у когнітивному напрямі. Осягнувши спосіб і форму мислення автора тексту оригіналу через концептуалізацію, перекладач підбирає найбільш прийнятну вербальну форму даного концепту. З точки зору когнітивної лінгвістики, має місце проєкція концепту з мови оригіналу у мову перекладу. Таким чином перекладач верифікує концепт та пропускає його крізь призму розуміння даного концепту у мові перекладу.

Аналіз фактичного матеріалу з використанням мовних корпусів (близько 600 мовних одиниць) виявив, що найпродуктивнішою у вербалізації концепту в англійській мові є лексема *power*. Спільність ознак у порівнювальних мовах призводить до існування таких стійких словосполучень, як *to usurp power* – *узурпувати владу*, *be in power* – *бути при владі*, *to come to power* – *приходити до влади*, *to seize power* – *захопити владу*, *to stay in power* – *залишитися при владі*, *road to power* – *шлях до влади*.

POWER / ВЛАДА має ряд прикметників, наприклад, пов'язаних з судовою системою, що теж є лінгвістично паралельними у мовах: *judicial* / *судова*, *legislative* / *законодавча*, *executive*

power / виконавча **влада**. У атрибутивних словосполученнях вербалізується і негативне ставлення до влади: *illegal power* / **неправомірна влада**, *criminal power* / **злочинна влада**, *violence power* / **деспотична влада**, *unlawful power* / **незаконна влада**.

Плинність, перехідність повноважень влади відображається у словосполученнях типу *elusiveness of power* / **ілюзорність влади**, *source of power* / **джерело влади**. З точки зору емотивності почуття влади є дуже сильним і виражається як об'єкт жадання: *hunger for power* / **жага влади**.

Як бачимо, детермінація концепту POWER / ВЛАДА через прямі номінації у порівнюваних мовах певною мірою співпадає. Відносно цей факт перш за все до приналежності до європейської культури та реалізації функцій встановлення, утримання, розподілу, передачі влади тощо як ключових для будь-якого демократичного суспільства. Було виявлено високу активність функціонування кліше, під час перекладу яких застосовувалися незначні трансформації, більшість з яких зумовлювалася різною валентністю складових елементів.

Непряма (або вторинна) номінація має на увазі використання наявних у мові номінативних засобів для виконання функцій заявленого концептуального визначення. Як в англійській, так і в українській мові існують мовні одиниці, які тією чи іншою мірою володіють імпліцитним складником концептів POWER / ВЛАДА. Зокрема, у функції непрямой номінації концепту POWER можуть виступати такі лексеми, як *authority*, *control*, *dominion*, *dominance*, *leadership*, *influence*, *throne*, *reins* тощо. Наявність прямих та непрямих номінацій дозволяє перекладачу робити вибір з точки зору синонімічних асоціацій. Так, у процесі перекладу ядерної лексеми *power* були встановлені такі інваріанти, як *влада*, *повноваження*, *метрополія* / *державна* / *уряд*, *сила*:

balance of power – **баланс** / **рівновага сил**;
diplomatic powers – **дипломатичні повноваження**;
former colonial power – **колишня метрополія**;
powers that be – **правлячі кола** / **сильні світу цього**.

І навпаки – непрямі англомовні номінації відтворюються у мові перекладу ядерною лексемою **влада**:

those hankered after some form of leadership – **охочі поласувати чужою владою**; *usurper of the throne* – **узурпатор влади**; *local authorities* – **місцеві органи влади**; *those in authority* – **наділені владою**.

Треба зауважити, що домінант *authority* є також функціональним у медійному дискурсі на позначення концепту POWER. Його відтворення в процесі перекладу залежить від лінгвістичного, ситуативного та когнітивного контексту. Вираз *local authority* можливо вважати стійким словосполученням, тому *місцеві органи влади* є усталеною формою перекладу. Сполучення *someone in authority* / *those in authority* номінує осіб, так чи інакше пов'язаних із владою, тому маємо можливі варіанти перекладу, наприклад, *чиновники* / *ті, хто наділені владою*/керівники. На нашу думку, вибір у цьому випадку визначається оцінним компонентом концепту.

Висновки і пропозиції. Отже, вивчення теоретичних напрацювань у галузі когнітивного перекладознавства та дослідження практичного матеріалу свідчать не тільки про можливість, але й необхідність залучення концептуального аналізу до процесу перекладу. Навіть універсальні концепти (у нашому випадку ВЛАДА) вимагають перекладацьких рішень, які ґрунтуються на тезаурусі когнітивного досвіду перекладача. На першому етапі перекладацького процесу важливим є зіставний лінгвокультурологічний аналіз об'єктивації концепту в мовній картині світу представників різних лінгвокультурних спільнот з метою виявлення спільних та національних особливостей оцінки і трактування досліджуваних концептів. На етапі когнітивного моделювання інваріанту перекладу відбувається порівняння концептуальної наповненості лексем. На перший план виходять знання номінативного поля концепту, до якого входять його прямі номінації, номінації різновидів денотата концепту (непрямі номінації) та асоціативне поле, у якому лексеми – репрезенти концепту утворюють певні словосполучення. Процес концептуалізації продукує текст перекладу як вербалізований результат мислення. Загалом, розглянувши предмет перекладу у концептосфері мови оригіналу, перекладач потім його верифікує та пропускає крізь призму розуміння і функціонування даного концепту у мові перекладу. Таким чином, досягається комунікативно-прагматична еквівалентність, що є однією з найголовніших вимог, які висуваються до перекладу.

Перспектива подальших досліджень вбачається у вивченні специфіки застосування концептуального аналізу під час відтворення прецедентних феноменів у перекладі.

Список літератури:

1. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика : курс лекций по английской филологии. Тамбов : Изд-во Тамбов. ун-та, 2001. 123 с.
2. Василенко Г.В. Відтворення образу України в англomовних перекладах української поезії другої половини ХХ століття : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Запоріжжя, 2016. 229 с.
3. Гаврилюк А.П. Роль концепту у перекладознавстві. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія : Філологічна*. Острог, 2012. Вип. 25. С. 19–21
4. Гаврилюк Х.Ю. Переклади «Енеїди» Івана Котляревського: інтерпретація національної та світової міфології: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Одеса, 2014. 319 с.
5. Голубенко Н.І. Відтворення англomовних репрезентацій концептосфери американського півдня в українському художньому перекладі (на матеріалі американських романів ХІХ – ХХ ст.) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2016. 219 с
6. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов. *Когнитивная семантика: материалы 2-й междунар. школы-семинара по когнитивной лингвистике*. Ч. 2. Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. С. 10–13.
7. Запольських С.П. Концепт «козацтво» в історичному дискурсі: перекладознавчий аспект: автореф. дис. ...канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2005. 20 с.
8. Запольських С.П. Рівні відтворення концепту «козацтво» в англomовних перекладах (на матеріалі перекладів творів М.С. Грушевського). *Вісник Сумського державного університету. Філологічні науки*. Суми, 2004. № 3. С. 165–171.
9. Карасик В.И. Языковой круг : Личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2002. 477 с.
10. Карасик И.В. Языковые ключи. Волгоград : Парадигма, 2007. 520 с.
11. Лук'яненко М.П. Французька екзистенціальна проза в українських перекладах: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2006. 20 с.
12. Маслова В.А. Когнитивная лингвистика: учеб пособие. Минск : ТетраСистемс, 2008. 272 с.
13. Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие концепта в лингвистических исследованиях. Воронеж : Изд-во воронеж. ун-та, 1999. 296 с.
14. Тищенко О.В. Засоби перекладу деяких лінгвокультурем та концептуальних метафор у поетичному тексті: спроба реконструкції образу (на матеріалі перекладів А. Ахматової, Л. Костенко, І. Драча, Д. Павличка, М. Влад та ін. польською мовою). *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2016. Вип. 10. С.143–152
15. Фесенко Т.А. Специфика национального культурного пространства в зеркале перевода. Тамбов : Изд-во ТГУ, 2002. 227 с.
16. Чердниченко О.І. Про мову і переклад. Київ : Либідь, 2007. 248 с.
17. Чумак Ю.П. Концепт «шлях» в англійській, французькій та німецькій мовах. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна*. Острог, 2011. Вип. 19. С. 354–359.
18. Zach Bikus World-Low 9% of Ukrainians Confident in Government. URL: <https://news.gallup.com/poll/247976/world-low-ukrainians-confident-government.aspx>.

РОЛЬ АНАЛИЗА КОНЦЕПТА В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Статья посвящена изучению релевантности включения концепта в теорию и практику перевода. Представлено видение концепта в современном переводоведении. Исходя из понимания перевода как коммуникативно-когнитивного процесса, в исследовании дается обоснование переводческих решений, связанных с вербализацией концептов в текстах оригинала и перевода. Объектом наблюдения выступает концепт POWER. Обращается внимание на детерминацию концепта через прямые и косвенные номинации.

Ключевые слова: концепт, концептуальный анализ, вербализация, фрейм, переводческий процесс, номинации, лингвокультурное сообщество.

THE SIGNIFICANCE OF ANALYZING CONCEPTS IN TRANSLATION PROCESS

The paper deals with determining the relevance of introducing concept into the theory and practice of translation. The approaches to the study of the concept in modern translation studies is highlighted. Based on viewing translation as a communicative-cognitive process, the research provides a justification of the translation decisions that are associated with the verbalization of concepts in the source and target texts. The object of the investigation is the concept POWER. The attention is given to the determination of the concept through direct and indirect nominations.

Key words: concept, conceptual analysis, verbalization, frame, translation process, nominations, lingual-cultural community.

Швелідзе Л. Д.

Одеський державний університет внутрішніх справ

Мельник П. В.

Одеський державний університет внутрішніх справ

ЮРИСЛІНГВІСТИКА: УКРАЇНСЬКО-АНГЛІЙСЬКІ ЕКВІВАЛЕНТИ ЮРИДИЧНИХ ТЕРМІНІВ

У статті здійснено порівняльний лінгвосемантичний аналіз деяких юридичних термінів та їх англомовних відповідників у тексті Конституції України задля визначення еквівалентності семантичних ознак юридичних термінів українсько-англійських варіантів тексту. Аналіз зроблено з опертям на тлумачення, подані в лінгвістичних та енциклопедичних джерелах, у яких зафіксовано значення лексем з визначенням ключових компонентів змісту. З’ясовано, що значимість або акцентування певних сигніфікативних ознак проаналізованих юридичних термінів у кожній мові є різним, що впливає на рівень еквівалентності лексем та перекладу тексту в цілому.

Ключові слова: юрислінгвістика, юридичний термін, законодавчий текст, перекладацький еквівалент, лінгвістична експертиза.

Постановка проблеми. Демократизація суспільства в Україні та формування сфери публічної політики на початку 90-х років ХХ століття призвели до виникнення нових форм дослідження, дисциплін та, зокрема, напрямів прикладної лінгвістики, до яких можна віднести юридичну лінгвістику (юрислінгвістику), лінгвістичне консультування, судову лінгвістику, лінгвістичну експертизу та інші. Юридична лінгвістика вивчає особливості взаємодії мови і права, що на думку М.Д. Голева, пов’язано з трьома видами відношень між мовою і правом: мова виступає як об’єкт правового регулювання, мова виступає як засіб, за допомогою якого здійснюється регулювання, і мова є предметом дослідження, коли, наприклад, у судовому засіданні досліджується суперечливий текст [10, с. 5–6]. Останнє якраз і складає лінгвістичну експертологію – один з розділів юридичної лінгвістики [17, с. 4–7].

Протягом історії розвитку шляхи юриспруденції та мовознавства перетинались там, де юристи (законодавці, судді, адвокати, нотаріуси та інші) усвідомлювали необхідність ретельного й зваженого добору слів і побудови правових конструкцій у текстах, передбачали негативні наслідки нехтування мовною (вербальною) формою права, вимагали логічно-сислової та граматико-стилістичної довершеності правових норм. Досконалість або недосконалість мовного втілення правових припи-

сів безпосередньо впливала на їхню ефективність, від формулювання юридичних документів залежала доля людей, а тому не лише представники правничих професій, але й суспільство в цілому виявляло надзвичайну увагу до «букви закону», прагнуло віднайти універсальні закони і правила створення досконалого юридичного тексту.

У сучасних умовах розвитку України як демократичної та правової держави, інтенсифікації законодавчого процесу, наближенню його до європейських стандартів постає проблема удосконалення національного законодавства, забезпечення високої якості та ефективності правових приписів, відповідності текстових параметрів законодавчих та інших нормативно-правових актів України у низці закріплених в міжнародній практиці вимог і стандартів [6, с. 2–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З розвитком мовознавства як самостійної наукової галузі та формуванням системи мовознавчих дисциплін юридична мова стає об’єктом спеціальних лінгвістичних досліджень, насамперед історичних, порівняльних, лексико-семантичних, лексикографічних, граматичних, стилістичних та фахово-прикладних.

Актуальність питань контрастивного аналізу мов у правовій сфері, а також методології й техніки перекладу юридичних текстів зумовлена значними змінами, що відбулися у сфері політичних

і економічних міжнародних відносин останніми десятиліттями, передусім у державах – членах Європейського Союзу, у зв'язку з чим ця тема все частіше привертає увагу дослідників.

Вивченню юридичної термінології, способів її перекладу, а також її застосуванню на заняттях англійської мови присвятили свої роботи такі дослідники, як В.В. Алімов, Н.М. Антонюк, Н.В. Артикуца, О.М. Богословська, Н.В. Зінукова, В.І. Карабан, Нікіфорова С.М., Ніколенко А.Г., І.М. Орлова, Л.М. Черноватий та інші. Дослідники вважають, що юридичний переклад завжди пов'язаний із певними труднощами, зокрема, неможливо перекласти нормативний акт, договір та інші документи, не розбираючись у тонкощах використання англійської юридичної термінології. Однак не завжди легко знайти еквівалент якого-небудь фіксованого поєднання або підібрати термін. Проблеми в перекладача тексту юридичної спрямованості виникають переважно через те, що в мові перекладу відсутні словесні конструкції, які досить точно могли б описати терміни вихідної мови. Проте навіть коли словники подають однослівні еквіваленти, обсяг поняття не завжди збігається, окремі компоненти змісту та їхнє розташування в семантичній структурі терміну мають певні розбіжності.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні головним предметом дослідження лінгвістів-експертів слугує законодавчий текст, його термінологічні, семантичні, граматичні та мовностилістичні засоби, які мають втілювати законодавчу думку, ідею, припис максимально точно, лаконічно, логічно, забезпечуючи однозначне розуміння, тлумачення й застосування правових норм [9, с. 4–7].

Усе вищезазначене й зумовлює актуальність обраної теми наукового дослідження, мета якого полягає у здійсненні порівняльного лінгвoseмантичного аналізу деяких запозичених юридичних термінів та їх англomовних відповідників у тексті Конституції України. Отже, це належить до однієї з проблем перекладу, яку ми також розглянемо в роботі задля визначення семантичних ознак перекладу юридичних термінів англо-українського варіанту тексту Конституції України з оперттям на тлумачення, подані в лінгвістичних та енциклопедичних джерелах. Новизна роботи зумовлена тим, що вперше розглянуто семантичний аспект українського та англійського варіантів перекладу юридичних та політичних термінів, що наявні в тексті Конституції України. Матеріалом роботи стали англо-українські тексти 2 статей Конституції України (№№ 5, 69) [12], з яких

обрано та проаналізовано 4 лексеми (*узурпатор, самоврядування, суверенітет, референдум*). Довідковим джерельним матеріалом слугували тлумачні словники української та англійської мов, словники-довідники з юридичної та політичної термінології, двомовні словники, багатомовні словники-довідники та інтернет-ресурс Reverso Context [5; 7; 8; 15; 18; 21; 22; 23].

Для виконання мети ми використовуємо загальнонаукові методи, які ґрунтуються на теоретичних та емпіричних засадах. Основними лінгвістичними методами дослідження стали метод семантичної інтерпретації, порівняльний метод та метод компонентного аналізу.

Лінгвістичний моніторинг сучасного українського законодавства, здійснюваний вченими Національного університету «Києво-Могилянська академія», засвідчив низку недоліків і помилок у чинних нормативно-правових актах та законопроектах. Серед них: термінологічна невпорядкованість і неузгодженість; дублетність, синонімія і варіативність термінологічних одиниць у нормативному акті; «семантична дифузність» та неоднозначність правової норми; амфіболія, або двозначність тексту; алогізми; мовленнєва недостатність; невмотивована тавтологічність; лексична надлишковість; зміщення смислових меж; стильова невідповідність; невмотивована ускладненість синтаксичних конструкцій; порушення родо-видових зв'язків між поняттями, форм узгодження і керування; вживання запозичень замість наявного українського терміна; невиправдане калькування; розбіжності у формах однини і множини, відмінкових форм; значна кількість росіянізмів тощо [4, с. 39–44].

Головними критеріями оцінки якості та відповідності загальним вимогам до законодавчого тексту слугують такі параметри: офіційність, точність, зрозумілість, стислість, стандартизованість, нормативність, логічність, стилістична однорідність, емоційно-експресивна нейтральність, коректність, відсутність індивідуально-авторських рис. Крізь призму цих найважливіших вимог до тексту закону слід оцінювати як увесь текст в цілому, так і його складники: законодавчі терміни, термінологічні словосполучення і фразеологізми, законодавчі дефініції, лексико-граматичні моделі, синтаксичні конструкції, засоби законодавчої стилістики.

Експертній оцінці підлягають мовні одиниці і засоби різних рівнів: законодавчі терміни (у складі яких – власне юридичні та неюридичні терміни); номенклатурні позначення (власні назви

державних установ, органів, організацій, інституцій, відділів, посад, нормативно-правових актів та документів тощо); абрєвіатури (політичні, адміністративні, правові, дипломатичні, соціальні тощо); законодавча фразеологія (юридичні формули, штампи, кліше); законодавчі дефініції термінів; законодавчі конструкції та їх лексико-граматичні моделі [4, с. 39–44].

Критеріями відбору мовних засобів для формулювання правових норм є: комунікативна доцільність, стилістична відповідність, сталість, кодифікованість, суворона нормативність (на всіх мовних рівнях), стандартизованість (відповідність національним та міжнародним стандартам), однозначність змісту та його читацького сприйняття.

Окрім проведення лінгвістичних досліджень змісту законопроектів, нормативних актів України, також розглядаються й зарубіжні справи. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 31 травня 2017 р. № 512 на Урядовому порталі оприлюднюються затверджені переклади актів *acquis* ЄС, пов'язані з виконанням зобов'язань України у сфері європейської інтеграції, що здійснені у межах проекту ЄС «Підтримка впровадження Угоди про асоціацію між Україною та ЄС» (Association4U). З ініціативи науковців у галузі лінгвістики проводяться експертні дослідження Постанов Верховної Ради України. Отже, законодавчі акти – багатоаспектний і багатофункціональний предмет наукових досліджень та експертної оцінки, специфіка якого виявляється не лише за допомогою категорій функціональної стилістики, зокрема, законодавчої, текстології, семантики і синтаксису, але й багатьох інших суміжних дисциплін. Результатом проведеної експертизи має стати експертний висновок та пропозиції щодо вдосконалення тексту законопроекту. Юридичний переклад вважається одним із найбільш складних видів перекладу. Багато в чому це зумовлено тим, що під час перекладу юридичних текстів як з української мови на іноземну, так і навпаки звичайних навичок перекладача недостатньо. Юридичний переклад не може бути здійснено коректно без використання спеціальних пізнань у відповідній галузі права, без знання специфіки конкретного виду правовідносин. Необхідно орієнтуватися в чинному законодавстві, а також володіти спеціальною лексикою і знати особливості використання іноземної юридичної термінології в конкретному контексті.

Головним прийомом перекладу юридичних термінів у англо-українських законодавчих текстах є переклад за допомогою термінологічного

еквівалента. Еквівалент – сталий лексичний відповідник, який повністю співпадає із значенням іншомовного слова-терміна. Юридичні терміни, які мають еквіваленти в рідній мові, слугують опорними пунктами у законодавчому тексті, від них залежить розкриття значень інших слів. Як вихідний пункт аналізу використовуються одиниці вихідної мови, для яких відшукуються відповідники у мові перекладу.

Оскільки юридичний документ має специфічну структуру та оформлення, вимоги до яких відрізняються у різних країнах, то досягнення адекватності під час перекладу та оформлення тексту перекладу потребує особливих навичок та знань. Тому доцільно буде розглянути особливості досягнення адекватності в процесі перекладу юридичних документів детальніше. У мові перекладу зберігається композиція оригіналу, та власне мовні штампи можуть різнитися за внутрішньою формою, співпадаючи за змістом. Англійській мові властива висока культура та стандартизація документів. В українській набагато менше сталих риторичних штампів. Саме тому під час перекладу часто доводиться використовувати дослівне трактування. Однак це небезпечний спосіб досягнення адекватності, адже в юридичній документації кожне слово має важливе значення, а хибне трактування може призвести до зміни змісту [1, с. 22].

Розглянемо деякі політичні та юридичні терміни з англо-українського варіанту тексту Конституції України та визначимо їх семантичну відповідність. Спираючись на визначення термінів в українському та англійському тлумачному словниках, довіднику з політології, словнику юридичних термінів, ми будемо аналізувати їх смнову структуру.

Стаття 5. Україна є республікою.

Носієм *суверенітету* і єдиним джерелом влади в Україні є народ.

Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи *місцевого самоврядування*.

Право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути *узурповане* державою, її органами або посадовими особами.

Ніхто не може *узурпувати* державну владу.

Article 5. Ukraine is a republic.

The people are the bearers of *sovereignty* and the only source of power in Ukraine. The people exercise power directly and through bodies of state power and bodies of *local self-government*.

The right to determine and change the constitutional order in Ukraine belongs exclusively to the people and shall not be *usurped* by the State, its bodies or officials.

No one shall *usurp* state power [20].

Перше поняття, яке ми розглянемо, стосується суверенітету. Вважаємо, що термінологічні значення лексеми *суверенітет* та її споріднених слів мають певні розбіжності в англійській та українській мові, незважаючи на спільне походження.

За спеціальними термінологічними словниками *суверенітет* (від франц. *souverainete* – верховна рада) – верховенство права. Необхідно розрізняти національний і державний суверенітети, які, відповідно, означають верховенство прав нації і прав держави, де суверенітет нації є першоосновою, а державний суверенітет – однією з форм реалізації суверенітету нації, що живе в цій державі [5]. За даними Reverso Context, *суверенітет* може мати такі перекладацькі відповідники у різних контекстах, як *sovereignty, sovereign, dominion* (табл. 1).

Ключовими семами англійської лексеми *sovereignty* є «свобода», «влада», «управління» та «сила». В українському варіанті *суверенітет* – «незалежне становище», «самостійність» та «право». Отже, англійське та українське поняття *sovereignty/суверенітет* мають певні відмінності в тлумаченні, що стосуються семантичної ознаки «управління», відсутньої в українській лексемі.

Наступні лексеми – *узурпатор* та *узурпувати*. За Багатомовним юридичним словником-довідником, *узурпатор* – особа, що незаконно захопила в

свої руки владу або привласнила собі які-небудь чужі права; *узурпація державної влади* – насильницьке захоплення державної влади або її присвоєння будь-якою партією, організацією, державним органом чи посадовою особою, яким така влада або певний обсяг владних повноважень за конституцією і законами не належать [5, с. 517].

За даними Reverso Context, *узурпировать* та *узурпатор* мають відповідні перекладацькі варіанти: *usurp, usurper* [23]. Отже, в різних контекстах лексеми виступають як повні еквіваленти (табл. 2).

Українське тлумачення подає нам такі семи, як «насильницький спосіб», «незаконний спосіб», «захоплення державної влади» та «привласнення прав»; англ. – «привласнити чийсь права на щось», «не мати на це правових підстав». Розбіжності стосуються того, що в англійському еквіваленті відсутні семи «насильницький спосіб», «державна влада».

Цікавим, на нашу думку, є переклад терміну *місцеве самоврядування*. За «Довідником з Політології»: *самоврядування* – форма організації громадянського життя певного регіону (міста, району, області, країни), що характеризується тим, що всі жителі цього регіону самі здійснюють функції управління своїми суспільними справами, не доручаючи їх своїм представникам і не закріплюючи їх за певними особами [15].

За даними Reverso Context, лексему *самоврядування* в різних контекстах перекладено як *local authorities, local government bodies, local self-government bodies, bodies of local self-government,*

Таблиця 1

Тлумачення укр. терміна	Тлумачення англ. терміна
Суверенітет – 1. Незалежність і самостійність держави в її зовнішніх і внутрішніх справах. 2. Становище суверенне, право верховної влади [8, с. 1410].	sovereignty /'sɒvrənti/ <i>noun</i> [uncountable] 1. complete freedom and power to govern: <i>the sovereignty of Parliament</i> sovereignty over <i>Spain's claim of sovereignty over the territory</i> 2. the power that an independent country has to govern itself: <i>the defense of our national sovereignty</i> [21]. (1 повна свобода і влада, аби управляти: <i>суверенітет парламенту</i> суверенітет над: <i>претензія Іспанії щодо суверенітету над територією</i> 3. влада, яка має здатність керувати незалежною країною самостійно: <i>захист нашого національного суверенітету</i>).

Таблиця 2

Тлумачення укр. терміна	Тлумачення англ. терміна
Узурпатор – особа, яка незаконно захопила владу в країні або привласнила чужі права на що-небудь [8, с. 1500]. Узурпувати – незаконно захоплювати владу в країні або привласнювати чужі права на що-небудь, чийсь досягнення і т. ін. [8, с. 1500].	usurper <i>noun</i> [countable] usurp /ju:'zɜ:p -'sɜ:rp/ <i>verb</i> [transitive] <i>formal</i> to take someone else's power, position, job etc. when you do not have the right to: <i>There were a couple of attempts to usurp the young king</i> [21]. (привласнити чужу владу, посаду, роботу тощо, коли ви не маєте права на це: <i>Були кілька спроб узурпувати владу молодого короля</i>)

local self-governing bodies, local governance bodies, local – government, local public administration, local elections, local authority, local communities [23] (табл. 3).

Тлумачення **самоврядування (самоуправління)** українською мовою дозволяє говорити про «форму управління», «самостійність»; в англійському тлумаченні акцент зроблено на суб'єктах управління. Некоректним є пояснення у словнику через однокореневе слово (*self – government – ...is self-governing*).

Стаття 69. Народне волевиявлення здійснюється через вибори, **референдум** та інші форми безпосередньої демократії.

За «Довідником з Політології»:

Референдум (referendum, від лат. referendum – те, що повинно бути повідомлене) – форма прийняття законів або розв'язання найбільш важливих питань державного життя **шляхом голосування** [15].

За Багатомовним юридичним словником-довідником, **референдум** – спосіб прийняття законів та вирішення найважливіших питань державного життя країни, проблем місцевого самоврядування, що полягає у безпосередньому виявленні своєї волі народом держави чи окремого району **шляхом голосування** з певних проблем політичного, економічного, культурного життя суспільства, інших актуальних питань його розвитку [5, с. 83].

Article 69. The expression of the will of the people is exercised through elections, referendum and other forms of direct democracy [20] (табл. 4).

За даними *Reverso Context*, **референдум** може перекладатися у різних контекстах як *referendum*,

referenda, vote, plebiscite. Задля визначення семантичного складу поняття звертаємося до юридичного словника: **референдум** – одна з форм безпосередньої демократії, що застосовується для прийняття або затвердження шляхом голосування конституційних актів, законів та інших найважливіших рішень загальнодержавного чи місцевого значення [18, с. 82]. Ключовими семами української лексеми **референдум** є «форма демократії», «голосування», «конституційні акти», «закони», «найважливіші питання», «питання державного значення», «питання місцевого значення», «опитування», а англійської – «голосування», «спосіб вирішення питань». Отже, поняття є неповними еквівалентами. Можливо, такі висновки є наслідком труднощів словникового опису семантики абстрактних лексем, які тільки за термінологічними дефініціями мають бути семантично тотожними.

Висновки і пропозиції. Юридичний переклад не дарма вважається одним із найбільш складних видів перекладу. Багато в чому це зумовлено тим, що під час перекладу юридичних текстів як з української мови на іноземну, так і навпаки звичайних навичок перекладача недостатньо. Юридичний переклад не може бути здійснено коректно без використання спеціальних пізнань у відповідній галузі права, без знання специфіки конкретного виду правовідносин.

Оскільки політичні та юридичні терміни за своєю природою є абстрактною лексикою, повної еквівалентності абстрактної лексики майже не існує. Тлумачні словники (англійський та український) описують значення лексем, звер-

Таблиця 3

Тлумачення укр. терміна	Тлумачення англ. терміна
<p>САМОВРЯДУВАННЯ –</p> <p>1. Форма управління, за якою суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва // Виборна установа, яка здійснює таке управління.</p> <p>2. Право державної одиниці самостійно вирішувати питання внутрішнього законодавства й управління, а також мати свої урядові органи [8, с. 1287].</p>	<p>Self- government noun [uncountable] a country or organization that is self-governing is controlled by its own members rather than by someone from another country or organization: <i>self-governing states</i> [21]. (країна або організація, яка є самокерованою, управляється своїми власними представниками, а не кимось з іншої країни або організації: <i>самоврядні держави</i>)</p>

Таблиця 4

Тлумачення укр. терміна	Тлумачення англ. терміна
<p>Референдум – всенародний опит з найважливіших питань державного життя [8, с. 1218].</p>	<p>referendum /,refəˈrendəm/ <i>noun</i> (plural referenda /-də/ or referendums) [countable, uncountable] when people vote in order to make a decision about a particular subject, rather than voting for a person [21]. (коли люди голосують переважно, щоб ухвалити рішення з певного питання, а не за людину)</p>

таючись до схожих понять, визначаючи ключові ознаки, проте значимість та акцентування на певних сигніфікативних ознаках лексеми в кожній мові є різними, але це не впливає суттєво на перекладацьку еквівалентність. Отже, розгляд перекладного аспекту мови правових актів сприяє пошуку термінологічних відповідників та надання пропозицій щодо вдосконалення юридичних перекладних текстів, що своєю чергою

може сприяти взаємодії суспільства та юридичних інститутів та установ.

Теоретична та практична цінність полягає в тому, що результати роботи можуть бути використані для розв'язання різноманітних проблем у сфері прикладної лінгвістики, юридичної лінгвістики, юриспруденції, а також можуть слугувати ілюстративним матеріалом у викладанні курсу юридичної лінгвістики та лінгвістичної експертизи.

Список літератури:

1. Алімов В.В. Юридичний переклад. Москва : КомКніга, 2005. 160 с.
2. Антонюк Н.М. Правнича термінологія у змісті викладання іноземних мов. *Вісник Академії адвокатури*. Київ, 2010. № 4. С. 189.
3. Антонюк Н.М., Дробаха О.В. Переклад юридичних термінів у сфері інтелектуальної власності з англійської українською мовою. *Вісник Академії адвокатури України*. № 2 (27) 2013. С. 124–128.
4. Артикуца Н.В. Законодавчий текст як предмет лінгвістичної експертизи. *Наукові записки : зб. наукових статей*. Київ : Пульсари, 2009. С. 48–51.
5. Багатомовний юридичний словник-довідник / І.О. Голубовська, В.М. Шовковий, О.М. Лефтерова та ін. Київ : «Київський університет», 2012. 543 с.
6. Богословська О.М. Деякі аспекти судово-лінгвістичної експертизи. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAAU/2009_1/Text/09bmosle.pdf (дата звернення: 15.03.2018).
7. Великий англо-український словник : Понад 112 000 слів [упоряд. М.Г. Зубков.]. Харків : Фоліо, 2006. 790 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
9. Гайдис Х.М. Лінгвістичні експертизи текстів та їх типи. URL: <http://megaling.ulif.org.ua/lingvistichna-ekspertiza-ta-yuridichna-lingvistika/gaydis-hristina-mironivna-lingvistichni-ekspertizi-tekstiv-ta-yih-tipi.html> (дата звернення: 23.02.2019).
10. Голев Н.Д. Юридическая психолінгвістика. *Юрислінгвістика*: сб. научных статей. Барнаул, 2003. 169 с.
11. Зінуква Н.В. Ділова документація англійською мовою: складання та переклад / Дніпропетровський ун-т економіки та права. Дніпропетровськ : ДУЕП, 2006. 68с.
12. Конституція України. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.09.2018).
13. Нікіфорова С.М. Безеквівалентний переклад юридичної лексики в англійській і українській мовах. *Лінгвістичні дослідження : Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*, № 29. 2010. С. 138–141.
14. Ніколенко А.Г. Лексико-семантичний аспект багатокомпонентних термінів та їх переклад. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : збірник наукових праць*. № 16. Київ : Логос, 2009. 575 с.
15. Обушний М.І. Політологія /за ред. М.І. Обушного. Київ : Довіра, 2004. 599 с.
16. Орлова І. Принципи перекладу текстів міждержавних угод. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, №47, 2007. С. 37–39.
17. Прадід Ю.Ф. Вступ до юридичної лінгвістики. Сімферополь : Доля, 2002. 104 с.
18. Словничок юридичних термінів: навч. посіб. / Уклад. В.П. Марчук. Київ : МАУП, 2003. 128с.
19. Черноватий Л.М., Карабан В.І., Іванко Ю.П., Ліпко І.П. Переклад англійської юридичної літератури: навч. посіб. для студ. ВНЗ юрид. спец. та спец. «Переклад» / за ред. Л.М. Черноватого, В.І. Карабан. Вінниця : Нова книга, 2006. 655с.
20. Constitution of Ukraine. URL: <http://www.infoukes.com/history/constitution/index-en.html> (дата звернення: 20.10.2018).
21. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com> (дата звернення: 15.02.2019).
22. Oxford Dictionaries. Language matters. URL: <http://www.oxforddictionaries.com> (дата звернення: 18.02.2019).
23. URL: <https://context.reverso.net> (дата звернення: 15.11.2018).

ЮРИСЛИНГВИСТИКА: УКРАИНСКО-АНГЛИЙСКИЕ ЭКВИВАЛЕНТЫ ЮРИДИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ

В статье осуществлен сравнительный лингвосемантический анализ некоторых юридических терминов и их англоязычных аналогов для определения семантических признаков перевода юридических терминов в украинском и английском варианте текста Конституции Украины. В анализе мы ориентировались на толкования из лингвистических и энциклопедических источников, которые описывают значения лексем, определяя ключевые признаки. В результате анализа мы пришли к выводу, что значимость и акцентирование определенных сигнификативных признаков терминологических единиц в каждом языке различная, что влияет на уровень эквивалентности лексем и переводного текста в целом.

Ключевые слова: юрислингвистика, юридический термин, законодательный текст, переводческий эквивалент, лингвистическая экспертиза.

LEGAL LINGVISTICS: UKRAINIAN-ENGLISH EQUIVALENTS OF LEGAL TERMS

The article presents a comparative lingvo-semantic analysis of some legal terms and their English-language equivalents to determine the semantic features of the translation of legal terms in Ukrainian-English versions of the text of the Constitution of Ukraine. In the analysis we focused on the interpretation definitions from linguistic and encyclopedic sources that describe the meaning of lexemes identifying key features. As a result we came to the conclusion that the significance and emphasis of certain significant characteristics of a lexeme in each language are different which affect the equivalence level of lexemes.

Key words: legal linguistics, legal terms, legislative text, terms equivalents, linguistics examination.

УДК 811.111+811.161.2]’25

Шенітько С. В.

Маріупольський державний університет

Таранатов М. М.

Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ СУЧАСНОЇ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

У статті проаналізовано особливості лінгвістичного функціонування медичної термінології та перекладацьких трансформацій, що було застосовано для відтворення українською мовою відео- та аудіо ряду серіалу «Доктор Хаус». Зокрема, увагу зосереджено на вивченні тематичного складу, класифікації спеціальної лексики та основних типів перекладацьких трансформацій. Автори досліджують найбільш продуктивні шляхи перекладу медичної термінології з англійської мови українською. У результаті засвідчено превалювання лексичних трансформацій. Найчастотнішими прийомами перекладу медичної спеціальної лексики є калькування, транслітерація і транскрипція. Тому постулюється ідея про те, що вони дозволяють зберегти інтернаціональність медичної термінології.

Ключові слова: термін, термінологія, медичний текст, лексичні трансформації, граматичні трансформації, лексико-граматичні трансформації.

Постановка проблеми. Наукове обґрунтування щодо створення теоретико-методологічних засад медицини, в тому числі її терміносистеми, мають стати окремим напрямом наукових досліджень, які послуговуються національною фаховою мовою, основу якої становить спеціальна лексика. Зі збільшенням спеціальної лексики в сучасній мові та внаслідок швидкого розвитку багатьох сфер людської діяльності актуальним стає комплексне вивчення терміносистем, у тому числі й медичної. Відповідно, медична термінологія стає предметом посиленої уваги лінгвістів до теоретичних питань, пов'язаних з пізнанням природи самого терміну, його структури, способів творення, джерел формування наукової термінології тощо. Запровадження нової української термінології у будь-якій сфері, зокрема, у сфері медицини, супроводжується рядом проблем. Зокрема, виділяють проблему способів перекладу та запозичення термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні проблеми термінознавства висвітлювали у своїх працях такі вчені, як А. Белова, О. Блінова, М. Володіна, О. Войцева, С. Гриньов, В. Даніленко, О. Єфімов, Т. Кияк, В. Татарінов, С. Хижняк, О. Шиловський, Д. Шмельов та інші. Окремі питання, що стосуються різних галузевих терміносистем, досліджували Л. Боярова, М. Годована,

В. Калашник, Л. Полюга, О. Покровська, Б. Ричар, І. Сабадош та інші. Основні аспекти медичної термінології досліджували Н. Литвиненко, Н. Космакова, Н. Місник, О. Мунтян, М. Навальна та інші. Однією із проблем, що порушуються в сучасному термінознавстві, є визначення джерел українського термінотворення. Так, Т. Лешук виокремлює п'ять шляхів розбудови української термінології: 1) власномовні лексичні ресурси; 2) перейменування наявних позначень; 3) освоєння іншомовних запозичень; 4) перехід в українську мову чужих слів-термінів (безпосередньо чи через інші мови); 5) калькування чужих слів власними мовними ресурсами [2. с. 168]. Аналіз широких масивів перекладених спеціальних текстів дозволить визначитись з продуктивнішими шляхами розбудови української термінології.

Постановка завдання. Завданням цієї публікації є проведення лінгвістичного та перекладацького аналізу медичної термінології в англійській та українській мовах.

Виклад основного матеріалу. Аналіз відібраних медичних термінів з 35 серій першого і другого сезонів американського телесеріалу «Доктор Хаус», що представляє собою медичну драму, дозволив виокремити такі тематичні групи термінів загальною кількістю 700 одиниць: назви хвороб і патологічних станів людини,

наприклад: *anthrax* – сибірська виразка, *colon cancer* – рак кишечника, *Hep C* – гепатит С; симптоми, збудники та переносники хвороб, наприклад: *seizure* – напад, *purulent sputum* – гнійна мокрота, *MRSA* – золотистий стафілокок; методи діагностики і лікування хвороб, наприклад: *IV* – внутрішньовенно, *intubation* – інтубація, *thoracentesis* – плевральна пункція; оперативний доступ і хірургічні операції, наприклад: *amputation* – ампутація, *heart transplantation* – пересадка серця; апарати, прилади, інструменти та інші технічні пристрої, обладнання, меблі медичного призначення, наприклад: *MRI* – МРТ, *X-ray* – рентген, *catheter* – катетер; препарати, наприклад: *steroids* – стероїди, *penicillin* – пеніцилін, *warfarin* – варфарин.

Лінгвістичний аналіз спеціальної лексики довів, що більшість (55,1%) становлять вузько-спеціальні терміни, наприклад: *respiratory distress*, *kidney failure*. Такий високий рівень вузькоспеціальних термінів зумовлюється тим, що у медичній термінології присутня величезна кількість спеціальних слів, що позначають опис фізичного і ментального станів людини, опис процедур, синдромів, захворювання.

Наступним великим шаром спеціальної лексики згідно зі стратифікаційним аналізом є предметні терміни, їх кількість становила 42,6% від загального числа одиниць, наприклад: *colon*, *pseudomonas*, *MRI*, *acyclovir*, *epiphyseal plate*. Ці терміни позначають органи людини, апарати, інструменти, препарати, збудників та переносників хвороб.

Під час вивчення медичної термінології на матеріалі американського телесеріалу одним з основних питань для нас було питання про присутність в обраному матеріалі професійної термінології. Нами було виявлено 16 професіоналізмів, наприклад: *bounceback*, *baby catcher*, *leaky sieve*, *baby doctor*. Отримане число становить 2,3% від загальної кількості термінів. Наявність професіоналізмів у телесеріалі «Доктор Хаус» зумовлено характером досліджуваного джерела. Оскільки телесеріал за своєю суттю є усним втіленням сценарного тексту, то для створення «природних» діалогів сценаристи так само враховують професіоналізми, якими користуються лікарі під час усного спілкування.

До основних типів лексичних трансформацій, що використовуються в процесі перекладу медичних текстів, належать: транскрипція і транслітерація, калькування, лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція). Серед

найбільш поширених граматичних трансформацій виділяють членування речення, об'єднання, синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), граматичні заміни (форми слова, частини мови або члена речення). Комплексні лексико-граматичні трансформації включають в себе антонімічний переклад, метод експлікації (описовий переклад) і компенсації [1; 3; 4].

Проаналізувавши переклад, ми виявили, що досить часто використовується відразу цілий комплекс перекладацьких трансформацій. З отриманих даних ми можемо зробити висновок, що найбільш часто під час перекладу спеціальної медичної лексики застосували лексичні трансформації, зокрема, калькування – 146 разів, і транслітерацію – 136 разів. Транскрибуванням перекладачі скористалися 43 рази. Найбільш часто такі прийоми використовувалися під час перекладу назв захворювань, симптомів, також під час перекладу словосполучень та скорочень і абревіатур.

Також досить часто перекладачі вдавалися до граматичних трансформацій – 120 разів. Нульовий переклад був здійснений в 53 випадках. Перекладачі змінили порядок слів 41 раз. Граматична заміна сталася у 21 випадку. Граматичні трансформації застосовувалися більшою мірою під час перекладу словосполучень і частково під час перекладу абревіатур. Перекладачі використовували лексико-граматичні трансформації 30 разів: компресія – 20 разів, компенсація – 7 разів, антонімічний переклад – 1 раз, експлікація – 12 разів. Використання цих прийомів більшою мірою зумовлено особливістю аудіовізуального перекладу.

Лексико-семантичні трансформації застосовувалися відносно рідко – 13 разів. Генералізація була використана в 3 випадках; конкретизація – у 10. Терміни, перекладені за допомогою модуляції, виявлені не були.

Проаналізувавши терміни, виділені нами за стратифікаційною ознакою, варто зазначити, що найбільш складною категорією з точки зору перекладу є професіоналізми, оскільки сфера їх вживання досить обмежена і вони не зафіксовані в словниках. Їх кількість склала 16 одиниць. Ми виявили лише два прийоми перекладу, до яких вдалися перекладачі для передачі медичних професіоналізмів. З 16 професіоналізмів 14 (87%) були переведені за допомогою компенсації, інші – за допомогою антонімічного перекладу.

Кількісний аналіз показав, що найбільш частотною трансформацією для передачі медичних непохідних термінів-слів є транслітерація – 62% випадків, наприклад: *adenovirus* – аденовірус,

amnesi – амнезія, *aspirin* – аспірин, *osteopenia* – остеопенія, *parasite* – паразит, *steroids* – стероїди.

На другому місці за частотністю – 23% від загальної кількості, наприклад: *leishmaniasis* – лейшманіоз, *warfarin* – варфарин, *adenosine* – аденозин.

Непохідні терміни представляють собою запозичення з латинської і грецької мов, вони інтернаціональні, тому часто передаються з однієї мови в іншу за допомогою транслітерації або транскрипції.

Також під час аналізу перекладу непохідної спеціальної лексики було виявлено калькування. До цього прийому перекладачі звернулися 38 разів (17%), наприклад: *kidneys* – нирки, *colon* – кишечник, *lupus* – вовчак, *rabies* – сказ. Даний прийом використовувався для передачі назв органів людини і деяких назв захворювань.

Проаналізувавши похідні терміни, варто зазначити, що в даному випадку найбільш значущим був не аналіз прийомів перекладу, а визначення загальної закономірності заміни англійських суфіксів українськими закінченнями.

Далі ми докладно розглянемо переклад медичних аббревіатур і скорочень, оскільки згідно з нашим теоретичним дослідженням вони є одними з найбільш складних категорій термінів. Їх кількість становить 110 одиниць.

З отриманих даних можна зробити висновок, що в даному телесеріалі найпоширенішим прийомом перекладу медичних аббревіатур є калькування. Автори перекладу звернулися до використання цього прийому в 38% випадків. Також під час перекладу скорочень часто вживалася транслітерація – 20%. Переклад скорочень і аббревіатур за допомогою транскрипції не був виявлений.

Під час перекладу аббревіатур досить часто був використаний відразу цілий комплекс прийомів: калькування, транслітерація, зміна порядку слів. Ці прийоми були використані в різних поєднаннях.

Варто зазначити, що з урахуванням специфіки аудіовізуального перекладу, а саме з урахуванням подальшого озвучування матеріалу, перекладачі були змушені скористатися такими прийомами, як компресія, генералізація і граматична заміна. В даному випадку компресії досить важко уникнути, особливо якщо ми говоримо про багатоконпонентні складні аббревіатури.

Таке перекладацьке рішення зумовлене звуковим рядом оригіналу – аббревіатура вимовляється набагато швидше, ніж її розшифровка, і якщо у деяких випадках актори, що озвучують матеріал, можуть вміло впоратися з ситуацією, при-

скоривши темп мовлення, то в інших ситуаціях це майже неможливо.

Загальна кількість скорочень і аббревіатур, перекладених комплексом прийомів, склала 34%. Також нами були виявлені аббревіатури, у яких наявні еквіваленти у вигляді аббревіатур, складених з українських букв, їх відсоток склав лише 8.

Аббревіатури, складені з українських букв: *MRI* – *Magnetic Resonance Imaging* – МРТ (магнітно-резонансний томограф), *CT scan* – *computed tomography* – КТ (комп'ютерний томограф), *AIDS* – *Acquired Immune Deficiency Syndrome* – СНІД (синдром зниженого імунodefіциту), *HIV* – *human immunodeficient virus* – ВІЛ (вірус імунodefіциту людини), *OTD* – *ornithine transcarbamylase deficiency* – БОТ (брак орнітинтранскарбамілазу), *AP* – *alkaline phosphatase* – ЛФ (лужна фотосфаза), *SLE* – *systemic lupus erythematosus* – ВЧВ (системний червоний вовчак).

Ми можемо зробити висновок, що переклад медичних аббревіатур і скорочень є досить складним процесом, оскільки в англійській мові система аббревіації та усічення більш розвинена, ніж в українській, тому здебільшого зберегти аббревіатуру не вдається.

Під час перекладу аббревіатури важлива її вірна розшифровка. Перекладачеві нерідко доводиться звертатися до спеціальної медичної літератури, щоб отримати розшифровку аббревіатур і лише після цього стає можливим здійснення перекладу іноземною мовою. Також досить проблемним моментом є передача скорочень та аббревіатур в аудіовізуальному перекладі через обмеження у часі в процесі відтворення перекладу, у зв'язку з чим перекладачі змушені вдаватися до компресії або генералізації.

Нами було виявлено 24 терміни-словосполучення, у яких є епоніми. Всі вони позначають назви захворювань і синдромів. Проаналізувавши дані словосполучення, ми виявили, що у 16 випадках з 24 був використаний прийом транслітерації, наприклад: *Addison disease* – хвороба Аддісона, *Korsakoff syndrome* – синдром Корсакоффа, *Bell's syndrome* – синдром Белла, *Berger's disease* – хвороба Бергера. 4 епоніми були транскрибовані: *Cacchi-Ricci syndrome* – синдром Какки-Річчі, *Cushing's syndrome* – синдром Кушинга, *Churg-Strauss disease* – синдром Чарга Строса. Ми можемо зробити висновок, що найбільш частотним прийомом перекладу епонімів в словосполученнях є транслітерація.

Далі ми проаналізуємо терміни-словосполучення з точки зору граматичних трансформацій.

Нами були виявлені 240 словосполучень, у яких були використані граматичні перетворення.

Синтаксичне уподібнення було використано у 44% випадків. Здебільшого «нульова» трансформація була застосована щодо словосполучень, утворених за моделлю ім. + прик., наприклад: *adrenal gland* – надниркова залоза, *aplastic anemia* – апластична анемія, *bronchial tubes* – бронхіальні трубки, *central necrosis* – центральний некроз, *epiphyseal plate* – епіфасцеальна пластина, *fibrous tangles* – волокнисті сплетення.

Синтаксичне уподібнення було також використано для перекладу деяких дієслівних словосполучень, таких як: *to take the analysis* – взяти аналізи, *to provoke rash* – викликати висипання, *to lower temperature* – знизити температуру.

Ми можемо бачити, що дані синтаксичні структури повністю збігаються в англійській і українській мовах, тому з точки зору синтаксису такі словосполучення не викликають труднощів під час перекладу.

Друга за частотністю граматична трансформація – зміна порядку слів у словосполученні. До цієї трансформації перекладачі вдалися у 34% випадків. Даний прийом використовувався в процесі передачі словосполучень, утворених за моделлю ім. + ім. В даному випадку головне слово перекладається в родовому відмінку і ставиться після залежного, наприклад: *heart catheterization* – катеризація серця, *brain tumor* – рак мозку, *herpes virus* – вірус герпесу, *iron dextran* – декстран заліза, *kidneys failure* – відмова нирок, *temporal lobe swelling* – набухання скроневої частки.

Також під час перекладу термінів-словосполучень була використана граматична заміна. Ця трансформація була використана в 22% випадків. Граматична заміна застосовувалася під час перекладу таких словосполучень:

1. Словосполучення, утворені за моделлю ім. + ім. В даному випадку залежне слово, виражене іменником в англійській мові, перекладали прикметником в українській мові, наприклад: *bowel obstruction* – кишкова непрохідність, *pulmonary function test* – легенева функціональна проба.

2. Було виявлено кілька випадків граматичної заміни в словосполученнях з моделлю прик. + ім., наприклад: *toxic screen* – аналіз на токсини, *cutaneous scars* – фляки на шкірі, *pulmonary problem* – утруднення дихання.

3. Під час перекладу здебільшого ад’єктивних словосполучень також була застосована граматична заміна, наприклад: *clinically significant* – клінічна значимість, *sufficiently abnormal* – значне відхилення.

4. Також ми виявили кілька приватних випадків вживання граматичної заміни, які зумовлені нормами української мови, наприклад: *night sweats* – нічна пітливість (в українській мові немає вислову «нічна пітливість»), *deep tissue abscess* – абсцес глибоких тканин (в українській традиції «tissue» завжди перекладається у множині – «тканини»).

Далі ми розглянемо використання лексико-граматичних та лексико-семантичних трансформацій. Вони були використані в 50 випадках. Найбільш частотною серед лексико-граматичних трансформацій є компресія – 62% випадків. Більшою мірою використання даного прийому зумовлено особливістю аудіовізуального перекладу, а саме часовими рамками, наприклад: *atherosclerotic vascular disease* – атеросклеротична хвороба, *elective abortion* – аборт.

За допомогою експлікації були переведені 38% випадків термінів – словосполучень: *killed-virus shot* – ін’єкції інактивованим вірусом, *cortical atrophy* – атрофія кори головного мозку, *white counts* – білі кров’яні тільця, *upper airways* – верхні дихальні шляхи.

Інші лексико-граматичні та лексико-семантичні трансформації не були виявлені.

Висновки і пропозиції. Тематичний аналіз медичних термінів дозволяє укласти таку класифікацію: анатомія і фізіологія людини; назви хвороб і патологічних станів людини; симптоми, збудники та переносники хвороб; методи діагностики та лікування хвороб; оперативний доступ і хірургічні операції; апарати, прилади, інструменти та інші технічні пристрої, обладнання, меблі медичного призначення; препарати.

Проаналізувавши прийоми перекладу медичної спеціальної лексики з першого і другого сезонів серіалу «Доктор Хаус», ми виявили, що частіше за все перекладачі вдавалися до лексичних трансформацій – 325 разів, з них, найбільш частотним прийомом перекладу є калькування; цей прийом був використаний 146 разів. Транслітерацію перекладачі використовували 136 разів, транскрипцією скористалися 43 рази. Дані прийоми використовувалися для передачі непохідних і похідних термінів, абrevіатур і скорочень, а також компонентів термінів-словосполучень.

Також досить часто перекладачі вдавалися до граматичних трансформацій – 120 разів. Перекладачі змінили порядок слів 41 раз. Граматична заміна сталася у 21 випадку.

Перекладачі також використовували лексико-граматичні трансформації 30 разів: компресія –

20 разів, компенсація – 7 разів, антонімічний переклад – 1 раз, експлікація – 12 разів. Такі прийоми застосовувалися до різних категорій медичної термінології, їх використання насамперед зумовлено особливістю аудіовізуального перекладу, а саме тимчасовими обмеженнями в зв'язку з подальшим озвучуванням матеріалу.

Лексико-семантичні трансформації застосовувалися відносно рідко – 13 разів. Генералізація була використана в 3 випадках; конкретизація –

у 10. Терміни, перекладені за допомогою модуляції, виявлені не були.

Ми можемо дійти висновку, що найбільш частотними прийомами перекладу медичної спеціальної лексики є калькування, транслітерація і транскрипція. Вони дозволяють зберегти інтернаціональність медичної термінології. Граматичні трансформації також є невіддільною частиною під час перекладу термінів-словосполучень і аббревіатур, що пов'язано з відмінностями синтаксису англійської та української мов.

Список літератури:

1. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. Москва, 1990. 253 с.
2. Лещук Т.Й. Типологія термінологічних підсистем. Іншомовні запозичення, фразеологія, семантичні термінотворення, лексикографія. Львів, 1999. 212 с.
3. Перевод медицинских текстов и документов: особенности и трудности. Москва, 2013. URL: http://www.normatm.ru/perevod_meditsinskih_tekstov_dokumentacii.html.
4. Солнцев.М. Общие и частные проблемы перевода медицинских текстов. *Вестник МГЛУ*. 2010. № 9. С. 131–141.

ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА СОВРЕМЕННОЙ МЕДИЦИНСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

В статье проанализированы особенности лингвистического функционирования медицинской терминологии и переводческих трансформаций, которые были задействованы при переводе на украинский язык видео- и аудио-ряда сериала «Доктор Хаус». Конкретно внимание сосредоточено на изучении тематического состава, классификации специальной лексики и основных типах переводческих трансформаций. Авторы исследуют наиболее продуктивные пути перевода англоязычной медицинской терминологии на украинский язык. В результате засвидетельствовано превалирование лексических трансформаций. Самыми частотными приемами перевода медицинской лексики являются калькирование, транслитерация и транскрипция. На основании этого постулируется идея о том, что эти приемы используются для сохранения интернациональности медицинской терминологии.

Ключевые слова: термин, терминология, медицинский текст, лексические трансформации, грамматические трансформации, лексико-грамматические трансформации.

PECULIARITIES OF TRANSLATING MODERN MEDICAL TERMINOLOGY

The article analyzes peculiarities of linguistic functioning of medical terminology and translator's transformations which were used in conveying into Ukrainian video and audio footage for the series "Doctor House". Particularly, attention is concentrated on the study of thematic content, classification of special lexis and the main types of translator's transformations. The authors research the most productive methods of translating English medical terminology into Ukrainian. As a result, evidence is found to prevalence of lexical transformations. The most frequent methods of translating medical lexis are loan translation, transliteration and transcription. On the basis thereof, the idea that these methods are used to preserve internationality of medical terminology is hypothesized.

Key words: term, terminology, medical text, lexical transformations, grammatical transformations, lexico-grammatical transformations.

Відомості про авторів

Артеменко Ю. О. – старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Борисова О. В. – доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Гарбар І. О. – аспірант кафедри англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету

Дячук Н. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри англійської мови Житомирського державного університету імені Івана Франка

Зінчук Р. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Зозуля І. Є. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету

Кисла Н. В. – аспірант кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Козлянінова Ж. П. – старший викладач кафедри зарубіжної філології Навчально-наукового інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Криворучко Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови Житомирського державного університету імені Івана Франка

Ланчуковська Н. В. – доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Линтвар О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Національного авіаційного університету

Лісун О. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Черкаського державного технологічного університету

Люлька О. О. – аспірант кафедри англійської філології факультету іноземної філології Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Мельник П. В. – викладач кафедри іноземних мов Одеського державного університету внутрішніх справ

Ніколаєва Т. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології Київського національного університету культури і мистецтв

Олійников В. А. – кандидат наук із богослов'я, старший викладач кафедри церковно-історичних і практичних дисциплін Київської православної богословської академії

Оскирко О. П. – здобувач кафедри української мови та методики її навчання Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Пена Л. І. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Поздрань Ю. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету

Римар Н. Ю. – кандидат філологічних наук, асистент кафедри славістичної філології, педагогіки та методики викладання Білоцерківського національного аграрного університету

Рудницька Н. М. – аспірант кафедри англійської філології та перекладу Навчально-наукового інституту іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка

Салахатдінова Е. Ш. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Академії статистики, обліку і аудиту

Смаглій В. М. – кандидат філологічних наук, завідувач кафедри «Філологія» Одеського національного морського університету

Советна А. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри прикладної лінгвістики Черкаського державного технологічного університету

Стадній А. С. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету

Тарапатов М. М. – старший викладач кафедри теорії та практики перекладу Маріупольського державного університету

Торговець Ю. І. – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської філології Київського університету імені Бориса Грінченка

Фінік Є. О. – викладач кафедри сучасних європейських мов Київського національного торговельно-економічного університету

Франчук Н. Л. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету

Хапіна О. В. – доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови факультету романо-германської філології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Цапів А. О. – докторант кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Чрділелі Т. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Швелідзе Л. Д. – старший викладач кафедри іноземних мов Одеського державного університету внутрішніх справ

Шепітько С. В. – професор кафедри теорії та практики перекладу Маріупольського державного університету

Шерстюк О. І. – старший викладач кафедри «Філологія» Одеського національного морського університету

Шестакова С. О. – доцент кафедри державно-правових дисциплін та українознавства Сумського національного аграрного університету

Шульженко Ю. М. – старший викладач кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського

Шульська Н. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальних комунікацій Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки

Юган Н. Л. – доктор філологічних наук, доцент, доцент підготовчого відділення Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Юрченко О. О. – старший викладач кафедри зарубіжної філології Інституту філології та журналістики Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського

Науковий журнал

**ВЧЕНІ ЗАПИСКИ
ТАВРІЙСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

Серія: Філологія. Соціальні комунікації

Том 30 (69) № 1 2019

Частина 1

Коректура • *Н. Пирог*

Комп'ютерна верстка • *С. Калабухова*

Адреса редакції:

Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

м. Київ, вул. Івана Кудрі, 33

Електронна пошта: editor@philol.vernadskyjournals.in.ua

Сторінка журналу: www.philol.vernadskyjournals.in.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 18,99. Ум.-друк. арк. 22,08. Зам. № 0519/107

Підписано до друку 31.05.2019. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»

73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105

Телефон +38 (0552) 39 95 80

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 6424 від 04.10.2018 р.